T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

OSMANLI FETVA LİTERATÜRÜNDE TEMEL BİR KAYNAK OLARAK MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN FETÂVÂSI ve VAKIF FETVALARININ ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

AHMET FARUK ÇELİK

İSTANBUL, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

OSMANLI FETVA LİTERATÜRÜNDE TEMEL BİR KAYNAK OLARAK MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN FETÂVÂSI ve VAKIF FETVALARININ ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

AHMET FARUK ÇELİK

İSTANBUL, 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Ahmet Faruk Çelik
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: İslam Hukuku
Tez Danışman	: Doç. Dr. Nail OKUYUCU

Tez Türü ve Tarihi	: Doktora- 2023
Anahtar Kelimeler	: Osmanlı, fetva, 17. Yüzyıl, Osmanlı Hukuku, şeyhülislam, Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Fetâvâ-yı Minkârîzâde, Fetâvâ-yı Abdürrahim, Fetâvâ-yı Atâullah, vakıf, icâreteyn

OSMANLI FETVA LİTERATÜRÜNDE TEMEL BİR KAYNAK OLARAK MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN FETÂVÂSI ve VAKIF HUKUKU FETVALARI

ÖZET

Fıkhi bilginin tarih içinde toplumsal ihtiyaçlara daha uyumlu hale gelmesini sağlayan fetva mecmuaları, Osmanlı hukuk sisteminin şekillenmesine yardımcı olan önemli kaynak eserlerdir. Bu çalışma Osmanlı fıkıh geleneğinde oldukça merkezi bir konuma sahip olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin (ö.1088/1678) fetva mecmuasını incelemektedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, kendi derin ilmî birikimi ve yetiştirdiği talebeleri vasıtasıyla Osmanlı ilmiyesi ve bürokrasisi üzerinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna etkisi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim* adlı eserdeki ona ait olan fetvaların literatürde yanlış olarak Menteşzâde Abdürrahim Efendi'ye atfedilmesi gibi sebeplerle tam olarak kavranamamıştır. Bu çalışma, literatürdeki söz konusu yanılgıyı düzelterek fetvaların asıl sahibinin Minkârîzâde Yahyâ Efendi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca tez, önde gelen bir şeyhülislam olarak Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukunu nasıl etkilediğini tartışmakta ve fetvalarının Osmanlı fetva literatüründe temel bir kaynak olduğunu iddia etmektedir. Çalışmada Yahyâ Efendi'nin belirleyici konumunu gösteren bir örneklem olarak Osmanlı hukukuna büyük katkı sağladığı vakıf hukuku ayrıntılı olarak ele alınmakta ve bu alandaki fetvalarının içerik analizi yapılmaktadır. Bu analiz sonucunda Yahyâ Efendi'nin vakfın finansman sorunlarına yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmakta ve bunun sebepleri incelenmektedir. Böylece Yahyâ Efendi'nin fetvalarının, vakıf hukuku ve daha geniş çerçevede Osmanlı hukuk sistemi üzerindeki etkisinin daha derinlemesine anlaşılması amaçlanmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Ahmet Faruk Çelik
Field	: Basic Islamic Sciences
Programme	: Islamic Law
Supervisor	: Associate Professor Nail Okuyucu
Degree Awarded and Date	: PhD - 2023

Keywords : Ottoman, fatwa, 17th century, Ottoman Law, Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Fetâvâ-yı Minkârîzâde, Fetâvâ-yı Abdürrahim, Fetâvâ-yı Atâullah, waqf, icâreteyn

MİNKĀRİZÂDE YAHYÂ EFENDİ'S FATWAS AS A FUNDAMENTAL SOURCE IN OTTOMAN FATWA LITERATURE AND HIS WAQF FATWAS

ABSTRACT

The collections of legal opinions (*fatawa*), which facilitated the harmonization of Islamic jurisprudence with the evolving social context, have also served as crucial sources in shaping the Ottoman legal system. This thesis examines the *fatawa* collection of Minkârîzâde Yahyâ Efendi (d. 1088/1678), a central figure in the Ottoman legal tradition. However, Yahyâ Efendi's profound impact on the Ottoman legal framework has remained underexplored because contemporary scholars have mistakenly attributed his fatwas in the work *Fetâvâ-yı Abdürrahim* to Menteşzâde Abdürrahim Efendi. This study corrects this misunderstanding and establishes Minkârîzâde Yahyâ Efendi as the true author of the fatwas. It also shows that Yahyâ Efendi, as an eminent Shaykh al-Islam, significantly influenced the Ottoman legal landscape, with his fatwas serving as fundamental pillars of the Ottoman fatwa literature. This study proposes that Yahyâ Efendi's most significant impact on the Ottoman legal system was in the area of waqf (charitable endowment) law. Through a close analysis of waqf-related fatwas, this thesis reveals Yahyâ Efendi's pivotal role in issues related to waqf financing. Overall, this research seeks to deepen the understanding of the influence of Yahyâ Efendi's fatwas on waqf law and, more broadly, on the Ottoman legal system.

ÖNSÖZ

Fetva mecmualarına olan ilgim yüksek lisans tezimle başladı. Yüksek lisans tezimde Abdullah Kahraman hocamın danışmanlığında ve Erol Özvar hocamın rehberliğinde, Minkârîzâde Yahya Efendi ile Hayreddin er-Remlî'nin Siyer fetvalarını karşılaştırmıştım. Bu sırada Osmanlı fetva literatürüne karşılaştırmalı olarak yaklaşmanın yeni ufuklar sağlayacak mümbit bir alan olduğu dikkatimi çekti. Ayrıca Fetâvâ-yı Abdürrahim ile Fetâvâ-yı Minkârîzâde isimli mecmualar arasındaki benzerlik bu bağlamda dikkatimi çeken hususlardan bir tanesiydi. Bunun üzerine meşhur fetva mecmualarından biri olan Fetâvâ-yı Abdürrahim'de yer alan fetvaların doğrudan Yahya Efendi'ye mi ait olduğu sorusu gündemime girdi. Bu sorunun bir uzantısı olarak da Yahya Efendi'nin fetvalarını içeren mecmuanın Osmanlı fetva literatüründeki herhangi bir şeyhülislam mecmuası mı yoksa temel bir kaynak mı olduğu sorusu ortaya çıkmış oldu. Karşılaştığım bu mesele beni doktora aşamasında Yahya Efendi'nin fetvaları ve bu fetvaların Osmanlı fetva literatüründeki konumu hakkında kapsamlı bir araştırma yapmaya sevk etti.

Bu süreç boyunca her aşamadaki katkıları ve akademik rehberliğinden dolayı tez danışmanım Nail Okuyucu hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışmanın hazırlanmasında katkılarını unutamayacağım pek çok kişi ve kurum bulunmaktadır.

Öncelikli olarak, Mürteza Bedir hocamın yürütücüsü olduğu "Osmanlı Hukukunu Kurmak: 16. Yüzyıl Fetvaları ve Risaleleri Işığında Klasik Osmanlı Hukuku" başlıklı TÜBİTAK projesi ve Süleyman Kaya hocamın İSAR Araştırma Merkezi'nde başlattığı "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vakıf Hukuku" atölyesi bu çalışmanın temel taşlarını oluşturdu. Mürteza hocama ve Süleyman hocama, hem bana bu değerli projede ve atölyede yer alma fırsatını tanıdıkları için hem de eğitim hayatımdaki tüm destekleri için minnettarım.

Bu proje ve atölye kapsamında düzenlenen etkinliklerde tezimle ilgili bazı bölümleri sunma ve katılımcı hocalarımdan ve meslektaşlarımdan gelen değerli geri bildirimler ve katkılarla, çalışmamı geliştirme fırsatı elde ettim. Bu değerli ilmi ortamı sağlayan hocalarıma ve katılımcılara şükranlarımı sunarım. Ayrıca, tez çalışmamı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku bölümündeki hocalarıma, asistan ve lisansüstü öğrenci arkadaşlarıma sunarak geliştirme fırsatı buldum. Bu değerli fırsatı bana sunan hocalarıma ve katılımcılara teşekkür ederim.

Osmanlı tarihi ve hukuku konusundaki bilgilerimi ilerletmemde ve özellikle Fetva mecmuaları literatürü ile Minkârîzâde Yahya Efendi'nin fetvaları üzerine yaptığım çalışmalarda sağladığı değerli katkılar için Erol Özvar hocama minnettarım. Onun değerli yönlendirmeleri sayesinde, Yahya Efendi'nin derlemeleri arasındaki önemli farklılıkları ayırt etmek ve bu alandaki çalışmamı derinleştirmek mümkün olmuştur.

Lisans eğitimimin başlangıcından bu yana içinde bulunduğum ve hayatımda önemli bir yer tutan İSAR'a duyduğum derin minnettarlığı ifade etmek isterim. Bu değerli kurum hem akademik hem de kişisel gelişimimde merkezî bir rol oynamıştır. Özellikle, İSAR Araştırma Merkezi bünyesinde yer alan Özbekler Tekkesi'nde 2015'ten bu yana bana kıymetli bir çalışma alanı sunan M. Akif Koç şahsında tüm yöneticilere müteşekkirim. Ayrıca ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Recep Şentürk hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma esansında farklı kütüphanelerde bulunan birçok yazma eser incelenmiştir. Söz konusu eserlere ulaşmam konusunda yardımcı olan Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eser Kütüphanesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ve kıymetli çalışanlarına teşekkür ederim.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında ve ilerleyebilmesinde çok değerli katkıları olan, Abdullah Kahraman, Sami Erdem, Şükrü Özen, Hasan Hacak, Özgür Kavak, Kemal Yıldız, Necmettin Kızılkaya, Asım Cüneyd Köksal, Zahit Atçıl, Ercüment Asil, Şerife Eroğlu Memiş, Hamdi Çilingir, Ali Erken ve Kenan Yıldız hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Akademik kariyerim boyunca desteklerini esirgemeyen büyüklerim Cemal Atabaş, Ömer Koçyiğit, Harun Şencal, Habib Saçmalı, Tahir Kılavuz, Hasan Umut, Yasin Apaydın, Bayram Pehlivan, Murat Sarıtaş ve Hatice Kübra Kahya'ya müteşekkirim.

Gerek bu çalışma boyunca gerekse diğer çalışmalarım sırasında desteklerini esirgemeyen dostlarım Yunus Akyüz, Salih Erden, Osman Said Evdüzen, Abdullah Rıdvan Gökbel, Selman Küçüksucu, Ömer Said Güler, Taha Emre, Şaban Kütük, Hüseyin Sağlam, Arif Yasin Kavdır, Yusuf Akbulut, Arif Erbil, M. Tarık Ablak, Hüseyin Örs, Dursun Karaman, Akın İşleme ve isimlerini burada sayamadığım diğer dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma aynı zamanda yürütücüsü olduğum TÜBİTAK 3005 projesinin çıktılarındandır. Bu vesileyle bütün proje ekibine ve desteklerinden ötürü TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Son olarak yetişmemde büyük emekleri olan ve eğitim hayatım boyunca her türlü desteği esirgemeyen anne ve babama, kayınvalide ve kayınpederime; üzerimde emeği olan tüm hocalarıma minnettarlığımı ifade etmek isterim. Hayatımın her anında bana sunduğu maddi ve manevi destek ve bu zorlu süreçte gösterdiği sabır ve anlayış için eşim Şüheda'ya müteşekkirim. Kızlarım Mihrimah Hafsa ve Amine Sare'ye ise bu süreçte gösterdikleri sabır için minnettarım.

Gayret bizden başarı Allah'tandır.

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER ii
ÖZET ii
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ iv
İÇİNDEKİLER vii
ŞEKİLLER LİSTESİ x
TABLOLAR LİSTESİ xii
EKLER LİSTESİ xiii
KISALTMALAR xiv

GİRİŞ

I. Konu, Amaç, Kapsam ve Yöntem 1
II. Çalışmanın Planı 6
III. Literatür Değerlendirmesi 9

BİRİNCİ BÖLÜM
MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN ENTELEKTÜEL BİYOGRAFİSİ

I. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Ailesi ve Minkârî Nisbesi 18
II. Eğitim Hayatı 23
III. Osmanlı İlmiye ve Bürokrasisindeki Yükselişi 26
IV. İlmi Çevresi ve Münasebet Kurduğu Alimler 35
V. Genel Dini Düşüncesi 39
VI. İlmi Mirasının Koruyucuları ve Aktarıcıları 44
A. Şeyhülislam Talebeleri 45
B. Aile Üyeleri 54
VII. İlmi Katkıları: Fetvaları, Risale ve Haşiyeleri 56
A. Fetvaları 56
B. Risaleleri 59
C. Haşiyeleri 65

İKİNCİ BÖLÜM
TEMEL BİR KAYNAK OLARAK MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN FETVA MECMUASI

I. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarını Temel Kaynak Yapan Özellikler 69

A. Genel Kabul ve Yaygınlık 70

B. Yüksek Temsil Gücü ve Kapsayıcılık 73

C. Sistematiklik ve Kullanışlılık 78

II. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Derlenmesi 79

A. Atâullah Mehmed Efendi ve Derlemesi 81

B. Abdürrahim Efendi ve Derlemesi 87

C. Derlemelerdeki Fetva Sayılarının Mukayesesi 96

III. Derlemelerin Tedavüle Girişi 98

A. Atâullah Efendi Derlemesinin Yazma Nüshaları 100

B. Abdürrahim Efendi Derlemesinin Yazma Nüshaları 102

C. Nispeti Hatalı Nüshalar 104

IV. *Fetâvâ-yı Abdürrahim'*in Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarını İçerdiğine Dair Kanıtlar 106

A. Şeyhülislam İmzalı Fetvaların Bulunması 106

B. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Adının Yer Alması 107

C. Atâullah Efendi'nin Mukaddimesindeki Bilgiler 109

D. Müstensihlerin Açıklamaları 109

E. Derlemelerde Aynı Fetvaların Bulunması 116

F. Tarihî Bağlam Uyuşmazlığı 118

G. Derleme Başlıklarındaki İfadeler 121

H. Nüshalarda İki İsmin Beraber Bulunması 121

İ. İstinsah Tarihleri 122

V. Mecmua Tercihi 123

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN VAKIF HUKUKU FETVALARININ İÇERİK ANALİZİ

I. Vakıf Hukuku Fetvalarının Örneklem Olarak Seçilme Sebepleri 134

II. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Vakıf Hukuku Fetvalarının İçerik Analizi 138

A. Vakfın Kuruluşu 140

B. Vakfın Görevlileri 158

C. Vakıf Çeşitleri 167

D. Vakıfta Tasarruf 171

E. Vakfa Yönelik Olumsuz Durumlar 201

F. Vakfın Feshi ve Vakıftan Rücu 205

III. İçerik Analizinin Değerlendirilmesi ve Fetvaların 1660 Yangınıyla İlişkisi 206

IV. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Ecr-i Misil Özelinde Vakıf Hukuku Meseleleriyle İlgili Görüşleri 212

A. Ecr-i Mislin Tespiti 213

B. Ecr-i Misli Gerektiren Durumlar 214

C. Vakıf Yerin Ecr-i Misilden Düşük Bedelle Kiralanması 218

D. Ecr-i Misilde Artma ve Azalma 223

E. Mütevellinin Ecr-i Misilden Fazla Ödeme Talep Etmesi ve Teannüten Ziyade 227

SONUÇ 230

KAYNAKLAR 234

EKLER 248

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 17.Asırda 3 ve 3'ten Fazla Haşiye Yazmış Olan Alimlerin Yazdıkları Eserlerin Sayısına Göre Dağılımı 66

Şekil 2: Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının İstinsah Edildiği Yerler ve Bulunduğu Kütüphaneler. 72

Şekil 3: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Muteber Sayılan Fetva Mecmualarıyla Toplam Fetva Sayısı Açısından Mukayesesi. 75

Şekil 4: Fetâvâ-yı Abdürrahim'de En Fazla Fetva Olan Bölümlerin Fetâvâ-yı Mu'tebere ile Karşılaştırması. 76

Şekil 5: Fetâvâ-yı Abdürrahim'de En Az Fetva Olan Bölümlerin Fetâvâ-yı Mutebere ile Karşılaştırması. 77

Şekil 6: Abdürrahim Derlemesindeki Vakıf, Talâk, Nikâh ve Büyû' Bahislerinin Alt Başlıklarının Fetâvâ-yı Mu'tebere Olarak Kabul Edilen Fetva Mecmualarında Bulunan Aynı Konuların Alt Başlıklarıyla Karşılaştırması. 78

Şekil 7: Abdürrahim ve Atâullah Derlemelerindeki Kitap Başlıklarındaki Fetva Sayıları Karşılaştırması. 96

Şekil 8: Abdürrahim ve Atâullah Derlemelerindeki Kitap Başlıklarındaki Fetva Oranlarının Karşılaştırması. 97

Şekil 9: Yazma Nüshaların İstinsah Tarihlerine Göre Dağılımı. 99

Şekil 10: Abdürrahim Efendi Derlemesindeki Fetvaların Oranları. 135

Şekil 11: Fetva Mecmualarında Vakıf Fetvalarının Sayıları. 136

Şekil 12: Fetva Mecmualarında Vakıf Fetvalarının Oranları. 137

Şekil 13: Bir Fetvanın İçerdiği Birden Fazla Mesele Örneği. 139

Şekil 14: Vakıf Hukuku Kod Sistemi Ana Kodlar. 139

Şekil 15: Vakfın Kuruluşu Kod-Alt Kod Modeli. 140

Şekil 16: Mevkûf Alt Kodların İstatistiği. 142

Şekil 17: Müsakkafât Alt Kodların İstatistiği. 143

Şekil 18: Gayr-i Müsakkafât Alt Kodların İstatistiği. 144

Şekil 19: Mevkûfün Aleyh-Meşrûtün Leh Grupları Alt Kodların İstatistiği. 145

Şekil 20: Kişiler Alt Kodların İstatistiği. 146

Şekil 21: Şart-ı Vâkıf Alt Kodların İstatistiği. 149

Şekil 22: Vakfın Kuruluşuyla İlgili Meseleler Alt Kodların İstatistiği. 151

Şekil 23: Dava Alt Kod İstatistiği. 152

Şekil 24: Şehadet Alt Kodların İstatistiği. 154
Şekil 25: Vâkıfın Ehliyeti ve Sâir Durumlar Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli. 157
Şekil 26: Mütevelli Alt Kodların İstatistiği. 159
Şekil 27: Görevli Ücretleri Alt Kodların İstatistiği. 164
Şekil 28: Mahiyet ve Gayesi Bakımından Vakıflar Alt Kod İstatistiği. 168
Şekil 29: Para Vakfı Alt Kodların İstatistiği. 170
Şekil 30: Vakıfta Tasarruf Çeşitleri Alt Kodların İstatistiği. 172
Şekil 31: Vakfın İcâreteyni Alt Kodların İstatistiği. 173
Şekil 32: İcâreteynde Hak ve Sorumluluk-Tasrruf Alt Kodların İstatistiği. 173
Şekil 33: Vakfın Mukataası Alt Kodların İstatistiği. 179
Şekil 34: Vafkın İcaresi Alt Kodların İstatistiği. 183
Şekil 35: Vakfın Ferâğı- Tefvizi- Vakıftan Kasr-ı Yed Alt Kod İstatistiği. 187
Şekil 36: İstidânenin Yapılış Şekillleri Alt Kod İstatistiği. 191
Şekil 37: Vakıfta Rakabe Alt Kod İstatistiği. 194
Şekil 38: Vakıfta Taksim/İfraz Alt Kodların İstatistiği. 196
Şekil 39: İstibdal Edilen Mallar Alt Kodların İstatistiği. 198
Şekil 40: Tasarruf Şartı Olarak İzin ve İzin Mercileri Alt Kodların İstatistiği. 201
Şekil 41: Vakıfa Yönelik Olumsuz Durumlar-Koşullar Alt Kodların İstatistiği. 202
Şekil 42: Câmiu'l-İcâreteyn'de En Fazla Fetvası Bulunan Şeyhülislamlar. 207
Şekil 43: Farklı Şeyhülislamlara Ait Mukataa Fetvalarının Oranları. 208

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Müderrislik Yaptığı Medreseler. 29
Tablo 2: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Şeyhülislam Talebeleri ve Görev Süreleri 45
Tablo 3: Atâullah Efendi Derlemesi Kitap Bölümleri Fetva Sayıları. 86
Tablo 4: Abdürrahim Efendi Derlemesinin Ana Konu Başlıkları ve Fetva Sayıları. 91
Tablo 5: Basılı Fetva Mecmuaları. 93
Tablo 6: Kataloglarda Minkârîzâde Yahyâ Efendi Olarak Kaydedilen Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi Mecmuaları. 105

EKLER LİSTESİ

EK 1: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Mısır'a Kadı Atanmasıyla İlgili Ferman……....248

EK 2: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Mümeyyiz Tayin Edildiği Ferman (Bâb-ı Meşîhat Arşivi, Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçesi 190/13 s.67-69)……...……....249

EK 3: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Fetâvâ-yı Mu'tebere ile Fetva Sayısı Açısından Mukayesesi……...…….251

EK 4: Atâullah Efendi'nin Tasnif Ettiği Mecmuanın Yazma Nüshaları……253

EK 5: Abdürrahim Efendi'nin Tasnif Ettiği Mecmuanın Yazma Nüshaları……256

EK 6: Atâullah Efendi'nin Mukaddimesi……259

KISALTMALAR

bk.	: bakınız
b.y.	: basım yeri yok
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
COA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
çev.	: çeviren
der.	: derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: hicri
haz.	: hazırlayan
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Ktp.	: Kütüphanesi
m.	: Miladi
MS	: manuscript
MŞH	: Meşihat
nr.	: numara
t.y.	: tarih yok
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vr.	: varak

GİRİŞ

Fetva mecmuaları, fıkhi bilginin uygulamaya geçirilmesi ve yaşayan bir hukuk sistemi olarak gelişmesinde kritik bir role sahiptir. İslam hukukunun teorik temelini oluşturan fürû fıkıh kitapları çoğunlukla genel prensipler içerir. Ancak, bu prensiplerin günlük yaşama uygulanması, yani çeşitli durumlar karşısında neyin doğru olduğunun belirlenmesi genellikle zordur. Müftü ve fetvaları bu noktada devreye girer. Fetvalar, İslam toplumlarında başından beri önemli bir yere sahip olmakla birlikte Osmanlı devletinde fetva, şeyhülislamlık makamı bünyesinde kurumsal bir yapıya kavuşmuştur ve şeyhülislam fetvaları mecmualarda bir araya getirilmiştir.

Fetvalar, fıkhın dinamik bir hale gelmesini ve sürekli olarak değişen ve gelişen toplumun ihtiyaçlarına uyarlanmasını sağlayarak fıkhın belirli durumlar ve sorunlar karşısında nasıl uygulanacağına dair somut örnekler sunar. Yani, fıkıh sadece soyut prensipler ve kurallar değil, bu kuralların ve prensiplerin belirli durumlarda nasıl uygulanacağına dair canlı ve dinamik bir bilgi sistemidir. Fetva mecmuaları, bu canlı ve dinamik bilgi sistemini destekler ve onun gelişmesine yardımcı olur. Bu nedenle, söz konusu mecmualar, fıkhın, toplumun ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun bir şekilde uyarlanması ve Osmanlı hukuk sisteminin şekillenmesi sürecinde başvurulan önemli bir kaynak rolü oynamıştır.

I. Konu, Amaç, Kapsam ve Yöntem

Minkârîzâde Yahyâ Efendi (ö.1088/1678) 17. yüzyılın ikinci yarısında on bir yıl üç ay şeyhülislamlık makamında bulunmuş, yaşadığı dönem ve sonrasında Osmanlı hukuk sistemini, ilmiyesini ve idaresini önemli ölçüde etkilemiş bir şeyhülislamdır. Ancak, Yahyâ Efendi'nin önemi ve Osmanlı hukuk sistemine olan etkisi mevcut akademik çalışmalarda tam olarak kavranamamıştır. Bu çalışma, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukunu etkileyen önde gelen şeyhülislamlardan biri olduğunu ve fetvalarının Osmanlı fetva literatüründe temel bir kaynak olduğunu iddia ederek onun Osmanlı hukukunu en fazla etkilediği alanın vakıf hukuku olduğunu ileri sürmekte ve vakıf hukuku fetvalarının içerik analizini konu edinmektedir. Ayrıca çalışma, vakıf hukuku içerisinde özel olarak Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna en fazla katkı sağladığı alanın vakfın finansman problemlerinin çözümü olduğunu tespit etmekte ve buna dair değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, kendi çağında ve müteakip dönemlerde, sadece İstanbul'un sınırları içerisinde değil, aynı zamanda İstanbul'un ötesinde de saygın bir alim ve şeyhülislam

olarak tanınmıştır. İlmiyeye bağlı bir aileden gelen Yahyâ Efendi, ulemâ ile sıkı bağlar kurmuş ve bu ilişkileri İstanbul merkezli ulemâ topluluğu ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim Hayreddin er-Remlî (ö.1081/1671) gibi İstanbul'dan coğrafi olarak uzakta bulunan bir alimle ilmî meseleler hakkında mektuplaşmaları bulunmaktadır. İlgi çekici bir şekilde, Yahyâ Efendi'nin talebeleri, şeyhülislamlık da dahil olmak üzere Osmanlı devletinde etkin roller üstlenmiştir. Yahyâ Efendi'nin ölümünün ardından, talebesi Çatalcalı Ali Efendi, şeyhülislam olarak atanmış ve Yahyâ Efendi'nin talebeleri bu görevi 36 yıla yakın bir süre boyunca sürdürmüşlerdir. Yahyâ Efendi'nin kendi şeyhülislamlık süresiyle birlikte hesaplandığında, bu makama etkinin en az yarım asırlık bir dönemi kapsadığı görülmektedir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları, iki ayrı öğrencisi tarafından derlenmiştir. Bu derlemelerden ilki ve en meşhuru, aynı zamanda Yahyâ Efendi'nin fetva emini olarak görev yapmış olan Atâullah Mehmed Efendi (ö.1127/1715) tarafından oluşturulan ve onun adıyla anılan *Fetâvâ-yı Atâullah* adlı mecmuadır. Diğer derleme ise, Menteşzâde Abdürrahim Efendi (ö.1128/1716) tarafından hazırlanmış olup, yine onun adıyla bilinen *Fetâvâ-yı Abdürrahim* adlı mecmuadır. Bununla birlikte literatürde[1] hatalı bir şekilde *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin fetvalarını içeren bir mecmua olarak kabul edilmiştir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Atâullah ve Abdürrahim derlemeleri, kataloglarda bazen fetvaların derleyenlerine bazen de fetvaların sahibine atfen isimlendirilmiştir. Fetvaların sahibine atfen yapılan *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* isimlendirmesi, araştırmacılar tarafından Yahyâ Efendi'nin fetvalarının tek bir derlemeden ibaretmiş gibi algılanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla akademik çalışmalarda *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* olarak referansta bulunulan eserlerden bazıları Atâullah Efendi'nin tasnif ettiği, bazıları ise Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği derlemedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına müracaat edilirken bu iki derleme arasındaki ayrımın bilinmesi önem arz etmektedir. Zira aralarında önemli farklılıklar mevcuttur.

Bu çalışmada, kataloglarda *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* olarak kaydedilen eserlerin hangi derleme olduğu tespit edilerek söz konusu karışıklığın önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bir diğer ifadeyle bu çalışma, literatürde 18. yüzyılın başlarında yaklaşık bir yıl süreyle şeyhülislamlık yapan Menteşzâde Abdürrahim Efendi'ye atfedilen *Fetâvâ-yı Abdürrahim* adlı fetva mecmuasının aslında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiğini ortaya

[1] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen mecmuayı Abdürrahim Efendi'nin fetvaları olarak kabul eden çalışmalar, literatür değerlendirmesi başlığında incelenmektedir.

koymaktadır. Bu tespit, fetva mecmuası literatüründe önemli bir yere sahip olan bir eserin tarihsel konumunu doğru şekilde belirleyerek onun dönemsel sınırlamalarını tekrar gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vefatından sonra derlenen ve daha sonraki dönemlerde Osmanlı hukukunun sıklıkla başvurulan kaynaklarından biri haline gelen bu hacimli fetva mecmuasının Yahyâ Efendi'ye ait olduğu tespiti, Yahyâ Efendi'nin 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı hukukuna olan etkisine dair literatür bilgisinin sınırlarını oldukça genişletmektedir. Bununla birlikte Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiğini tespit ettiğimiz *Fetâvâ-yı Abdürrahim* derlemesi içerisinde Abdürrahim Efendi'nin kendi fetvalarının da yer alıp almadığı sorusu henüz kesin bir şekilde cevaplanamamıştır. Fetva mecmuası literatüründe söz konusu nispet problemini dışarıda tutacak olursak Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin fetvalarının derlendiği başka bir mecmua bulunmamaktadır. Abdürrahim Efendi'nin kendi şeyhülislamlığı döneminde imzaladığı fetvaların bu mecmuada yer alıp almadığını tespit edebilmek için Abdürrahim Efendi imzalı fetva suretlerinin tespit edilmesi ve bunların Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alan fetvalarla karşılaştırılması gerekmektedir. Henüz imza suretlerine dair kapsamlı bir araştırma yayınlanmadığından böyle bir karşılaştırma yapma imkânı bulunmamaktadır; bu çalışma bahsedilen alanda yapılacak akademik çalışmalara olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır.[2]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarından oluşan Abdürrahim Efendi derlemesi, fetvahane tarafından muteber kabul edilen diğer önemli fetva mecmuaları olan *Fetâvâ-yı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Feyziyye, Behcetü'l-Fetâvâ* ve *Netîcetü'l-Fetâvâ* ile karşılaştırıldığında çok daha fazla fetva içermektedir. Bu durum, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını daha önemli hale getirmektedir. Aynı zamanda onun fetvalarını içeren mecmualar sonraki yüzyıllarda kullanılmaya devam ederek ve çok sayıda nüshası istinsah edilerek Osmanlı hukuk sistemi içerisinde merkezi bir konum elde etmiştir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını toplayan Atâullah Efendi ve Abdürrahim Efendi tarafından tasnif edilen 146 yazma eser nüshası üzerinde yapılan analizler, bu fetva mecmualarının 1100/1688 yılından itibaren pek çok defa istinsah edildiğini ve geniş bir coğrafyaya yayıldığını ortaya koymaktadır. *Şekil 2*'de bunu gösteren bir harita bulunmaktadır. Söz konusu haritanın dipnotunda yer verilen link ve sol alt köşesindeki kare kod haritanın interaktif halini içermektedir. Tüm bunlar, Yahyâ Efendi'nin

[2] Prof. Dr. Şükrü Özen'in şeyhülislam imzalı fetva suretleri üzerine devam etmekte olan henüz yayınlanmamış bir çalışması bulunmaktadır..

fetvalarının, fetva edebiyatı ve Osmanlı hukuk sistemi açısından literatürde bilinenden daha büyük bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Abdürrahim Efendi derlemesiyle Minkârîzâde Yahyâ Efendi arasında kurduğu yeni irtibat, Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna olan etkisini daha ileri bir boyuta taşımaktadır. Çalışma, Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukunu önemli ölçüde etkileyen bir şeyhülislam olduğunu gösterdikten sonra, onun Osmanlı hukukunu en fazla etkilediği alanın ne olduğu sorusunu ele almakta ve Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukunu spesifik olarak etkilediği konuları belirlemeyi amaçlamaktadır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının sayısının diğer konulara kıyasla çok daha fazla olması ve diğer şeyhülislam fetva mecmualarıyla karşılaştırıldığında onun en fazla vakıf hukuku fetvası içeren mecmuaya sahip şeyhülislam olması sebebiyle bu çalışmada, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna olan etkilerinin tespitinde vakıf hukuku fetvaları örneklem olarak ele alınmaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları Abdürrahim Efendi veya Atâullah Efendi derlemeleri üzerinden analiz edilebilir. Abdürrahim Efendi derlemesinin, Atâullah Efendi derlemesine nazaran daha geniş bir fetva yelpazesi sunması ve fetvaların daha sistematik bir biçimde tasnif edilmesi sebebiyle bu çalışmada Abdürrahim Efendi derlemesi incelemede esas alınmıştır.[3] Atâullah Efendi derlemesinde bulunan vakıf hukuku fetvalarının çoğunluğunun Abdürrahim Efendi derlemesinde bulunması, bu seçimde etkili olmuştur. Ancak analiz sırasında gerekli görüldüğü durumlarda Atâullah Efendi derlemesi ile karşılaştırmalar da yapılmıştır.

Bir fetva mecmuası derlenirken fetvaların hangi başlıklar altında ve hangi sıra ile yer alacağı önemli bir meseledir. Muhtelif konularda ve zamanlarda şeyhülislamlara sorulan fetvalar, fetvaları derleyen kişiler tarafından fürû fıkıh kitaplarının sistematiğine göre bir araya getirilmiştir. Bu esnada fetvanın hangi kitap başlığı altında yer alacağı kararını fetva mecmualarını derleyen kişiler vermişlerdir. Bir fetva bazen birden fazla konuyla ilgili olabilmektedir. Bu durumda fetvaları bir araya getiren kişi, söz konusu fetvaları kendi tercihlerine göre uygun gördüğü başlık altına koymaktadır. Bu sebeple fetva mecmualarındaki bir konuyla ilgili fetvaları çalışırken sadece ilgili kitap başlığındaki fetvalarla yetinmek, söz konusu konuyla ilgili çalışılan mecmuada yer alan bütün fetvaların görüldüğü anlamına gelmez.

---

[3] Bu çalışmada, tarafımdan yürütülen "Fetva Mecmualarının Karşılaştırılmasında ve Anlaşılmasında Yapay Zekâ Yöntemlerinin Kullanılması" başlıklı proje (TÜBİTAK 3005, nr. 122G064) kapsamında transkripsiyonu hazırlanan fetva metinleri temel alınmıştır.

Bu nedenle mecmualardaki ilgili kitap başlıklarının yanında, çalışılan konuyla ilgili bütün mecmuada tarama yapılması daha doğru sonuçlara ulaştırır. İkinci bölümde yer alan "Temel Bir Kaynak Olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi Fetva Mecmuası" başlığı altında incelediğimiz üzere Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim Efendi derlemesi, fetva mecmuaları içerisinde fetvaların en sistematik biçimde derlendiği mecmua olarak ön plana çıkmaktadır. Mecmuada yer alan fetvaların birçok farklı alt başlık altında sınıflandırılması, bu sistematik yaklaşımın bir göstergesidir. Bu itibarla, büyük oranda fetvalar konu başlıklarıyla ilintili olarak tertip edilmiştir. Böyle olmakla birlikte bu mecmuada vakıf kitabı dışında yer alan vakıf konulu fetvalar da tespit edilmiştir. Ancak diğer başlıklar altında yer alan vakıf fetvalarının sayısı, içerik analizinin genel doğruluğu ve kapsamlılığı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmayacak düzeyde az kalmıştır. Bu durum göz önünde bulundurularak içerik analizinde temel referans noktası "Kitâbü'l-Vakf" bölümünde yer alan fetvalar olarak belirlenmiştir.

Ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir husus, şeyhülislama ait bir mecmuanın bulunmasının o şeyhülislamın bütün fetvalarının söz konusu mecmuada yer aldığı anlamına gelmediğidir. Fetvaları derleyen kişiler, hazırladıkları mecmualarda ilgili şeyhülislama ait ulaşabildikleri fetvaları bir araya getirirler. Yine de Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen mecmualar, şeyhülislamın vakıf hukuku alanındaki görüşlerini anlamak için oldukça yeterli bir örneklem sağlamaktadır.

Vakıf Hukuku Fetvalarında Sistematik İçerik Analizi: Kullanılan Yöntemler ve Araçlar

Bu çalışmada vakıf hukuku fetvalarının içerik analizinde, MAXQDA programı kullanılmıştır. Bu yazılım, sosyal bilimler ve diğer disiplinlerde yaygın olarak tercih edilen önde gelen nitel ve karma yöntem analiz araçlarından biridir. Söz konusu programda, analiz sürecini daha verimli hale getirmek amacıyla belirli temaları, düşünceleri ve kavramları etiketlemek ve sınıflandırmak için kod sistemi/fihrist oluşturulmaktadır. Bu sayede, belirli bir alandaki fetvalara dair anahtar kavramlar, meseleler ve ilişkiler daha iyi anlaşılmakta, konuya dair daha derinlikli analizler gerçekleştirilebilmektedir.[4] Üçüncü bölümün başında detaylı bir

[4] Tez çalışmamda kullandığım MAXQDA isimli içerik analizi programından, Prof. Dr. Mürteza Bedir'in yürütücülüğünü yaptığı "Osmanlı Hukukunu Kurmak: 16. Yüzyıl Fetvaları ve Risaleleri Işığında Klasik Osmanlı Hukuku" projesi sayesinde haberdar oldum. Bu vesileyle Mürteza Bedir hocama, projede yer alan diğer hocalarıma ve bursiyer arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmak isterim. Programı kullanırken yaşadığım teknik zorlukların aşılmasında kıymetli desteklerini esirgemeyen Hüseyin Sağlam'a teşekkür ederim. Ayrıca vakıf hukuku fihristi oluşturma aşamasında, Ebussuûd Efendi'nin vakıf fetvalarından hareketle oluşturduğu fihristi benimle paylaşan Hatice Kübra Kahya'ya teşekkür ederim. Her ne kadar süreç içerisinde tasnifler farklılaşsa da söz konusu fihrist ilk etiketlemelerde yol gösterici olmuştur.

şekilde açıklandığı üzere genellikle bir fetva birden fazla koda yani meseleye sahiptir. Bu sebeple, kod/mesele sayısı fetva sayısından daha fazla olup bu sayı fetva sayısını göstermemektedir.

Çalışma kapsamında 1610 vakıf hukuku fetvası analiz edilmiş olup nitel analiz programının, özellikle büyük veri setleri üzerinde yapılan çalışmalarda sunduğu imkânlar sayesinde, bu analiz daha sistematik ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Fetva analizinde, nitel analiz programının kullanılması, metin analizinde tutarlılık ve geçerlilik sağlamaya yardımcı olmuştur. Bu program sayesinde, araştırma süreçlerinin daha şeffaf ve tekrarlanabilir olması hedeflenmektedir. Ayrıca, içerik analizi yoluyla elde edilen bulguların mevcut literatür ile karşılaştırılması, sonuçların doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlama yolunda önemli bir adım olmuştur.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvaları, yürütücülüğünü üstlendiğim "Fetva Mecmualarının Karşılaştırılmasında ve Anlaşılmasında Yapay Zekâ Yöntemlerinin Kullanılması" başlıklı projenin[5] ana odağında yer almaktadır. Bu sebeple, vakıf hukuku fetvaları üzerinde gerçekleştirilen içerik analizi, bahsi geçen projenin bir ürünü niteliğindedir. Bu çerçevede, fetva etiketlemeleri, projede araştırmacı olarak yer alan Dr. Salih Erden ile her bir fetva üzerinde titizlikle çalışılarak ve fetvaların anlamları üzerinde derinlemesine tartışmalar yürütülerek belirlenen meselelerle eşleştirilmiştir. Bu yoğun ve odaklanmış çalışma süreci, fetva etiketlemeleri esnasında meselelere daha fazla yoğunlaşmayı mümkün kılmış ve analizlerdeki hata payını en aza indirme imkânı sağlamıştır.

II. Çalışmanın Planı

Çalışma, üç ana bölümden oluşmakta olup ilk bölüm, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin entelektüel biyografisi üzerinde durmaktadır. Bu bölüm genel olarak, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ailesi, eğitim hayatı, Osmanlı bürokrasisindeki yükselişi, döneminin önde gelen alimleriyle ilişkisi, ilmî mirasının aktarıcıları ve ilmî katkılarına dair bilgiler sunmaktadır.

Minkârîzâde ailesinin kökenleri ve *minkârî* nisbesinin kaynağına dair bilgilerle başlayan bu bölüm, ailenin tarihsel ve toplumsal bağlamını tespit ederek Yahyâ Efendi'nin ilmî ve bürokratik kariyerinin temellerinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu bölüm onun, eğitim hayatına dair ayrıntılar, döneminin önde gelen alimlerinden aldığı dersler ve ilmî gelişimini

5 TÜBİTAK 3005, Proje numarası: 122G064.

nasıl sürdürdüğü hakkında bilgi sunmaktadır. Osmanlı bürokrasisindeki yükselişini, Yahyâ Efendi'nin devlet içerisinde nasıl bir konum elde ettiğini ve bu süreçte hangi önemli görevlerde bulunduğunu anlatmaktadır. Döneminin önde gelen alimleriyle ilişkisi, Yahya Efendi'nin dönemin ilmî çevreleriyle etkileşimleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Genel dini düşüncesi başlığı ise Kadızâdeli ve Sivâsiler arasındaki ihtilaflarda Yahya Efendi'nin tutumunu ele almaktadır.

İlmi mirasının koruyucuları ve aktarıcıları başlığında, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ilmî etkisinin nasıl kuşaktan kuşağa aktarıldığı incelenmektedir. Bu bağlamda, şeyhülislam talebeleri üzerinde durulmaktadır. Özellikle Çatalcalı Ali Efendi (ö.1103/1692), Ankaravî Mehmed Emin Efendi (ö.1098/1687), Feyzullahzâde Seyyid Mustafa Efendi (ö.1175/1761), Paşmakcızâde Seyyid Ali Efendi (ö.1124/1712), İmam-ı Sultâni Mehmed Efendi (ö.1141/1728), Menteşzâde Abdürrahim Efendi ve Atâullah Mehmed Efendi gibi isimler, Yahyâ Efendi'nin ilmî mirasının yayılmasında ve korunmasında önemli roller üstlenmiştir. Yahyâ Efendi'nin aile üyeleri de ilmî mirasının korunması ve aktarılması süreçlerinde etkili olmuşlardır. Yahyâ Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi, damadı Mustafa Rasih Efendi, torunu Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi ve onun oğlu Feyzullah Efendi gibi alimler, aile içinde ilmî geleneği sürdürmüşler ve öncelikli pozisyonlarda hizmet etmişlerdir. Bu aile üyeleri, şeyhülislamlık, kadılık ve kazaskerlik gibi yüksek kademelerde bulunarak hem devlet nezdinde kritik roller üstlenmişler hem de Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ilmî mirasının yaşatılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu husus, ailenin ilmî geleneğinin sağlam bir temele dayandığını ve nesilden nesle aktarıldığını vurgulamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümde *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli fetva mecmuasında sanılanın aksine Abdürrahim Efendi'nin değil, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlendiği tespiti üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının Osmanlı fetva literatürü için temel bir kaynak olarak kabul edilebileceği iddia edilmektedir. Söz konusu iddiayı desteklemek adına, mecmuanın genel kabul görmesi ve yaygın bir kullanıma sahip olması, temsil gücünün yüksek oluşu ve dönemin temel meselelerini kapsayıcı fetvalar içermesi, sistematik ve kullanışlı olması gibi özellikleri incelenmektedir. Ardından, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının öğrencileri tarafından derlenmesi süreci üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, Atâullah Mehmed Efendi ve Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin derlemeleri olan *Fetâvâ-yı Atâullah* ve *Fetâvâ-yı Abdürrahim* derlemelerinin ortaya çıkışı ve özellikleri ele alınmaktadır. Ayrıca iki derlemedeki fetva sayılarının mukayesesi yapılarak Yahyâ Efendi'nin fetvalarının tedavüle girişi, söz konusu mecmuaların istinsah tarihleri temel alınarak incelenmektedir.

Atâullah Efendi ve Abdürrahim Efendi derlemelerinin yazma nüshaları incelenerek kataloglarda yanlışlıkla Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispet edilen Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren nüshalar tespit edilmektedir.

İkinci bölümün dördüncü başlığında, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiğine dair deliller sunulmaktadır. Bu deliller arasında, Yahyâ Efendi imzalı fetva suretlerinin Abdürrahim Efendi'nin derlemesinde bulunması, Atâullah Efendi'nin hazırladığı derlemenin mukaddimesinde yer alan bilgiler, fetva mecmualarının başlıkları, Abdürrahim Efendi tarafından tertip edilen mecmuaların *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* ismini taşıması, Abdürrahim Efendi'nin tertip ettiği mecmuayı istinsah eden müstensihlerin açıklamaları, Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığından önceki tarihlerde istinsah edilmiş nüshaların bulunması ve tarihî bağlam uyuşmazlığı gibi faktörler yer almaktadır. Bölümde son olarak, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının tespitinde ve kaynak olarak kullanılmasında hangi derlemeyi tercih etmenin daha isabetli olduğu konusu "Mecmua tercihi" başlığında ele alınmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna yaptığı katkılar, vakıf hukuku fetvaları bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bölümde ilk olarak, vakıf hukuku fetvalarının örneklem olarak seçilme gerekçeleri ve Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının içerik analizine yer verilmektedir. Vakıf hukuku fetvalarının örneklem olarak tercih edilme nedenlerinin başında, fetva mecmuasında vakıf hukuku fetvalarının diğer konulara kıyasla daha yüksek sayıda yer alması ve Yahyâ Efendi'nin vakıf hukukuna dair en kapsamlı fetva mecmuasına sahip olan şeyhülislam olması gösterilmektedir. Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının içerik analizi için Abdürrahim Efendi derlemesindeki "Kitâbü'l-Vakf*"* başlığı altında yer alan her bir fetva detaylı olarak incelenmiştir. İlk olarak, her fetvanın sorulma nedeni olan hukuki mesele belirlenmiş, ardından vâkıf, mevkûf, meşrûtün leh, vakfiye gibi unsurlar tespit edilmiştir. Fetvalardaki meseleler ve unsurlar, vakıf hukukuna genel bir bakış sağlamak amacıyla sınıflandırılmış ve incelenen 1610 vakıf hukuku fetvası temelinde bir fihrist oluşturulmuştur. Bu fihristte temel olarak; vakfın kuruluşu, vakıf görevlileri, vakıf çeşitleri, vakıfta tasarruf ve tasarruf çeşitleri, vakfa yönelik olumsuz durumlar ve koşullar, vakfın feshi ve vakıftan rücu başlıkları bulunmaktadır.

Fetvaların içerik analizi tamamlandıktan sonra bu analize dair değerlendirmelere yer verilmektedir. Söz konusu değerlendirmelerde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının, büyük ölçüde vakfın finansman problemlerinin çözümüne yönelik olduğu tespiti ortaya konulmaktadır. Bu çözüm yollarının başında icâreteyn uygulaması gelmektedir.

İcâreteyn uygulamasını, mukâtaa uygulaması takip etmektedir. Çalışmada bu durumun en önemli nedenlerinden birinin, 1660 yılında meydana gelen Büyük İstanbul Yangını olduğu ileri sürülmektedir. Yangın sonucu vakıflar büyük hasar görmüş ve vakıfların tekrar inşası sürecinde icâreteyn ve mukâtaa uygulamaları önem kazanmıştır. O dönemde gerçekleşen söz konusu yangınla belirgin şekilde ilişkili olarak, vakıf hukukuyla ilgili fetvaların sayısı ve bunların içerisinde icâreteyn ve mukâtaa fetvalarının oranı artmıştır.

Üçüncü bölümün son başlığında, Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının yoğunlaştığı icâreteyn konusuna dair fetvaları, ecr-i misil meselesi özelinde, Yahyâ Efendi'den önceki ve sonraki şeyhülislam fetva mecmualarına ve dönemin fıkıh kaynaklarına referanslarla incelenmekte ve diğer şeyhülislam fetvalarıyla mukayese edilmektedir. Burada Yahyâ Efendi'nin ecr-i misille ilgili meselelere dair verdiği fetvaların diğer şeyhülislam fetva mecmualarına göre daha çeşitli olduğu, bununla birlikte onun fetvalarının Osmanlı hukukundaki sürekliliği devam ettirdiğine dair bulgular paylaşılmaktadır.

III. Literatür Değerlendirmesi

Kütüphane kataloglarında *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* olarak kayıtlı eserler, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının iki farklı derlemesi olduğu fark edilmeyerek tek bir eser olarak kataloglanmış ve birçok çalışmada bu şekilde kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak, bu isimdeki eserlerden bir kısmı Abdürrahim derlemesi, bir kısmı ise Atâullah derlemesidir. İki derleme arasındaki önemli farklılıklar, Yahyâ Efendi'nin fetvaları hakkında yapılan değerlendirmelerde oldukça belirgin bir role sahiptir. Ayrıca, mecmuaların derleyenlerine atfen meşhur olması ve derleyenlerin Yahyâ Efendi'den sonra şeyhülislamlık makamında bulunmaları gibi sebeplerle, Yahyâ Efendi'nin fetvaları, başka bir şeyhülislamın fetvaları gibi değerlendirilmiştir. Örneğin, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını Atâullah Efendi derlemesinden hareketle kullanan bir çalışmada, onun konuyla ilgili birçok fetvasına ulaşılamayacak ve Yahyâ Efendi'nin söz konusu mesele hakkındaki fetvaları tam olarak değerlendirilmemiş olacaktır. Bu sebeple Yahyâ Efendi'nin fetvalarının hangi derlemeden hareketle kullanıldığı kritik bir öneme sahiptir. Aşağıda, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını kullanan çalışmaların hangi derlemeleri esas aldıklarına işaret edilerek literatürdeki söz konusu karışıklık etraflıca ortaya konacak ve *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin fetvaları olarak değerlendiren literatürün analizine yer verilecektir.

Fetâvâ-yı Abdürrahim'i Abdürrahim Efendi'nin III. Ahmed dönemindeki şeyhülislamlığı sırasında verdiği fetvalardan oluşan mecmua olarak tanıtan çalışmaların

başında araştırmacıların öncelikli başvuru kaynaklarından biri olan DİA'nın "Fetva"[6], "Menteşzâde Abdürrahim Efendi"[7] ve "Fetâvâ-yı Abdürrahim"[8] isimli maddeleri yer almaktadır. Fetva mecmuası ile ilgili çalışma yapanların ilk başvuru kaynaklarından biri olarak kabul edebileceğimiz, Şükrü Özen'in "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü" makalesi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i, Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin fetvalarını derleyen bir mecmua olarak değerlendirmektedir.[9] Özen, bir başka çalışmasında, mecmuası olup kısa süre görev yapmış şeyhülislamlardan bahsetmekte ve Abdürrahim Efendi'yi örnek göstererek onun şeyhülislamlık makamında 1 yıl 5 ay 6 gün görev yapmasına rağmen sonraki dönemlerde büyük itibar gören geniş kapsamlı bir fetva mecmuası bıraktığını belirtmektedir. [10] Ayrıca, Emine Arslan'ın "Nukûllü Fetva Mecmûaları" adlı çalışmasında da, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'nin fetvalarının derlendiği bir eser olarak kabul edildiği görülmektedir.[11] Araştırmacıların ilk müracaat kaynaklarından bahsedilen çalışmalarda *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in, Abdürrahim Efendi'nin verdiği fetvalar olarak tanıtılması, söz konusu nispet probleminin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte bu nispet probleminin asıl kaynağı, Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derlemenin matbaada *Fetâvâ-yı Abdürrahim* ismiyle basılırken başında Atâullah Efendi'nin derlemesinde olduğu gibi Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını bir araya getirdiğine dair bir mukaddimenin olmaması ve birçok yazma nüshada bulunan "li'l-mevlâ el-allâmeti'l-merhûm şeyhilislâm Yahyâ Efendi eş-şehîr bi-Minkârîzâde" başlığının çıkarılmış olmasıdır.

*Fetâvâ-yı Abdürrahim'*in Osmanlı fetva literatüründe Abdürrahim Efendi'nin verdiği fetvalardan oluşan bir fetva mecmuası olduğu bilgisinin yaygınlaşması, bu mecmuanın 18. yüzyılla ilgili yapılan çalışmalarda birincil kaynaklar arasında kullanılmasına sebep olmuştur. Ravza Cihan, doktora çalışması kapsamında Abdürrahim Efendi'nin fetvaları odağında 18. yüzyıl Osmanlı hukuki hayatını ele almıştır. Cihan, bu çalışmasında, 14 fetvada "… husûsunda şeyhülislâmın sözü nedir, bize Fetva verin?" şeklinde ifadelerin zikredildiğinden bahsetmekte

---

6 Fahrettin Atar, "Fetva", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 495.

7 Mehmet İpşirli, "Abdürrahim Efendi, Menteşzâde", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1988, 1/289-290.

8 Cengiz Kallek, "Fetâvâ-yı Abdürrahim", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1995, 12/437.

9 Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 301.

10 Şükrü Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürünün Dönem, Coğrafya ve Mezhep Farklılıkları Açısından Mukayesesi", *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Kaya, Süleyman vd. (İstanbul: Klasik Yayınlar, 2018), 355.

11 Emine Arslan, *Nukûllü Fetvâ Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî'nin el-Ecvibetü'l-Kâni'a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 54; Emine Arslan, "Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetva Mecmuaları ve Özellikleri", *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik Yayınlar, 2018), 167-201.

ve bu ifadelere dayanarak, fetvaların Abdürrahim Efendi'nin yaklaşık 17 aylık şeyhülislâmlık görevi süresince verilen fetvalar olduğu sonucuna ulaşmaktadır.[12] Ancak Cihan, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in ihtiva ettiği fetva sayısı dikkate alındığında, fetvaların tamamının Abdürrahim Efendi'ye ait olduğu konusunun şüphe uyandırdığını söylemektedir. Yazar ayrıca, Abdürrahim Efendi'nin fetva nakillerinin en erken kendisinden bir asır sonra hazırlanmış olmasının bu şüpheleri desteklediğini söylese de bu problemin üzerine gitmemiş ve şeyhülislamın iş yükünü göz önünde bulundurarak herkes tarafından bilinen otorite ve itibarını vurgulamayı tercih etmiştir.[13] Cihan, bir başka çalışmasında da *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i yine Abdürrahim Efendi'nin verdiği fetvalar olarak değerlendirmekte ve temel kaynak olarak kullanmaktadır.[14]

Abdülkadir Atar'ın *Şeyhülislam Fetvaları Işığında Osmanlı'da İktisadi Hayat* adlı kitabında, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 18. yüzyılda Abdürrahim Efendi'nin verdiği fetvaları derleyen bir mecmua olarak kabul edilmekte ve çalışmanın temel kaynakları arasında yer almaktadır.[15] Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kredi*[16] başlıklı yüksek lisans tezi ile *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*[17] adlı doktora tezinin, 18. yüzyıl uygulamalarını incelediği bağlamlarında, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'e sıkça müracaat eder. Hadi Hosainy'in de *Sulh in Eighteenth-Century Ottoman Fatwa Compilations* isimli, yine 18. yüzyılı incelediği yüksek lisans çalışmasında temel aldığı üç fetva mecmuasından biri *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'dir.[18] Perihan Özdemir de *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de yer alan nikâh fetvalarını incelemektedir.[19] Söz konusu akademik çalışmalarda, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Abdürrahim Efendi'nin fetvalarından oluşan bir derleme olarak değerlendirildiği görülmektedir.

---

12 Ravza Cihan, *Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin Fetvaları Işığında XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukukî Hayat* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 28; Ravza Cihan, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukuki Hayat* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022).

13 Cihan, *Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin Fetvaları*, 95-96.

14 Ravza Cihan, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı İktisâdî Düzeninde Vergiler: Fetâvâ-yı Abdürrahim" Örneği", *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*, ed. Süleyman Kaya - Haşim Şahin (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017), 113-131.

15 Abdülkadir Atar, *Şeyhülislam Fetvaları Işığında Osmanlı'da İktisadi Hayat* (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), 53 vd.

16 Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Toplumunda Kredi* (Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 5,12 vd.

17 Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 25,26,29 vd.

18 Hadi Mohammed Hosainy, *Sulh in Eighteenth-Century Ottoman Fatwa Compilations* (Sabancı Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 26-31 vd.

19 Perihan Özdemir, *Fetâvâ-yı Abdürrahim'deki Nikah ile İlgili Fetvaların Değerlendirilmesi* (Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3-6 vd.

Fethi Gedikli'nin *Osmanlı Şirket Kültürü* adlı kitabında kullandığı kaynaklardan biri olan *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Gedikli tarafından da Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde verdiği fetvalar olarak kabul edilmektedir. Gedikli, bu kabulü, Cihan'ın çalışmasında olduğu gibi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de yer alan "*Şeyhülislâm efendimizin (...) hususundaki görüşü nedir?*" ifadelerine dayandırarak fetvaların Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin (ö.1128/1716) III. Ahmed döneminde gerçekleşen 17 aylık şeyhülislamlık görevi sürecinde verdiği fetvalardan oluştuğunu belirtmektedir.[20]

Bir diğer araştırmacı Hilmar Krüger, *Fetwa und Siyar* isimli çalışmasında Çatalcalı Ali Efendi, Feyzullah Efendi, Abdürrahim Efendi ve Abdullah Efendi'nin fetva mecmularını merkeze almaktadır. O da çalışmasında *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i Abdürrahim Efendi'nin verdiği fetvalar olarak kabul etmekte ve bu şekilde tanıtmaktadır.[21] Guy Burak'ın "*The Abû Hanîfah of His Time*" isimli çalışmasında da ana kaynaklardan biri olmasa da *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Abdürrahim Efendi'nin fetvaları olarak kaynak gösterilmektedir.[22] Burak, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına referansta bulunurken zaman zaman Atâullah Efendi'nin hazırladığı derlemeye[23] zaman zaman ise Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derlemeye[24] referansta bulunmaktadır. Burak, Atâullah Efendi'nin hazırladığı mecmuayı kullanırken burada yer alan fetva nakillerini Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetva verirken referansta bulunduğu kaynaklar olarak değerlendirmektedir. Halbuki, nakiller Yahyâ Efendi'nin vefatından sonra fetvalarını derleyen Atâullah Efendi tarafından hazırlanmıştır. Burak, nakillerde referansta bulunulan kaynaklardan hareketle Yahyâ Efendi'nin Hayreddin er-Remlî'nin görüşlerine birkaç defa atıfta bulunmasına rağmen Hayreddin er-Remlî'nin Yahyâ Efendi'nin fetvalarına atıfta bulunmadığı gibi hatalı birçok çıkarımda bulunmaktadır.[25] Burak'ın bu konudaki yanılgısı onun fetvalardan sonra yer alan nakilleri, şeyhülislamların fetva verirken kendilerinin gösterdikleri kaynaklar olarak algılamasından ileri gelmektedir. Colin Imber de "Eleven Fetvas of the Ottoman Sheikh ul-Islam Abdurrahim*"* isimli çalışmasında ümmüveledin hukuki durumuyla

---

20 Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudârebe Uygulaması* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 35.

21 Hilmar Krüger, *Fetwa und Siyar* (Wıesbaden: Otto Harrassowıtz, 1978), 76.

22 Guy Burak, *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafi School in the Early Modern Ottoman Empire* (Cambridge University Press, 2015), 164,172.

23 *Fetâvâ-yı Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 421).

24 *Fetâvâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, nr. 449; *el-Fetâvâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, nr. 137; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Harvard Law School, nr. MS 1402.

25 Burak, *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafi School in the Early Modern Ottoman Empire*, 151-154.

ilgili fetvalara Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde verdiği fetvalar olarak atıfta bulunmuştur.[26]

Fetvaları kaynak olarak kullanan çalışmalarda, eğer Yahyâ Efendi ve Abdürrahim Efendi beraber kaynak kullanılmışsa "Aynı fetva Fetâvâ-yı Minkârîzâde'de yer almaktadır" veya "Aynı fetva Fetâvâ-yı Abdürrahim'de yer almaktadır" gibi ifadeler görmek mümkündür.[27] Aslında bu benzerliğe işaret eden araştırmacılar, Atâullah ve Abdürrahim derlemelerinde yer alan aynı fetvaları tespit etmiş fakat bunlar iki farklı derleme olduğundan, Abdürrahim derlemesindeki fetvaları Menteşzâde'nin fetvaları olarak değerlendirmişlerdir.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi sadece Atâullah Efendi derlemesine dayanarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının incelendiği bir çalışma, Yahyâ Efendi'nin ilgili konudaki fetvalarının tamamına erişim sağlamayacak ve bu nedenle onun konuyla ilgili görüşlerinin tam bir değerlendirmesini yapamayacaktır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin nikâh[28] ve talak[29] fetvaları üzerine hazırlanan yüksek lisans tezlerinde söz konusu durum gözlemlenmektedir.[30]

Punar'ın "Kanun and Sharia: Ottoman Land Law in Şeyhülislam Fatwas from Kanunname of Budin to the Kanunname-i Cedid" isimli yüksek lisans çalışmasında, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiği bilinmediğinden, Yahyâ Efendi'nin arazi hukukuna dair fetvaları Atâullah derlemesi üzerinden incelenmiştir. Bu derlemedeki fetvaların az sayıda olmasına dikkat çekilerek Yahyâ Efendi'nin fetvalarının arazi hukukunun anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamadığı ifade edilmiştir. Böylece, Yahyâ Efendi'nin fetvaları değerlendirme dışı tutulmuştur.[31] Bu tür bir değerlendirme, Yahyâ

---

26 Colin Imber, "Eleven Fetvas of the Ottoman Sheikh ul-Islam Abdurrahim", *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, ed. Khalid Masud Muhammad vd. (Cambridge, Mass., London, 1996), 141-149.

27 Süleyman Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 151,230,257; Abdurrahman Atçıl, *Procedure In The Ottoman Court And The Duties Of Kadıs* (Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 27,42,47,59; Muhammed Emin Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2021), 75,139; Yasin Erden, *Osmanlı Vakıf Hukukunda İstibdal (XVI. ve XVIII. Yüzyıllar Arası)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 94.

28 Bünyamin Karadöl, *Şeyhü'l-İslâm Minkarî-zâde Yahyâ Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik İle İlgili Fetvâları* (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006).

29 Mehmet Koç, *Şeyhu'l-İslâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Talak İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili* (Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008).

30 Sadece Atâullah derlemesinin kullanılmasının doğurduğu sonuçlara dair değerlendirmeler için bk. Ahmet Faruk Çelik, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Merkez ve Taşrasında Fetva "Kitabu's-Siyer Örneği"* (Marmara Üniversitesi, 2018), 7-8.

31 Bünyamin Punar, *Kanun and sharia: Ottoman Land Law in şeyhülislam fatwas from Kanunname of Budin to the Kanunname-i Cedid* (İstanbul Şehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 84 Beni Punar'ın söz konusu yorumundan beni haberdar eden Bayram Pehlivan'a teşekkür ederim.

Efendi'nin fetvalarının kapsamlı bir incelemesini engellemekte ve bizi yanıltıcı sonuçlara götürmektedir. Aslında Abdürrahim Efendi derlemesinde Yahyâ Efendi'nin "Arazi" başlığı altında toplanan beş yüzden fazla fetvası bulunmaktadır. Ayrıca, *Zahîretü'l-Kâdî fî Ahkâmi'l-Arâzî* isimli eser, Yahyâ Efendi'nin arazi ile ilgili fetvalarının toplandığı bir başka kaynaktır. Müellif, eserinde en çok atıfta bulunduğu şeyhülislam fetva mecmuasının Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiğini tespit ettiğimiz Abdürrahim Efendi derlemesi olduğunu belirtmiştir.[32] Bu durum, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının arazi hukuku konusunda merkezî bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını değerlendirecek bir çalışmada, Atâullah Efendi derlemesinden ziyade Abdürrahim Efendi derlemesinin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu şekilde Yahyâ Efendi fetvalarının değeri ve katkısı daha doğru bir şekilde anlaşılabilecektir.

Cengiz Şişman, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin dinden dönen kimsenin durumuyla ilgili fetvalarına referansta bulunmaktadır. Şişman, Yahyâ Efendi'nin fetvalarına *Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye 610* numaralı nüshadan referansta bulunmuştur. Söz konusu nüsha Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği bir mecmuadır.[33] Şişman, *Christian-Muslim Relations* adlı ansiklopediye yazdığı ve Yahyâ Efendi'nin fetvalarını tanıttığı maddede, onun fetvalarını içeren yazma nüshalara referansta bulunmaktadır.[34] Bu nüshalardan büyük çoğunluğu Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği[35], bazıları Atâullah Efendi'nin tasnif ettiği[36] bazıları ise kütüphane kataloglarında yanlışlıkla Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispet edilmiş Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren nüshalardır.[37]

Hülya Canbakal, Osmanlı kamusal yaşamında sözleşme olarak yeminleri ele aldığı makalesinde konuyla ilgili en fazla fetvanın Minkârîzâde Yahyâ Efendi ve Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin mecmualarında olduğunu ifade etmektedir. Canbakal, *Süleymaniye*

---

32 *Zahîretü'l-Kâdî fî Ahkâmi'l-Arazi*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 HK 1650. Beni bu eserden haberdar eden ve eserin bir kopyasını benimle paylaşan Bayram Pehlivan'a teşekkür ederim.

33 Cengiz Şişman, *The Burden of Silence: Sabbatai Sevi and the Evolution of the Ottoman-Turkish Dönmes* (New York: Oxford University Press, 2017), 107.

34 Cengiz Şişman, "Minkârîzâde Yahyâ: Şeyhülislam Minkârîzâde Yahyâ Efendi", *Christian-Muslim Relations: A Bibliographic History*, ed. David Thomas - John Chesworth, *Ottoman and Safavid Empires (1600–1700)* (Leiden-Boston, 2017).

35 *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, MS 1402; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Nuruosmaniye, 2001; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Nuruosmaniye, 2002; *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, Nuruosmaniye, 2037.

36 *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Beyazıt Kütüphanesi, B2789; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1055).

37 *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, 788; *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi, Minkârî-zâde Yahyâ b. Ömer Alâ'îyeli*, Milli Kütüphane, 01 Hk 1054.

Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa 427'de bulunan Atâullah Efendi derlemesini, *Harvard Law School 1402*'de kayıtlı *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* nüshasını ve *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in taş baskısını kullanmaktadır. Canbakal'ın kaynak olarak kullandığı *Harvard Law School 1402* numaralı nüsha Abdürrahim Efendi'nin tasnifiyle Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içermektedir. Bir diğer ifadeyle *Fetâvâ-yı Abdürrahim* olarak yayınlanan taş baskıyla bu nüsha birbirinin aynısıdır.[38]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının kaynak olarak kullanıldığı bir diğer çalışma Kenan Yıldız'ın 1660 İstanbul Yangınını ele alan çalışmasıdır. Bu çalışmada Yıldız, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına atıfta bulunurken kütüphane kayıtlarında *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* ismiyle yer alan Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği *Hamidiye 610* numaralı nüshayı kullanmıştır.[39] Joshua M. White, Osmanlı Akdeniz'inde korsanlık ve hukukla ilgili yaptığı çalışmada Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını kaynak olarak kullanmaktadır. White, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının tespitinde *Pertevniyal 341*, *Esad Efendi 1095* nüshalarını kullanmıştır. Söz konusu nüshaların ikisi de Atâullah Efendi derlemesidir.[40]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının yanlış nispetini ortaya çıkaran ve literatürdeki hataların düzeltilmesini sağlayan ilk çalışma tarafımızca 2018 yılında hazırlanan *XVII. yüzyıl Osmanlı Merkez ve Taşrasında Fetva 'Kitabu's-Siyer Örneği* isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmanın Giriş bölümünde, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının iki farklı derlemesi olduğuna ve Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin fetvaları olarak bilinen *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ait fetvaları içerdiğine dair değerlendirmeler yer almaktadır.[41] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını konu edinen bir başka çalışmamız ise "Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Fetâvâ-yı Abdürrahim Olarak Tedavüle Girişi Üzerine Değerlendirmeler" isimli makaledir.[42] Söz konusu makalede bu çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde incelenen *Fetâvâ-yı Abdürrahim'in* Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiğine yönelik kanıtlara dair ilk bulgulara yer verilmiştir.

---

38 Hülya Canbakal, "Vows as Contract in Ottoman Public Life (17th-18th centuries)", *Islamic Law and Society* 18/1 (2011), 88.

39 Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar, Toplum ve Ekonomi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017).

40 Joshua M. White, *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean* (California: Stanford University Press, 2017).

41 Çelik, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Merkez ve Taşrasında Fetva*, 5-6.

42 Ahmet Faruk Çelik, "Minkârîzâde Yahya Efendi'nin Fetvalarının Fetâvâ-yı Abdürrahim Olarak Tedavüle Girişi Üzerine Değerlendirmeler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 Haziran 2021.

Özgün Deniz Yoldaşlar, 2021 yılında tamamladığı "Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy in the Seventeenth Century" isimli doktora tezinde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin hayatını ve kariyerini, 17. yüzyılın dini, idari, politik ve entelektüel gelişmeleri bağlamında geniş bir şekilde incelemektedir. Yoldaşlar, Abdürrahim derlemesinde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediği tespitimizi paylaşmaktadır.[43]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına dair literatür, bu çalışmada kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve mevcut karışıklığın literatürdeki yansımaları detaylandırılmıştır. Bu konu üzerine yapılan analiz ve değerlendirmelerin Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlenmesi ve değerlendirilmesi konusundaki yanılgıları düzeltmeye ve bu alandaki literatürü daha net bir şekilde tanımlamaya yardımcı olması hedeflenmiştir.

[43] Özgün Deniz Yoldaşlar, *Minkārīzāde Yahyā and the Ottoman Scholarly Bureaucracy in the Seventeenth Century* (Boğaziçi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021).

BİRİNCİ BÖLÜM

MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN ENTELEKTÜEL BİYOGRAFİSİ

Şeyhülislamlar, Osmanlı Devleti'nin ilmi teşkilatının başında bulunmaları hasebiyle devlet elitinin önde gelenleri arasındadır. Bu makama ulaşmalarında, mensup oldukları ailelerin sosyal ve ilmi statüsü, aldıkları eğitimin niteliği ve ders aldıkları hocalarının ilmi kariyerleri önemli rol oynamıştır. Şeyhülislamların ilmi birikimlerini ve sahip oldukları siyasi ve toplumsal ağları daha sonraki nesillere aktarmaları, hem talebeleri ve aile üyeleri vasıtasıyla hem de fetva mecmuaları, risaleleri ve haşiyeleriyle mümkün olmuştur. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna olan katkılarının anlaşılmasında, onun hayatının ve yaşadığı dönemin doğru bir şekilde kavranmasının önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu bölüm, Yahyâ Efendi'nin hayatı ve eserlerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek döneminin önde gelen bir alimi ve şeyhülislamı olarak onun eğitim hayatını, Osmanlı ilmiyesindeki yükselişini, ilmi çevresini ve münasebet kurduğu alimleri, ilmî birikimini ve Osmanlı ilmiyesine etkisini ortaya koyarak bir entelektüel biyografi sunmayı hedeflemektedir.

I. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Ailesi ve Minkârî Nisbesi

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, 1018/1609 yılında, babası Alanyalı Minkârî Ömer Efendi'nin (ö.1034/1624) İbrahim Paşa-yı Atîk Medresesi'nde müderris olarak görev yaptığı dönemde doğmuştur. Minkârî Ömer Efendi, ilmiyeye mensup saygın bir alimdi ve Kara Çelebi Hüsam Efendi'den mülâzemet almıştı. Ömer Efendi, kariyeri boyunca toplam sekiz medresede müderrislik görevinde bulunmuştur. Müderrislik vazifesine ilk olarak 1013/1604 yılında Yusuf Paşa Medresesi'nde başlayan Ömer Efendi, 1026/1617 yılında en son Hakâniye-i Vefa Medresesi'nde görev yapmıştır. Ömer Efendi'nin müderrislik yaptığı medreselerin çoğunluğunun İstanbul'da bulunduğu görülürken, 1023/1614 yılında görevlendirildiği Edirne'deki II. Bayezid Medresesi bunun istisnasıdır. Ömer Efendi, kadılık görevine 1028/1618 yılında atandığı Kudüs'te başlamıştır. İki yıl burada kadılık yaptıktan sonra 1032/1622 tarihinde Mekke kadılığı görevine getirilmiştir. 1034/1624 yılının başlarında vefat eden Ömer Efendi, vefatına kadar Mekke kadılığını sürdürmüştür. [44]

---

[44] Minkârî Ömer Efendi'nin müderrislik yaptığı diğer medreseler sırasıyla şu şekildedir: Yusuf Paşa Medresesi, Eski İbrahim Paşa Medresesi, İbrahim Paşa-yı Atik Medresesi, Rum Mehmed Paşa Medresesi, Gazenferâğa Medresesi, Sahn-ı semân Medreseleri, II. Bayezid Medresesi ve Eyüp Sultan Medresesi. Nev'îzâde Atâî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş-Şekâik Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Dr. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017), 2/1709-1710; Mehmet İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005); Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul, 1972), 1/466; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1996), 2/780.

Minkârî nisbesine sahip 226/840 vefat tarihli bir başka Yahyâ Efendi daha bulunmaktadır. "Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Yahyâ b. Bekr (Bükeyr) et-Temîmî el-Minkârî en-Nîsâbûrî" künyesine sahip olan bu zat, Horasanlı bir hadis alimidir. Halit Özkan, hadis alimi olan Yahyâ Efendi'nin "Benî Minkâr'ın mevlâsı" olarak da isimlendirildiğini ifade etmiştir. Söz konusu bilgiler, *Minkâr*'ın Horasan'da bir yer ismi olabileceği gibi bir kabile ismi de olabileceğini akıllara getirmektedir.

Atâî (ö.1045/1635), Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin babası Minkârî Ömer Efendi'yi tanıtırken "Alâ'iyye sengistânından külüng-i külengî ile âşikâr ve 'Minkârî' lakabı ile şöhret-şi'âr olmuş idi."[45] ifadesini kullanmaktadır. "Sengistân" kelimesi Farsça'da taşı çok olan bölgeleri ifade eder. Atâî, Alanya'nın taş diyarı olmasına vurgu yaptıktan sonra ucu sivri taş kazmaları için kullanılan "külünk" kelimesini kullanarak Ömer Efendi'nin "külüng-i külengî ile âşikâr" olduğuna yani taş oymacılığına vurgu yapmak istemiş olmalıdır. Zira "minkâr" kelimesi Arap dilinde gaga manasının yanında taş oymacılığında kullanılan kalem anlamına da gelmektedir. Atâyi, Ömer Efendi ile ilgili "cevher-i zâtın yâkût-ı minkârî ile hem-seng, belki hüsn-i burnu ile dengâ-deng bilen sâde dillerden idi"[46] tanımlaması onun zatının ham maddesi yakut olan bir taş oyma kalemi gibi olduğunu ifade eder. "Belki hüsn-i burnı ile dengâ-deng" ifadeleriyle ise, Ömer Efendi'nin burnunun, kuş gagasını anımsatan yapısına edebi bir üslupla işaret etmektedir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin çağdaşı Evliyâ Çelebi'nin (ö.1095/1684) seyahatnamesindeki bir anlatı, hem "minkâr" lakabıyla ilgili hem de Evliyâ Çelebi'yle Yahyâ Efendi arasındaki ilişkiye dair fikir edinmemize yardımcı olur. Evliya Çelebi, eserinin Varna seyahatiyle ilgili kısmında "Paçavra Kadı" olarak isimlendirdiği bir kadının hikayesinden bahseder. Kadıdan hileci, düzenbaz, fitne-fesatçı ve herkesi huzursuz eden biri olarak bahsettikten sonra kadının dış görünümünü tuhaf ve çirkin çehreli bir gülyabâniye benzeyen biri olarak tasvir eder. Evliya bununla da kalmaz ve "kim enf-i ankâ-yı semerkandîsi hakîkatü'l-hâl bilâ-cidâl yarım akçe tahtası kadar burnu var idi. Hattâ görenler 'Minkârîzâde'nin zâdesidir' derlerdi"[47] ifadeleriyle paçavra kadının yarım akçe tahtası kadar büyük ve uzun bir burnu olduğunu, hatta bu haliyle paçavra kadıyı görenlerin Minkârîzâde'nin oğlu olduğunu sandıklarını söyler.[48]

Evliya Çelebi, paçavra kadının, şehir halkının sürekli dilinde olduğundan ve dost meclislerinde insanların zaman zaman onu çekiştirdiklerinden bahseder. Bir akşam, Gınayîzâde Ali Çelebi'nin evinde Evliya Çelebi'nin de aralarında bulunduğu bir grup toplanır, şaka ve latife

---

Tüm bunlarla birlikte bizim çalışma konumuz olan Yahyâ Efendi ile bu hadis alimi arasında nispet benzerliği dışında bir ilişki tespit edemedik. Halit Özkan, "Yahyâ b. Yahyâ el-Minkârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013, 43/269.

45 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1710.

46 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1710.

47 Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 5/48.

48 Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/48.

esnasında söz paçavra kadıya gelir. İçlerinden birisi "Paçavra Kadı'nın kulağı üzere secde etdiğinin ibâdeti sahîh olur mu?"[49] diyerek lafı ortaya atar. Evliya Çelebi şu ifadelerle buna en iyi cevabı kendisinin de burnu uzun olan Rumeli Kazaskeri Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin cevap vereceğini dile getirir:

> Vallâhi ey ihvân-ı vefâ, bu mes'ele-i müşkileyi müşkil-güşâlık bir kimesne edemez. İllâ 'Başına gelen başmakçı eder' demişler bir darb-ı meseldir. İmdi bu mes'eleyi halletmez illâ Monla Paşmakçızâde Efendi yâhûd üstâdımız Kadıasker-i Rûm Minkârîzâde Efendi hal eder, zîrâ anlar dahi kebîrü'l-enf olduklarından 'Secdelerin nice ederler' deyü anlardan istiftâ edin.[50]

Evliya Çelebi'nin yönlendirmesiyle Âhir Gınâyîzâde ve Varnalı İbrahim Ağa fetvaya başvururlar. Bir hafta içinde ulak Yahyâ Efendi'ye gider fetvayı sorup cevabı getirir. Evliya Çelebi, Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili fetvasını şu şekilde aktarır:

> Ol kimesneye taraf-ı Hak'dan burun büyüklüğü verilmiş, gurûriyyetinden değildir ve ol kişi burun büyüklüğüne göre sâhib-i hâlâtdır. Şeytân gibi secde etmemeden ise rû-gerdân olup kulağı üzre secde etse câ'izdir, zîrâ el-uzrü makbûl inde kirâmi'n-nâs. Biz dahi tenhâmızda teheccüd ve işrâk-ı evvâbin ve duhâ namâzların kılarken kulağımız üzre secde edüp bu gûne güft [ü] gû su'âllerin işitmeziz, ammâ burun büyüklüğü ehl-i cehennem alâmetidir. [51]

Evliya Çelebi'nin anlattığı bu hikâyede Paçavra Kadısını, hali hazırda devlette kazaskerlik görevini üstlenen Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye benzetmesi oldukça dikkat çekidir. Bu hikâyeden iki netice çıkarmak mümkündür. Bunlardan birincisi Yahyâ Efendi'nin burnunun gerçekten de kuş gagasına benzeyen bir yapıda olması ve "minkârî" isimlendirilmesinin de buradan geliyor olmasıdır. İkincisi ise Evliyâ Çelebi ile Yahyâ Efendi'nin aralarının iyi olmamasıdır. Zira Evliya Çelebi, Yahyâ Efendi'nin burnundan bahsederken ve onu Paçavra Kadısına benzetirken, alaycı ve eleştirel bir tutum sergilemektedir. Bu yaklaşım, Evliyâ Çelebi'nin Yahyâ Efendi'ye karşı olumsuz düşüncelerini ve hislerini yansıtmaktadır. Ayrıca, Evliyâ Çelebi'nin kullanmış olduğu yerici ifadeler, Yahyâ Efendi'ye karşı hoşgörüsüz ve saldırgan bir tutumu yansıtmaktadır. Buna karşın Atâî'nin ifadelerini hatırlayacak olursak O, Yahyâ Efendi'nin babası Minkârî Ömer Efendi'nin burnundan "Belki hüsn-i burnı ile dengâ-

---

49 Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/49.

50 Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/49.

51 Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/49.

deng” [52] ifadeleriyle saygı ve övgüyle bahsederek ona karşı daha olumlu ve saygılı bir tutum sergilemektedir. Söz konusu fetvayı Evliyâ Çelebi’nin uydurmuş olma ihtimali de yüksektir. Evliyâ muhtemelen Yahyâ Efendi’nin burnunun büyüklüğü ile alay etmek için onunla ilgili böyle bir mizansen kurup eğlenceli bir istiftâ-fetvâ hikayesi kaleme almıştır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi’nin babası gibi dedesi de Osmanlı ilmiye sınıfının önemli isimlerindendir. es-*Siyâsetü’ş-Şer’iyye* risalesiyle meşhur olan Osmanlı hukukçusu Dede Göngi (ö.975/1567) Yahyâ Efendi’nin dedesidir. Yahyâ Efendi’nin babası Minkârî Ömer Efendi, Dede Göngi’nin damadıdır. Ahmet Akgündüz, *es-Siyâsetü’ş-Şer’iyye* risalesinin tercümelerinde mütercimlerin bu yönde açıklamaları bulunduğunu ifade etmiştir. [53]

Medreseler, Osmanlı döneminde sadece eğitim kurumları olarak değil, aynı zamanda bilgi üretimi, fikri tartışma ve sosyal etkileşimin merkezi olarak da işlev görmüştür. Minkârîzâde Yahyâ Efendi’nin de Üsküdar’da inşa ettirdiği bir medrese bulunmaktadır. Üsküdar’daki bu medrese, bölgenin ilmi hayatında önemli bir role sahip olmuştur. Medrese’nin 1855’teki depremde yıkıldığı düşünülmektedir. Medrese kalıntıları *Resim 1*’de gösterilmektedir.



Resim 1 Minkârîzâde Yahyâ Efendi Medresesi Kalıntıları.[54]

Medrese 2022 yılında tekrardan inşa edilmiş ve bir derneğe[55] tahsis edilmiştir. *Resim 2*’de medresenin proje fotoğrafına yer verilmiştir. *Resim 3*’te ise medresenin günümüzdeki haline ait fotoğrafları yer almaktadır.

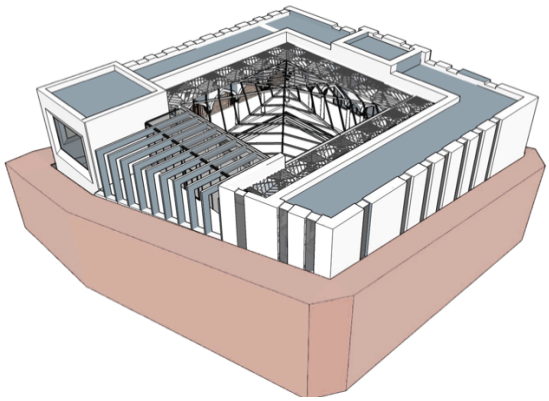
---

52 Atâî, *Nev‘îzâde Atâî’nin Şakâ’ik Zeyli*, 2/1710.

53 Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992), 4/122.

54 https://hanartmimarlik.com.tr/?page_id=2596 ; https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/medreseler/45/seyhulislam-minkarizade-yayha-efendi-medreses/734

55 https://gencdernegi.org



Resim 2 Minkârîzâde Yahyâ Efendi Medresesi Proje Görseli.[56]



Resim 3 Minkârîzâde Yahyâ Efendi Medresesi Günümüzdeki Hali.[57]

[56] https://hanartmimarlik.com.tr/?page_id=2596

[57] Bu çalışmada kullanılmak üzere Minkârîzâde Yahyâ Efendi Medresesi'nin drone çekimlerini gerçekleştirip benimle paylaşan Genç Dergi Koordinatörü Yahya Uyar ve Genç Dergi ekibine teşekkür ederim.

Yahyâ Efendi'nin oğlu Kazasker Müftüzâde Abdullah Efendi, medresenin bir odasının kütüphane olarak düzenlenmesini istemiş ve 1099/1688 tarihli vakfiyede buraya çok sayıda kitap vakfetmiştir.[58] Vakfiyede bulunan kitapların büyük bir kısmı fıkıh literatürüne aittir. Ayrıca kitaplar arasında önemli sayıda Tefsir ve Arap Diline dair eserler yer almaktadır. Vakfiyede *Fetâvâ-yı Kâdîhân, Fetâvâ-yı Bezzâziyye, Fetâvâ-yı Tatarhâniyye, Fetâvâ-yı Akkirmanî, Fetâvâ-yı Ebuss'uûd, el-Fetâva'l-Velvâliciyye, Fetâvâ-yı Timurtâşî* gibi önemli fetva mecmuaları da yer almaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, şeyhülislamlık görevinden azledildikten sonra, hayatının son dönemlerinde Beşiktaş'ta bulunan yalısında dört yıl geçirdikten sonra Zilkâde 1088/ Ocak 1678'de vefat etmiştir. Edirneli Rüşdî, Yahyâ Efendi'nin vefatına şu ifadelerle tarih düşmüştür:

Fevtini gûş eyleyüp Rüşdî dedi târîhini
Mesned-i 'adni ede Minkâr-zâde âşiyân[59]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, vefatından sonra kendi medresesinin yakınına defnedilmiştir. Ayrıca burada onun adına bir türbe inşa edilmiştir. Ne yazık ki, bu türbe 1885 yılında yaşanan depremde yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Türbenin yıkılmasıyla birlikte, Yahyâ Efendi ve ailesinin kemikleri, bu aileden geldiği ifade edilen Ali Sururi Paşa tarafından bir sandığa konulup, Aziz Mahmud Hüdâyi (ö.1038/1628) dergâhında bulunan hazireye aktarılmıştır.[60]

II. Eğitim Hayatı

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin eğitim hayatı, Osmanlı dönemi alimleri arasında önde gelen isimlerden dersler alarak şekillenmiştir. Biyografik kaynaklardan elde edilen verilere göre, Yahyâ Efendi; Aziz Mahmud Hüdâyî, Kiçi Mehmed Efendi, Veli Efendi ve Abdürrahim Efendi gibi döneminin tanınmış alimlerinden eğitim almıştır.[61] Yahyâ Efendi'nin babasının ilmiye sınıfında sahip olduğu itibarlı konum, onun eğitim hayatının, ilmiye sınıfının önde gelen alimlerinden ders okuyarak şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Şeyhî, Yahyâ

---

58 İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu* (İstanbul: Timaş, 2015), 168 Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği 74/175-181; VGMA. 608/204-209; BOA. Ruus 38/427.

59 Nursabah Yılmaz, *XVII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinin Tarihi ve Biyografik Değeri* (Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 2022), 317.

60 Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* (Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmaları Merkezi, 2011), 2/644-645.

61 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ: Şeyhi'nin Şaka'ik Zeyli*, ed. Derya Örs (Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2018), 2/1129.

Efendi'nin temyiz yaşına geldiğinde Aziz Mahmud Hüdâyi'den Kur'an dersi okuduğunu aktarır.[62] Fıkıh literatüründe temyiz yaşı yedi olarak kabul edilir,[63] dolayısıyla Yahyâ Efendi'nin hayatının bu erken dönemlerinde Aziz Mahmud Hüdâyî ile teması onun ilmi birikiminin ilk nüvelerini tasavvufi bir çevrede oluşturduğunu göstermektedir.

Devrin önde gelen devlet ricalinden ve ulemâsından birçok kimse, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergahının müdavimi olmuştur. Dergâha erken yaşlarda Kur'an öğrenmeye gelen Yahyâ Efendi, buraya gelenlerle de yakın bir ilişki kurmuş olmalıdır. Yahyâ Efendi'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye intisap eden ve dergâhın müdavimlerinden olan Hocazâde Esad Efendi'nin mülâzımı olması bu fikri destekler niteliktedir. Sadrazam Kayserili Halil Paşa, Dilâver Paşa, Hoca Sâdeddin Efendi, Sun'ullah Efendi, Okçuzâde Mehmed Şâhî Efendi, Sarı Abdullah Efendi ve Nev'îzâde Atâî dergâhın müdavimi olan diğer isimlerdendir.[64]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi 19 yaşına geldiğinde, Aziz Mahmud Hüdâyî vefat etmiştir. Yedi sekiz yaşlarında dergâha Kur'an öğrenmeye gidip gelmeye başladığını düşündüğümüzde Yahyâ Efendi'nin çocukluk ve gençlik yıllarının bir kısmını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üsküdar'daki dergâhı çevresinde geçirmiş olabileceği yönünde bir tahminde bulunmak mümkündür.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin kendisinden ders aldığı bir diğer isim, Arnavut asıllı Kiçi Mehmed Efendi'dir (ö.1644). Kiçi Mehmed Efendi, küçük yaşta İstanbul'a gelmiş ve ilk eğitimini saray hocası Karamâni Efendi'den almıştır. Daha sonra bir süre taşrada sipahi olarak görev yapmıştır. Atâî, Kiçi Mehmed'in ulemâ tarîkinden birine rağbet etmediğini ve Süleymaniye Camii'nde dersiâmlık yaptığını belirtmektedir. Kiçi Mehmed Efendi, Topkapı sarayında Küçük oda hâceliğine atanmış ve burada nahiv dersleri vermiştir. İlmi hiyerarşiye girmemiş olsa da Kiçi Mehmed Efendi vefatından üç yıl önce 1051/1640 yılında Kara Mustafa Paşa tarafından bina edilen medreseye atanmıştır.[65] Kiçi Mehmed'in ders verdiği öğrenciler arasında Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi de bulunmaktadır. Yoldaşlar, Yahyâ Efendi'nin Kiçi Mehmed'den ders aldığı dönemin Süleymaniye Camii'ndeki müderrislik yıllarına denk

---

62 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 1128.

63 Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî (v.430/1039), *Takvîmü'l-Edille fî Usulü'l Fıkh*, thk. Halîl Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 2001), 418; İbrahim Kâfi Dönmez, "Temyiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2011, 40/438.

64 Hasan Kâmil Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdâyî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991, 4/339.

65 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 1/529-530.

geldiğini tahmin etmektedir. Ancak, Yahyâ Efendi'nin Kiçi Mehmed Efendi'den ne zaman ders aldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. [66]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin eğitim aldığı isimler arasında, kayınbiraderi Semin Velî 1061/1650 de yer almaktadır. Veli Efendi, Hocazâde Abdullah Efendi'den mülâzemet almıştır ve Kırk akçelik medreseden munfasıl olduktan sonra sırasıyla Cezeri Kasım Paşa Medresesi, Kılıç Ali Paşa Medresesi, Mehmed Paşa Medresesi, Gazenfer Ağa Medresesi, Sahn-ı Semân, Şah Sultan Medresesi, Ayasofya-i Kadim Medresesi ve Süleymaniye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır. Müderrislik görevlerinden sonra ise önce İzmir sonra Üsküdar kadılığı yapmıştır.[67] Yahyâ Efendi'nin Semin Velî'den ders almasının, aralarındaki akrabalık bağları sayesinde gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu çerçevede, Yahyâ Efendi'nin ailevi bağlantıları, onun eğitim sürecinde belirleyici bir rol oynamış olmalıdır. Bununla birlikte, mevcut biyografik kaynaklar, Yahyâ Efendi'nin Semin Velî'den ne zaman ve hangi koşullarda eğitim aldığına dair net bilgiler sunmamaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ders aldığı bir diğer önemli isim Şeyhülislam Hoca Abdürrahim Efendi'dir (ö.1066/1656). Yahyâ Efendi'nin kendisinden ne zaman ders aldığına dair kaynaklarda bir bilgi tespit edilememiştir. Bununla birlikte, müderrislik yılları sırasında ders almış olması muhtemeldir. Abdürrahim Efendi, doğum yeri olan Adana'da temel eğitimini tamamlamış ve ardından Hoca Abdülaziz Efendi'ye mülâzemet etmiştir. 1029/1620 yılında Şivâyuş Paşa Medresesi'nde müderrislik görevine başlamıştır. Daha sonra Hafız Paşa Medresesi, Mustafa Ağa Medresesi, Sahn-ı Semân, Gevher Han Sultan Medresesi ve Ayasofya-i Kadîm Medresesi ve Süleymaniye Medreselerinde görev almıştır. 1043/1634 yılında Yenişehir kadısı olmuş, 1638 yılında İstanbul pâyesini almış ve 1641 yılında Anadolu Kazaskeri olmuştur. 1645 yılında Rumeli Kazaskerliği yapmadan önce kısa bir süre Adana kadılığı yapmıştır. 1647 yılında Şeyhülislam olarak atanmıştır.[68]

Hoca Abdürrahim'in şeyhülislamlığı sırasındaki en dikkat çekici olay Sultan İbrahim'in önce hal'ine daha sonra katline fetva vermesidir. Bir müddet sonra Hoca Abdürrahim etkinliğini kaybetmiş ve şeyhülislamlıktan azledilerek Mekke ve Kudüs kadılıklarına atanmıştır.

---

66 Özgün Deniz Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy in the Seventeenth Century* (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2021), 50.

67 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 1/649-650.

68 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 1/738-740.

Sonrasında İstanbul'a getirilerek Üsküdar kadılığı görevine atanmış olsa da daha sonra Belgarad'a gönderilmiş ve orada 1656 yılında vefat etmiştir.[69]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî, Kiçi Mehmed, Veli Efendi ve Hoca Abdürrahim gibi alimlerden ders alarak aslında onların ilmî çevrelerine dahil olduğunu tahmin edebiliriz. Yahyâ Efendi'ye kariyer hayatındaki başarısında öğrenciliği dönemindeki tanışıklıklarının önemli avantajlar sağladığı düşünülebilir.

III. Osmanlı İlmiye ve Bürokrasisindeki Yükselişi

Mülâzemet, medrese mezunlarının müderris ve kadı olmak için sıra beklemelerini ifade eden bir terimdir. Osmanlı ilmiyesinde tayin ve terfi elde etmenin anahtarı mülâzemet alabilmekten geçmektedir.[70] Mülâzemet, devlet yönetimine bağlı pozisyonlara atama yetkisini ifade eder ve icazetten farklıdır. Osmanlı devletinin kabul ettiği bir belge olan mülâzemet, Osmanlı idaresinde kişiye özel bazı haklar sağlar. İcazet ise icazet veren alimin akademik otoritesi ile ilgili bir belgedir ve her icazet sahibi, mülâzemet sahibi olmayabilir.[71]

Mülâzemet alanların izleyebilecekleri iki yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi müderrislik görevinde devam etmek, ikincisi kadı olmaktır. Müderrislik yolunu seçenlerin hiyerarşinin en üst basamaklarına kadar tırmanarak yüksek dereceli kadılıklarda görev alma hakları bulunur. Kariyerinin başlarında kadılık görevini tercih edenler ise başlangıçta çok maaş alsalar da yüksek dereceli kadılıklara ulaşma haklarını yitirirlerdi.[72] Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Hocazâde Es'ad Efendi'den mülâzemet aldıktan sonra müderrislik görevine devam etmiştir.

Hocazâde Es'ad Efendi (ö.1034/1625), Hoca Sâdeddin Efendi'nin ikinci oğludur. Hoca Sâadedin Efendi, III Murad'a şeyhülislamlığı zamanında hocalık yapmış ve Ebussuûd Efendi'den ders almış ve şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiştir.[73] Hocazâde Es'ad Efendi'nin Osmanlı devletinde çok etkin bir ismin oğlu olarak dünyaya gelmiş olması ona birçok imtiyaz tanımıştır.

---

69 Mehmet İpşirli, "Hoca Abdürrahim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1988, 1/289.

70 Mehmet İpşirli, "Mülâzemet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020, 31/536.

71 Abdurrahman Atçıl, *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Âlimler ve Sultanlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 81, 84.

72 Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 81.

73 Şerafettin Turan, "Hoca Sâdeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998, 18/196.

Köklü bir ulemâ ailesi geçmişine sahip olan Esad Efendi, müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık makamlarında bulunmuştur. Babası ve ağabeyi de şeyhülislam olan Esad Efendi, Osmanlı ilmiyesi ve bürokrasisi içerisinde etkili bir konuma sahiptir. Tasavvufla da yakın ilişkisi bulunan Esad Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye intisap etmiştir. Hocazâde Esad Efendi'nin oğlu Ebûsaid Mehmed Efendi de Osmanlı Şeyhülislamı olmuştur. Esad Efendi'nin mülâzemet verdiği öğrencilerinden birçoğu Osmanlı devletinde önemli konumlara gelmiştir. Buna ikisi de şeyhülislam olan Hocazâde Mehmed Efendi ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi örnek gösterilebilir.[74]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Hocazâde Esad Efendi'den ne zaman mülâzemet aldığına dair biyografi kaynaklarında bir bilgi tespit edemedik. Bununla birlikte Yahyâ Efendi'nin mülâzemet aldığı tarihler hakkında kabaca bir tahminde bulunmak mümkündür. Yahyâ Efendi 1018/1609 tarihinde dünyaya gelmiştir. Hocazâde Esad Efendi ise 1034/1625 yılında vefat etmiştir. Esad Efendi'nin, vefatından hemen önce Yahyâ Efendi'ye mülâzemet verdiği kabul edildiği durumda Yahyâ Efendi'nin Hocazâde Esad Efendi'ye en geç mülazım olabileceği yaşın 16 olduğu söylenebilir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin babasının ilmiyeye mensup olması, devrin önde gelen alimlerinden ders alması ve Hocazâde Esad Efendi gibi Osmanlı ilmiyesinde ve bürokrasisinde oldukça etkin bir alimden mülâzemet alması onun ilmî kariyerine büyük katkıda bulunmuş olmalıdır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin görev yaptığı medreselere geçmeden önce Osmanlı devletindeki medreseler ve ilmiyede yükselme yolu hakkında kısa bir bilgi vermek, Yahyâ Efendi'nin kariyerinin daha iyi anlaşılmasında faydalı olabilir. Osmanlı Devleti'nin Sahn-ı Semân medreselerinin inşası sonrasında, medreseler farklı bir teşkilat yapısıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu yapıya göre, medreseler aşağıdan yukarıya beş farklı sınıfa ayrılmıştır: *Hâşiye-i Tecrîd, Miftâh, Kırklı, Hâriç, Dâhil ve Sahn-ı Semân*. Müderrisin günlük aldığı ücret miktarına göre medreseler derecelendirilmiştir. Buna göre günlüğü yirmi veya yirmi beş akçe olan medreselere *Hâşiye-i Tecrîd*; günlüğü otuz, otuz beş akçe olan medreselere *Miftâh*; kırk akçeli medreselere *Kırklı* ve günlüğü elli akçe olan medreselere *Hâriç* medreseleri denirdi.

---

74 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1704-1709; M. Münir Aktepe, "Hocazâde Esad Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1995, 340.

Daha sonra Osmanlı padişahları, şehzâdeler ve şehzâde validelerinin yaptırdıkları medreseler gelmektedir. Bundan sonra ise en yüksek tahsil makamı olan Sahn-ı Semân bulunmaktadır.[75]

İlmiye yoluna giren bir öğrenci "muhtasarat" olarak ifade edilen dersleri gördükten sonra Hâşiye-i Tecrîd derecesindeki medreselerde görev alır. Bir üst medreseye çıkabilmek için medresenin müderrisinden bir vesika alır ve Miftâh Medresesi'ne devam eder. Miftâh derecesinden sonra Kırklı, Hâriç ve Dâhil medreselerinde görev alır ve sonrasında en yüksek tahsil makamı olan Sahn-ı Semân'da görev alır.[76]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, 1637'de Kürkçübaşı Medresesi'nde müderris olarak atanmış ve hariciye derecesine yükselmiştir. Müderrislerin tipik olarak hariciye derecesine ulaşmadan önce 40 akçe altı maaşla daha küçük medreselerde ders verdiklerini düşündüğümüzde, Yahyâ Efendi'nin Kürkçübaşı Medresesi'ne atanmadan önce başka medreselerde de görev yapmış olabileceğini söyleyebiliriz. Ancak, biyografik kaynaklar genellikle alimlerin daha yüksek derecelerdeki görevlerini vurguladığı için Yahyâ Efendi'nin daha önce hangi medreselerde görev yaptığı konusunda bu kaynaklarda net bir bilgiye rastlanmamaktadır. [77]

Yoldaşlar, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin kariyerinin başında medreselerde uygun bir pozisyon bulmakta zorlandığını iddia eder. Bu iddiayı temellendirmek için, Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl* adlı eserinin İsra Suresi'nin 88. ayetine ve Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye* adlı eserinin *Kitâbu'l-Eymân* bölümü üzerine yazdığı haşiyenin başındaki bir nota işaret eder. Yoldaşlar, bu nottan hareketle Yahyâ Efendi'nin, bir medreseye tayin edilmek istemesi amacıyla bu risaleyi yazdığını ve böylece yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak istediğini iddia etmektedir. [78]

Yoldaşların referansta bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Reşid Efendi 215 numaralı yazma eseri inceledik ve eserin aslında Hanefî fakihi Mevsılî'nin (ö.683/1284) *el-Muhtâr* isimli kitabına yine kendisinin yazdığı bir şerh olan *el-ihtiyâr* isimli eser olduğunu belirledik. Reşid Efendi kütüphanesinde 215 numaralı başka bir eser ise tespit edemedik. Dolayısıyla, Yahyâ Efendi'nin bu risaleyi yazarak bir medreseye tayin edilmek istemesi veya yaşadığı zorluklardan kurtulmak istemesiyle ilgili iddiaları teyit edecek bir bilgiye ulaşamadık.

---

75 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 11.

76 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 12.

77 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 65.

78 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 66.

Ayrıca Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin hayatı incelendiğinde, onun ilmiye yolunda hızla ilerleyen bir alim olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Yahyâ Efendi'nin, ilmiyedeki kariyerinin genel seyri, bu tür büyük zorluklarla karşılaşma ihtimalini düşük kılmaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin en geç 16 yaşında Hocazâde Esad Efendi'den mülâzemet aldığını düşündüğümüzde Kürkçübaşı Medresesi'nde göreve başladığı tarihle mülâzemet aldığı tarih arasında en az 12 yıl olduğunu görürüz. Minkârîzâde Yahyâ Efendi Hocazâde Esad Efendi'den mülâzemet aldıktan sonra 12 yıl boyunca Hâşiye-i Tecrid ve Miftah medreselerinde görev almış olmalıdır. Aşağıdaki tabloda (*Tablo 1*) Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin müderrislik yaptığı medreseler ve görev aralıkları gösterilmektedir.

Tablo 1: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Müderrislik Yaptığı Medreseler.

Medreseler	Görev Başlangıç Tarihi[79]	Görev Bitiş Tarihi
Kürkçübaşı	1046 Şevvâl / 1637 Şubat	1049 Şevvâl / 1640 Şubat
Emre Hâce	1049 Şevvâl / 1640 Şubat	1050 Zi'l-ka'de / 1641 Mart
Hadım Hasan Paşa	1050 Zi'l-ka'de / 1641 Mart	1051 Rebîü'l-Evvel- 1641 Haziran
Zekeriyyâ Efendi Ulâsı	1051 Rebîü'l-Evvel / 1641 Haziran	1053 Zi'l-ka'de / 1644 Şubat
Sahn-ı Semâniye	1053 Zi'l-ka'de / 1644 Şubat	1054 Safer / 1644 Mayıs
Pîrî Paşa	1054 Safer / 1644 Mayıs	1055 Receb / 1645 Ağustos
Siyâvuş Paşa	1055 Receb / 1645 Ağustos	1056 Receb / 1646 Ağustos
Sultân Selîm-i Kadîm	1056 Receb / 1646 Ağustos	1058 Muharrem / 1648 Ocak
Medâris-i Süleymaniye	1058 Muharrem / 1648 Ocak	1058 Zi'l-Hicce / 1648 Aralık

Genel olarak Sahn-ı Semân'da müderrislik yapmak tedris kariyerinde yüksek bir derecedir.[80] Sahn-ı Semân müderrisliğinden sonra Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarıyla nişancı ve kazaskerlik mansıplarında görev alınabilmekteydi. Atçıl, Sahn-ı Semân'da ders veren müderrislerin önlerinde iki seçenek olduğunu ifade eder. Bunlardan ilki doğrudan Süleymaniye medreselerine terfi etmektir. İkincisi ise Yavuz Selim Medresesi, Şehzâde Mehmed Medresesi, Ayasofya Medresesi ve Edirne II. Beyazid Medreselerinde ders verdikten sonra Süleymaniye Medresesi'ne terfi etmektir.[81]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Kürkçübaşı Medresesi'ne atandıktan sonra Emre Hâce, Hadım Hasan Paşa ve Zekeriyyâ Efendi Ulâsı medreselerinde görev yapmıştır. Kürkçübaşı

---

79 Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin atanma tarihleri gün olarak belirtilmediğinden Miladi tarihler yaklaşık olarak verilmiştir.

80 Sah-ı seman medresesi hakkında detaylı bilgi için bk. Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003).

81 Abdurrahman Atçıl, *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2017), 69, 149; Atçıl, *Âlimler ve Sultanlar*, 78, 151.

Medresesi'ne atandıktan 7 yıl sonra Sahn-ı Semân Medresesi'ne atanmıştır. Sonrasında ilmî hiyerarşide yükselmeye devam etmiş; Pîrî Paşa, Siyâvuş Paşa ve Sultan Selîm-i Kadîm medreselerinde görev almıştır. Sonrasında ise ilmî hiyerarşideki en üst ve en prestijli medrese olan Süleymaniye Medresesi'ne atanmıştır.[82] Yahyâ Efendi bu makama eriştiğinde yaklaşık 39 yaşındadır. Yahyâ Efendi'nin Kürkçübaşı Medresesi'ne atanmasıyla Süleymaniye Medresesi'ne atanması arasında yaklaşık 12 yıl bulunmaktadır. Hocazâde Esad Efendi'den mülâzemet alabileceği en geç tarihle Süleymaniye Medresesi'ne atandığı tarih arasında ise yaklaşık 24 yıl bulunmaktadır. Dolayısıyla onun mülâzemet aldığı zaman ilmiye kariyerindeki ilk basamak olarak görüldüğünde Yahyâ Efendi, 24 yıl sonra Osmanlı medreseleri arasındaki en prestijli medresede görev almıştır. Yahyâ Efendi'nin tayin edildiği medreselerin yerlerini incelendiğinde, bu medreselerin çoğunun Osmanlı ilim ve siyaset hayatının merkezi olan tarihî yarımadada olduğu görülür.[83]

1648 yılında Sultan I. İbrahim'in idamından Yahyâ Efendi'nin 1662 yılında şeyhülislam olarak atanmasına kadar geçen süre görev değişikliklerinin çok fazla olduğu bir döneme denk gelmektedir. Söz konusu süre zarfında on iki şeyhülislam, on sekiz Rumeli kazaskeri, on yedi Anadolu kazaskeri, yirmi dokuz İstanbul kadısı değişmiştir.[84] Sonuç olarak Yahyâ Efendi'nin kadılık kariyerinin başlangıcıyla şeyhülislam olarak atanması arasında geçen süre, belirli pozisyonlara atanmanın oldukça zor olduğu bir döneme denk gelmektedir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, 1649 yılında 40 yaşına geldiğinde kadılık kariyerine başlamıştır. Yahyâ Efendi, I. İbrahim'in idam edilmesinden altı ay sonra 1649 yılının şubat ayında ilk kadılık görevi olan Mekke kadılığına atanmıştır.[85] Minkârîzâde Mekke kadısı olarak atandığında hocası Abdürrahim Efendi (25 Nisan 1647-18 Temmuz 1649) şeyhülislamdır. Yahyâ Efendi'nin Hoca Abdürrahim Efendi'nin öğrencisi olması, onun Mekke kadısı olarak atanmasında etkili olmuş olmalıdır. Yahyâ Efendi, babası Ömer Efendi'nin Mekke kadılığından

---

82 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1128-1132.

83 Minkârîzâde Yahya Efendi'nin ders verdiği medreseler hakkında detaylı bilgi edinmek için bk. Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2005) Kürkçübaşı; 2/540-542; Emre Hoca; 1/185-186; Hadım Hasan Paşa; 1/444-447, Zekeriyya Efendi Medresesi; 2/858; Sahn-ı Semân; 2/611-672; Piri Paşaş; 2/595-598; Sivâyuş Paşa; 2/685-687, Sultan Selim-i Kadim; 2/816-822; Süleymaniye Medresesi; 2/792-810; Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin görev yaptığı medreseleri gösteren harita için bk. Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 69.

84 Bu dönemde sık sık görevden almaların ve uzun bekleme sürelerinin yaygınlığıyla ilgili tespitler için bk. Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 71.

85 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1129; Yoldaşlar, *Minkārīzāde Yahyā and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 72.

(1032) yirmi yedi yıl sonra Mekke kadısı olmuştur. Yahyâ Efendi'nin Mekke kadılığı görevi üç yıl sürmüştür.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Mekke kadılığından ayrıldıktan sonra altı ay beklemiş ve 1062/1652 yılında Mısır kadısı olarak atanmıştır. Onun kısa süre içerisinde Mısır kadısı olarak atanması, atama bekleyen ama bir türlü atanamayanlar tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Kasımpaşalı Abdullah Çelebi, kendisinin yirmi sekiz aydır atama beklediğini, bununla birlikte oğlu yaşında olan Yahyâ Efendi'nin sadece sekiz-dokuz ay bekleyerek henüz kırk dört yaşındayken Mısır'a kadı olmasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. [86]

Hocazâde Mes'ud Efendi (ö.1066/1656) de bazıları iki yıldır görev beklerken Yahyâ Efendi'nin ve Emînî Mehmed Efendi'nin atanmalarının hatalı olduğunu dönemin şeyhülislamı Ebû Sa'id Mehmed Efendi'ye arz eder.[87] Ebû Sa'id Mehmed Efendi ise "Minkârîzâde bir ehl-i ilm sâlih çelebidir, biz ana Mısır'ı verdiğimiz için Hak Te'âlâ'dan ecir ü sevab ricasındayız"[88] diyerek söz konusu atamanın arkasında durmuştur. Ebû Sa'id Mehmed Efendi'nin, Yahyâ Efendi'nin mülâzemet aldığı Hocazâde Esad Efendi'nin oğlu olması onun Kahire kadılığına atanmasına etki etmiş olabilir.[89]

Yahyâ Efendi, bir yıl Kahire kadılığı yaptıktan sonra Ramazan 1063'te (Ağustos 1653'te) buradaki görevi sona erer. Daha sonra Safer 1066 (Aralık 1655) tarihinde ikinci kez Kahire kadısı olarak atanana kadar yaklaşık iki buçuk yıl bekler. Bu süre, Yahyâ Efendi'nin kadılık kariyerindeki en uzun bekleme süresi olmuştur. İkinci defa Mısır kadılığına atanmasıyla birlikte Yahyâ Efendi'ye Edirne pâyesi de verilmiştir.[90] Yahyâ Efendi'nin Mısır'a tayin edilmesine Nâlî, "Der- Medh-i Minkârî-zâde Yahyâ Efendi" ismini verdiği şiirle şu şekilde tarih düşmüştür:

Nice müjde ki virüp mansıbı bir 'âdile kim
Sâbıkâ itmiş idi 'adili Mısrı ihyâ

---

86 Kasımpaşalı Abdullah Çelebinin duyduğu rahatsızlık *Tarih-i Na'ima*'da şu şekilde ifade edilmektedir: "Ben Yenişehir'den ma'zul Mekke pâyesiyle yirmi sekiz aydır azl çekerim. Cemî'-i pâyelerde mukaddem iken üç ay Süleymaniye'de bana tekaddüm etmekle Bursa niçin Kadri'ye verildi. Çün anın üç ay zamanı adâlete evfak düştü, ya niçin sekiz dokuz ay azille Minkârî oğlu Yahya ki, benim oğlum yerinedir, ben dururken kırk dört yaşında adam Mısır'a oldu" Mustafa Naima, *Târih-i Na'îmâ' Ravzatü'l-Hüseyn fi Hülasati Ahbari'l-Hafikayn*, ed. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 3/1409.

87 Naima, *Târih-i Na'îmâ'*, 3/1411.

88 Naima, *Târih-i Na'îmâ'*, 3/1411.

89 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 74.

90 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1130.

Bahs-i hikmetle eğer hey'ete olsa râgıb
Kâdı Mîr ile o dem Lâriye düşmez gavgâ

Lugat 'ilminde çü kâmûs vücûdı fâ'ik
Bahs-i âdâba şürû' itse misâl-i deryâ

'İlm-i tevhîd ü tasavvufda ise mürşid-i kül
Göstere sâlike künhiyle tarîk-i esmâ

Görseler 'ilm-i kırâ'etde eger tecvîdin
Şugl iderlerdi dahi Hafs u Kisâ-ı kurrâ

Hîn-i mansıbda ise tarzına taklîd olmaz
Bû Hanîfe dir idi görse budur semt-i kaza

Mansıb u pâyeyi hep câhile bahş itdi felek
Korkarum 'âlemi feth eyleye bir gün cühelâ

Yılda mu'tedil oldukça fusûlün birisi
Meselâ vakt-i hamel sevr ile burç-i cevzâ

Def 'a-i sâlise târîhi bilâ-dest-i taleb
'Adl ile mansıbı pâyına getürdi Yahyâ[91]

Hocazâde Mes'ud Efendi ve Kasımpaşalı Abdullah Çelebi gibi kişilerin, Yahyâ Efendi'nin Mısır'a atanmasını eleştirdiği bir ortamda, Nâlî'nin Yahyâ Efendi'yi uzun uzadıya överek tekrar Mısır kadılığına atanmasını tarihî kayıtlara geçirmesi önemlidir. Nâlî, şiirinde Minkârîzâde'nin bir önceki Mısır kadılığına da gönderme yaparak Mısır'ı yeniden ihyâ ettiğini belirtmiştir. Şiirde Yahyâ Efendi'nin birçok ilim dalında derin bilgisinden övgüyle bahsedilmiştir. Lügat ve münazara ilimlerindeki derinliği, tasavvufi yönü kuvvetli mürşid-i kâmil bir alim olması, tecvid ve kıraat ilimlerindeki ustalığı takdir edilmiştir. Ayrıca Nâlî, Yahyâ Efendi'nin güçlü bir Hanefi alimi olduğunu da ifade etmiştir. Bu şiirinde Nâlî, Şeyhülislam Ebû Sâ'id Mehmed Efendi'nin, "Minkârîzâde ehl-i ilim bir kimsedir, biz onun Mısır'a tayin ettiğimiz için Allah'tan sevab murad ederiz" sözlerini desteklemektedir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi ikinci kez Kahire kadısı olarak atandıktan on ay sonra Ekim 1656 tarihinde azledilmiştir. Azlinden sonra Kahire'den ayrılmayan Yahyâ Efendi, 17. yüzyıl

[91] Nursabah Yılmaz, *XVII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinin Tarihi ve Biyografik Değeri* (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 186; Bahattin Kahraman, *Nâli ve Divanı* (Kömen Yayınları, 2010), 105.

Mısır'ının ümerâsından olan Emîr Rıdvân'ın evinde altı ay misafir olmuştur. Sonrasında Nisan 1657'de üçüncü kez Mısır kadılığına atanmıştır.[92]

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin üçüncü kez Mısır'a atanmasıyla ilgili bir ferman (Bk. EK:2) bulunmaktadır. Bu fermanda dönemin şeyhülislamının isteğiyle bu atamanın yapıldığı açıkça belirtilmiştir. Söz konusu atamanın yapıldığı tarihte Balîzâde Mustafâ Efendi (21 Ekim 1656-23 Mayıs 1657) şeyhülislamdır. Yahyâ Efendi, üçüncü kez atandığı Kahire kadılığından sekiz ay görev yaptıktan sonra bu vazifesinden Muharrem 1068 (Kasım 1657) tarihinde tekrar azledilmiştir. Minkârîzâde, bir yıl bekledikten sonra *Rebi'ul-evvel 1069 (*Aralık 1658*)* tarihli fermanla mümeyyiz-i ulemâ tayin edilmiştir.[93]

Fermanda mülazemet sistemiyle ilgili riayet edilmesi gereken önemli hususlara dikkat çekilmektedir. Buna göre, ilim yoluna girmek isteyenlerin öncelikle imtihanlara tabi tutulacağı ve sadece başarılı olanların danişmendliğe kabul edileceği bir sistem getirilmesi, ilim yolunda belirli bir süre okuyup belirli bir noktaya gelmek isteyenlerin bu süreleri tamamlamadan ileriye geçemeyecekleri, danişmendler arasında üstün olanların onurlandırılması ve belirli bir sıralama ile ilim yoluna devam edilmesi gerektiği, ilim yoluna girmek isteyen mollazadelerin de önce imtihanlara tabi tutulup sadece hak edenlerin ilmiyye sınavlarına girebilecekleri ve müderrislerin de mu'id verecekleri kişileri öncelikle mümeyyiz önüne çıkararak kabul edeceği ifade edilmektedir.[94]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mümeyyiz-i ulemâ görevinde beş ay bulunmuştur. Daha sonra Recep 1069 (Nisan 1659) tarihinde Esîrî Mehmed Efendi'nin şeyhülislamlık makamında bulunduğu sırada Kadri Efendi'nin yerine İstanbul kadısı olarak atanmıştır. Minkârîzâde'nin İstanbul kadılığı görevi altı ay sürmüştür. Kasım 1659 tarihinde Menemen ve Foça kazaları kendisine arpalık olarak verilmiştir. 1660 yılında arpalıkları Dimetoka ve Dağardı kazalarına çevrilmiştir.[95] Nâli, "Târîh Berây-ı Minkârî-zâde Efendi" ismini verdiği şu dizelerle Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin İstanbul'a kadı olarak tayin edilmesine tarih düşmüştür:

---

92 İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", 30/115.

93 Fermanın aslına EK:2'de yer verilmiştir. Ercan Alan, doktora tezinde fermanın transkripsiyonuna yer vermiştir: Bk. Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müesesesi* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 305-306.

94 Cihan Cengiz, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiyye Kânunnâmeleri ve Mülâzemet Sistemi* (Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 75-76.

95 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2/1130.

Nâlî târîh-i kudûmun çün didi

Sadr-ı İstanbula geçdün 'ilm ile[96]

Köprülü Ahmed'in 1661 yılında sadrazam olarak atanmasından sonra Minkârîzâde ilmî hiyerarşide yükselmeye devam etmiştir.[97] Cemâziyelâhir 1072/Şubat 1662'de Rumeli kazaskeri olarak atanmıştır. Yaklaşık dokuz ay bu görevde bulunduktan sonra 9 Rabiulâhir 1073/21 Kasım1662 tarihinde IV. Mehmet tarafından Sunîzâde'nin yerine şeyhülislam olarak tayin edilmiştir. Fevzî, Minkârîzâde Yahyâ Efendi şeyhülislam olduğunda *Minkârî-zâde Yahyâ Efendinün Fetvâsına Târîhdür* diyerek şu dizelerle tarih düşürmüştür.

Belî târîh ü du'âdur bu nazımdan maksûd
İmdi el kaldıralum yalvaralum Hakk'a müdâm

Zabt-ı fetvasına yâ Rabb ne yazsam dir iken
Bir iki vech ile târîhine geldi ilhâm

Biri menkûta-i mısrâ-ı ahîre vü biri
Yalınızca lakabıdur ana târîh-i temâm

Hele gördük felegün vaz-ı şedîdin Fevzî
Ya'ni Yahyâ-yı cihâna didi şeyhü'l-islâm[98]

17. yüzyıl şairi Beyânî de "Minkârîzâde Yahyâ Efendi müftî oldukda dedügümüz târihdür" ifadeleriyle Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığına şu dizelerle tarih düşürmüştür:

Teşrîf-i sadr-ı fetvâ etdi sa'âdet-ile
Bir fâzıl-ı yegâne zû-gilm ü zühd ü taḳvâ

Pes ez-hezâr düşdi âġâd u ismi târîḫ
'İlm ile oldı müftî Minkârî-zâde Yahyâ[99]

96 Yılmaz, *XVII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinin Tarihi ve Biyografik Değeri*, 186.

97 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 78.

98 Yılmaz, *XVII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinin Tarihi ve Biyografik Değeri*, 204.

99 Fatih Başpınar, "32 Şiirden Tarihe Notlar: Beyânî'nin Tarih Şiirleri", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 23 (2021), 485-516.

IV. İlmi Çevresi ve Münasebet Kurduğu Alimler

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, döneminin öne çıkan alimleri ve devlet adamlarıyla sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmuştur. Özellikle İstanbul'da ikamet eden veya buradan yolu geçen alimler ve devlet erkanıyla kurduğu ilişkiler dikkate değerdir. Bunlar arasında IV. Mehmet, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, Vâni Efendi ve diğer devlet erkanı ile ilim çevrelerinde saygın konumları olan Aziz Mahmud Hüdâyî, Hocazâde Esad Efendi, Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî (ö.1096/1685) ve Ayıntâbî Mehmed Efendi (ö.1111/1699) gibi alimlerle olan ilişkileri en göze çarpanlarıdır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, dönemin Padişahı IV. Mehmed'in huzurunda dersler yapmıştır. Bu dersler, aralarında devletin en üst düzey yetkililerinin ve alimlerin de bulunduğu seçkin bir mecliste düzenlenmiş, akşam ve yatsı namazları arasında Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* isimli tefsirinden okunmuştur. Bu özel dersler, sonraki dönemlerde düzenli ve sistemli bir şekilde yürütülen "huzur dersleri" olarak anılmaya başlanmıştır.[100] Bu derslerin düzenlenmesi, Yahyâ Efendi'ye dönemin ulemâsıyla ve devlet erkanıyla yakın ilişkiler kurma fırsatı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, onun ilminden faydalanmak isteyenler için de bir zemin olmuştur. Padişah IV. Mehmet'in Yahyâ Efendi'ye karşı olan özel ilgisi ve takdirinin, büyük oranda bu tefsir derslerine bağlı olduğu düşünülebilir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, alimlerin kabiliyetlerini fark etme ve onları takdir etme hususunda nadir rastlanan bir maharete sahiptir. Yahyâ Efendi, Osmanlı'da ilk matbu Türkçe tefsir olan *Tefsirü't-Tibyân*'ın müellifi Ayıntâbî'yi huzur dersleri için İstanbul'a çağırmış ve IV. Mehmet'le tanışmalarına aracılık etmiştir.[101] Yahyâ Efendi'nin Ayıntâbî'yi İstanbul'a davet etmesi ve sonrasında Sultan IV. Mehmed'in Ayıntâbî'ye tefsir ve lügat kitapları hediye ederek ondan Türkçe bir tefsir yazmasını istemesi, Minkârîzâde'nin ilmî faaliyetler için gerekli ortamları ve kaynakları sağlama konusunda etkili olduğunu gösterir. Bu durum, Minkârîzâde'nin sade bir alim olmanın ötesinde, aynı zamanda ilimlerin gelişmesi için lüzumlu zemini hazırlayan ve buna aracılık eden öncü bir şahsiyet olduğunu gösterir.

Yahyâ Efendi'nin İstanbul dışındaki ulemâ ile olan ilişkileri ve etkileşimleri de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı ilmiyesinin başında bulunan Yahyâ Efendi'nin

---

100 Fahri Çetin Derin (ed.), *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi* (İstanbul, 1993), 286,305; Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/441.

101 Mehmed Efendi Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsîr-i Tibyân* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1889); Recep Arpa, "Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri: Te'lîf mi Tercüme mi?", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 55-96.

Filistinli alim Hayreddin er-Remlî ile mektuplaşmaları, bu ilişkilerin yapısını ve önemini aydınlatmak için temsil edici bir örnek olarak ele alınabilir. İki alim arasındaki mektuplaşmaların içeriğinin ve amacının incelenmesi, Yahyâ Efendi'nin düşünsel dünyası ve ilmî etkileşimlerine dair geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu amaçla, Hayreddin er-Remlî'nin hayatı, eğitimi ve etkisi kısaca ele alınacak ve Yahyâ Efendi ile Hayreddin er-Remlî arasındaki mektuplaşmaların önemi ve işlevi değerlendirilecektir.

Hayreddin er-Remlî, bugünkü Filistin sınırları içinde yer alan Remle şehrinde 993/1585 yılında doğmuştur. İlk öğrenimini üvey dedesi Musa b. Hasen'den almıştır. Daha sonra Ezher Üniversitesi'ne giderek oradaki alimlerden dersler almıştır. Ezher'de bulunduğu dönemde Hanefi alimi Abdullah b. Muhammed en-Nahrîrî'ye mülâzemet eden Remlî, sadece oradaki ders halkalarına katılmakla kalmamış, hocasından özel dersler de almıştır.[102] Ayrıca, Ezher'deki diğer hocalardan da dersler almıştır.[103]

Hayreddin er-Remlî, Osmanlı Devleti döneminde herhangi bir resmi görev almamış ve geçimini ticaretle sağlamıştır. Remle'deki zeytin, incir ve üzüm gibi tarım ürünlerinin ticaretiyle uğraşmıştır. Bununla birlikte, kendi bahçesinde diktiği ağaçlarla bir örnek teşkil etmiş ve Remle halkına ilham kaynağı olmuştur. Hayreddin er-Remlî'nin bahçesinde yetiştirdiği ağaçlar, kısa süre içerisinde çevre halkının da ilgisini çekerek, birçok insanın fidan dikmesine öncülük etmiştir. Bu girişimi, Remle'deki meyve bahçelerinin, çevre şehir ve köylerdekilerle rekabet edebilecek duruma gelmesine yol açmıştır. Hayreddin er-Remlî, sadece ilmî kimliğiyle değil, aynı zamanda yerel halka katkı sağlayan bu girişimiyle de ön plana çıkmıştır.[104]

Hayreddin er-Remlî, geniş ilmî birikimi ile çevresinde saygın bir konuma sahip olmuştur. Birçok önemli âlim, müftü ve müderris ondan ilim ve icâzet almak için Remle'ye akın etmişlerdir. Gazze, Kudüs, Şam, Hicaz, Anadolu ve Mağrib gibi farklı bölgelerden talebeleri olan Hayreddin er-Remlî, geniş bir coğrafyada tanınmaktadır. Kendisine kadı

---

102 Muhibbi, Hayreddin er-Remlî'nin Abdullah b. Muhammed en-Nahrîrî'den okuduğu kitapları zikretmektedir: Bedrüddin el-Aynî'nin Şerhü'l Kenz'i, Sadrüş-şerîa, İbn Nüceym'in el-Eşbah ve'n-nezâir'i, Zeylaî'nin Tebyînü'l-hakâik'i, el-İhtiyâr, İbn Melek'in Mecma'u'l-bahreyn şerhi, Seyyid Şerif el- Cürcâni'nin şerhiyle birlikte Sirâciyye ve Şinşevri'nin Rahbiyye şerhi. Muhammed Emin Muhibbi, *Hulâsatü'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdiye Aşer*, 1284, 136.

103 Fıkıh konusunda Muhammed b. Sirâcüddin el-Hânûtî (ö.1010/1601) ve Ahmed b. Muhammed Eminüddin b. Abdülâl gibi hocalardan dersler almıştır. Ayrıca, fıkıh usulü konusunda Muhammed b. Muhammed'den, hadis konusu nda Muhammed b. Bintü'ş-Şelebî ve Ebû'n-Necâ Sâlim es-Senhûrî gibi hocalardan, kıraat konusunda Abdurrahman el-Behnî'den ve nahiv konusunda Ebû Bekr eş-Şenevânî ve Süleyman b. Abdüddaim el-Bâbilî'den dersler almıştır Muhibbi, *Hulâsatü'l-Eser*, 2/137.

104 Muhibbi, *Hulâsatü'l-Eser*, 2/137.

hüccetiyle müracaat edilmesi halinde, konuyla ilgili fetvalar vererek kadıların kararlarını etkileyen bir otoriteye sahiptir.[105] Bu husus, onun etki gücünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Hayreddin er-Remlî, 1081/1671 yılında Ramazan ayının 27. gecesi vefat etmiştir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi ile Hayreddin er-Remlî arasındaki mektuplaşmalar "Risâle fi'l-cevâb an mes'eleti men kâle in ef'al kezâ fe-hüve kâfir" olarak isimlendirilen risâlede bir araya getirilmiştir.[106] Yahyâ Efendi, küfür üzerine yemin etme meselesiyle ilgili olarak Hayreddin Remlî'ye gönderdiği mektupta hem Remlî'ye soru yöneltmekte hem de sorulan meselenin cevabına ilişkin bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Ayrıca, Remlî'den konuyu teenni ve tefekkürle değerlendirmesini ve bu konudaki mütalaalarını içeren bir risale kaleme almasını talep etmektedir. Bunun üzerine Hayreddin er-Remlî, hazırladığı risaleyi Yahyâ Efendi'ye göndermiştir. Yahyâ Efendi, Remlî'ye tekrar bir mektup yazmış ve bu mektupta Remlî'den asıl beklentisinin konuya dair metinleri mezcederek şerh etmesi olduğunu, yoksa onun sözü böyledir, bunun sözü şöyledir şeklinde nakiller olmadığını söylemiştir. Hayreddin er-Remlî, Yahyâ Efendi'nin ikinci mektubuna cevap yazamadan vefat etmiştir.[107] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin sorduğu soru hakkında risalede "mes'eletün Türkiyyetün" ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyi, sorulan meselenin Türklerin yaşadıkları bir bölgede gerçekleştiği veya Yahyâ Efendi'ye aslında Türkçe sorulan bir mesele olduğu fakat Remlî'ye Arapçaya tercüme edilerek sorulduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Bir şeyhülislamın, mektup yazarak İstanbul dışındaki taşra ulemâsına soru sormasının yaygın bir durum olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Hayreddin er-Remlî'ye soru sormasının anlamı üzerinde düşünmek gerekmektedir. Yahyâ Efendi, cevabını bilmediği bir konuyla ilgili soru sormuyor gibi görünmektedir; bu durum, sorduğu meseleye ek olarak sorunun cevabına dair yaptığı uzun açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin, çevresinde mevcut birçok alime rağmen, yaklaşık 1800 kilometre uzakta yaşayan bir alime soru sorması, yalnızca bilgi edinme amacı taşımadığını göstermektedir. Bu durum, sorunun özüne dair değil, farklı bir gerekçeye dayanıyor olmalıdır.

---

105 Muhibbi, *Hulâsatü'l-Eser*, 2/139.

106 Hayreddin er-Remlî, *Risâle fi'l-Cevâb an Mes'eleti Men Kâle in Ef'al Kezâ fe-Hüve Kâfir* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 322); Söz konusu risalenin incelemesi ve tahkiki için bk. Said Nuri Akgündüz, "Hayreddin er-Remlî'nin Risâle fi'l-cevâb an mes'eleti men kâle in ef'al kezâ fe-hüve kâfir Adlı Risâlesi: İnceleme ve Tahkik", *Dergiabant* 10/2 (2022), 344-376.

107 er-Remlî, *Risâle fi'l-Cevâb an Mes'eleti Men Kâle* (Hekimoğlu, 322), 295b-306b.

Nitekim, o dönemde İstanbul'dan Remle'ye bir mektubun ulaşması için bile uzun bir süre gerekmektedir.

Remlî risalenin son bölümünde 80 yaşını geçtiğini belirtmektedir ve onun 993/1585 yılında doğduğu bilinmektedir[108]. Eğer risalenin 80 yaşında yazıldığı kabul edilirse, en erken 1073/1662 yılında yazılmış olmalıdır. Remlî'nin (ö.1081/1671), ömrünün ikinci mektuba yetmemesi nedeniyle cevap yazamadığını düşünüldüğünde, mektuplaşmanın 1073-1081/1662-1671 yılları arasında sona erdiği ve toplamda yaklaşık dokuz yıllık bir zaman dilimini kapsadığı tahmin edilebilir.[109] Bu süre o dönemin haberleşme süresinin uzunluğu dikkate alındığında bile oldukça uzun bir süredir. Sonuç olarak, Hayreddin er-Remlî'nin 80 yaşını aştığı bilgisinden hareketle, bu risaleye cevap verirken 80 yaşının ortalarında veya sonlarında olduğunu söylemek daha kuvvetli bir ihtimaldir. Eğer Hayreddin er-Remlî'nin bu risaleyi 85-86 yaşlarında yazdığı kabul edilirse, söz konusu mektuplaşmanın yaklaşık 3-4 yıl sürdüğü düşünülebilir. Bununla birlikte, elimizdeki veriler, mektuplaşmanın gerçekleştiği tarihlerin kesin olarak belirlenmesine imkân tanımamaktadır.

Şükrü Özen, Osmanlı şeyhülislamlarının karmaşık meselelerle ilgili zaman zaman Arap alimlerine mektup yazarak açıklama talep ettiklerini belirtir ve bunun örneği olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi ile Hayreddin er-Remlî arasındaki mektuplaşmayı gösterir.[110] Ancak, kanaatimize göre, Özen'in örnek gösterdiği bu mektuplaşmadaki soru Yahyâ Efendi'nin çözemediği zor bir mesele nedeniyle Hayreddin er-Remlî'ye sorulmamıştır. Eğer Minkârîzâde Yahyâ Efendi, bilmediği bir mesele hakkında Hayreddin er-Remlî'ye mektup yazmamışsa, er-Remlî'ye risale yazmasını talep etmesinin gerekçesi olarak zikrettiği "kendisinin bir teftiş nedeniyle seferde bulunması ve yanında çok fazla kitap bulundurmaması" ifadelerini nasıl değerlendirmek gerekir? Kanaatimizce Yahyâ Efendi'nin bu ifadelerini bir nezâket gösterisi olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.[111]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Remlî'ye gönderdiği mektubun sonunda, asıl amacının kalplerde yerleşik olan muhabbet bağlarını canlandırmak ve soru sorma yoluyla alimler

---

108 er-Remlî, *Risâle fi'l-Cevâb an Mes'eleti Men Kâle* (Hekimoğlu, 322), 303a.

109 Benzer tespitler için bk. Akgündüz, "Hayreddin er-Remlî'nin Risâle fi'l-cevâb Risâlesi", 348.

110 Özen, Şükrü, "Fetva Literatürü", 319-320.

111 Akgündüz, söz konusu risale hakkındaki çalışmasında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin söz konusu beyanının, Remli'ye yöneltilen soruların kısmi bir açıklaması olarak değerlendirilebileceğini belirtmekle birlikte Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu ifadelerinin nezaket amacıyla kullanılmış olabileceğine dikkat çekmiştir. Akgündüz, "Hayreddin er-Remlî'nin Risâle fi'l-cevâb Risâlesi", 349.

arasındaki muhabbeti artırmak olduğunu ifade etmektedir.[112] Yahyâ Efendi'nin bu açıklamalarından da anlaşılabileceği gibi, Osmanlı ilmiyesinin önde gelen ismi olarak, sadece ilmî hiyerarşi içerisindeki ulemâ ile değil, bu hiyerarşi dışında bulunan Arap dünyasındaki ulemâ ile de ilmî etkileşimde bulunmaya değer vermiştir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin hem Hayreddin er-Remlî'ye yazdığı ilk mektupta hem de risalesine cevap verdiği ikinci mektupta söz konusu meseleyle ilgili kendi mütalaalarını belirtmesi ve sonrasında Remlî'nin ona cevap olarak gönderdiği risaleyi adeta eleştirerek ondan beklentisinin metinlerden alıntılar yaparak aktarmak değil, meseleye dair metinlerde geçenleri mezcederek tafsilatlı bir risale kaleme almasını istemesi, Yahyâ Efendi'nin ilmî canlılığı ve hareketliliği desteklemeye yönelik bir isteği olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşımı, onun İslami ilimlerde sürekli bir inkişaf arayışı içinde olduğuna işaret eder. Söz konusu tutumu sayesinde, Yahyâ Efendi'nin döneminin ve sonraki nesillerin ulemâ ve düşünürleri üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu söylenebilir.

V. Genel Dini Düşüncesi

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, bir şeyhülislam olarak yaşadığı dönemin sadece hukuki meseleleri üzerine değil, aynı zamanda akîdevi arka planı olan ve sosyal hayatta zümreler üzerinde tezahür eden dini meselelere dair de fetvalar vermiştir. Fetvaların yanı sıra yazdığı risaleler, onun düşünceleri, fıkhi yaklaşımları ve toplumsal meselelere dair perspektifi konusunda değerli bilgiler sunmaktadır. Onun düşüncelerinin takip edilebileceği tartışma alanlarından belki de en önemlisi Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasındaki ihtilaflar ve bu ihtilafların yansıdığı sosyal ve siyasi gündemlerdir.

Kadızâdeliler ve Sivâsiler, Osmanlı döneminde dini meseleler üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı iki önemli toplumsal gruptur. Bu gruplar arasında, dini pratiklerin doğruluğu ve yanlışlığı konusundaki görüş ayrılıkları sıkça gündeme gelmiştir. Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığı, Kadızâdeli-Sivâsi tartışmalarının yoğun yaşandığı bir zaman dilimine denk gelmektedir. Bu dönemde, raks, deverân ve cehri zikir gibi tasavvufi pratikler konusunda farklı görüşler öne sürülmüş, bu meseleler alimler ve toplumsal gruplar arasında

---

112 er-Remlî, *Risâle fi'l-cevâb an mes'eleti men kâle* (Hekimoğlu, 322), 297a; Akgündüz, "Hayreddin er-Remlî'nin Risâle fi'l-cevâb Risâlesi", 356.

büyük ihtilaflara neden olmuştur.[113] Yahyâ Efendi, bu tartışmalarda önemli bir rol oynamıştır. Bahsedilen meseleler hakkındaki görüşleri, onun dini yaklaşımı ve Kadızâdeli-Sivasi tartışmalarındaki pozisyonu hakkında fikir verir.

Yahyâ Efendi şeyhülislamlığı sırasında hem padişahla hem de padişahın hocası olan ve döneminde oldukça etkili bir konumda bulunan Vânî Mehmed Efendi ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu iki alim, birçok dinî ve sosyal meselede birlikte hareket etmiştir. Bu meselelerden en bilineni Sabatay Sevi krizidir. Bu konuda Minkârîzâde ve Vânî Mehmed Efendi'nin iş birliği içinde oldukları ve krizi çözüme kavuşturdukları bilinir. Bunun yanı sıra, mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan Seyyid Abdullah ve oğlu Seyyid Mehmed'in sorgulanması süreci de bu iki alim tarafından yürütülmüştür.[114]

Kadızâdeliler hareketi içerisinde, sema ve deverân konularında öne çıkan isim, Vânî Mehmed Efendi'dir. Vânî Mehmed Efendi, dönemin bazı tasavvufî uygulamalarına karşı çıkmaktadır. Mehmed Efendi'nin tsavvufi eserlere benzer şekilde çeşitli dua ve zikirleri içeren eserleri bulunmakta ve bu eserlerde belirli zikirlerin ve duaların ne zaman ve ne miktarda yapılması gerektiğine dair ifadeler yer almaktadır. Bununla birlikte, Vânî Mehmed Efendi'nin tasavvuf çerçevesinde şiddetle eleştirdiği ve bid'at olarak değerlendirdiği uygulamaların başında cehrî zikir ile gerçekleştirilen deverân ayinleri gelmektedir. Diğer Kadızâdeli liderleri gibi o da cehrî zikir ve deverânın şer'i açıdan caiz olmadığını, bu uygulamaların bid'at olduğunu savunmuştur. Vânî Mehmed Efendi'nin bu konudaki düşünceleri, *Risâle fî Kerahiyyâti'l-Cehr bi'z-Zikr* isimli eserinde detaylı bir şekilde ele alınmış ve izah edilmiştir. Vânî Mehmed Efendi'nin deverân ve sema ayinlerine karşı çıkışının sonuçları oldukça etkili olmuştur. Vânî, Yahyâ Efendi'den deverân ve sema ayinlerini yasaklayan bir fetva vermesini istemiştir. Yahyâ Efendi'nin verdiği fetva ve IV. Mehmed'in aldığı kararla 1077/1666 yılında sema ve deverân törenleri yasaklanmıştır.[115]

---

113 Kadızâdeli Sivâsi tartışmaları için bk. Ali Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020); Necdet Yılmaz, *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2000), 406-409.

114 Aburrahman Küçük, *Dönmeler (Sabataistler) Tarihi* (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005), 274; Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, 215, 225; Cengiz Şişman, "Sabatay Sevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2008, 35/334-335; Şişman, *The Burden of Silence: Sabbatai Sevi and the Evolution of the Ottoman-Turkish Dönmes*, 55,70; Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, 338; Nir Shafir, "Vernacular Legalism in the Ottoman Empire: Confession, Law, and Popular Politics in the Debate over the 'Religion of Abraham (millet-i Ibrāhīm)'", *Islamic Law and Society* 28/1-2 (2021), 43.

115 Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, 213.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim derlemesinde yer alan ve deverân ve sema ayinlerini yasaklayan fetvalar şu şekildedir:

> Zamâne mutasavvıfasının hareket-i devriye nâmıyla etdikleri fiil-i şenî' helâl olur mu? el-Cevâb: Raks olmağla harâmdır, fukahâdan hılline zâhib yokdur. Ol fi'l-i şenî' zikrullaha mukârin olmasa işleyenler dahi helâl diyemezler, böyle olacak zikrullaha mukâranetle şenâ'at dahi ziyâde olurken nice helâldir deyebilirler.[116]
>
> Sûfiyyenin ef'âl ve harekât-ı muntazime-i mevdû'a ve evdâ'-ı mütenâsibe-i masnû'a ile deverân nâmında olan raksları ve mevlevîlerin semâ' nâmında olan dönmeleri ve def ve kudûm ve ney çalmalarına mesâ'-ı şer'î var mıdır? el-Cevâb: Asla yokdur ve mefâsidi gâyet çokdur. Ma hayyü'l-münker ve'l-haram hâmî-i beydatü'l-İslâm bi beydi's-samsâm padişah-ı sâhüb-i'l-hêm halledet hilâfetuhû ilâ sâ'ati'l-kıyâm hazretleri bu makûle ef'âl-i şenî'a-yı men' ve ef'âl-i fazî'ayı kam' ile bedâi'-i müberrâtı ve tavâyi'-i mesûbâtı cem' buyururlar. Tâife-i sûfiyyenin zikrullah ederlerken kıyâmları evdâ'-ı kabîha ve şenî'a-yı müeddî olmağla kıyâmları dahi olmayıp oturdukları yerden kâne 'alâ ru'ûsihimü't-tayr sâlimîn an cemî'-i'l-esâr ve'd-dîr âdâb-ı şerî'at-i şerîfe-yi kemâl-i ri'âyet ile zikrullah edip tâife-i Mevleviyye dahi semâ' nâmında olan deverânların ve âlât-ı melâhibden ol def ve kudûm ve ney isti'mallerîn bi'l-külliye terk edip âdâb-ı şerî'at-ı mutahharayı kemâl-i ri'âyet ile Mesnevîhânın şurûtuyla hadîs-i şerîfin naklen ve sâir-i va'z ve tezkîrîn istimâ' etmek gereklidir.[117]

Sema ve deverân törenlerinin yasaklanması, Mevlevîler arasında "yasağ-ı bed" ismiyle anılmış ve bu yasaklı dönem tam on sekiz yıl sürmüştür. Vânî Mehmed Efendi'nin Kestel'e sürgün edilmesinin ardından, 1095/1684 yılında bu yasak kaldırılmıştır. Yasak, özellikle cehrî zikir pratiği gerçekleştiren Kadirî, Halvetî ve Mevlevî tarikatları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu dönemde, Edirne ve Bursa'da sınırlı sayıda tekke bu yasağa direnmiş ve faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Ancak, geriye kalan çoğu tekke ya kapatılmış ya da kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.[118]

Yahyâ Efendi'nin tasavvufî pratiğe dair fetvaları, döneminin dini ve sosyal meselelerine ilişkin önemli bilgiler sunar. Tasavvuf çevrelerinde meşhur olan meşayihin ruhlarından

---

116 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim, 1/131.*

117 Minkârîzâde Yahyâ Efendi*, Fetâvâ-yı Abdürrahim, 1/131.*

118 Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2004, 19/470; Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, 213.

istimdâd edilmesi üzerine verdiği fetva da onun bazı tasavvufi uygulamalara karşı eleştirel bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. İlgili fetva şu şekildedir:

> Zeyd'in bir hâceti oldukda ervâh-i meşâyîhdan isti'ânet ve istimdâd edip "celb-i nef'a ve def'-i darara kâdirlerdir ve umûr-i 'ıbâdde mutasarrıflardır ve ğâibe dahi âlimlerdir" deyu bu itikâd üzere olsa Zeyd'e ne lâzım olur? el-Cevâb: Tecdîd-i imân ve nikâh.[119]

Aynı şekilde, Yahyâ Efendi'nin tasavvufî çevrelerde evliya ve alimlerin mezarlarına giderek onlardan doğrudan yardım talebinde bulunmanın ya da onların bireysel yaşantılara doğrudan etki edebileceğine dair inanışın yanlış olduğunu ve tecdîd-i imân gerektirdiğini ifade eden bir başka fetvası daha bulunmaktadır:

> Mezınne-i salâh ve diyânet ve emniye-i felâh ve kerâmet olan kimesnelere husûl-i murâd içün nezr-i kurbân edip ve makberlerine varıp "ahvâlimizi ârifler ve beliyyeden sâriflerdir ve bi'l-cümle mehâmm-i enâmda celb-i hayr ve def'-i dâr tarîkiyle mutasarrıflardır" deyu itikâd eden kimesnelere şer'an ne lâzım olur? el-Cevâb: Tecdîd-i imân ve nikâh lâzım olur.[120]

Kur'an, ezan ve zikirlerin nameli bir şekilde okunması konusu da Kadızâdelilerin karşı çıktığı konulardandır. Yahyâ Efendi'nin fetvaları arasında teravihte okunan tekbir ve tehlillerin bu şekilde okunmasıyla ilgili bir fetva bulunmaktadır. Yahyâ Efendi aşağıda yer alan fetvasında bunun caiz olmadığı yönünde fetva vermiştir.

> Zeyd-i müezzin esnâ-i teravihte zikr-i vechî üzere tesbîh ve tehlîl ettikde lahn ve teğanni ile etmek câiz olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[121]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin yaşadığı dönemin tartışma konularından bir tanesi de bir müslümanın "Ben Hz. İbrahim'in milletindenim" ifadesini kullanmasının bir mahzurunun olup olmadığıdır. Yahyâ Efendi'nin eserleri kısmında detaylıca bahsedileceği üzere bu konuda *Risâletün fî Beyâni Milleti İbrahîm* isimli bir uzun bir de muhtasar iki risalesi bulunmaktadır. Yahyâ Efendi bu risalesinde "Hz. İbrahim'in milletindenim" demenin caiz olmadığını söylemektedir. Kadızâdeli hareketine mensup olan Üstüvâni de *Fevâidü'l-Kebîr* isimli

---

119 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, *1/*95.

120 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, *1/*95.

121 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, *1/*12.

eserinde, bu konuya değinmiş ve Birgivi Mehmed Efendi ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin risalelerinden alıntılarda bulunmuştur.[122]

Kadızâdeli hareketinin temel metinlerinden biri olan Birgivî'nin *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye* eseri, dönemin kelâmî ve tasavvufî tartışmalarının merkezinde yer almıştır. Kürd Molla Mehmed Efendi'nin bu esere yazdığı *Kitâbu't-Tahkîk ve't-Tevfîk Beyne Ehli'ş-Şer' ve Ehli't-Tarîk* isimli reddiye, dönemin ilmi mecrasındaki çatışmaları yansıtmaktadır. Yahyâ Efendi'nin bu reddiyeye karşı kaleme aldığı metinde, Kürd Molla'nın Allah'a cisim isnat ettiği iddiası üzerinden onu tekfir etmesi ve idamını savunması, dönemin teolojik meselelerindeki keskin fikir ayrılıklarını belirtmektedir.[123] Minkârîzâde'nin Hanefi geleneğe olan sıkı bağlılığı ve dönemin bazı tasavvufi uygulamalarına yönelik eleştirel yaklaşımı, onun Kadızâdeli hareketi ile ideolojik paralellikler taşıdığına işaret etmektedir. Ancak bu paralellikleri, Minkârîzâde'nin Kadızâdeli hareketinin temel prensiplerini benimsemesi olarak yorumlamak yerine Hanefi mezhebinin genel prensiplerine göre fetva vermesiyle açıklamak daha doğru olacaktır. Minkârîzâde'nin fikirleri ve Kadızâdeli hareketi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için dönemin diğer metinlerine de başvurarak çok daha geniş bir araştırma yapmak gerekmektedir.

Minkârîzâde, Birgivî, Kemalpaşazâde, Halebî, Çivizâde ve Sa'dî Çelebî gibi âlimlerle birlikte, Hanefi-Mâtürîdî çizgisini benimseyerek dönemin güncel ihtilafları hakkında fetvalar vermiş ve eserler kaleme almıştır. Kadızâdeliler, bu âlimlerin görüşlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Durmuş, Kadızâdeliler hareketine etki eden Osmanlı ulemâsı arasında Yahyâ Efendi'nin ismini de zikretmektedir. Minkârîzâde, Kadızâdeliler gibi, dönemin bazı tasavvufi uygulamalarına karşı eleştiriler getirmiş ve bu konudaki görüşlerini belirtmiştir. Raks, deverân, cehri zikir gibi uygulamalara karşı çıkan fetvalar hem Yahyâ Efendi'nin hem de Kadızâdelilerin eserlerinde bulunmaktadır. Kadızâdelilerin dinî-siyasî kabulleri, Yahyâ Efendi gibi âlimlerin eserlerine dayanarak şekillenmiştir. Bu, Yahyâ Efendi'nin Kadızâdeliler üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir.[124] Yoldaşlar da benzer şekilde, Yahyâ Efendi'nin fetvalarında ve risalelerinde sunulan fikirlerin Kadızâdelerin fikirleriyle büyük ölçüde aynı çizgide olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu durum, on yedinci yüzyılın ortalarında Minkârîzâde ile

---

122 Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, 272; Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-ahakk* (İstanbul, 1980), 97-98.

123 Bayram Pehlivan, *Sultan, Reaya ve Hukuk: Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Tarım Topraklarının Mülkiyeti Sorunu* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), 101-103; Mustafa Naima, *Târih-i Na'îmâ: Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbâri'l-hâfikayn*, ed. Mehmed İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 1435.

124 Durmuş, *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*, 320.

Kadızâdeliler arasında ideolojik bir örtüşme olduğu ortaya koyar. Ancak Minkârîzâde'nin bu görüşleri, Kadızâdeli olmasından değil, Hanefi doktrinini takip etmesinden kaynaklanmaktadır.[125]

Sonuç olarak, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'yi belirli bir grubun üyesi ve savunucusu olarak görmek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte onun risale ve fetvalarındaki görüşlerinin Kadızâdeli anlayışıyla paralellik gösterdiği açıktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Yahyâ Efendi'nin görüşleriyle Kadızâdeli anlayışının görüşleri arasındaki paralellikleri, Yahyâ Efendi'nin bu harekete mensubiyetiyle açıklamak yerine Kadızâdeli hareketinin anlayışının Minkârîzâde Yahyâ Efendi gibi alimlerin görüşleriyle şekillendiğini ifade etmek daha doğru olacaktır. Ayrıca, dönemin atmosferi göz önünde bulundurulduğunda, Yahyâ Efendi'nin Aziz Mahmud Hüdâyi gibi tanınmış bir tasavvufi alimle olan ilişkisi ve diğer dini çevrelerle etkileşimine bakıldığında onun tasavvufu reddeden bir alim olmadığı görülecektir. Ancak, Yahyâ Efendi'yi sadece belirli bir çevrenin temsilcisi olarak değil, aynı zamanda kendi özgün düşünceleriyle değerlendirmek önemlidir. Yahyâ Efendi'nin bazı tasavvufi pratiklere karşı olan fetvaları, onun bu meselelerde klasik Hanefi fıkhının lafzi ve literal manalarını benimseyen bir yaklaşım sergilemesinden kaynaklanmış olmalıdır.

VI. İlmi Mirasının Koruyucuları ve Aktarıcıları

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ilmî mirası verdiği fetvalar, yazdığı risaleler ve yetiştirdiği öğrenciler vasıtasıyla günümüze intikal etmiştir. Yahyâ Efendi, Osmanlı devletinin çeşitli kademelerinde görev yapan birçok önemli isme hocalık yaparak etkili bir rol oynamıştır. Öğrencileri arasında müderrisler, müftüler, kadılar, vaizler, fetva katipleri ve şeyhülislamlar gibi ilmî ve idari alanlarda yüksek konumlarda yer alan kişiler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Osmanlı ilmiyesinin başı olan Şeyhülislamlık makamına ulaşan kişilerin ayrı bir yeri vardır.

İlmi mirasının koruyucuları ve aktarıcıları isimli bu başlık, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı ilmiyesinde ve yönetiminde önemli bir isim olduğunu ve birçok talebenin ve akrabasının da önemli mevkilere ulaşarak onun ilmi mirasının aktarılmasında rol oynadıklarını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu başlıkta öncelikle, Yahyâ Efendi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan ve şeyhülislamlık makamına yükselen kişiler üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Yahyâ Efendi'nin oğlu ve damadının soyundan gelen, Damadzâde olarak isimlendirilen akrabaları ve onların Osmanlı ilmiyesi ve idaresindeki konumları ele alınacaktır. Bu sayede, hem Yahyâ Efendi'nin mülâzemet ve ders vererek hocalık yapmak suretiyle

125 Yoldaşlar, *Minkārīzāde Yahyā and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 150.

yetiştirdiği kişilerin hem de kendi soyundan gelen aile üyelerinin Osmanlı ilmiyesi ve idaresindeki merkezi konumları ele alınacaktır.

A. Şeyhülislam Talebeleri

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, birçok önemli ismin hocasıdır. Bunlar arasında Şürünbülâlî (ö.1069/1659) ve Hamevî (ö.1098/1687) gibi Hanefi alimleri de yer almaktadır.[126] Hem mülâzemet yoluyla hem de himaye yoluyla onun etrafında bulunan öğrencileri arasında, Yahyâ Efendi'den sonra şeyhülislamlık makamına yükselen on bir kişi bulunmaktadır. *Tablo 2*'de görüleceği üzere Minkârîzâde, bunlar arasından altısına doğrudan mülâzemet vermiştir. Diğerleriyle arasında ise ya fetva eminliği ya hoca-öğrenci ilişkisi veya himaye ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, Yahyâ Efendi'den doğrudan mülâzemet almayan ama himayesi altında bulunan veya farklı konumlarda yardımcılığını yapan kişiler de onun etkisi altında şekillenen Osmanlı ilmiye ve yönetimine katkıda bulunmuştur. *Tablo 2*'de Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam talebeleri, görev süreleri ve Minkârîzâde ile ilişki biçimi gösterilmiştir.

Tablo 2: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Şeyhülislam Talebeleri ve Görev Süreleri

Şeyhülislam İsmi	Yahyâ Efendi ile İlişkisi	Miladi Görev Tarihi	Görev Süresi
1. Çatalcalı Ali Efendi (ö.1103/1692) (İlk meşihati)	Mülâzemet	21 Şubat 1674- 26 Eylül 1686	12 Yıl, 7 Ay, 2 Gün
Çatalcalı Ali Efendi (İkinci meşihati)		10 Mart 1692-19 Nisan 1692	1 Ay ,10 gün
2. Ankaravî Mehmed Emin Efendi (ö.1098/1687)	Fetva Emini	27 Eylül 1686- 2 Kasım 1687	1 Yıl ,1 Ay ,5 gün
3. Feyzullahzâde Seyyid Mustafa Efendi (ö.1158/1745)	Himaye	13 Nisan 1736-4 Mart 1745	8 Yıl, 10 Ay ,21 Gün
4. Paşmakızâde Seyyid Ali Efendi (ö.1124/1712) (İlk meşihati)	Öğrencisi	31 Temmuz 1703	Göreve başlamamıştır.
Paşmakızâde Seyyid Ali Efendi (İkinci meşihati)		26 Ocak 1704- 1 Şubat 1707	3 yıl,6 gün
Paşmakızâde Seyyid Ali Efendi (Üçüncü meşihati)		16 Temmuz 1710-12 Şubat 1712	1 yıl, 6 ay, 27 gün
5. İmam-ı Sultâni Mehmed Efendi (ö.1141/1728) (İlk meşihati)	Mülâzemet	20 Mart 1695-25 Mayıs 1695	2 ay,6 gün
6. İmam-ı Sultâni Mehmed Efendi (İkinci meşihati)		22 Ağustos 1703-26 Ocak 1704	5 ay ,5 gün
7. Ebezâde Abdullah Efendi (ö.1126/1714) (ilk meşihati)	Mülâzemet	25 Ocak 1708-16 Temmuz 1710	2 yıl, 5 ay, 22 gün

126 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *el-İttibâ' fî Mes'eleti'l-İstimâ (fî Vucûbi'l-İstimâ' li'l-Kur'an'il-'Azîm) ve Yelîhi Risâletün fî Vucûbi'l-İstimâ'i'l-Hutbe*, thk. Üsame Abdülvehhâb el-Hamed el-Hayyânî (Amman, Ürdün: Ervika, 2020), 40-42.

Ebezâde Abdullah Efendi (İkinci meşihati)		13 Şubat 1712-14 Mart 1713	1 yıl,1 ay
8. Atâullah Mehmed Efendi (ö.1760/1811)	Mülâzemet	14 Mart 1713-20 Mayıs 1713	2 Ay ,7 Gün
9. Mirza Mustafa Efendi (ö.1135/1722)	Mülâzemet	15 Aralık 1714-27 Haziran 1715	6 Ay,13 gün
10. Menteşizâde Abdürrahman Efendi (ö.1128/1716)	Mülâzemet	27 Haziran 1715-3 Aralık 1716	1 yıl, 5 ay, 6 gün
11. Ebû İshak İsmail Naim Efendi (ö.1137/1725)	Mektupçu	3 Aralık 1716- 6 Mayıs 1718	1 yıl, 4 ay, 28 gün

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin kendisinden sonra şeyhülislamlık makamında bulunan ilk talebesi olan Çatalcalı Ali Efendi'den şeyhülislamlık yapan son talebesi olan Ebûishak İsmâil Efendi'ye kadar olan 42 yıllık süre boyunca, birçok kişi şeyhülislamlık makamında bulunmuştur. Yahyâ Efendi'nin öğrencilerinin 42 yıl içerisinde şeyhülislamlık makamında bulundukları sürenin toplamı 36 yıla yakındır. Kendi şeyhülislamlık süresi de hesaba katıldığında Yahyâ Efendi'nin, şeyhülislamlık makamında doğrudan ve dolaylı olarak yarım asır boyunca etki olduğu görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı Devleti hukuk sistemi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu zaman diliminde, Yahyâ Efendi'nin talebeleri de şeyhülislamlık mertebesine erişip, ondan miras aldıkları ilmî derinliği sahiplenerek sonraki nesillere aktarmışlardır. Yahyâ Efendi'nin, Osmanlı Devleti'nde İslam hukuku ve düşüncesi üzerindeki köklü ve kalıcı izi, onun hem hukukçu hem de müderris yönlerinin bir yansımasıdır.

Önemli bir âlimin öğrencisi olmak, Osmanlı ulemâsı arasında yükselme ve üst düzey konumlara ulaşma ihtimalini artırmaktadır. Atçıl, Ebussuûd Efendi'den öğrenim görmenin, ilmiye yolunda sıradan bir başlangıçtan daha derin anlamlar taşıdığını ifade etmiştir.[127] Bu durum, Minkârîzâde Yahyâ Efendi için de geçerlidir.[128] Ancak, bu alimlerin başarılarını sadece Minkârîzâde Yahyâ Efendi'den mülâzemet almış olmaları veya ders almış olmalarıyla açıklamak eksik olacaktır. Elbette, Yahyâ Efendi'nin ilmî birikimi ve siyasi nüfuzu göz önünde bulundurulduğunda, ondan mülâzemet almak veya ders okumak önemli bir ayrıcalıktır ve kariyerlerinde ilerlemelerine katkı sağlamıştır. Yine de bu kişilerin kendi çabaları, çalışmaları ve yetenekleri bu başarılarında etkili bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, Yahyâ Efendi'nin katkıları

127 Atçıl, "The Route to the Top in the Ottoman Ilmiye Hierarchy of the Sixteenth Century", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 72 (2009), 498.

128 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 213.

ve ayrıcalıklı konumu kabul edilirken, bu şeyhülislamların başarılarında kendi çabalarının ve yeteneklerinin de ciddi bir payı olduğu unutulmamalıdır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam talebeleri ve onların görevleri, Minkârîzâde'nin Osmanlı ilmiyesine ve bürokrasisine olan etkisini gözler önüne sermektedir. Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam talebeleri hakkında kısa bilgiler sunmak ve bu kişilerin Yahyâ Efendi'yle olan ilişkilerini ortaya koymak onun etkisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu sebeple, aşağıda Yahyâ Efendi'nin yetiştirdiği şeyhülislamların kariyerlerindeki başarıları, Yahyâ Efendi'yle ilişkileri ve görevleriyle ilgili özet bilgilere yer verilecektir.

i. Çatalcalı Ali Efendi (1674-1686,1692)

1631-32 yıllarında Çatalca'da doğan Ali Efendi, burada başladığı ilk öğrenimini tamamladıktan sonra, 1647 yılında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin hocaları arasında yer alan Hoca Abdürrahim'e mülâzemet etmiştir. Daha sonra kendisinden 23 yaş büyük olan Yahyâ Efendi'ye intisap etmiş ve onun öğrencisi olarak dikkat çeken bir kariyere sahip olmuştur. Yahyâ Efendi'nin Mısır kadılığına atanmasıyla birlikte 1652 yılında Ali Efendi de onun yanında Mısır'a gitmiş ve Bab Mahkemesi naipliği görevini üstlenmiştir.[129]

Yahyâ Efendi'nin öğrencilerinin başarılarından ve etkisinden bahsedildiğinde, Ali Efendi'nin kariyeri önemli bir örnektir. Ali Efendi, ilim çevrelerinde büyük bir ün kazanarak "Nâib Çelebi" lakabıyla anılmaya başlamıştır. Bu dönemde tedris görevine başlayan Ali Efendi, Mesih Paşa, Hâfız Paşa ve Gazanfer Ağa medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ayrıca, 1663'te Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar seferine ordu kadısı olarak katılmış ve daha sonra Selânik kadılığı ve Girit seferine ordu kadısı olarak iştirak etmiştir.[130]

Ali Efendi, devlet erkânının ve özellikle Fâzıl Ahmed Paşa'nın takdirini kazanarak üst düzey görevlere atanmıştır. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin hastalığı nedeniyle emekliye ayrılmasıyla birlikte, Ali Efendi Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın tavsiyesiyle henüz 43 yaşındayken 1674'te şeyhülislâm olarak tayin edilmiştir. 1686'da görevinden azledilmiştir. 1692 yılında tekrar şeyhülislamlık makamına atanmasından bir ay on gün sonra Edirne'de vefat

---

129 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/1932-1935; Mehmet İpşirli, "Çatalcalı Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993, 8/234; Alper Yıldırım, *Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhülislamları'nın Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 162-163; Esra Kılavuz Eser, *17. Yüzyıl Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin (1631-1692) Fetâvâ'sı Işığında Fıkıh Düşüncesi* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 9-22.

130 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/1933; İpşirli, "Çatalcalı Ali Efendi", 8/234.

etmiştir.[131] Çatalcalı Ali Efendi, Osmanlı devletinin en uzun süre görev yapan şeyhülislamları arasındadır. Onun ilk meşihat görevi 12 yıl 7 ay, ikinci meşihat görevi ise 1 ay 10 gün sürmüştür. Çatalcalı Ali Efendi'nin şeyhülislamlığı esnasında verdiği fetvalar *Fetâvâ-yı Ali Efendi* ismiyle birçok defa istinsah edilmiş ve yayımlanmıştır.[132]

ii. Ankaravî Mehmed Efendi (1686-1687)

1028/1619 yılında Ankara'da dünyaya gelen Mehmed Emin Efendi, Ankaravî olarak anılır. Babası Hüseyin Efendi Ankara'da ticaretle uğraşırken, Mehmed Emin Efendi ise Ankara müftüsü Kırşehirli Mehmed Efendi'nin yanında ilim öğrenmiştir. Daha sonra Şeyhülislâm Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin mülâzımı olmuş ve çeşitli medrese görevlerinde bulunmuştur. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetva eminliği görevini üstlenen Mehmed Emin Efendi, zamanla önemli medrese görevlerine atanmıştır.[133]

Mehmed Emin Efendi, kadılık görevlerine atanarak Yenişehir kadısı olmuş ve ardından İstanbul'a dönerek ikinci kez fetva eminliği görevine getirilmiştir. Kariyeri boyunca Pınarhisar, Keşan, Bursa ve Ankara kadılıklarına atanmış, Mısır ve Mekke kadılıklarına tayin edilmiş olsa da görevine başlamadan İstanbul'a dönmüştür. İstanbul kadısı olarak görev yaparken Anadolu ve Rumeli kazaskerlik görevlerine atanmıştır. Bu dönemde, Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin rahatsızlığı nedeniyle sekiz ay süreyle ona naiplik yaparak fetva işlerinde yardımcı olmuştur.[134]

Mehmed Emin Efendi, 1686 yılında Çatalcalı Ali Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa getirilmiştir. IV. Mehmet'in saltanatının son yılında yaşanan karışıklıklar sırasında, padişahın oğlu Mustafa yerine kardeşi Süleyman'ın tahta çıkmasına destek vermiştir. Ancak, Süleyman'ın tahta çıkışını göremeden 1687 yılında vefat etmiştir. Şeyhülislâmlık süresi bir yıl bir ay beş gün sürmüştür.[135]

---

131 Yıldırım, *Devhatü'l-Meşâyih*, 163; İpşirli, "Çatalcalı Ali Efendi", 8/234; Eser, *17. Yüzyıl Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin (1631-1692) Fetâvâ'sı Işığında Fıkıh Düşüncesi*, 17.

132 Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvalarını içeren en kapsamlı çalışma içi bk. Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz. Esra Kılavuz Eser (İstanbul: İSAR Yayınları, 2021).

133 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1321-1324; Yıldırım, *Devhatü'l-Meşâyih*, 163-164; Tahsin Özcan, "Ankaravî Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2003, 18/461.

134 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1321-1322; Yıldırım, *Devhatü'l-Meşâyih*, 163; Özcan, "Ankaravî Mehmed Emin Efendi", 18/461.

135 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1323; Özcan, "Ankaravî Mehmed Emin Efendi", 18/461.

Fetâvâ-yı Ankaravî, Mehmed Emin Efendi'nin en bilinen ve ulemâ tarafından kabul gören eseridir. Şeyhülislâmların kendi fetvalarından oluşan mecmuaların aksine, bu eser fıkhî meselelerde genellikle müftâbih olan görüşlerin toplandığı bir çalışmadır. Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan *Fetâvâ-yı Ankaravî*, 1864 yılında Bulak'ta ve İstanbul'da iki cilt halinde basılmıştır.[136]

iii. Seyyid Feyzullah Efendi (1688, 1695-1703)

Feyzullah Efendi, 1639'da Erzurum'da doğmuştur. Babası Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'dir. İlk eğitimini babasından alarak Arapça, Farsça, fıkıh ve fıkıh usulü okumuştur. Ayrıca o dönemde Erzurum bölgesinin önde gelen âlimlerinden Şeyh Mehmed Vânî Efendi'nin derslerine katılmıştır. İstanbul'a taşınarak büyük ün kazanan ve padişah hocası konumuna yükselen Mehmed Vânî Efendi'nin talebi üzerine 1664 yılında İstanbul'a ve ardından da padişahın bulunduğu Edirne'ye seyahat etmiştir. Burada Vânî Efendi'den aldığı derslere devam etmiş ve kısa süre sonra damadı olmuştur. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin önerisiyle 40 akçe medreselerinden birinde müderris olarak atanması düşünülmüş; ancak kayınpederinin müdahalesi sonucu bu görevi kabul etmeyip hacca gitmeye karar vermiştir. Hacdan döndükten sonra Vânî Efendi'nin tavassutuyla IV. Mehmed'in veliahtı Mustafa'ya (II. Mustafa) hocalık yapmaya başlamıştır (1669).[137]

Feyzullah Efendi, Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde müderrislik yapmış ve 1674'te İstanbul kadılığı pâyesiyle Sultan Ahmed Medresesi'ne tayin edilmiş; 1678'de de Rumeli kazaskerliği pâyesiyle Şehzade Ahmed'in (III. Ahmed) hocalığına getirilmiştir.[138]

İdari görevlerde başarılı olan Feyzullah Efendi, 1686'da nakîbüleşraf ve 1688'de şeyhülislâm olmuştur. Ancak, on yedi gün süren bu görevi askeri bir karışıklık nedeniyle son bulmuş ve görevinden alınarak sürgüne gönderilmiştir. 1695'te II. Mustafa'nın tahta çıkışıyla tekrar şeyhülislâmlığa tayin edilmiş ve bu görevde sekiz yıl kalmıştır. Feyzullah Efendi'nin devlet işlerine müdahale etmesi ve oğullarını ve akrabalarını yüksek mevkilere getirmesi,

---

136 Özcan, "Ankaravî Mehmed Emin Efendi", 18/461; Ahmet Akgündüz, "Fetâvâ-yı Ankaravî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1995, 12/438-439; Fetâvâ-yı Ankaravi üzerine yapılan çalışma için bk. Kübra Nugay, *Şeyhülislam Mehmed Emin Ankaravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî Adlı Eserindeki Metodu (Aile Hukuku örneğinde)* (Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

137 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2332-3335; Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/527.

138 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2333.

büyük tepkilere neden olmuş ve sonunda 1703'te halkın ayaklanmasına yol açmıştır. Bu isyan sonucunda Feyzullah Efendi ve oğlu görevlerinden alınmış ve feci şekilde öldürülmüşlerdir.[139]

Feyzullah Efendi'nin verdiği fetvalar *Fetâvâ-yı Feyziyye* isimli eserde bir araya getirilmiştir. Bu eser aynı zamanda *fetâvâ-yı mu'tebere'*den yani fetvahanenin muteber kabul ettiği fetva mecmuaları arasında yer almaktadır. *Fetâvâ-yı Feyziyye maa'n-nukūl* adlı eser, iki farklı baskı ile yayımlanmıştır. Birincisi müstakil olarak (İstanbul 1266) ve ikincisi *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin yanında (nşr. Mehmed Mehdi, I-II, İstanbul 1324-1325) olmak üzere neşredilmiştir.[140]

iv. İmam Mehmed Efendi (1695, 1703-1704)

Mehmed Efendi, Amasya sancağına bağlı Lâdik kazasında dünyaya gelmiştir. Kıraat ilmindeki ustalığı ve güzel sesi ile dikkat çekerek Canbolatzâde Hüseyin Paşa'ya imam olmuş ve ardından Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye mülâzım olmuştur. Mehmed Efendi, çeşitli medreselerde müderrislik yaparak üst düzey görevlere atanmış ve IV. Mehmed tarafından beğenilerek padişahın üçüncü imamı olmuştur.[141]

Mehmed Efendi, Şam, Edirne ve İstanbul gibi önemli şehirlerde kadılık ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuş ve iki defa şeyhülislâm olarak atanmıştır (1695, 1703-1704). İlk şeyhülislâmlığı sırasında, II. Mustafa'nın hocası Seyyid Feyzullah Efendi'nin şeyhülislâmlığa getirilmek istenmesi üzerine görevinden alınmış, ancak Edirne Vak'ası sırasında yeniçeriler tarafından tekrar şeyhülislâm olarak atanmıştır. İlk meşihatı 2 ay 6 gün, ikinci meşihatı 5 ay 5 gün sürmüştür. 1728 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir.[142]

v. Yekçeşm Hüseyin Efendi (19 Ağustos 1703- 22 Ağustos 1703)

Minkârîzâde'den mülâzemet alan bir diğer alim Yekçeşm Hüseyin'dir (ö.1704). Hamîd vilayetinden olan Yekçeşm Hüseyin, Minkârîzâde'den mülâzemet aldıktan sonra müderris olarak kariyerine başlamış ve çeşitli medreselerde görev yapmıştır. 1690 yılında Sahn-ı Semân'da ders verirken, Sadrazam Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın Habsburglarla mücadele

---

139 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2334-2335; Mehmet Serhan Tayşi, "Seyyid Feyzullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1995, 12/527.

140 Salim Öğüt, "Fetâvâ-yı Feyziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1995, 12/443; Özen, Şükrü, "Fetva Literatürü", 300; Bu mecmua Süleyman Kaya editörlüğünde fetva nakilleri çıkarılarak neşredilmiştir. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, haz. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009).

141 Yıldırım, *Devhatü'l-Meşâyih*, 78-79; Tahsin Özcan, "İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2003, 18/453-454.

142 Özcan, "İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi", 18/453-454.

ettiği askeri sefere katılarak ordu kadısı olmuştur. Daha sonra Yekçeşm Hüseyin, Seyyid Feyzullah'ın yerine şeyhülislam olarak atanmıştır ancak sadece üç gün bu görevde kalmıştır.[143]

vi. Başmakcızâde es-Seyyid Ali (1703, 1704-1707, 1710-1712)

1639'da doğan Başmakcızâde es-Seyyid Ali (ö.1712), Üsküdar kadısı Mehmed Efendi'nin oğludur. Başlangıçta Hoca Abdurrahim'in öğrencisi olan Başmakcızâde Ali, 1647'de Hoca Abdurrahim'in şeyhülislam olmasıyla ondan mülâzemet almıştır. Daha sonra dersiâm Sâlih ve Cevherîzâde Mehmed'in öğrencisi olmuş ve Yahyâ Efendi'den ders almıştır. Atâyi de onun Yahyâ Efendi ile ilişkisinin önemini dile getirme ihtiyacı hissetmiştir. "Badehu fâzıl-ı karâr-dâde Minkârîzâde Efendi'nin dahi kand-i muâd-ı ifâdelerinden telezzüz itmekle mâlik-i meleke-i isti'dâd ve nâ'il-i ser-mâye-i 'akl-ı müstefâd olduktan sonra pâye-ber-pâye medâris-i 'ilmiyyeye vâsıl…" 1657'de Mehmed Ağa Dersiyyesi'ne atanarak yaklaşık on yıl boyunca görev yapmış ve medrese düzeyinde başarı sağlamıştır. 1687'de Kudüs kadılığına atanarak kadılık kariyerine başlayan Başmakcızâde Ali, üç yıl nakîbü'l-eşrâf olarak görev yapmıştır. 1692 ve 1700'de iki kez Rumeli kazaskeri olarak görev yapmıştır. [144]

Paşmakçızade Seyit Ali Efendi, 1703 ve 1704 yılları arasında yaşanan Edirne Vak'ası sırasında şeyhülislâm olarak atanmış, ancak olayların sonucunu öngördüğünden bu görevi kabul etmemiştir. 1704'te III. Ahmed'in hükümdar oluşu ve ortalığın sakinleşmesinin ardından şeyhülislâmlık ikinci defa Seyit Ali Efendi'ye verilmiştir. O dönemde Vezîriâzam Çorlulu Ali Paşa, Seyit Ali Efendi'yi bir rakip olarak görmüş ve onun görevden alınması için çaba sarf etmiştir. Paşmakçızade Seyit Ali Efendi, 1710 yılında üçüncü kez şeyhülislâm olarak göreve başlamış ve Prut Savaşı'nın yaşandığı dönemde bu makamda bulunmuştur. Din ve devletin selâmeti için bu savaşın zaruri olduğunu belirten bir fetva vermiştir. İkinci meşihatı 3 yıl 6 gün, üçüncü meşihatı ise 1 yıl 6 ay sürmüştür, 1712 yılında vefat etmiştir. [145]

vii. Ebezâde Abdullah Efendi (1708-1710/1712- 1713)

Kadı Mustafa Efendi'nin oğlu olan Ebezâde, annesi IV. Mehmed'in bir çocuğunun doğumuna ebelik yaptığı için "Ebezâde" lakabıyla ün kazanmıştır. Yahyâ Efendi'den mülâzemet almıştır. Eğitimini tamamlayıp çeşitli medreselerde müderris olarak görev yaptıktan

---

143 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2347-2349; Yoldaşlar, *Minkārīzāde Yahyā and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 214.

144 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2523.

145 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2522-2530; Mehmet İpşirli, "Paşmakçızâde Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2007, 34/185; Yoldaşlar, *Minkārīzāde Yahyā and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 220.

sonra, 1685-1695 yılları arasında Mısır, Edirne ve Mekke kadılıklarında görev almıştır. 1695'te Anadolu kazaskeri ve ardından kısa bir süre mâzul olduktan sonra Rumeli kazaskeri olarak atanmıştır. 1705'te tekrar Rumeli kazaskerliğine, 25 Ocak 1708'de ise Sâdık Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa atanmıştır. Yaklaşık iki buçuk yıl bu görevde kalan Ebezâde, 16 Temmuz 1710'da görevinden alınmıştır. 13 Şubat 1712'de ise, yerine geçen Abdullah Efendi'nin ölümü üzerine ikinci kez şeyhülislâmlığa getirilmiştir. [146]

Ebezâde Abdullah Efendi, Osmanlı topraklarına sığınan Demirbaş Şarl'ın ülkesine geri gönderilmesi konusunda Rusya ile yapılan görüşme süreci içinde yer almıştır. Bu meseleyi ele almak için düzenlenen toplantıda, mülteci kralın kendi ülkesine gönderilmesini ya da gitmemesi durumunda Dimetoka'da ikamete zorlanmasını talep etmiştir; hatta bu konuda vezîriâzamı da etkilemiştir. İstanbul halkı, şeyhülislâmın bu tutumunu misafirperverliğe aykırı olarak görmüş ve aleyhinde konuşmalar yapmaya başlamıştır. Bu durumu önlemek amacıyla Ebezâde, 14 Mart 1713'te görevinden alınarak şeyhülislâmlık Atâullah Efendi'ye devredilmiştir. Görevden alındıktan sonra Rumelihisarı'ndaki yalısına çekilen Ebezâde, ziyaretine gelenlere devlet büyükleri hakkında eleştirilerde bulunarak sadrazam ve şeyhülislâmın öfkesini üzerine çekmiştir. Bu nedenle 1714'te Trabzon'a sürgün edilmiştir. Fırtınalı bir günde Trabzon'a gitmek için yola çıkan Abdullah Efendi, bindiği geminin Karasu açıklarında batması sonucu boğularak hayatını kaybetmiştir.[147]

viii. Atâullah Mehmed Efendi (14 Mart 1713- 20 Mayıs 1713)

Atâullah Mehmed Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen şeyhülislamlardan biridir. Onun biyografisine ve Yahyâ Efendiyle olan ilişkisine ikinci bölümde yer verilmektedir.

ix. Mirza Mustafa Efendi (1714-1715)

Mirza Mustafa Efendi, 1040/1631 yılında Batum'da doğmuştur. İstanbul'a giderek Galata Sarayı'nda eğitim almış ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin derslerine katılmıştır. Ders aldığı hocalar arasında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin de kendisinden ders aldığı Kiçi Mehmed Efendi yer almaktadır. IV. Mehmed Mirza Mustafa'nın Minkârîzâde'den mülazım olmasını

146 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2604-2607; Mehmet İpşirli, "Ebezâde Abdullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1988, 1/98.

147 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 3/2606-2607; İpşirli, "Ebezâde Abdullah Efendi", 1/98.

istemiştir. Mirza Mustafa, çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ve kadılık görevlerini üstlenmiştir.[148]

Mirza Mustafa Efendi, bir süreliğine İstanbul kadısı olarak görev yapmış ve ardından sürgüne gönderilmiştir. Daha sonra İstanbul'a dönerek çeşitli arpalıklarla geçimini sağlamış ve üç kez Rumeli kazaskeri olmuştur. 1714 yılında şeyhülislâm olarak atanmış ve görevi sırasında mülâzemet sistemiyle ilgili düzenlemeler yapmıştır. Ancak, 1715 yılında görevden alınmış ve Trabzon'a sürgüne gönderilmiştir. Şeyhülislamlığı 6 ay 13 gün sürmüştür. 13 Kasım 1722 tarihinde vefat etmiştir.[149]

x. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (1715-1716)

Menteşzâde Abdürrahim Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen şeyhülislamlardan bir tanesidir. Onun biyografisine ve Yahyâ Efendi'yle olan ilişkisine ikinci bölümde yer verilmektedir.

xi. Ebûishak İsmâil Efendi (1716-1718)

İsmâil Efendi, 1645'te İstanbul Çarşamba'da önemli bir aileye mensup olarak dünyaya gelmiştir. Babası, Alanya'dan İstanbul'a gelip medrese tahsilinden sonra müderrislik ve kadılıklarda bulunan Kara İbrâhim Efendi'dir. İsmâil Efendi, eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderris olarak görev yapmış ve zamanla farklı rütbelerde görevler üstlenmiştir. Fâzıl Uzun Ali, Sarı Osman, Börekcizâde Hasan ve dersiâm Mehmed gibi âlimlerden ders almıştır. Kadri Efendi'den mülâzemet aldıktan sonra, 1663'te 40 akçelik bir medreseye tayin edilmiştir. 1666'da Minkârîzâde'nin rehberliğinde yapılan Koğacı Camii imtihanında başarılı olmuş ve Yusuf Paşa'nın Medresesi'nde görev alarak mektupçuluk yapmıştır.[150]

1692'de kadılık mesleğine geçen İsmâil Efendi, Halep, Mekke ve Kahire gibi yerlerde görev almıştır. 1710'da Anadolu pâyesi ve ardından Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerine getirilmiştir. 1716'da şeyhülislâmlığa tayin edilmiş, ancak 1718'de azledilip

---

148 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 4/3009-3015; Mehmed İpşirli, "Mirza Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020, 30/167-168.

149 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 4/3012-3013; İpşirli, "Mirza Mustafa Efendi", 30/167-168.

150 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 4/3121-3126; Muhammet Nur Doğan, "Ebûishak İsmail Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1994, 10/278-279.

Sinop'a sürgüne gönderilmiştir. Üç yıl sonra affedilerek İstanbul'a dönmüş ve 1723'te vefat etmiştir.[151]

B. Aile Üyeleri

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının en önde gelen isimleri arasında yer alan Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin soyundan gelen alimler, yüksek konumlarda görev almışlardır. Yahyâ Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi, damadı Damadzâde Ahmet Efendi ve torunu Feyzullah Efendi gibi alimler, şeyhülislamlık, kadılık ve kazaskerlik gibi makamlarda bulunmuşlardır. Minkârîzâde ailesi de ilmî geleneğini kuşaktan kuşağa aktararak Osmanlı ilmiyesinde belirleyici bir etkide bulunmuştur. Yahyâ Efendi'nin soyundan gelen alimler, Osmanlı Devleti'nin ilmiye sınıfının önde gelen isimleri arasında yer almış ve ailenin ilmî mirası devam etmiştir. Bu başlıkta Minkârîzâde ailesinin ilmî geleneğini sürdüren bu isimler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Minkârîzâde Abdullah Efendi, babası Minkârîzâde Yahyâ Efendi'den mülâzemet almıştır. Abdullah Efendi, 1668'de Rum Mehmed Paşa Medresesi'ne atanarak hâric seviyesine ulaşmış, ardından sırasıyla 1668 ve 1669'da Gazanfer Ağa ve Sahn medreselerine atanmıştır. Ancak, kısa süre sonra görevden alınmış ve kendisine beytülmalden maaş bağlanmıştır.[152]

Şeyhî'nin Şakâik Zeyli'nde yer alan ifadelere göre, Minkârîzâde Abdullah Efendi'nin görevden alınması şöyle açıklanmaktadır: "Lâkin erbâb-ı tarîka mezâhim olmamak içün sene-i mezkûre Rebî'ü'l-evvel'inde taraf-ı beytü'l-mâlden vezâ'if ta'yîniyle 'azl olunup yerleri Hekîmbaşı-zâde Yahyâ Efendi'ye tevcîh olundu."[153] Osmanlı ulemâatsı için mezâhimin yani zorlukların ne anlama geldiğine dair kaynaklarda doğrudan bir açıklama bulunmamaktadır. Yoldaşlar, mezâhimin Minkârîzâde Abdullah'ın hâric seviyesine atanmasından sadece bir yıl sonra prestijli müderrisliklere hızlı bir yükseliş yaşamasının, aynı konuma atanmak için bekleyen diğer alimleri rahatsız etmesi olarak yorumlanabileceğini ifade etmektedir.[154]

Minkârîzâde Abdullah, 1672 yılında Vâlide Sultan Medresesi'ne atanmıştır. Ardından aynı yıl içerisinde Selanik kadılığına tayin edilmiştir. Ancak, bir sonraki yıl fahri İstanbul kadısı rütbesiyle görevinden alınmıştır. Birkaç ay sonra ise Bursa kadılığına atanmış ve neredeyse bir

---

151 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 4/3123-3125; Doğan, "Ebûishak İsmail Efendi", 10/278-279.

152 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1795.

153 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1795.

154 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 244.

yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür. 1674-1683 yılları arasında kendisine kadılık görevi verilmemiş, ancak Edremit, Bayındır ve Beypazarı arpalıkları tahsis edilmiştir. Minkârîzâde Abdullah, 1688'de vefat etmiş ve Üsküdar'da babasının yanında defnedilmiştir. [155]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ilmî çevresinde öne çıkan isimlerden bir diğeri, damadı Mustafâ Râsih'tir. Aslen Çankırılı olan Mustafâ Râsih, re'îsü'l-küttâb Şâmîzâde Mehmed'in öğrencisi olmuş ve Kara Çelebizâde Mahmûd'dan mülâzemet almıştır. 1649 yılında hâriciye derecesine ulaşan Mustafâ Râsih, 1662 yılına kadar çeşitli medreselerde ders vermiştir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam olarak atanmasıyla birlikte Mustafâ Râsih de kadılık kariyerine başlamıştır. Bu nedenle sonraki yıllarda hızlı bir şekilde yükselerek 1662 ile 1675 yılları arasında sırasıyla Selanik, Bursa, Kahire, Mekke ve İstanbul kadılıklarına; Anadolu kazaskerliği ve son olarak Rumeli kazaskerliği rütbesiyle Eyüp kadılığına atanmıştır. Hayatının geri kalanında çeşitli arpalıklar almış ve 1675 yılında vefat etmiştir. Mustafâ Râsih'in soyundan gelenler ise Damadzâdeler olarak bilinmektedir.[156]

Damadzâdeler olarak bilinen ailenin en önde gelen isimlerinden birisi Ahmet Efendi'dir. Damadzâde Ahmet Efendi, 1665-66 yıllarında doğmuştur ve babası Çankırılı Mustafa Râsih Efendi, Anadolu kazaskeridir. Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin damadı olduğu için "Damadzâde" lakabıyla tanınmaktadır. Babası ve dönemin ünlü âlimlerinden tahsilini tamamlamıştır. Çeşitli medreselerde müderris olmuş, sonrasında kadılık görevini üstlenmiştir. Selanik, Bursa, İstanbul'da kadılık görevini yerine getirmiştir. Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevinde bulunmuştur. Ancak Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin teşvikiyle yazılan ve III. Ahmed'e sunulan imzasız manzum bir arzuhalin tesiriyle görevden alınmıştır. Sonrasında, Ahmed Efendi'nin nüfuzu önemli merasimlerde ve çeşitli dinî, ilmî ve siyasî toplantılarda kendini göstermiştir. Patrona İsyanı ve onu takip eden günlerde de aktif bir rol almıştır. 1732 yılında şeyhülislam olmuştur.[157]

Ahmed Efendi yaşlılığı ve sağlık sorunları nedeniyle, görevini tam anlamıyla yerine getirememiştir. Fetvalarına imza atamaması sebebiyle bir fermanla fetvalarında mühür kullanmasına izin verilmiştir. Ancak ilmiye ricâli ile ilgili bazı icraatları nedeniyle giderek

---

155 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1796.

156 Mehmed Şeyhî Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2/1267-1269; Yoldaşlar, *Minkārīzāde Yahyā and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 245.

157 Mehmed İpşirli, "Dâmadzâde Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993, 8/449-450.

gözden düşmüş 1733 tarihinde şeyhülislamlık görevinden azledilmiştir.[158] Bu aileden, şeyhülislam talebeler başlığında zikrettiğimiz, Dâmadzâde Ahmed Efendi'nin oğlu Feyzullah Efendi de 1755-1756 ve 1757-1758 yılları arasında iki kez şeyhülislamlık makamında bulunmuştur.[159]

VII. İlmi Katkıları: Fetvaları, Risale ve Haşiyeleri

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Osmanlı Devleti'nin etkili bir şeyhülislamı olarak, fetvalar, risaleler ve haşiyelerle farklı türlerde önemli ilmî katkılarda bulunmuştur. Bu bölümde, Yahyâ Efendi'nin fetvalarına, risalelerine ve haşiyelerine değinilecek ve bu eserlerin içeriği ve önemi hakkında bilgi verilecektir.

A. Fetvaları

Osmanlı şeyhülislamları fetva verirken Hanefî mezhebini temel almışlardır. Şeyhülislamların fetvaları değerlendirilirken, onların fetvalarını derleyen mecmualardaki fetvaların Hanefî mezhebinin temel görüşleri olduğunu ve şeyhülislamın bu görüşe göre fetva verdiğini hatırda tutmak önemlidir. Ancak, dönemin şartlarına ve koşullarına göre şeyhülislamların güncel meseleler hakkında Hanefî metinlerinde bulunmayan konulara dair kendi içtihatlarının da bulunduğu unutulmamalıdır. Nihayetinde bu içtihatlar da Hanefî mezhebinin genel prensipleri çerçevesinde ortaya konduğundan, söz konusu çözümlerin de Hanefî mezhebi kapsamına girdiğini ifade edebiliriz. Bu bağlamda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin *el-İttibâ' fî Mes'eleti'l-İstimâ'* risalesinin girişinde kendisinin müçtehit olduğunu ifade ettiği cümleler önemlidir. Bu nedenle, şeyhülislamların fetvalarının analizi sırasında Hanefi mezhebinin temel görüşlerinin yanı sıra, döneme özgü içtihatların ve uygulamaların da dikkate alınması esastır. Söz konusu bağlamda, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin icâreteyn ile ilgili fetvaları özellikle dikkat çekicidir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin icâreteyn konusundaki fetvaları, şeyhülislamın Hanefi mezhebinin temel prensipleri çerçevesinde, dönemin sorunlarına ve uygulamalarına dair kendi içtihatlarını nasıl geliştirdiğine ışık tutar.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları, iki öğrencisi tarafından derlenmiştir. Bu derlemelerden, daha kapsamlı olanı Menteşzâde Abdürrahim Efendi tarafından hazırlanmıştır. Diğer derleme ise, daha az sayıda fetva içeren ancak fetvaların nakillerine de yer veren Atâullah

---

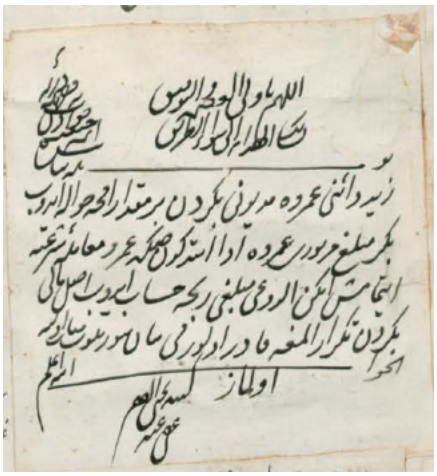
158 İpşirli, "Dâmadzâde Ahmed Efendi", 8/450.

159 Mehmed İpşirli, "Damadzâde Feyzullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1995, 12/525-526.

Efendi tarafından hazırlanmıştır. İkinci bölümde, bu derlemeler hakkında detaylı bilgi sunulmaktadır. Bu kısımda ise Yahyâ Efendi'nin bizzat kendi imzasının bulunduğu fetva suretleri üzerinde durulacaktır.

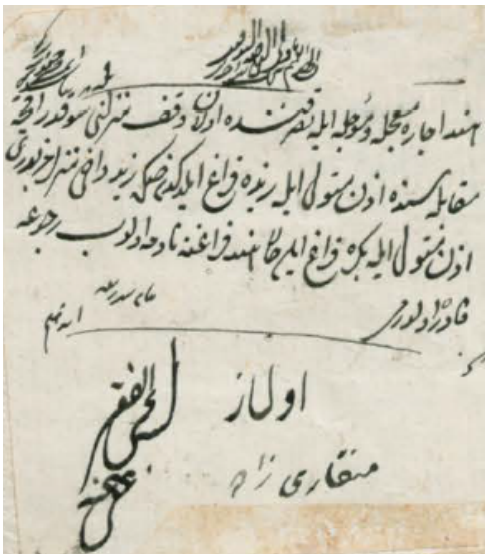
Çeşitli şeyhülislamlara ait orijinal fetvalar, defterlere yapıştırılarak bir araya getirilmiş ve bu tür mecmualar "yapıştırma fetva mecmuaları" olarak adlandırılmıştır. Bu mecmualardaki fetvalar genellikle rasgele bir düzende yer almaktadır. Bu sebeple, belirli bir şeyhülislama ait yapıştırma fetvaları belirlemek için, tüm mecmuada yer alan fetvaların taranması gibi zorlu bir çalışma gerekmektedir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin yapıştırma fetvalarını tespit etme sürecinde karşılaşılan bir diğer zorluk, Minkârîzâde Yahyâ Efendi ile Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin imzalarının benzerliğidir. İki şeyhülislam da "Ketebehu Yahyâ el-fakîr" şeklinde imza atmış ve imzalar birbirine benzemektedir. Yapıştırma fetva mecmualarında "Ketebehu Yahyâ el-fakîr" şeklinde imzalanan fetvalar üzerine yapılan incelemelerde, bazı yapıştırma fetvalarda imzadan sonra "Yahyâ el-evvel" ifadesine, bazılarında ise "Minkârîzâde" ibaresine rastlanmıştır. Bu sayede, hangi imzanın hangi şeyhülislama ait olduğu belirlenebilmiştir. Aşağıda, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ve Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'ye ait imzaların bulunduğu fetva örnekleri gösterilmektedir.

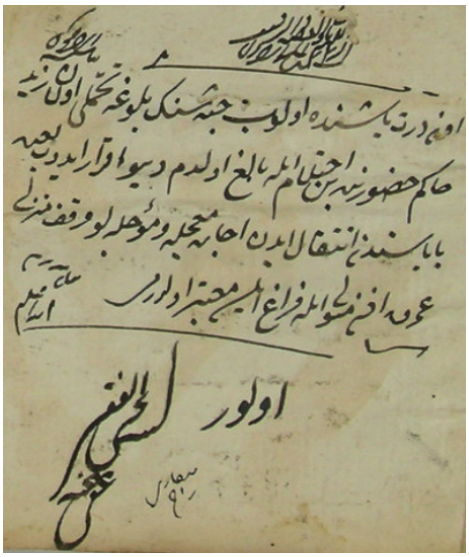


(Nadir Eserler 02088, 22a)[160]

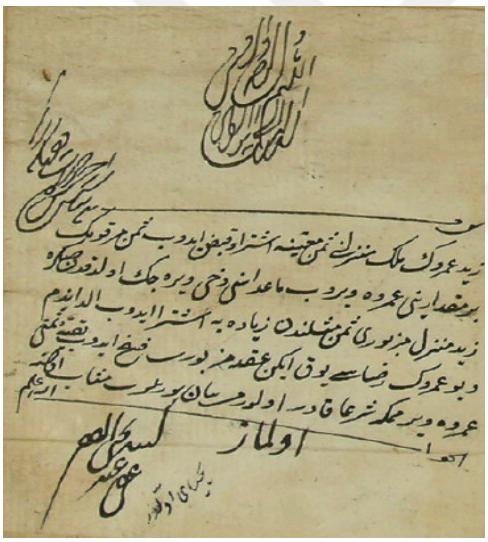
[160] "Zeyd dâini Amr'a medyunu Bekir'den bir miktar akçe havâle edip Bekir meblağ-ı mezbûru Amr'a eda ettikten sonra Amr muâmele-i şer'iyye etmemiş iken aldığı meblağı rıbha hesap edip asl-ı malı Bekir'den tekrar almağa kadir olur mu? Beyan buyrulup müsab oluna. el-Cevâb: Olmaz." Ketebehû Yahyâ el-fakîr.



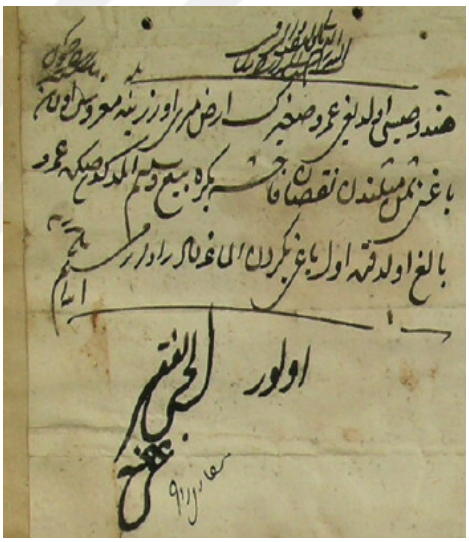
(Nadir Eserler 02088, 9a)[161]



(37 Hk 1907, s.43)[162]



(37 Hk 1907, s.30)[163]



(37 Hk 1907, s.49)[164]

---

161 “Hind icâre-i mu’accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzilini şu kadar akçe mukabelesinde izn-i mütevelli ile Zeyd’e ferâğ eyledikden sonra Zeyd dahi menzil-i mezbûru izn-i mütevelli ile Bekir’e ferâğ eylese hâlen Hind ferâğına nâdim olup rucû’a kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz.” Ketebehû Yahyâ el-fakîr.

162 “On dört yaşında olup cüssesinin bulûğa tahammülü olan Zeyd hâkim huzûrunda “Ben ihtilâm ile bâliğ oldum” deyu ikrâr edip ba’dehu babasından intikâl eden icâre-i mu’accele ve müecceleli vakıf menzili Amr’a izn-i mütevelliyle ferâğ eylese muteber olur mu? el-Cevâb: Olur.” Ketebehû Yahyâ el-fakîr.

163 “Zeyd, Amr’ın mülk menzilini semen-i muayyene iştirâ ve kabz edip semen-i merkûmenin bir mikdârını Amr’a verip mâ adâsını dahi verecek olduktan sonra Zeyd, menzli-i mezbûru semen-i mislinden ziyadeye iştira edip aldıydım diye Amr’ın rızası yokken akd-i mezbûru feshedip noksan-i semeni Amr’a vermemeğe şer’an kadir olur mu? Beyan buyrulup müsâb oluna. el-Cevap: Olmaz.” Ketebehû Yahyâ el-fakîr.

164 “Hind vasîsi olduğu Amr-ı sağîrin arz-ı mîrî üzerine mağrûs olan bağını semen-i mislinden noksân-ı fâhişe Bekir’e bey’ ve teslîm eyledikden sonra Amr, bâliğ oldukda ol bağı Bekir’den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.” Ketebehû Yahyâ el-fakîr.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin imzasıyla Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin imzaları incelendiğinde iki imzayı zaman zaman birbirinden ayırmak oldukça zorlaşsa bile bu iki imza arasında bazı farklar bulunmaktadır. Birinci fark, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin imzasında "el-fakîr" kelimesinin hemzesinin, Yahyâ'nın "ya" harfinin üzerinde bulunmasıdır. Oysa Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin imzasında, hemze "el-fakîr" kelimesinin hemen önünde yer almaktadır.[165]

İkinci fark, "ketebehu" kelimesinde yer alan "te" ve "be" harflerinin dişlerinin belirginliğiyle ilgilidir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin imzasında, "ketebehu" kelimesindeki "te" ve "be" harflerinin dişleri daha az belirgin iken, Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin imzasında bu dişler daha belirgin hale gelmektedir.

Üçüncü fark ise, her zaman geçerli olmasa da genellikle "el-fakîr" kelimesinin yazılışıyla ilgilidir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, "el-fakîr" kelimesinde bulunan "fe" ve "kaf" harflerini genellikle içi dolu şekilde yazarken, Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi bu harfleri çoğunlukla içi boş olarak yazmaktadır. Ayrıca, Zekeriyyâzâde'nin imzaları Minkârîzâde'nin imzalarına göre daha geniş bir alanı kapsamaktadır.

Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları adlı çalışmada, birçok şeyhülislama ait orijinal fetva suretleri derlenmiştir. Ancak bu derlemede, Minkârîzâde Yahyâ Efendi ile Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin imzaları birbirine karıştırılmıştır.[166] Çalışmamızda söz konusu eserdeki imza nüshaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları olarak sınıflandırılan MŞH 1/22 numaralı[167] ve MŞH 1/24 numaralı[168] fetvalardaki imzaların, Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin fetva imzalarıyla daha kuvvetli bir benzerlik taşıdığı belirlenmiştir.

B. Risaleleri

i. el-İttibâ' fî Mes'eleti'l-İstimâ (fî Vucûbi'l-İstimâ' li'l-Kur'an'il-'Azîm)

---

165 Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin yapıştırma fetvaları üzerinde çalışmaya başladığım esnada Prof. Dr. Şükrü Özen, bu farka dikkat çekmiştir. Daha sonra resimlerde görülen ve imzaların hangi şeyhülislama ait olduğunu ifade eden açıklamaların yer aldığı fetvalara rastladım. Sonrasında iki şeyhülislam imzası arasında bir ayrım yapabilmem mümkün oldu. Minkârîzâde Yahyâ Efendi ve Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin imzalarını ayırt etmeme yardımcı olan farka dikkat çeken Şükrü Özen hocama teşekkür ederim.

166 Söz konusu karışıklıktan beni haberdar eden Şükrü Özen hocama teşekkür ederim.

167 Sinan Çuluk - Yılmaz Karaca, *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları* (İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015), 52.

168 Çuluk - Karaca, *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*, 55.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi tarafından kaleme alınan *el-İttibâ' fî Mes'eleti'l-İstimâ*, Kur'an'ı Kerim'i dinlemenin vacipliği üzerine yazılmış kapsamlı bir risaledir. Eser, fakihlerin konuyla ilgili bütün görüşlerini toplayarak yazıldıktan sonra aralarında Hâdimî ve İbn Abidin'nin de bulunduğu birçok kişi üzerinde önemli bir etki bırakmıştır.[169]

el-İttibâ' fî Mes'eleti'l-İstimâ'da iki temel konu ayrıntılı olarak tartışılmaktadır: İlk olarak, namazda Kur'an-ı Kerim dinlemenin vacipliği üzerinde durulmaktadır. Namazda Kur'an-ı Kerim dinlemenin gerekliliği ele alınırken imama uyan kişinin kıraati de burada tartışılmıştır. Sonrasında, Yahyâ Efendi, Kur'an-ı Kerim'i dinlemenin gerekliliği yönündeki nakilleri ve takrirlerini aktarmıştır. İkinci temel konu olarak, namaz dışında Kur'an dinlemenin vacipliği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, camide, evde veya işte veya başka yerlerde Kur'an dinlemenin vacip oluşu ele alınmıştır.

Eserde, Hanefi mezhebinin görüşlerine geniş yer verilmiştir. Yahyâ Efendi, bu görüşleri aktarırken, mesele hakkındaki Hanefi metinlerden aktardığı delilleri tetkik ederek açıklamıştır. Ayrıca, ahkam ayetlerine de referanslar vererek konuyu daha geniş bir perspektifle değerlendirmiştir. Yahyâ Efendi, risalesini yazarken "Eğer şöyle dersen böyle cevap veririm" üslubunu kullanmıştır. Birçok kitabı kaynak olarak kullanmıştır ve kaynakları arasında tefsir, fıkıh, hadis kitapları yer almaktadır. Kaynaklarının çoğunluğu Hanefi mezhebi kitaplarıdır. Eserde geniş bir kaynak yelpazesine başvurulması, konunun derinlemesine incelenmesini sağlamıştır.

Risaleyi öne çıkaran yönlerden biri, Yahyâ Efendi'nin eserin başında yaptığı açıklamalardır. Bu açıklamalarda Minkârîzâde, risalede tercih ve içtihada benzer bir yorum gören okuyuculardan bunu kabul etmekte tereddüt etmemelerini istemiş, içtihat kapısının kıyamet gününe kadar açık olduğunu ve sayısız ilahi feyizlerin bulunduğunu belirtmiştir.[170] Yahyâ Efendi'nin risalenin başında yaptığı bu açıklamalar, içtihadın önemini vurgulayan bir anlayışa sahip olduğunu gösterirken, aynı zamanda kendisini de bir müçtehit olarak kabul ettiği

---

169 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *el-ittibâ' fî mes'eleti'l-istimâ (fî vucûbi'l-istimâ' li'l-Kur'an'il-'azîm) ve yelîhi Risâletün fî vucûbi'l-istimâ'i'l-hutbe*, 60.

170 Söz konusu ifadelerin Arapça metni şu şekildedir:

فإن وجدتم فيه شيئا يشبه الترجيح والاجتهاد، فلا تنكروا إذ الأبواب مفتوحة للأهل إلى التناد، والفيوضات الإلهية خارجة عن التعداد

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *el-ittibâ' fî mes'eleti'l-istimâ,* 92.

anlamına gelmektedir. Abdülvehhâb el-Hamed el-Hayyânî, 2020 yılında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin birçok kez istinsah edilmiş bu risalesini yayımlamıştır.[171]

ii. Risâletün fî Vucûbi'l-İstimâ'i'l-Hutbe

Minkârîzâde Yahyâ Efendi risalesinde, cuma namazı hutbesini dinlemenin farz oluşuna dair Hanefî mezhebinin görüşlerini ele almaktadır. Hanefî fakihler, hutbeyi dinlemenin farz oluşuna dair görüşlerini, Kur'ân-ı Kerîm okunduğunda onu dinlemeyi ve sessiz durmayı gerekli gören ayet üzerinden delillendirmişlerdir.[172] Minkârîzâde Yahyâ Efendi de risalesinde, Hanefî mezhebinin görüşlerini bu ayet üzerinden açıklamaktadır.

Risâlede yer alan mezhep görüşleri, Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in hutbede mutlak olarak susup dinlemenin gerekliliğinden yana olduğunu, Ebû Yusuf'un ise temelde diğer imamlar gibi düşünmekle birlikte bazı hususlarda söz konusu tavrı esnetmeye çalıştığını göstermektedir. Risâlede ayrıca, Hanefî mezhebinin hutbeyi dinlemenin vücûbiyetine dair görüşü için Hz. Peygamber'in (sav) bir hadisi delil olarak gösterilmektedir[173]. Minkârîzâde, bu risalede Hanefî mezhebinin temel görüşünü aktardıktan sonra, aynı konuya ilişkin bazı detay meseleleri, muhtelif fetva kitaplarından alıntılar yaparak ortaya koymaktadır. Bu meseleler arasında hutbe esnasında Kur'ân-ı Kerîm okuma, salavat getirme, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma, yeme, içme, yazma, selam verme, verilen selama mukabelede bulunma, aksırana dua etme, hutbe esnasında namaz kılma ve duyamayacak kadar imamın uzağında olanın nasıl davranması gerektiği gibi hususlar bulunmaktadır.

Özetle, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin risalesi, cuma namazı hutbesini dinlemenin farz oluşuna ilişkin Hanefî mezhebinin temel görüşlerini ve detay meselelerini, özellikle Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden delillerle destekleyerek aktarmaktadır. Bu risale, Hanefî mezhebi çerçevesinde cuma namazı hutbesini dinlemenin önemine ve gerekliliğine dair farklı konuları aydınlatan bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Birçok defa istinsah edilen Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu risalesi Abdülvehhâb el-Hamed el-Hayyânî tarafından 2020 yılında

---

171 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *el-ittibâ' fî mes'eleti'l-istimâ (fî vucûbi'l-istimâ' li'l-Kur'an'il-'azîm) ve yelîhi Risâletün fî vucûbi'l-istimâ'i'l-hutbe*. thk. Üsame Abdülvehhâb el-Hamed el-Hayyânî (Amman, Ürdün: Ervika, 2020).

172 "واذا قرئ القران فاستمعوا له وانصتوا لعلكم ترحمون" (Araf, 7/204) Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız.

173 "İmam hutbe okurken, (konuşan) arkadaşına "sus!" dediğinde gereksiz yere konuşmuş olursun"

yayımlanmıştır[174]. Ayrıca risalenin Muharrem Yılmaz tarafından 2022 yılında tahkikli neşri ve Türkçe tercümesi yayımlanmıştır.[175]

iii. Risâle fi Tefsiri Milleti İbrahim

Bu risale, "Millet-i İbrâhîm'denim" demenin câiz olup olmadığına dairdir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, bu risalenin uzun versiyonunu yazdıktan sonra bir de daha kısa versiyonunu kaleme almıştır. Yahyâ Efendi yazdığı risaleyi ihtisar etme sebebini şu ifadelerle dile getirmektedir:

> Emmâ ba'd, bu 'abd-i fakîr Minkârîzâde aslahallâhu sübhânehû ve Te'âlâ me'adehû hâlen beyne'l-enâm Millet-i İbrâhîm 'Aleyhisselâm husûsunda dâir olan suâl cevâbında azîzü'l-menâl nice vech-i takrîr ve bir risâle-i vedî'a tahrîr edip lâkin kesîratü'ş-şu'ab olmakla mutâla'asında ta'b gelmesin diye ihtisâr olunup kadr-i hâcete iktisâr olundu.[176]

Yoldaşlar'ın tespitlerine göre, Minkârîzâde'nin uzun risalesinin en erken tarihli nüshası 1665 tarihli olup, kısa risalenin ise en erken tarihli nüshası 1656 tarihindedir. Kâtib Çelebi'nin *Mîzânü'l-Hakk* adlı eserinde Minkârîzâde'nin uzun risalesinin yer aldığı göz önüne alındığında, bu risalenin en azından 1656 yılından önce kaleme alınmış olması muhtemeldir.[177]

Nir Shafir, doktora tezinde Minkârîzâde'nin bu risalesine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır.[178] Ayrıca, Shafir'in bu risaleyi değerlendirdiği müstakil bir makalesi bulunmaktadır. Nir Shafir'in makalesinde ele aldığı Osmanlı Devletindeki "Millet-i İbrahim'denim" (Millet-i İbrâhîm) tartışması, 17. ve 18. yüzyıllarda dini kimliğin ve inancın ifadesi üzerine önemli bir meseleydi. Shafir, bu tartışmanın erken modern dönem Osmanlı Devleti'nde mezhepleşme sürecinin gelişimini yansıttığını ve İslam hukukunun toplum içinde nasıl işlediğini gösterdiğini öne sürmektedir. Shafir'in makalesinde vurguladığı gibi, Yahyâ

---

174 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *el-ittibâ' fî mes'eleti'l-istimâ (fî vucûbi'l-istimâ' li'l-Kur'an'il-'azîm) ve yelîhi Risâletün fî vucûbi'l-istimâ'i'l-hutbe*, thk. Üsame Abdülvehhâb el-Hamed el-Hayyânî (Amman, Ürdün: Ervika, 2020),146-183.

175 Muharrem Yılmaz, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin 'Vücûbu İstimâ'İ'l-Kur'âni'l-'Azîm' Adlı Risâlesi: (Tahkikli Neşir, Tercüme ve Değerlendirme)", *Bitlis İslamiyat Dergisi*, 1/4/1 (2022): 57-81.

176 Mehmet Akif Alpaydin, "Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin 'Risâletün fî Beyâni Milleti İbrâhîm' İsimli Risâlesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018/1/40 (2018): 67.

177 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 101.

178 Nir Shafir, *The Road from Damascus: Circulation and the Redefinition of Islam in the Ottoman Empire, 1620-1720* (Los Angeles: University of California, Doktora Tezi, 2016).

Efendi'nin bu uygulamanın caiz olmadığını savunan risale yazmasıyla tartışmalar alevlenmiştir.[179]

Bu risale hakkında önemli bir çalışma yapan isimlerden bir diğeri Cengiz Şişman'dır. Şişman'a göre, Minkârîzâde bu eserinde, özellikle Yahudiler ve Hristiyanlar gibi gayrimüslimlere yönelik klasik İslam hukukundaki tutumların tümünü korumaktadır.[180] Risale üzerine yapılan bir başka çalışmada Mehmet Akif Alpaydın, Yahyâ Efendi'nin bu konudaki risalesinin kısa versiyonunu incelemekte ve risalenin transkripsiyonuna yer vermektedir.[181] Özgün Deniz Yoldaşlar da Yahyâ Efendi'nin biyografisine dair yaptığı doktora tezinde Yahyâ Efendi'nin bu risalesini incelemektedir. Yoldaşlar, bu risaleyi fıkhi delillerden biri olan "şer'u men kablena" çerçevesinde değerlendirmektedir.[182]

iv. *Fî İbtâli Şerhi't-Tarîkati'l Muhammediyye*

Kürd Molla olarak bilinen Muhammed b. Ebû Bekir, 1058/1647 senesinde, Kadızadelerin temel referans kaynaklarından biri olan et-*Tarikatü'l-Muhammediyye* isimli eseri eleştirmek amacıyla özellikle tartışmalı konuların bulunduğu kısımlara odaklanarak *Kitâbu't-Tahkîk ve't-Tevfîk Beyne Ehli'ş-Şer' ve Ehli't-Tarîk* ismini verdiği bir şerh yazmıştır.[183]

Tarikatü'l-Muhammediyye yazarı İmam Birgivi, Kadızadeliler hareketini en fazla etkileyen isimlerden biridir. Bu bağlamda, Kürd Molla'nın söz konusu eser üzerine yazdığı reddiye, Kadızâdeliler tarafından büyük bir tepkiye neden olmuştur. Kürd Molla'nın bu şerhi üzerine reddiyeler yazılmıştır. Reddiye yazarlarından birisi de Yahyâ Efendi'dir.[184] Minkârîzâde, daha önce bahsedildiği üzere risalesinde Kürd Molla'yı Allah'a cisim isnat etmesi görüşü sebebiyle sert bir tutumla tekfir etmekte ve idam edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[185]

---

179 Nir Shafir, "Vernacular Legalism in the Ottoman Empire: Confession, Law, and Popular Politics in the Debate over the 'Religion of Abraham (millet-i Ibrâhîm)'", *Islamic Law and Society* 28/1-2 (2021): 32-75.

180 Şişman, "Minkârîzâde Yahya: Şeyhülislam Minkârîzâde Yahya Efendi", 10/406-408.

181 Alpaydin, "Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin 'Risâletün fî Beyâni Milleti İbrâhîm' İsimli Risâlesi".

182 Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 93-114.

183 Kürd Molla, *Kitâbu'-t-Tahkîk ve't-tevfîk* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2694); Ahmed Ürkmez, *Kadızâdeliler-Sivâsîler Tartışmalarının Hadis İlmine Etkisi ve İdrâku'l-Hakîka Örneği* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 20.

184 Huriye Martı, "Birgivi Mehmed Efendi", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Osmanlı'da Felsefe ve Aklî Düşünce* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 8/663.

185 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *fî ibtâli şerhi't-Tarîkati'l Muhammediye*, Kayseri Raşit Efendi, nr. 350, 66b-68a.

Yahyâ Efendi, risalesinde Kürd Molla'nın reddiyesinde yanılgılara düştüğünü söylemekte ve diğer insanları yanlış yönlendirdiği başka konuların da bulunduğunu ifade etmektedir.[186] Bununla birlikte, kendisi bu konuların bazılarına değinmeyi uygun görürken, diğerlerine değinmemeyi tercih etmiştir. Bu durumu, batıl olduğu düşünülen konuların zaten basiretli insanlar tarafından bilindiği için, her meseleye detaylı cevaplar vermenin gereksiz olduğu düşüncesiyle açıklamaktadır. Yahyâ Efendi, her konuya detaylı bir şekilde değinmenin, konular üzerinde daha fazla durulmasına ve yazılı materyalin artmasına neden olacağını savunmaktadır. Bu sebeple Yahyâ Efendi, sadece en önemli konuları ele alarak risalesini kaleme almıştır.[187]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili yazılı materyalin artmasını istememesi, aslında onun eleştirdiği kişinin görüşlerinin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla yapılmış bir stratejidir. Minkârîzâde'nin bu tutumu, kendisinin de ifade ettiği gibi konuların gereğinden fazla detaylandırılmasının ve yazılı materyalin artmasının, söz konusu kişinin batıl görüşlerinin daha fazla yayılmasına ve okuyucuların bu görüşlere daha fazla maruz kalmasına yol açabileceği düşüncesiyle hareket ettiğini gösterir.

Bu bağlamda, Minkârîzâde'nin eleştirdiği kişinin görüşlerinin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla, sadece en önemli konuları ele alarak ve gereksiz detaylardan kaçınarak risalesini kaleme alması, okuyucuların dikkatini daha önemli meselelere yönlendirmeye ve eleştirdiği görüşlerin yayılmasını sınırlamaya yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşım sayesinde Minkârîzâde, daha kısa ve öz bir eser telif etmiş, böylece okuyucuların mesele hakkında kısa ve net bir şekilde bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.

v. *Risâle fî Muharremât li'z-Zevâc*[188]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu risalesi, Kuhistânî'nin[189] *en-Nukâye* adlı eseri üzerine yazdığı şerh olan *Câmiʿu'r-Rumûz* isimli çalışmasında evlenilmesi yasak olan kişilerle ilgili eleştirilerini incelemektedir. Nukâye'de, evlenilmesi yasak olan sekiz sınıfın ardından " وكل هذه

186 Minkârîzâde Yahyâ Efendi bunun için ضلالات واضلالات kelimelerini kullanmaktadır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *fî ibtâli şerhi't-Tarîkati'l Muhammediye*, Kayseri Raşit Efendi, nr. 350, 68a.

187 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *fî ibtâli şerhi't-Tarîkati'l Muhammediye*, Kayseri Raşit Efendi, nr. 350, 68a.

188 Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed, nr. 216.

189 Kuhistânî'nin hayatı için bk. Ahmet Yaman, "Kuhistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2002.

رضاعا" ifadesiyle, bu grupların soy bağı itibariyle (nesep) evlenilmesi yasak olduğu gibi emzirme yoluyla da haram olacağı belirtilmiştir.[190]

Kuhistânî, "وكل هذه رضاعا" ifadesinin hem dilsel açıdan hem de anlam açısından hatalı olduğunu iddia etmiştir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi ise, bu ifadenin iki açıdan da doğru olduğunu Molla Hüsrev'in (ö.885/1480) *Mirkâtü'l-Vüsûl* adlı eseri ile bu eserin şerhi olan *Mirʾâtü'l-usûl* isimli usul eserlerine de atıfta bulunarak açıklamaktadır. Sonuç olarak Yahyâ Efendi bu kısa risalesinde Kuhistânî'nin eleştirilerine cevap vermektedir.[191]

C. Haşiyeleri[192]

i. *Ta'lika ale'd-Dürer ve'l-Ğurer*: [193]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Molla Hüsrev'in (ö.885/1480) *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-Ahkâm* isimli eseri üzerine yazdığı haşiyesidir. Haşiye tahkim, yani aralarında hukuki ihtilaf bulunan kişilerin üçüncü bir kişiyi hakem tayin etmeleriyle ilgili bir mesele hakkındadır. Molla Hüsrev, tahkim sürecinde tarafların rızasının önemli olduğunu söylemekle birlikte, her iki tarafın rızasının tahkimin devamı için mutlak bir şart olmadığını ifade etmektedir. Yahyâ Efendi, tahkim sürecinin iki tarafın rızası üzerine kurulduğunu ve bu nedenle her iki tarafın da tahkimden önce geri dönmelerinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle Yahyâ Efendi'ye göre, tahkimin varoluşu ve devamı tarafların rızasına bağlıdır.

ii. *Ta'lika (Haşiye) ale'l-Beyzâvî*:[194]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Beyzâvî üzerine yazdığı haşiyeleri içermektedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, çeşitli ayetlerle ilgili birçok haşiye kaleme almıştır. Söz konusu eserde, Yahyâ Efendi'nin yazdığı haşiyeler bir araya getirilmiştir. Eserde yer alan haşiyelerin bir kısmı Husam Amer Salih'in kaleme aldığı yüksek lisans çalışmasında tahkik edilmiştir.[195]

---

190 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Risâle fî muharremât li'z-zevâc*, Köprülü Kütüphanesi, nr. 216, 109a-109b.

191 Şemseddin Muhammed b. Hüsameddin el-Horasani Kuhistani, *Camiu Rumuzul Rivaye Fi Şerhi Muhtasaril Vikaye Mea Şerhuhu Ğavvasul Bahreyn Fi Mizanil Şerheyn*, haz. Muhammed Ahmed Abdülaziz (Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2018), 2/322-324.

192 Yahyâ Efendi'nin haşiyeleri ile ilgili bilgiler bu kaynaktan alınmıştır: Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 314-315.

193 Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 334.

194 Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 318, vr.1-141; Murad Molla Ktp., Murad Molla, nr.334.

195 Husam Amer Salih Salih, *Ta'lîka alâ Tefsîri'l-Beydâvî ve Havâşîhi li'l-Allâmeti Şeyhi'l-İslâm Minkârîzâde 1-72* (Çankırı Karatekin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022).



Şekil 1: 17.Asırda 3 ve 3'ten Fazla Haşiye Yazmış Olan Alimlerin Yazdıkları Eserlerin Sayısına Göre Dağılımı[196]

Hidayet Aydar, "*17. Asır Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış"* isimli makalesinde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin telif ettiği tefsir eserlerini aynı yüzyıldaki diğer müelliflerle karşılaştırmaktadır. Haydar'ın hazırladığı *Şekil 1*'de yer alan grafikte görüldüğü üzere Minkârîzâde Yahyâ Efendi, sekiz tefsir haşiyesiyle bu yüzyılda en fazla tefsir haşiyesi bulunan ikinci şeyhülislamdır.

iii. *Hâşiye alâ Hâşiyeti Mîr Ebi'l-Feth li Şerhi Âdâbi'l-Hanefîyye*[197]

Bu eser, Adudüddin el-İcî'nin Âdâbü'l-bahs adlı risalesi üzerine Muhammed el-Hanefî et-Tebrîzî'nin yazdığı şerhe, Mîr Ebü'l-Feth Muhammed'in kaleme aldığı haşiyenin haşiyesi olarak bilinir. Eser farklı kütüphane kayıtlarında *Hâşiye ale'l-Âdâbi'l-Adudiyye*[198], *Haşiye alâ Risâleti'l- Fethiyye fi'l-Âdâb*[199] ve *Hâşiye ale'l-Fethiyye li Şerhi'l-Hanefîyye mine'l-Âdâb*[200] isimleriyle de bulunur. Yahyâ Efendi'nin âdâbü'l-bahs konusunda yazdığı bu eser onun akli ilimlere olan ilgilisine işaret etmektedir.

Son olarak, özellikle Arap dünyasındaki kütüphane kataloglarında Yahyâ Efendi'nin müellifi olduğu ifade edilen *Tefsirü't-Tibyân* isimli tefsire değinmek gerekirse söz konusu eserin müellifi Minkârîzâde Yahyâ Efendi değil, Ayıntâbî'dir. Tefsirin mukaddimesinde Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Ayıntâbî'yi huzur dersleri için İstanbul'a çağırdığı

196 Hidayet Aydar, "17. Asır Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da ilim ve fikir dünyası: âlimler, müesseseler ve fikrî eserler XVIII. yüzyıl*, ed. Hidayet Aydar - Ali Fikri Yavuz (İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık, 2017), 107.

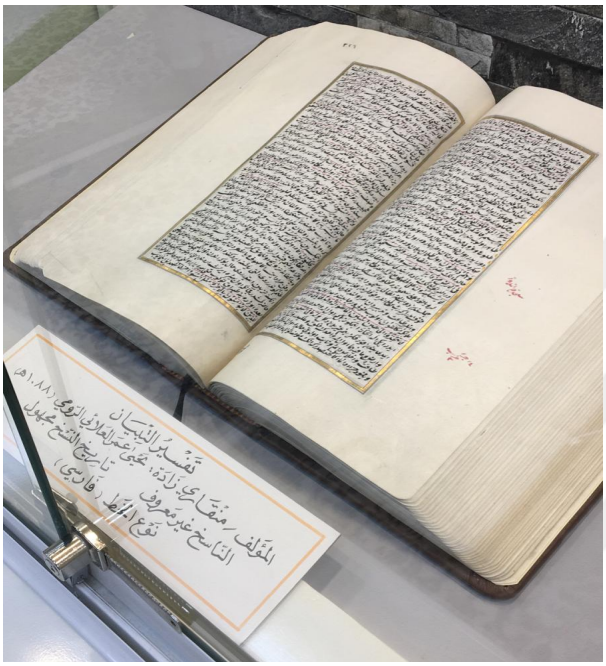
197 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Hâşiye alâ Hâşiyeti Mîr Ebi'l-Feth li Şerhi Âdâbi'l-Hanefîyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 1449; Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 318; vr. 1-141; Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 2944, 3051.

198 Beyazıt Devlet Ktp., Bâyezid, nr. 248, vr. 34- 72; Süleymaniye Ktp., Denizli, 267, vr. 257-289, nr.248 vr. 65-105; Harput, nr. 247, vr. 1-29.

199 Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 4696.

200 Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 3044, vr. 31-70, nr. 3047, vr. 1-34.

ifade edilmektedir. Ayıntâbi, bu derslerden birinde Sultan IV. Mehmed'in Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme ve tefsir etmesini istediğini söylemekte ve padişahın kendisine dört adet tefsir ve on lügat kitabı hediye ettiğini belirtmektedir.[201] Bununla birlikte her nasılsa, söz konusu eser kataloglarda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nisbet edilmiştir. Hatta aşağıdaki resimde görüleceği üzere Medine-i Münevere'de bulunan Nadir Eserler kütüphanesinde sergilenen *Tefsirü't-Tibyân* isimli hacimli tefsir eserinin müellifi Minkârîzâde Yahyâ Efendi olarak yazılmış ve bu şekilde sergilenmektedir.[202]



Mescid-i Nebevi Yazma Eserler Kütüphanesinde sergilenen ve hatalı bir şekilde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispet edilen Tefsirü't-Tibyân isimli eser.

201 Arpa, "Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri: Te'lîf mi Tercüme mi?"; Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsîr-i Tibyân*.

202 Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispetle sergilenen bu eserden beni haberdar eden ve eserin dijital kopyasını edinen Emrullah Keskin'e teşekkür ederim.

İKİNCİ BÖLÜM

TEMEL BİR KAYNAK OLARAK MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN FETVA MECMUASI

Minkârîzâde Yahyâ Efendi 17. yüzyılın ikinci yarısında on bir yılı aşkın bir süre şeyhülislamlık yapmıştır. Yazdığı risale ve haşiyelerin yanında şeyhülislamlığı döneminde verdiği birçok fetva bulunmaktadır. Bu fetvaların bir kısmı bizzat kendi imzasıyla büyük bir kısmı ise öğrencilerinin derlediği mecmualar içerisinde günümüze ulaşmıştır. Literatürde Yahyâ Efendi'nin fetvaları, öğrencilerinden Atâullah Efendi'nin derlediği *Fetâvâ-yı Atâullah* tasnifiyle bilinmektedir. Bu sebeple onun fetvaları, Atâullah derlemesi üzerinden bilinmiş ve çalışılmıştır. Bu bölüm, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen bir başka mecmua daha bulunduğunu ve bunun *Fetâvâ-yı Abdürrahim* olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Yahyâ Efendi'nin fetvalarını temel bir kaynak olarak tanıtmakta ve onun fetvaları üzerinde yapılacak çalışmalarda kullanılmak üzere derleme önerisinde bulunmaktadır. Yahyâ Efendi'nin fetvalarının çok daha yaygın olan bir kullanıma sahip olan Abdürrahim derlemesi üzerinden ele alınması, onun Osmanlı hukukunu etkileyen önde gelen hukukçulardan biri olduğunu açıkça gösterecektir.

I. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarını Temel Kaynak Yapan Özellikler

Bir eserin temel kaynak olarak isimlendirilebilmesi için genel kabul görmesi ve yaygın bir kullanıma sahip olması; temsil gücünün yüksek olması yani vakıf, talâk gibi fıkıh kitaplarındaki bir bölüme dair hemen hemen bütün meseleleri kapsaması ve şeyhülislam fetvalarının klasikleşen özelliklerini kendisinde barındırması; sistematik ve kullanışlı olması gibi belli başlı bazı özelliklere sahip olması gerekir. Özetle bu metinde temel kaynak tabiriyle yukarıda sayılan özelliklerin yanı sıra bir fetva mecmuasının Osmanlılarda iftâ ve kaza süreçlerinde müftülerin ve kadıların sıklıkla yanlarında bulundurdukları ve kullandıkları mecmualar kastedilmektedir.

Osmanlı şeyhülislam fetvaları özelinde düşündüğümüzde 16. yüzyıla damgasını vuran Ebussuûd Efendi'nin fetvaları temel bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Literatürdeki birçok eserin[203] yanı sıra Mürteza Bedir, Osmanlı Hukukunu Kurmak[204] isimli projesinde Ebussuûd Efendi'nin fetvalarının bu rolüne işaret etmektedir. Ancak 17. yüzyılın en önemli isimlerinden olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi -daha önce ifade edildiği üzere- Ebussuûd Efendi'nin

---

203 Colin, Imber. *Ebu's-su'ud: The Islamic Legal Tradition* (California: Stanford University Press: Stanford, 1997); Colin, Imber. *Şeriat ile Kanun Arasında Ebussuûd Efendi- Osmanlı'da İslami Hukuk*. çev. Mürteza Bedir (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022); Abdullah Demir, *Şeyhulislam Ebussuûd Efendi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006); M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Şule Yayınları, 1998).

204 Osmanlı Hukukunu Kurmak: 16. Yüzyıl Fetvaları ve Risaleleri Işığında Klasik Osmanlı Hukuku, TÜBİTAK 1001, Proje nr. 218K266

fetvalarının sahip olduğu akademik ilgiyle karşılaşamamıştır. Onun fetvaları bazı akademik çalışmaların konusu olduğunda da başka bir şeyhülislama nispet edilerek referans gösterilmiştir.[205]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları kendi döneminde olduğu kadar kendisinden sonraki dönemlerde de müracaat edilen temel kaynaklardan biridir. Bunda Yahyâ Efendi'nin fetvalarının kadıların, müftülerin ve müderrislerin kolay bir şekilde kullanabilecekleri detaylı bir sistematikle derlenmesinin önemli bir etkisi vardır. Bu bölümde, bir fetva mecmuasının temel kaynak olmasını sağlayan hususiyetler Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları özelinde incelenecektir.

A. Genel Kabul ve Yaygınlık

Bir eser için temel kaynak ifadesinin kullanılabilmesi başta o eserin hitap ettiği kesim tarafından genel kabul görmesine ve buna ek olarak yaygın bir kullanıma sahip olmasına bağlıdır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları bağlamında düşünüldüğünde onun fetvaları literatürde her ne kadar sadece Atâullah Mehmed Efendi'nin (ö.1127/1715) hazırladığı *Fetâvâ-yı Atâullah* isimli derlemeyle bilinse de aslında Menteşzâde Abdürrahim Efendi (ö.1128/1716), sonradan *Fetâvâ-yı Abdürrahim* olarak meşhur olan eserde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlemiştir.

Şekil 9'da görüleceği üzere Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen Atâullah ve Abdürrahim Efendilerin hazırladıkları mecmualar sadece 17. yüzyılın ikinci yarısında değil, daha sonraki yüzyıllarda da yaygın olarak istinsah ve müracaat edilen fetva mecmuaları arasında yer almıştır. Beş-altı yüz varak hacme ulaşan eserlerin istinsah edilmesinin çok fazla zaman, emek ve bütçe gerektiren bir iş olduğu hatırda tutulduğunda bu mecmuaların onlarca nüshasının olması, bu esere Osmanlı hukuk sistemi içerisinde ciddi bir ihtiyaç duyulduğu ve eserin birçok kişi tarafından kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca matbaanın yaygınlaşmasıyla Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derleme Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığından bir buçuk asır sonra 1243 (1828) tarihinde basılmış, böylelikle Yahyâ Efendi'nin fetvaları daha büyük kitlelere ulaşma imkânı bulmuştur.

---

205 Bu çalışmalardan bazıları için bk. Kallek, Cengiz, "Fetâvâ-yı Abdürrahim" 437; İpşirli, "Abdürrahim Efendi, Menteşzâde" 289-290; Cihan, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukuki Hayat*; Atar, *Şeyhülislam Fetvaları Işığında Osmanlı'da İktisadi Hayat*, 27-133 vd.

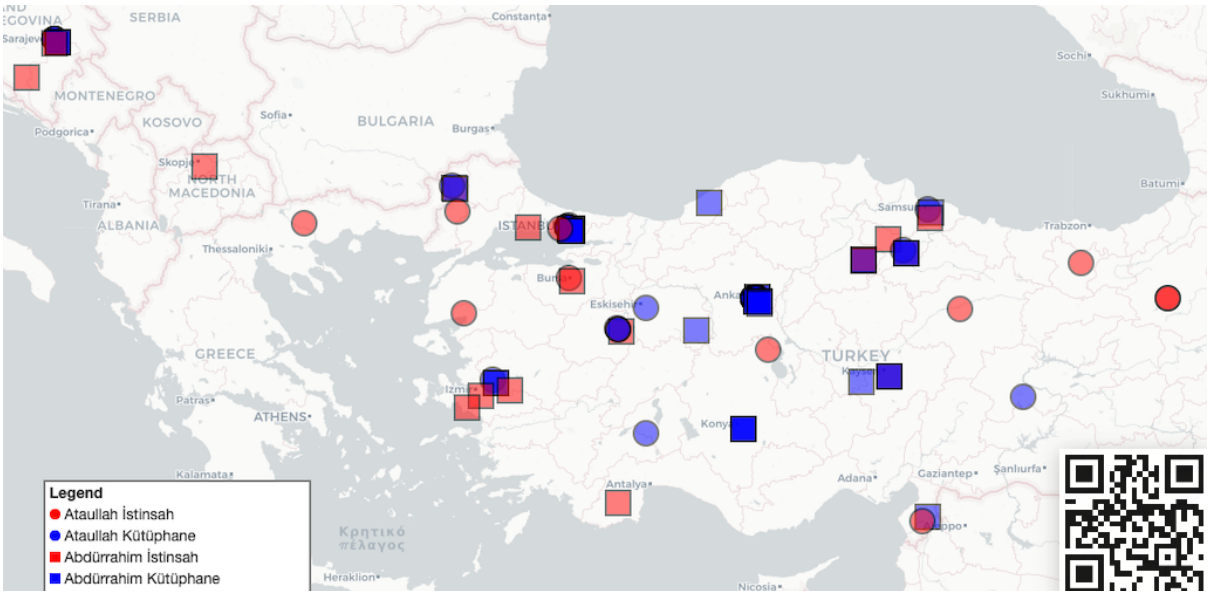
Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına sonraki yüzyıllarda oluşturulan fetva kitaplarında ve fıkıh metinlerinde de oldukça sık referansta bulunulmuştur. Mesela Meşrebzâde Mehmed Arif Efendi (ö.1275/1858) 19. yüzyılın ilk yarısında hazırladığı *Câmiu'l-İcâreteyn* isimli eserde birçok şeyhülislam fetvasına referansta bulunmaktadır.[206] *Şekil 42*'deki grafikte görüldüğü üzere bu eserdeki fetvaların yarısından fazlası Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye aittir. Bu durum Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının 19. yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir dönemde dahi ciddi anlamda referans kaynağı olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Bir başka örnek olarak, 18. yüzyılın ortalarında Kadızâde Muhammed Arif Efendi'nin (ö.1173/1759) oluşturduğu *Bahru'l-Fetâvâ* isimli eseri verilebilir. Arif Efendi, 2091 fetva içeren bu eserde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'den 149 fetva nakletmektedir.[207]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren derlemelerin, Anadolu coğrafyası başta olmak üzere Osmanlı devletinin hakimiyeti altında bulunan birçok bölgeye ulaşmış olduğu fetva mecmuasına ait nüshaların istinsah, temellük ve vakfiye kayıtlarından hareketle gözlemlenebilmektedir. *Şekil 2*'de yer alan harita, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren *Fetâvâ-yı Atâullah* ve *Fetâvâ-yı Abdürrahim* nüshalarının istinsah yerlerini ve bulundukları kütüphaneleri göstermektedir.

---

206 Şeyhülislam Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, haz. Süleyman Kaya, Emine Toprak, Nilüfer Kaval Koss, Zehrâ Mercan (İstanbul: Klasik, 2019), 15. Eserin Osmanlı dönemi baskısı için bk. Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, 1252/1837.

207 Bünyamin Çalık, *Kadızade Muhammed Arif Efendi'nin "Bahru'l Fetâvâ" Adlı Eserinin Fetvâ Açısından Değerlendirilmesi* (Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 132, 141, 149 vd.



Şekil 2: Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının İstinsah Edildiği Yerler ve Bulunduğu Kütüphaneler.[208]

Haritada görüldüğü üzere Yahyâ Efendi'nin fetvaları, Bosna'dan Halep'e, İzmir'den Doğu Anadolu'ya kadar çok geniş bir coğrafyada yaygınlık kazanmıştır. Bu husus onun coğrafi yaygınlık açısından da temel bir kaynak olma vasfını haiz olduğunu açığa çıkarmaktadır.

18. yüzyılın önemli fakihlerinden, İstanbul Bâb Mahkemesi kadılığında bulunan *Mecelletü'l-Mehâkim* müellifi Akifzâde el-Amasî'nin (ö.1232/1817), kadıların fıkhi meselelerde müracaat edebilecekleri *Mecelletü'l-Mehâkim* isimli bir eseri bulunmaktadır. Bu eserde Akifzâde birçok şeyhülislam fetvasına referansta bulunarak meseleleri ele almaktadır. Onun eserinde en fazla referansta bulunduğu fetva mecmuaları arasında Yahya Efendi'nin fetvalarını içerdiğini kanıtladığımız *Fetâvâ-yı Abdürrahim* yer almaktadır.

Akifzâde hidâne ve nafakayla ilgili meseleleri ele aldığı bölümde diğer şeyhülislam fetvalarının yanında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına da referansta bulunmaktadır. Sonrasında ise Abdürrahim Efendi derlemesine referansla atıfta bulunduğu fetvalar için şu ifadeleri kullanmaktadır: "Zann-ı âcizânemde hak Abdürrahim Efendi fetvalarıdır. Zira hem nükûl-i ulemaya mutâbakatı vardır ve hem fıkha mülâyemeti aşikardır."[209] Bu ifadeler Yahya Efendi'nin fetvalarının otorite ve itibarını ve gördüğü genel kabulü ortaya çıkarması açısından oldukça önemlidir.

---

208 İnteraktif harita için bk. fetvanlp.net/harita. Bu haritanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Yusuf Akbulut'a teşekkür ederim.

209 Akifzâde, Abdurrahim b. İsmail b. Mustafa Akif el-Amasî (ö.1232/1817), *Mecelletü'l-Mehâkim*, Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde nr.274, 70a.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına referanslara 20. yüzyılda dahi rastlanmaktadır. Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1917) hem *Büyük İslam İlmihali* hem de *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* isimli eserlerinde Abdürrahim Efendi derlemesindeki fetvalara referansta bulunmaktadır.[210]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığı üzerinden bir buçuk asır geçtikten sonra onun fetvalarının derlendiği *Fetâvâ-yı Abdürrahim* üzerine fetvaların fıkhi dayanaklarını gösteren nakil çalışmalarının yapılması, (*Feyzü'l-Kerîm fî Nukûli Fetâvâ Abdürrahim*, *Fetâvâ-yı Abdürrahim maa'n-Nukûl)*[211] ve eserdeki fetvaların özetlenmesi (*Hulâsatü'l-Ecvibe*) [212] gibi hususlar Yahyâ Efendi'nin fetvalarının aradan geçen zamana rağmen önemini koruduğunu gözler önüne sermektedir. Bir buçuk asır sonra *Fetâvâ-yı Abdürrahim* üzerine gerçekleştirilen ilmî çalışmalar, eserin önemini vurgulamaktadır. Bu durum, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının sadece kendi döneminde değil, gelecek nesiller için de değerli ve kullanılabilir olduğunu kanıtlar. Eser üzerinde ilmî çalışmaların bu kadar zaman sonra bile gerçekleştirilmesi, eserin zamanın ötesinde bir etki bıraktığını ve hâlâ güncel, geçerli ve değerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Hem zaman düzleminde hem coğrafya olarak geniş bir alana yayılmış olması ve ayrıca matbaada basılarak büyük kitlelere ulaşması dikkate alındığında, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının Osmanlı hukukunda genel kabul gördüğü ve yaygın bir kullanıma sahip olduğu söylenebilir.

B. Yüksek Temsil Gücü ve Kapsayıcılık

Fetva mecmuaları kadılar, müftüler ve öğrenciler tarafından çokça kullanılan eserler arasında yer almaktadır. Klasik fıkıh kitaplarının yanında fetva mecmualarının gerek iftâ ve kaza süreçlerinde gerekse eğitim sürecinde kendilerine yer bulabilmelerinde, onların fıkıh kitaplarından farklı olarak müftâbih görüşlere yer vermeleri önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla özellikle kaza ve iftâ sürecinde aktif rol alan müftü ve kadılar için fetva mecmuaları pratik bir öneme sahiptir.

---

210 Bazı referans örnekleri için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslamiyye ve Istılahı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), 2/84, 184, 216, 217, 220, 234, 256, 282, 321.

211 Mehmed b. Ahmed b. Mustafa Gedûsî, *Feyzü'l-kerîm fî nukûli Fetâvâ-yı Abdurrahim*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 142-143; Malatyalı Hocazâde Seyyid Mehmed Rasim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim maa'n-Nukûl* (İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 136); Özen, Şükrü, "Fetva Literatürü", 302.

212 Çeşmizâde Esad Efendizâde Mehmed Hâlis, *Hulâsatü'l-Ecvibe* (İstanbul: Bosnevî Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1289).

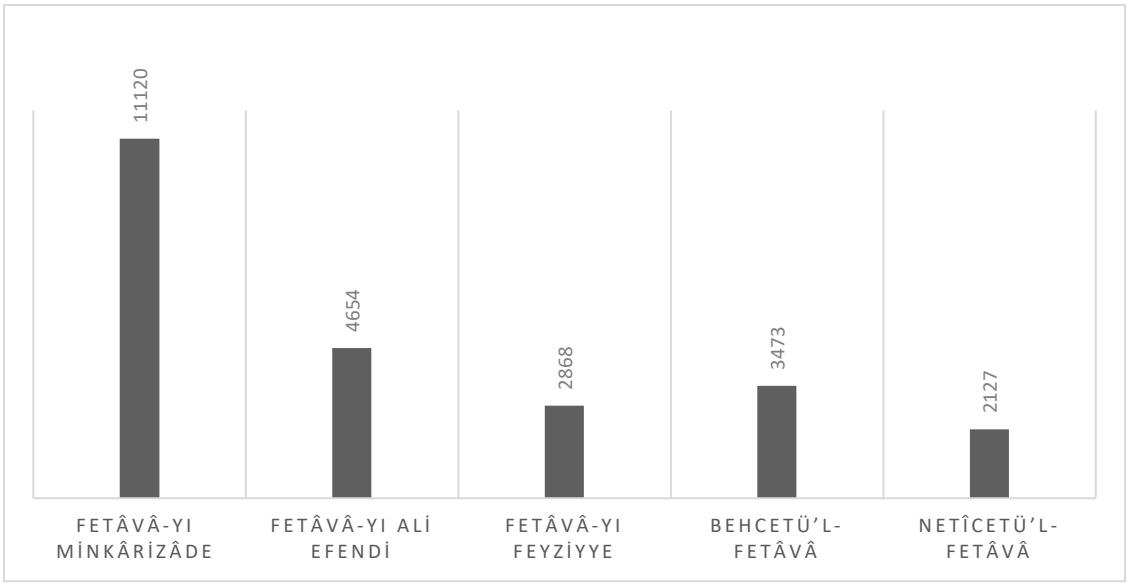
Doğal olarak, bir fetva mecmuasında döneme ait sorunlarla ilgili daha fazla fetva bulunması, kadılar ve müftüler için o mecmuanın değerini artırmaktadır. Abdürrahim derlemesinde vakıf hukukuna dair fetvalar yoğunluktadır. Ardından talâk, büyû' ve arazi konularıyla ilgili fetvalar gelmektedir. Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren *Fetâvâ-yı Abdürrahim* bu anlamda da kadıların, müftülerin ve müderrislerin ilgilisini çekmiştir.

Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlemelerinin yüksek temsil gücüne dair bir diğer işaret onun için kullanılan "muteber" vasfıdır. Şeyhülislamların fetvalarının derlendiği bazı fetva mecmualarını fetvahane muteber kabul etmiş ve bunlar, "muteber fetva mecmuaları" olarak isimlendirilmiştir. Çeşmizâde Mehmed Hâlis Efendi (ö.1297/1879), *Hülâsatü'l-Ecvibe* isimli eserinde özetlediği fetva mecmualarından bahsederken *mu'teber fetva mecmuası* ifadesini kullanmıştır. Onun eserinde muteber olarak isimlendirip özetlerine yer verdiği mecmualar *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Feyziyye, Behcetü'l-Fetâvâ ve Netîcetü'l-Fetâvâ ve Fetâvâ İbn Nüceym'*dir.[213] Ayrıca Mehmet Halis Efendi'nin eserinin tetkik edildiği ve matbaada basılmasında bir sakıncada görülmediğine dair belgede[214], bu eserde özetleri yapılan fetva mecmualarından bahsedilirken aynı şekilde "*Kütüb-i Fetâvâ-yı Sitte-i Mu'tebere*" ifadesi kullanılmıştır.

Çeşmizâde Mehmed Hâlis Efendi'nin *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i muteber fetva mecmualarından kabul etmesi; onun hazırladığı eserin basımına onay veren belgede *Kütüb-i Fetâvâ-yı Sitte-i Mu'tebere* ifadesinin bulunması; Osmanlı'da basımı yapılan fetva mecmuaları arasında *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in de yer alması ve *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in birçok defa istinsah edilerek kadılar, müftüler ve müderrisler tarafından sahiplenilmesi, Abdürrahim Efendi'nin derlediği mecmuanın da muteber fetva mecmuaları arasında kabul edilebileceğini ortaya koymaktadır.

213 Esad Efendizâde Mehmed Hâlis, *Hulâsatü'l-Ecvibe*, 2.

214 COA, MF.MKT, nr. 830/69, 1322.



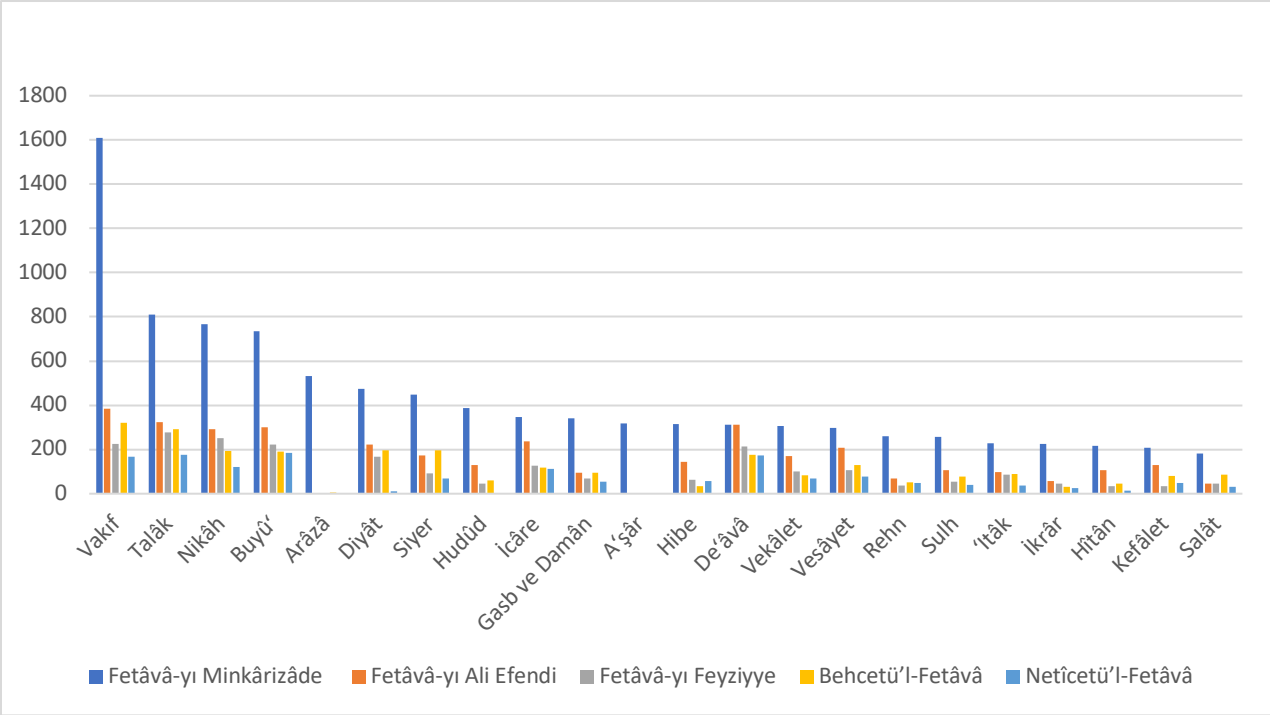
Şekil 3: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Muteber Sayılan Fetva Mecmualarıyla Toplam Fetva Sayısı Açısından Mukayesesi. [215]

Şekil 3'te yer alan grafikte Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı fetva derlemesinin muteber kabul edilen diğer 4 fetva mecmuasıyla (*Fetâvâ-yı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Feyziyye, Behcetü'l-Fetâvâ ve Netîcetü'l-Fetâvâ)* genel fetva sayıları ve *Şekil 4* ve *Şekil 5*'te konu bazlı fetva sayıları açısından mukayeseleri yapılmaktadır.[216] Abdürrahim Efendi'nin derlediği mecmua, *Şekil 3*'teki grafikte görüldüğü üzere fetva sayısı açısından fetvahanenin muteber kabul ettiği diğer dört fetva mecmuasından çok daha fazla fetva içermektedir. Abdürrahim derlemesinden sonra muteber fetva mecmuaları içerisinde en fazla fetva içeren mecmua *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'dir. Abdürrahim derlemesi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de yer alan fetvalardan 2.3 kat daha fazla fetva içermektedir. Dolayısıyla Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim derlemesiyle diğer muteber fetva mecmuaları arasındaki ciddi bir fetva sayısı farkı bulunmaktadır. Bu fark, aynı zamanda diğer mecmualarda yer almayan birçok meselenin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin mecmuasında yer aldığı ve onun eserinin daha kapsayıcı olduğu anlamına gelmektedir. *Fetâvâ-yı mut'tebere* ile fetva sayısı açısından yapılan karşılaştırmadan sonra konu bazlı bir mukayese ile *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in kapsayıcılığına dair bir fikir edinebiliriz.

---

215 *Fetâvâ-yı Feyziyye, Behcetü'l-Fetâvâ ve Netîcetü'l-Fetâvâ*'da yer alan fetvaların sayılarının tespitinde Klasik Yayınların'ın neşrettiği baskılar esas alınmıştır. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'deki fetva sayısının tespitinde de İSAR Yayınlarından neşredilen transkripsiyon esas alınmıştır. Minkârîzâde Yahya Efendi'nin fetvalarını içeren *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in tespitinde 1243 yılında yapılan taş baskı esas alınmıştır.

216 İbn Nüceym'in Fetâvâsı muteber fetva mecmuaları arasında sayılmasına rağmen bu mukayesenin dışında tutulmuştur. Zira onun fetvaları diğer şeyhülislam fetva mecmualarından farklıdır. *Fetâvâ-yı İbn Nüceym*'deki fetvalar Arapçadır, ayrıca İbn Nüceym merkezde şeyhülislamlık yapan bir müftü değildir. Mukayesesini yaptığımız mecmualardaki fetvalar ise şeyhülislamlara ait fetvaları içeren mecmualardır.



Şekil 4: Fetâvâ-yı Abdürrahim'de En Fazla Fetva Olan Bölümlerin Fetâvâ-yı Mu'tebere ile Karşılaştırması.

Şekil 4'te yer alan grafik, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlendiği *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in içerdiği konulardaki fetva sayılarıyla fetvahanenin muteber kabul ettiği fetva mecmualarındaki 22 bölümü, fetva sayıları itibariyle karşılaştırmaktadır.[217] Grafiğe bakıldığında vakıf, talâk, nikâh, buyû', arazi, diyât, siyer, hudûd, icâre, gasb ve damân, a'şâr ve hibe ile ilgili konularda *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de bulunan fetva sayısının diğer fetva mecmualarında bulunan fetvalara göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. En büyük fark ise vakıfla ilgili konulardadır. Bu fark, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'yi en çok meşgul eden konunun vakıf olduğunu açığa çıkarmaktadır. Üçüncü bölümün başında vakıf hukuku fetva sayılarına dair detaylı değerlendirmelere yer verilmektedir.

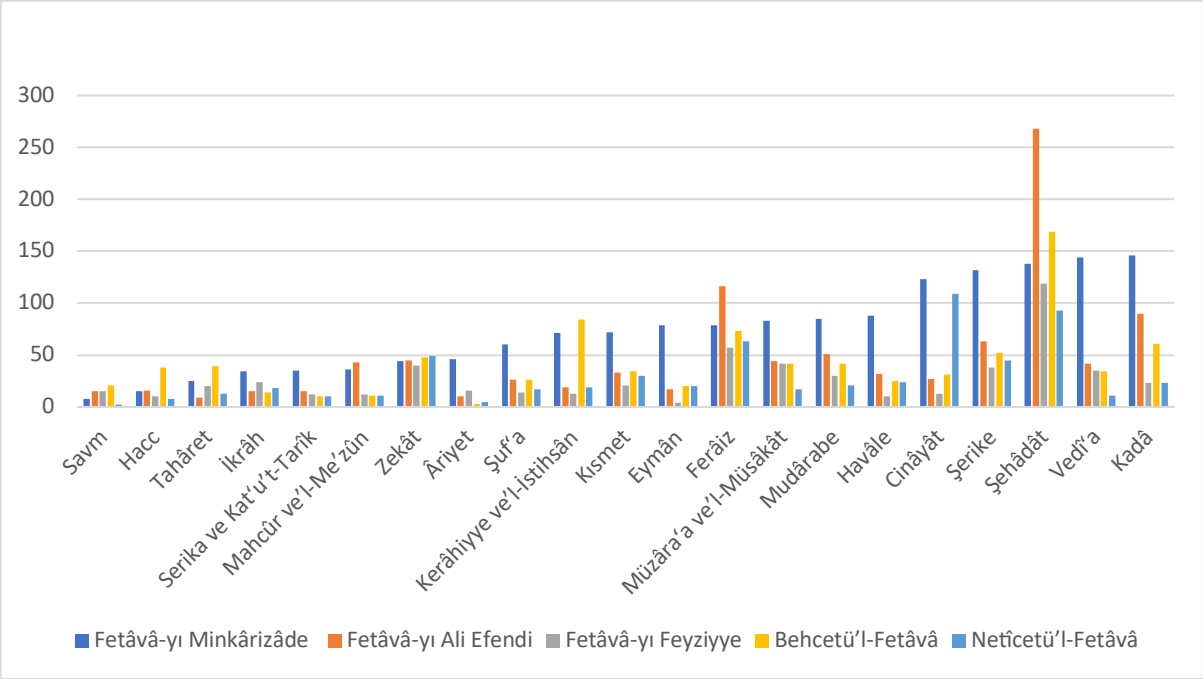
Abdürrahim derlemesinde yer alan arazi ve öşür konularına dair diğer muteber fetva mecmualarında herhangi bir başlık bulunmazken bu derlemede arazi başlığında beş yüz otuz iki, öşür başlığında 319 olmak üzere toplamda 851 fetva yer almaktadır. Diğer mecmualarda arazi ve öşürle ilgili fetvaların diğer başlıklar altında bulunma ihtimalini dikkate aldığımızda bile, Abdürrahim derlemesindeki arazi ve öşür konularına dair fetvaların sayısı oldukça fazladır.

---

217 Bu karşılaştırmalarda fetva mecmualarının sahip oldukları sistematik esas alınmıştır. Bu bilgiler üzerinde yapılacak tahlillerde fetva mecmualarında yer alan fetvaların belirli bir başlık altına konulmasının farklı kişiler tarafından yapıldığı hatırda tutulmalıdır. Tabi ki tasnifin başka kişiler tarafından yapılmış olması metinlerin konu zenginliğini görmemize bir engel teşkil etmeyecektir.

Şekil 4'teki grafikte, De'avâ başlığı haricinde bütün konularda Abdürrahim Efendi derlemesinde daha fazla fetva bulunmaktadır. Davâ bahsinde yer alan fetvaların oranları ise *Fetâvâ-yı Ali Efendi* ile nereyse aynıdır. Abdürrahim derlemesinde 312 fetva bulunurken, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de 311 fetva bulunmaktadır.

Grafikte dikkat çeken bir diğer husus, Abdürrahim derlemesinden sonra hemen hemen bütün konularda en fazla fetvanın *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de bulunmasıdır. İki konu bunun istisnasıdır. Siyer ve Salât kitaplarında *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'den sonra en fazla fetva içeren mecmua *Behcetü'l-Fetâvâ*'dır.



Şekil 5: Fetâvâ-yı Abdürrahim'de En Az Fetva Olan Bölümlerin Fetâvâ-yı Mutebere ile Karşılaştırması.

Şekil 5'teki grafik, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de en az fetva olan 21 bölümü, fetvahane tarafından muteber sayılan diğer fetva mecmualarıyla karşılaştırmaktadır. Buna göre savm, hacc, taharet, ikrah, mahcur ve zekât gibi konularda *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in sahip olduğu geniş hacim düşünüldüğünde oldukça az fetva bulunmaktadır.

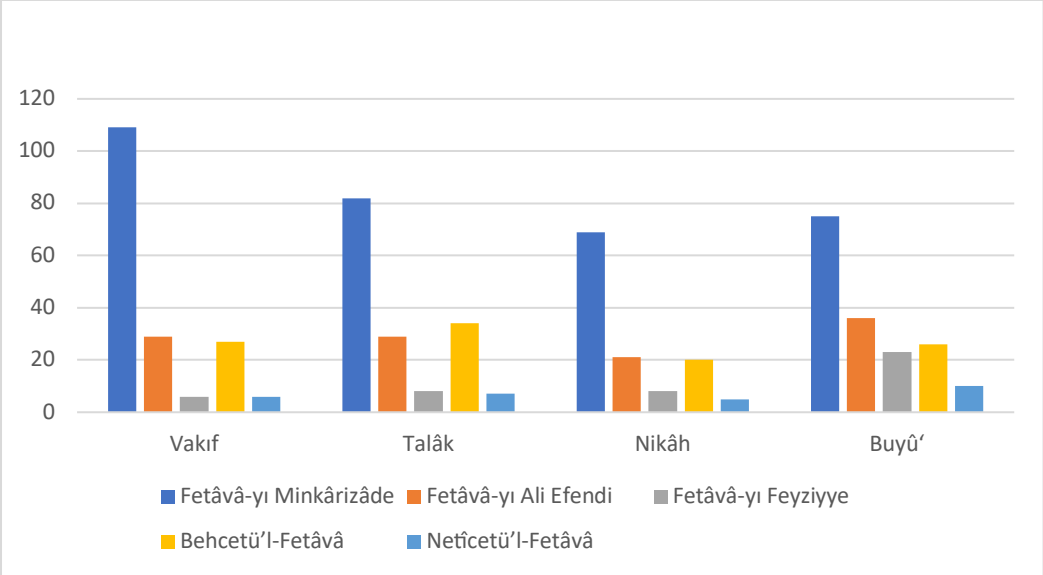
Muteber fetva mecmualarıyla karşılaştırıldığında şehâdet kısmında *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de ve *Behcetü'l-Fetâvâ*'da bulunan fetva sayısı Abdürrahim derlemesindeki fetva sayısından çok daha fazladır. Şehâdetle ilgili *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de 268, *Behcetü'l-Fetâvâ*'da 169 fetva bulunurken Abdürrahim derlemesinde 138 fetva bulunur. Ali Efendi'nin mecmuasındaki şehadet fetvaları Abdürrahim derlemesindeki şehadet fetvalarının iki katından daha fazladır. Abdürrahim derlemesiyle arasında bu kadar fark olan ikinci bir bölüm bulunmamaktadır.

Kerahiyye ve'l-istihsân bahsinde en fazla fetva içeren mecmua *Behcetü'l-Fetâvâ*'dır. Eserde bu konu ile ilgili 84 fetva bulunurken, Abdürrahim derlemesinde 71 fetva bulunmaktadır. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de ise bu konuda 19 fetva bulunur. Fetâvâ-yı mu'tebere ile karşılaştırıldığında *Behcetü'l Fetâvâ*'nın daha fazla fetva içerdiği üç bölüm bulunduğu görülür. Bunlardan ilki, kerahiyye ve'l-istihsan, ikincisi tahâret, üçüncüsü ise hactır.

Sonuç olarak, diğer muteber fetva mecmualarıyla yaptığımız karşılaştırmalar Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin hem sayı olarak hem de konu çeşitliliği açısından daha fazla fetva içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu da onun yüksek temsil gücünü ve kapsayıcılığını ortaya koyarak onun fetvalarını Osmanlı hukuku için temel bir kaynak olarak görmemizi mümkün kılmaktadır.

C. Sistematiklik ve Kullanışlılık

Şeyhülislamların verdikleri fetvalar, diğer müftüler için de önemli bir kaynaktır. Müftülerin ve kadıların şeyhülislamların verdikleri fetvalara ulaşabilmeleri için fetvaların mecmualar halinde bir araya getirilmesi kadar bu mecmualardaki fetvaların sistematik bir şekilde tasnif edilmesi de kritik bir öneme sahiptir. Abdürrahim Efendi hazırladığı mecmuada çok sayıda fetvayı detaylı alt başlıklara ayırarak oldukça sistematik bir eser ortaya koymuştur. Böylece eserde herhangi bir konuda fetva arayan kişi ilgili konunun alt başlıklarından kolayca aradığı fetvaya ulaşabilmektedir.



Şekil 6: Abdürrahim Derlemesindeki Vakıf, Talâk, Nikâh ve Büyû' Bahislerinin Alt Başlıklarının Fetâvâ-yı Mu'tebere Olarak Kabul Edilen Fetva Mecmualarında Bulunan Aynı Konuların Alt Başlıklarıyla Karşılaştırması.

Şekil 6'da yer alan grafik, *fetâvâ-yı mu'tebere* olarak meşhur olan mecmuaların en fazla fetva içeren konularından olan vakıf, talâk, nikâh ve büyû' bahislerindeki başlıklandırma sistemini, alt başlık sayısı itibariyle Abdürrahim Efendi derlemesinin aynı konulardaki başlıklandırma sayılarıyla mukayese etmektedir. Grafikte açıkça görüleceği üzere Abdürrahim Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını tasnif ederken konuları olabildiğince alt başlıklara ayırmıştır. Detaylı alt başlıklandırma yapılması Abdürrahim Efendi'nin derlemesini daha rahat kullanılabilir bir eser haline getirmiş, bu da eserin yaygınlaşmasında ve temel bir kaynak haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Atâullah Efendi, derlediği Yahyâ Efendi fetvalarına nakil yazarak fetvaların özellikle taşra ulemâsı ve kadıları tarafından kullanışlılığını artırmıştır. Zira taşra müftüleri fetva verirken klasik fıkıh kaynaklarına referansta bulunma mecburiyetindeydiler.[218]

Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği mecmua, ihtiva ettiği fetva sayısı açısından karşılaşılabilecek soruların çoğuna dair fetvalar içermesi hasebiyle büyük bir ihtiyacı gidermiş olmalıdır. Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere, Yahyâ Efendi'nin vefatından bir buçuk asır sonra da *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de bulunan fetvalara nakil yazılması (*Feyzü'l-Kerîm fî Nukûli Fetâvâ Abdürrahim*, *Fetâvâ-yı Abdürrahim maa'n-Nukûl*), ayrıca eserde bulunan fetvaların *Hulâsatü'l-Ecvibe*'de özetlerinin çıkarılması bu fetva mecmuasının kullanışlılığını artırmıştır.

Sonuç olarak, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının gördüğü genel kabul ve yaygınlık, yüksek temsil gücü ve kapsayıcılığın yanında bu fetvaların derlendiği mecmuaların sistematik ve kullanışlı olması onu Osmanlı hukuku için temel bir kaynak haline getirmiştir.

II. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Derlenmesi

Şeyhülislamların verdikleri fetvalar, genellikle fetvahane çalışanları veya şeyhülislamların yakınında bulunan öğrencileri tarafından bir araya getirilmiştir. Yahyâ Efendi'nin fetvaları da iki farklı öğrencisi tarafından derlenmiştir. Bunlardan birincisi ve en meşhur olanı aynı zamanda onun fetva emini olarak görev yapan Atâullah Mehmed Efendi'nin (ö.1127/1715) oluşturduğu ve kendi ismine nispetle bilinen *Fetâvâ-yı Atâullah (Fetâvâ-yı Minkârîzâde)* isimli mecmuadır. İkinci derleme ise Menteşzâde Abdürrahim Efendi (ö.1128/1716) tarafından hazırlanan ve yine kendi ismine nispetle *Fetâvâ-yı Abdürrahim* olarak meşhur olan mecmuadır. Bu iki derlemeden birincisi *Fetâvâ-yı Atâullah* olarak isimlendirilse de bu eserin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiği bilinmektedir. Atâullah Efendi,

218 Arslan, "Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetva Mecmuaları", 58.

eserin başına yazdığı mukaddimede Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediğini açıkça ifade etmektedir.

Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derlemenin başında, Atâullah Efendi'nin nüshalarında olduğu gibi Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını topladığına dair bir mukaddimenin bulunmaması ve eserin başında Yahyâ Efendi'nin ismine yer verilmeden *Fetâvâ-yı Abdürrahim* ismiyle taş baskısının yapılması sebebiyle, özellikle cumhuriyet dönemi sonrasındaki akademik çalışmalarda fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye olan aidiyeti tamamen unutulmuş ve mecmuadaki fetvaları veren kişi Menteşzâde Abdürrahim Efendi olarak kabul edilmiştir. Bu karışıklık fetvaların gerçek sahibine nispetle ait oldukları tarihî bağlam çerçevesinde incelenmesine engel olmuştur.[219]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren iki derleme, kataloglarda zaman zaman fetvaların sahibine atfen *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* adıyla kaydedilmiştir. Bu isimlendirme, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*'nin tek bir eser gibi algılanmasına yol açmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları iki ayrı kişi tarafından toplanmıştır ve bu derlemeler arasında önemli farklar mevcuttur.

İki derlemeyi karşılaştıracak olursak, Atâullah ve Abdürrahim efendilerin derledikleri mecmualar her ne kadar sonradan derleyenlerine nispetle meşhur olsalar da öncelikle Yahyâ Efendi'ye nispetle isimlendirilmişlerdir. Dolayısıyla yazma eser kütüphanelerindeki *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* ismini taşıyan eserlerden bir kısmı Atâullah Efendi'nin hazırladığı nakilli derleme diğer bir kısmı ise Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı geniş hacimli derlemedir. Literatürde bu duruma işaret edilmediği için Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları bazı araştırmacılar tarafından Atâullah Efendi'nin hazırladığı mecmua üzerinden çalışılırken, bazıları tarafından Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derleme üzerinden çalışılmıştır. Mesela, Mehmet Koç[220] ve Bünyamin Karadöl[221] yüksek lisans tezlerinde Atâullah Efendi'nin derlemesini esas almışlardır. Süleyman Kaya[222] ve Muhammed Emin Durmuş[223] da Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını sadece Atâullah Efendi derlemesinden hareketle kaynak olarak kullanmıştır. Guy

---

219 Konun ayrıntıları için bk. Çelik, "Minkârîzâde Yahya Efendi'nin Fetvalarının Fetâvâ-yı Abdürrahim Olarak Tedavüle Girişi Üzerine Değerlendirmeler", 57-76.

220 Mehmet Koç, *Şeyhu'l-İslâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Talak ile İlgili Fetvaları ve Tahlili* (Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

221 Karadöl, *Şeyhü'l-İslâm Minkarî-zâde Yahyâ Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik ile İlgili Fetvâları*.

222 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn,*1-40, vd.

223 Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Muâtaa*, 2021.

Burak'ın[224] çalışmasında kullandığı *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* ismiyle kayıtlı nüsha ise Abdürrahim Efendi'nin tasnifiyle hazırlanan nüshadır. Burada önemli olan husus kullanılan nüshaları kimin derlediğinin bilinmesidir. Mesela Bünyamin Karadöl'ün çalışması *Şeyhü'l-İslâm Minkarî-zâde Yahyâ Efendi'nin nikâh Akdi/Evlilik ile İlgili Fetvaları* başlığını taşısa da Abdürrahim derlemesinde Atâullah derlemesinde olmayan yüzlerce nikâh fetvası bulunması sebebiyle Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bütün nikâh fetvalarını içermemektedir. Bunların yanında bir başka ve daha ciddi bir sorun *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli fetva mecmuasının Menteşzâde Abdürrahim Efendi zamanında verilen fetvalar olarak değerlendirilmesidir. Ravza Cihan'ın *XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukuki Hayat* isimli çalışması *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin verdiği fetvalar olarak konumlandırmaktadır.[225] Aynı şekilde Abdülkadir Atar'ın *Osmanlı'da İktisadi Hayat* isimli çalışmasında da aynı durum söz konusudur.[226]

Bu bölümün beşinci başlığında (Mecmua Tercihi) Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının hangi derleme üzerinden çalışılmasının onun fetvalarının doğru bir şekilde tespitini mümkün kılacağı üzerinde durulacak ve bu fetvalarla ilgili çalışmalar için bir mecmua önerisinde bulunulacaktır.

A. Atâullah Mehmed Efendi ve Derlemesi

Atâullah Mehmed Efendi bir kadı çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ve tahsili hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Büyük ihtimalle babası Kadı Eyyûbî İbrâhim Efendi'nin yönlendirmeleriyle başladığı medrese eğitimini başarıyla tamamlamıştır. Atâullah Efendi'nin babası İbrahim Efendi, Anadolu Kazaskeri olarak görev yapmıştır. İbrahim Efendi'nin Osmanlı devletinde kadılık, kazaskerlik gibi yüksek rütbelerde bulunması oğlunun iyi bir eğitim almasında ve medrese tahsilinden sonra Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye intisap ederek onun mektupçuluğu hizmetinde bulunmasında etkili olmuş olmalıdır. Atâullah Efendi'nin mektupçuluk görevini üstlendiği tarihlerde Yahyâ Efendi şeyhülislamlık makamındadır. Atâullah Efendi'nin vefat tarihi (ö.1127/1715) ile ilk defa medresede müderris olarak göreve başladığı 1078/1667 tarihler arasında kırk dokuz sene bulunduğunu hesaba kattığımızda, onun gençlik yıllarında Yahyâ Efendi'ye intisap ettiği anlaşılmaktadır. Atâullah

---

224 Guy Burak, *The Abû Hanîfah of His Time: Islamic Law, Jurisprudential Authority and Empire in the Ottoman Domains (16th-17th Centuries)* (New York University, Doktora Tezi, 2012).

225 Cihan, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukuki Hayat*.

226 Atar, *Şeyhülislam Fetvaları Işığında Osmanlı'da İktisadi Hayat*, 53.

Efendi'nin bu intisap ilişkisi bize onun öğrencilik yıllarının geçtiği muhitin de İstanbul olabileceği hakkında bir ipucu vermektedir.[227]

Atâullah Mehmed Efendi, Osmanlı ilmiyesindeki kariyerine 1667 yılında hâriç derecesiyle görevlendirildiği Molla Kırîmî Medresesi'nde başlamıştır.[228] Atâullah Efendi'nin bu makama gelişi, Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığının beşinci yılına denk gelmektedir. Atâullah Efendi, buradan sonra 1085-1096 (1674-1685) yılları arasında birçok medresede görev yapmıştır.[229] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin 15 Zilkade 1084 (21 Şubat 1674) tarihinde şeyhülislamlık görevinin sona erdiği düşünüldüğünde Atâullah Efendi'nin bürokraside ilerlediği yılların Yahyâ Efendi'nin son ve belki devlet hizmetinde en etkili dönemlerine denk geldiği söylenebilir.

Atâullah Efendi, Yahyâ Efendi'nin hastalığı sebebiyle şeyhülislamlık makamından azledilmesinden iki yıl önce 1093 (1682) senesinde onun fetva eminliği görevinde bulunmuştur. Ayrıca 1098 (1686-1687) senesinde ikinci kez, Muharrem 1113 (Haziran 1701-1702) tarihinde üçüncü kez fetva eminliği görevinde bulunmuştur.[230] Şükrü Özen, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını tanıtırken onun (21.11.1662- 21.02.1674) tarihleri arasında Yahyâ Efendi'nin fetva hizmetinde bulunduğunu söylemektedir.[231]

Atâullah Efendi, kariyerinin ilerleyen dönemlerinde Yenişehir 1097 (1685-1086) ve Şam 1102 (1690-1691) kadılığında bulunmuştur. Daha sonra 1107 (1695-1696) yılında İstanbul kadısı olarak atanmıştır. Bu göreve atanmasında II. Mustafa zamanında padişah hocası olan

---

227 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 3/2617-18.

228 Mehmed İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991, 4/46.

229 İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi", 4/4/46.

230 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 3/2618-19.

231 Özen, Şükrü, "Fetva Literatürü", 298. İncelediğimiz mukaddimelerde Atâullah Efendi, hocası Yahyâ Efendi'nin fetva hizmetinde bulunduğunu söylese de hangi tarih aralığında bu hizmette bulunduğuna dair bir bilgiye rastlayamadık. Şükrü Özen parantez içinde verdiği bu bilgiyi muhtemelen başka bir kaynaktan elde etmiştir. Mukaddimesi incelenen nüshalar: *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1145); *Fetâvâ-yı Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1264); *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-6441; *Fetâvâ-yı Atâullah*, University of Michigan Special Collections Library, Isl. Ms. 68; *Fetâvâ-yı Atâullah*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 953; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B2761); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5786; *Fetâvâ-yı Atâullah*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 36217; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 002407; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 4847; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5828; *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-8443; *Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi*, Kütahya Vahid Paşa, 1641; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 1220; *Fetâvâ Minkârîzâde*, Beyazıt Kütüphanesi, B9043; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3137; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 4018; *Fetâvâ-yı Atâullah*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 36275; *Fetâvâ-yı Atâullah*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 36306; *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 314.

Feyzullah Efendi etkili olmuştur. Muharrem 1114 (Haziran 1702) tarihinde ikinci kez İstanbul kadısı olarak atanmış, yaklaşık altı ay sonra Cemâziyelâhir 1114 (Ekim-Kasım 1702) tarihinde bu makamdan azledilmiştir.[232] Kadılıkta gösterdiği kabiliyet onun kazaskerlik makamına yükselmesinde etkili olmuştur. Atâullah Efendi, 1702 senesinde Anadolu kazaskerliği, 1706 senesinde[233] ve 1712 senelerinde ise iki defa Rumeli kazaskerliği görevinde bulunduktan sonra 15 Safer 1125 (14 Mart 1713) tarihinde Osmanlı devletinin elli ikinci şeyhülislamı olarak Cemâziyelevvel 1125 (20 Mayıs 1713) tarihine kadar görev yapmıştır. İki ay yirmi gün kadar kısa bir süre şeyhülislamlık makamında bulunmuştur.[234]

Atâullah Efendi'nin şeyhülislamlık makamından azledilmesi ve sonrasındaki süreçte yaşadığı olumsuzluklar onun devlet kademesinde arkasındaki gücü yitirmesinin bir sonucu olmalıdır. Zira Atâullah Efendi III. Ahmed dönemi sadrazamı Çorlulu Damad Ali Paşa tarafından rüşvet ve iltimasla memuriyet vermesi gerekçeleriyle azledilmiştir.[235]

Şeyhülislamlıktan azledildikten sonra zamanının ileri gelenleri hakkında eleştirilerde bulunmuştur. Eleştirileri rahatsızlık uyandırmış ve Sinop'a sürgün edilmiştir. Fakat sürgün olarak gönderildiği gemi fırtınada batmıştır. Atâullah Efendi bir şekilde karaya çıkmayı başarmış ve Bolu'ya gitmiştir. İncelediğimiz kaynaklarda onun neden Bolu'ya gitmeyi tercih ettiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Atâullah Efendi, kendisinin Bolu'da bulunduğunu İstanbul'a bildirmiş ve orada kalması konusunda kendisine izin verilmiştir. 2 Ağustos 1715 (1 Şâban 1127) tarihinde Bolu'da vefat etmiştir.[236] Mezarı Bolu'da Şemsi Paşa Camii hazîresinde bulunmaktadır.[237]

Atâullah Mehmed Efendi'nin derlediği fetva mecmuasına ilaveten bir de *Mecmuâ-i Atâiyye* isimli bir eseri bulunmaktadır. Atâullah Efendi bu eserini fıkıh kitaplarından derleyerek

---

232 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 3/2618-19.

233 Osmanlı Şeyhülislamları isimli eserde Atâullah Efendi'nin ilk defa 1701 (1113) tarihinde Rumeli kazaskerliğine getirildiği bilgisine yer verilmektedir. Bununla birlikte Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin Atâullah Mehmed Efendi maddesinde ve İlmiye Salnamesindeki bilgilere göre Atâullah Efendi'nin ilk defa Rumeli kazaskeri olduğu tarih 1118 (1706-1707)'dir. Biz de 1118 tarihini tercih eden kaynakları esas aldık.

234 *İlmiyye Salnamesi: Meşihat-i Celile-i İslamiyye'nin Ceride-i Resmiyyesine Mülhakdır: Osmanlı İlmiyye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar*, haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmed Nezih Galitekin, Cevdet Dadaş (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), 406; Raşid Mehmed Efendi Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çalır, Ahmet Zeki İzgöer (İstanbul: Klasik, 2013), 3/2/951; Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları* (Ankara: Yıldız Matbaası, 1972), 111.

235 *İlmiyye Salnamesi*, 406; Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 111; İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi", 4/47.

236 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 3/2620; *İlmiyye Salnamesi*, 406; Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 111.

237 İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi", 4/47.

oluşturmuştur. Bu eser, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlendiği eserden farklıdır.[238]

i. Derlemenin Ortaya Çıkışı

Atâullah Efendi hocası Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını topladığı esere bir mukaddime yazmış ve burada hocasının verdiği fetvaları neden ve nasıl derlediğine dair doğrudan alıntılanmaya değecek kadar önemli bilgilere yer vermiştir.[239]

> Bu fakîr Atâullah Muhammed el-hakîr (nice sâl-i ferhunde-fâl zîb-efzâ-yı) sadr-ı fetvâ ve zînet-bahşâ-yı makâm-ı iftâ olan meşâyıh-ı islam -eskenehumullâhu fî dârisselâm- hazerâtının, fetâvâ-yı şerife hizmetleriyle şerefyâb ve güzârende-i evkât olup siyyemâ bu mecmuâ haviye olduğu es'ileye cevâb-ı fermân olan, âric-i meâric-i menzilet ve dâric-i medâric-i mağfiret Minkârîzâde Yahyâ Efendi merhûmun zamân-ı şerîflerinde tesvîd-i suâl-i sâil ve tetebbu'-i mesâilde şeb rûz sa'y u gûşiş olunub merhumun Fetâvâ-yı müşekkelesi bir ceridede rakamzede olmuşlardı. Kazâ-i ilâhi ile ceride âb-zede olup kabul-nâkerde-i intifa' olmuş idi. Bazı hademe-i fetvânın mecmualarına dahi bi-emrillah-i Teâlâ ziyâ' oluvermekle merhumun fetâvâsı vâsılterin-i ifazâ-i merâtib-i nisyan olup bu ma'nâ gussa-i endâz-ı bâl-i pürmelâl olmağla merhumun fetâvâsını cem'in tarafında tekâpuy-ı vâdî-i hayret-mebâdî-i fikret iken, *ihvân-ı nâdir'ul akrândan biri merhûmun imzâ-yı savâb-ihtivâsı ile mümzât fetâvâ-yı vâfire ve mesâil-i mütekâsireye zafer bulmağla bir ceride-ye fetâvâ-yı sâire gibi tertib-i kütüb ü ebvâb ile cem' idüp* lâkin nâsihin bazı ecvibede hatâsı ihtimali cevâlân-gîr-i ba'zı havâtır olmağla bu vâhime rağbet şiken-i talebe-i fetâvâ olmağın merhumun hafidi ve emsalinin vahîdi Çelebi efendi bu manâyı fakîre işrâb ve bu vâhimeyi def'e ilhâh u ishâb idüp bu esnâda leyâlinin birinde pister-nişîn-i hâb iken merhûm âlem-i misâlde izhâr-ı cemâl ve bu cem'a işâret u gûşimâl itmekle müsteînen billâhi teâla şuru'u ağâz olundu.[240]

Metinde belirtildiği üzere Atâullah Efendi, Yahyâ Efendi'nin fetva hizmetlerinde bulunmuş ve şeyhülislamlığı zamanında sorulan fetvaların kaleme alınmasında ve meselelerin araştırılmasında çalışmıştır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye sorulan fetvalar bir deftere yazılmış ancak bu defter ıslanmış ve fetvalar kullanılamaz, okunamaz hale gelmiştir. Aynı şekilde fetva hizmetinde bulunan diğer talebelerin hazırladıkları fetva defterleri de kaybolmuştur. Yahya

---

238 Bu eser üzerine yapılmış bir yüksek lisans çalışması için bk. Enes Erdoğan, *Atâullah Mehmed Efendi'nin (ö.1127/1715) Mecmûa-i Atâiyye'sinde Müftâ Bih Meseleler (Molla Hüsrev'in Düreru'l-Hukkâm Şerhu Gureri'l-Ahkâm Adlı Eseri ile Mukayeseli Olarak Aile Hukuku Örneği)* (Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

239 Mukaddimenin transkripsiyonunda Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu 421 nüshası esas alınmıştır. Mukaddimenin orijinaline EK:6'da yer verilmiştir.

240 *Fetâvâ-yı Atâullah* (Hekimoğlu, 421). (Metindeki vurgular bize aittir.)

Efendi'nin fetvalarının unutulma ve kaybolma riskine karşı, onun fetvalarını derleme konusunda genel bir fikir birliği oluşmuştur.[241]

Atâullah Efendi, kendi akranından birinin Yahyâ Efendi'nin imzasının bulunduğu birçok fetvaya ulaştığından ve bu fetvaları diğer fetva mecmuaları gibi bir deftere fıkıh kitaplarındaki sistematiğe göre topladığından bahsetmektedir. Atâullah Efendi bu sefer, fetvaları derleyen diğer kişiden *nâsih* olarak bahseder ve onun cevaplarda hata yapma ihtimalini gündeme getirir. Ayrıca onun hata yapma ihtimalini gündeme getiren tek kişinin kendisi olmadığını, başkalarının da nâsihin hata yapma ihtimalinin güçlü olduğunu düşündüğünü ifade eder. Hatta Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin torunlarından Çelebi Efendi'nin kendisine gelerek bu meseleyi arz ettiğini, kendisinden hata ihtimalini ortadan kaldırmasını rica ettiğini ve fetvaları onun derlemesini istediğini söyler. Atâullah Efendi, bu olayların gerçekleştiği sırada bir gece Yahyâ Efendi'yi rüyasında gördüğünü ve fetvalarını derlemesini istediğini ifade eder.

Atâullah Efendi'nin bu anlatısı başka birinin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını topladığını bildiği halde kendisinin de böyle bir çalışma yapmaya başlamasına dair bir gerekçelendirme çabası olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle aslında Atâullah Efendi derlediği mecmuanın başına yazdığı mukaddimeyle, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlemeye en layık kişinin kendisi olduğunu ima etmektedir. Her ne kadar akranlarından birisi çok sayıda fetvaya ulaşmış olsa da -konunun uzmanı değil sadece bir *nâsih* olduğu ima edilen- bu kişinin hata yapma ihtimalinden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu kişinin derlediği mecmua güvenilir olmayacaktır. Sonuç olarak, bu mecmuada derlenecek olan fetvaların yazımı ve cevaplarının araştırılmasında Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında gece gündüz çalışmış olan Atâullah Efendi, bu derleme faaliyetini de en doğru şekilde kendisinin yapabileceğine işaret etmektedir.

ii. Derlemenin Özellikleri

Atâullah Efendi'nin hocasının fetvalarını derlediği mecmua, bazen Atâullah Efendi'nin kendisine nispet edilerek *Fetâvâ-yı Atâullah*, bazen de Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispet edilerek *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* şeklinde isimlendirilmiştir. Mecmua, her ne kadar iki farklı isme nispet edilse de içindeki fetvaların Yahyâ Efendi'ye aidiyeti konusunda bir ihtilaf gündeme gelmemiştir.

---

241 *Fetâvâ-yı Atâullah* (Hekimoğlu, 421).

Tablo 3: Atâullah Efendi Derlemesi Kitap Bölümleri Fetva Sayıları.

	Kitap Adı	Fetva Sayısı		Kitap Adı	Fetva Sayısı
1.	Kitâbü't-Tahâret	22	**26.**	Kitâbü'ş-Şuf'a	25
2.	Kitâbü's-Salât	104	**27.**	Kitabu's-Sarf	13
3.	Zekât	88	**28.**	Kitâbu'l-Müdâyenât	22
4.	Kitâbü's-Savm	7	**29.**	Kitâbü'l-İcârât	176
5.	Kitâbü'l-Hac	9	**30.**	Kitâbü'l-Vedî'a	62
6.	Kitâbü's-Siyer	205	**31.**	Kitâbü'l-Ariye	18
7.	Kitâbü'l-Hudûd	338	**32.**	Kitâbü'r-Rehn	45
8.	Kitâbü'l-Hacr ve'l-Me'zûn	32	**33.**	Kitabu'l-Havâle	21
9.	Kitâbü'l-İkrâh	21	**34.**	Kitabu'l-Mudârebe	45
10.	Kitâbü'n-Nikâh	199	**35.**	Kitâbü'l-Vekâle	93
11.	Kitabu'r-Radâ'	47	**36.**	Kitâbü'l-Kefâlet	65
12.	Fi mesâil'l-Mehr	128	**37.**	Kitâbü'l-İkrâr	57
13.	Fi'l-Cehâz	7	**38.**	Kitâbü'l-Hibe	83
14.	Mesâil'ün-Neseb ve'l-İstîlâd	49	**39.**	Kitâbu'l-Gasb ve'd-Damân	92
15.	Fi mesâili't-Talâk	389	**40.**	Kitâbü'd-Da'vâ	137
16.	Kitâbü'l-'Itâk	80	**41.**	Kitâbü'ş-Şehâdât	197
17.	Kitâbü'l-Velâ	18	**42.**	Kitâbü'l-Kadâ	70
18.	Kitâbü'l-Eymân	29	**43.**	Kitâbü's-Sulh	53
19.	Kitâbü'l-Cinâyât	35	**44.**	Kitâbü'l-Vesâyâ	95
20.	Kitâbü'd-Diyât	157	**45.**	Kitâbü'l-Ferâiz	33
21.	Kitâbu'l-Âbık	33	**46.**	Kitâbü'l-Hünsa	3
22.	Kitâbü'ş-Şerike	54	**47.**	Kitabu'l-Kısme	37
23.	Kitâbü'l-Vakf	347	**48.**	Mesâil-ü Şettâ	4
24.	Kitâbü'l-Büyû'	246			

Derlemenin içeriğine bakacak olursak *Fetâvâ-yı Atâullah*'ta 4091 fetva bulunmaktadır. Bu sayının tespitinde en erken tarihli nüshalardan olan 1110 senesi Ramazan ayında istinsah edilen *Milli Kütüphane 06 Mil Yz B 105* isimli nüsha kullanılmıştır. Bununla birlikte her bir istinsah faaliyetinin kendine has özellikleri olduğu için *Fetâvâ-yı Atâullah*'ın diğer

nüshalarında bulunan kitap başlıkları ve fetva sayılarının bizim esas aldığımız nüshadakinden bazı farklılıklar gösterebileceği hatırda tutulmalıdır.[242]

Tablo 3'te görüldüğü üzere Atâullah derlemesinde en fazla fetvanın yer aldığı konu nikahtır. Bu konu mecmuadaki fetvaların %10,60'ına tekabül etmektedir. Daha sonra %9,59 oranıyla talak ve %8,56 oranıyla vakıf konularındaki fetvalar gelmektedir. Hadlerle ilgili fetva sayısı da vakıf fetva sayısına oldukça yakındır. En az fetvanın yer aldığı konu oruçtur. Oruçla ilgili yedi fetva bulunmaktadır. Yine az sayıda fetvanın bulunduğu ikinci konu da hacdır. Üçüncü sırada ise ariyet konusu yer almaktadır.

Burada mecmualarla ilgili önemli bir hususa tekrar değinmek faydalı olabilir. Kitap başlıklarına dair verdiğimiz bu sayısal oranlar derleyenlerin kendi tasniflerine göre bu şekildedir. Bir fetva birden fazla konuyla ilgili olduğunda fetva derleyenler, fetvaları kendi kanaatlerine göre bir başlık altına koymuşlardır. Sonuç olarak bir konudaki fetvalar sadece o kitap başlığı altında yer alan fetvalarla sınırlı değildir. Mesela, vakıf bölümü dışındaki bölümlerde de vakıf fetvalarıyla karşılaşmak mümkündür. Bununla birlikte derleyenlerin oluşturdukları mecmualardaki kitap başlıkları altında yer alan fetva sayıları konuyla ilgili genel bir tasavvur sunması açısından oldukça önemlidir.

B. Abdürrahim Efendi ve Derlemesi

Abdürrahim Efendi, Bursa mahkemesinde kâtip olarak görev yapan Kurt Mehmed Efendi'nin oğludur. Altunsu, Abdürrahim Efendi'nin doğum tarihinin bilinmediğini söylemektedir.[243] DİA'nın Abdürrahim Efendi maddesinde de onun doğum tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.[244] Bununla birlikte Ahmed Sıdkı Şukayrat, Abdürrahim Efendi'nin 1069 (1658-1659) senesinde doğduğunu ifade etmektedir.[245] Öğrenimini Bursa'da tamamlayan Abdürrahim Efendi daha sonra Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye mülâzım olmuştur. İstanbul'daki birçok medresede müderris olarak görev yapmıştır. İstanbul dışında, 1105/1693 yılında Yenişehir ve Edirne kadısı olmuştur. 1106/1694 yılında kadılıktan azledilen Abdürrahim

242 Murteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 21.

243 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 3/2662-63;Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 115.

244 İpşirli, "Abdürrahim Efendi, Menteşzâde", 1/289-290.

245 Ahmed Sıdkı Şukayrat, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İslâm*, 623.

Efendi bu tarihten sonraki on yıl boyunca resmi bir görevde bulunmamıştır.[246] Aradan geçen bu zaman diliminden sonra Osmanlı ilmî bürokrasisindeki etkinliğinin giderek artışına bakılırsa içinde olduğu ilmî ya da siyasi ağların onu yeniden yukarıya taşıyacak bir değişiklik geçirdiği söylenebilir. Altunsu, on yıl sonra Padişah II. Ahmed'in vefatından sonra tahta çıkan Sultan II. Mustafa'nın Menteşzâde Abdürrahim Efendi'yi Üsküdar kadılığına (1117/1705) getirdiğini ifade etmektedir.[247] Abdürrahim Efendi'nin artan etkinliği III. Ahmed zamanında da devam etmiştir. 1117/1705 tarihinde İstanbul kadısı, 1120/1708 tarihinde Anadolu kazaskeri olmuş, sonrasında 1123/1711, 1125/1713, 1127/1715 tarihlerinde olmak üzere üç kere Rumeli kazaskeri olarak atanmıştır. Daha sonra 26 Haziran 1127/1715 tarihinde kariyerinin zirvesine, Osmanlı ilmiyesinin başı olarak şeyhülislamlık makamına tayin edilmiştir. Abdürrahim Efendi on yedi ay bu görevde kalmış sonrasında hastalanmış ve 4 Aralık 1128/1716 tarihinde Edirne'de vefat etmiştir. Edirne'de bulunan Zehr-i Mar Mescidi bahçesine defnedilmiştir. [248]

i. Derlemenin Ortaya Çıkışı

Menteşzâde Abdürrahim Efendi, Yahyâ Efendi'ye mülâzemet eden ve onun himayesine giren isimlerden birisidir. Hocasının vefatından sonra fetvalarını bir mecmua haline getirmiştir. Günümüzde bazı araştırmacılar bu mecmuadaki fetvaları Abdürrahim Efendi'nin kendi şeyhülislamlığı zamanında verdiği fetvalar olarak kabul etmiştir. Aslında Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği bu mecmua, onun kendi zamanında verdiği fetvaları değil hocası Yahyâ Efendi'nin fetvalarını bir araya getirmiştir. Bu konudaki deliller bir sonraki başlıkta yer almaktadır.

Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen diğer öğrencisi Atâullah Efendi, yukarıda bahsedilen mecmuasının başına yazdığı mukaddimede, fetvaların derleniş sürecinden bahsederken "ihvân-ı nâdir'ul akrândan biri" ifadeleriyle isim vermeden bu fetvaları derleyen kendi dönemdaşı bir başka kişinin daha olduğunu bildirmektedir. Âtâullah Efendi'nin

246 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 3/2663-64; *İlmiyye Salnamesi*, 409; Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 115.

247 Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 115.

248 Atâî, *Nev'îzâde Atâî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 3/2665-66; Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 115; *İlmiyye Salnamesi*, 409.

ifadelerine göre bu kişi, Yahyâ Efendi'nin imzalarının bulunduğu birçok fetvaya ulaşmış ve bunları diğer fetva mecmuaları gibi fıkıh kitaplarının sistematiğine göre bir araya getirmiştir.[249]

Yahyâ Efendi'nin fetvalarının Atâullah Efendi derlemesi dışında yaygınlık kazanmış tek derlemesinin Abdürrahim Efendi'nin mecmuası olduğunu göz önüne alındığında yukarıdaki ifadelerle bahsedilen kişinin o olduğu söylenebilir. Atâullah Efendi'nin tarifine göre, kendi akranı olan bu kişi Yahyâ Efendi'nin imzasının bulunduğu birçok fetvaya ulaşmış ve bunları fıkıh sistematiğine göre tasnif etmiştir. Abdürrahim Efendi'nin mecmuasının çok sayıda fetva içermesi ve fıkıh sistematiğine göre düzenlenmiş olması da bu tarife uymaktadır.

Atâullah Efendi fetva mecmuasının başına yazdığı mukaddimesinde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını birinin topladığından bahsettikten sonra "lakin nâsihin bazı ecvibede hatası ihtimali" ifadeleriyle Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı mecmuada fetva cevaplarında hata olma ihtimalinden ve buna binaen kendisinin fetvaları derlediğinden bahsetmektedir. Âtâullah Efendi'nin bu ifadeleri Abdürrahim Efendi ile arasında bir rekabet/çekişme veya anlaşmazlık olabileceği ihtimallerini akıllara getirmektedir. Zira Atâullah Efendi Abdürrahim Efendi'nin ismini mukaddimede açıkça zikretmemekte, ayrıca Abdürrahim Efendi'nin tertip edeceği nüshada hata olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyerek onun çalışmasının değerini düşürücü bir yorum yapmaktadır. Halbuki mukaddimeden anlaşıldığına göre Atâullah Efendi derleme çalışmasını yaparken henüz Abdürrahim Efendi'nin tertip ettiği nüsha tedavüle girmiş değildir, hazırlanma aşamasındadır. İki derleme hazırlığının aynı zamanlarda yürütülmesi bu rekabetin bir diğer işareti olarak kabul edilebilir. Bu bölümün üçüncü başlığında yer alan, yazma nüshaların istinsah tarihlerine göre dağılımını gösteren *Şekil 9*'daki grafik de Abdürrahim Efendi'nin derlemesinin daha sonradan ortaya çıktığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Atâullah Efendi, hazırlanan nüshayı daha görmeden bu nüshadaki hata ihtimalinden söz etmektedir. Bu hususu iki derleyici arasındaki rekabetin ciddi bir boyutta olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Atâullah Efendi'nin, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen kişiden bahsederken kullandığı dikkat çeken ikinci ifade *nâsih*'tir. Abdürrahim Efendi, çok sayıda fetvayı, fetva suretlerinden istinsah ettiği için bu ifadenin de onu kastettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Atâullah Efendi, Abdürrahim Efendi için *nâsih* ifadesini kullanarak onun

249 "… ihvân-ı nâdir'ul akrândan biri merhûmun imzâ-yı savâb-ihtivâsı ile mümzât fetâvâ-yı vâfire ve mesâil-i mütekâsireye zafer bulmağla bir ceride-ye Fetâvâ-yı sâire gibi tertib-i kütüb ü ebvâb ile cem' idüp…" Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu 421, 1a.

sadece fetvaların kopyasını çıkaran biri olduğunu ima ederek çalışmasını değersizleştirmek istemiş olabilir.

Atâullah Efendi'nin *nâsih* ifadesini kullanması, Abdürrahim Efendi'nin bulduğu çok sayıda fetvayı bir müstensihe vermesi ve bunları bir deftere yazmasını istemesi ihtimalini de akıllara getirebilir. Fakat, Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derleme aynı zamanda fetvaların fıkıh kitaplarına göre tasnif edilerek hazırlandığı bir derlemedir. Abdürrahim Efendi'nin elimizdeki derlemesinin sistematiğine bakıldığında fetvaların herhangi bir müstensih tarafından bu kadar sistematik olarak hazırlanması ihtimalinin düşük olduğu anlaşılır. Bu itibarla Atâullah Efendi, kullandığı söz konusu iki ifadeyle de Abdürrahim Efendi'yi kastetmiş olmalıdır.

Atâullah Efendi'nin fetva mecmuasına yazdığı mukaddimede Abdürrahim Efendi'den başka ifadelerle bahsedip bahsetmediğini görebilmek için başında mukaddime bulunan Atâullah Efendi tasnifli yazma eser nüshaları incelenmiş ve söz konusu yazmalarda "ihvân-ı nâdir'ul akrândan biri" ve "nâsih" ifadelerinin tekrar ettiği ve bunların dışında başka bir ifade kullanılmadığı görülmüştür.[250]

ii. Derlemenin Özellikleri

Abdürrahim Efendi hazırladığı derlemede fetvaları ilgili kitap başlıkları altında sistematik bir şekilde tasnif etmiştir. Kitaplar aynı zamanda fasıllara ayrılarak fetvalar füru fıkıh kitaplarındaki sistematiğe göre ilgili alt başlıklara yerleştirilmiştir. Mecmuada ilgili konulardaki fetvaların başarılı ve tafsilatlı tasnifinin yapılması bu mecmuayı kullananlara büyük kolaylık sağlamıştır. *Tablo 4*'te *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de bulunan kitap başlıkları ve fetva sayıları gösterilmektedir.

250 Mukaddimesi incelenen nüshalar: *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Murad Molla, 001145); *Fetâvâ-yı Atâullah* (Laleli, 001264); *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, R-6441; *Fetâvâ-yı Atâullah*, Isl. Ms. 68; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 00953; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Beyazıt, B2761); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 005786; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 036217; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 002407; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 004847; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 005828; *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, R-8443; *Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi*, 001641; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 001220; *Fetâvâ Minkârîzâde*, B9043; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 003137; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 004018; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36275; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36306; *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*, 000314.

Tablo 4: Abdürrahim Efendi Derlemesinin Ana Konu Başlıkları ve Fetva Sayıları. [251]

	Kitap Adı	**Fetva Say.**		**Kitap Adı**	**Fetva Say.**
1.	Kitâbü't-Tahâre	25	23.	Kitâbü'ş-Şuf'a	60
2.	Kitâbü's-Salât	182	24.	Kitâbü'l-İcâre	347
3.	Kitâbü'z-Zekât	44	25.	Kitâbü'l-Mudârabe	85
4.	Kitâbü's-Savm	8	26.	Kitâbü'l-Âriye	46
5.	Kitâbü'l-Hac	15	27.	Kitâbü'l-Vedî'a	144
6.	Babu'l-A'şâr	319	28.	Kitâbü'l-Gasb ve'z-Zamân	341
7.	Kitâbü's-Siyer	448	29.	Kitâbü'r-Rehn	259
8.	Kitâbü'l-Hudûd (ve't-Ta'zîr fi'z-Zinâ)	387	30.	Kitâbü'l-İkrâr	226
9.	Kitâbü's-Serika ve Kat'u't-Tarîk	35	31.	Kitâbü'l-Hibe	315
10.	Kitâbü'l-Kerâhiyye ve'l-İstihsân	71	32.	Kitâbü'l-Kefâlet	209
11.	Kitâbü'l-Müzâra'a ve'l-Müsâkât	83	33.	Kitâbü'l-Havâle	88
12.	Kitâbü'l-Mahcûr ve'l-Me'zûn	36	34.	Kitâbü'l-Vekâle	306
13.	Kitâbü'l-İkrâh	34	35.	Kitâbü'd-Da'vâ	312
14.	Kitâbü'n-nikâh	767	36.	Kitâbü'ş-Şehâdât	138
15.	Kitâbü't-Talâk	811	37.	Kitâbü'l-Kadâ	146
16.	Kitâbü'l-'Itâk	227	38.	Kitâbü's-Sulh	256
17.	Kitâbü'l-Eymân	79	39.	Kitâbü'l-Vesâyâ	298
18.	Kitâbü'l-Cinâyât	123	40.	Kitâbü'l-Kısmet	72
19.	Kitâbü'd-Diyât	473	41.	Kitâbü'l-Ferâiz	79
20.	Kitâbü'ş-Şerike	132	42.	Fi'l-arâzâ	532
21.	Kitâbü'l-Vakf	1610	43.	Kitâbü'l-Hîtân	217
22.	Kitâbü'l-Büyû'	734			

Tablo 4'te görüldüğü üzere en fazla fetvanın bulunduğu kitap başlığı vakıftır. Vakıf başlığında yer alan fetva sayısı mecmuadaki fetvaların %15'ine tekabül etmektedir. En fazla fetva içeren ikinci konu talaktır. Talak fetvaları mecmuadaki fetvaların %7,6'sına karşılık gelmektedir. Sonuç olarak Vakıf fetvalarının sayısı mecmuada en fazla fetva bulunan talak

[251] Bu tabloda Ravza Cihan'ın hazırladığı tablodan faydalanılmıştır. Bk. Ravza Cihan, *Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin Fetvaları Işığında XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukukî Hayat* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 124-126.

konusunun neredeyse iki katıdır. Bu durum mecmua içerisinde vakıf hukuku fetvalarının sahip olduğu merkezi role işaret etmektedir. Mecmuada en fazla fetvanın bulunduğu üçüncü konu ise nikâhtır. Daha sonra buyu, arazi ve diyet konularındaki fetvalar gelmektedir. Aynı zamanda bu derlemede arazi ve öşür konularına dair oldukça fazla fetva yer almaktadır. Diğer şeyhülislam fetva mecmualarında görülmeyen bu oran Abdürrahim Efendi derlemesinin öne çıkan hususlarından bir tanesidir.

Mecmuada en az fetvanın bulunduğu kitap başlığı ise savm yani oruçtur. Oruç başlığında sadece sekiz fetva bulunmaktadır. En az fetvanın yer aldığı ikinci başlık hacdır. Hacla ilgili 15 fetva bulunmaktadır. En az fetvanın yer aldığı üçüncü konu ise taharettir. Taharetle ilgili 25 fetva yer almaktadır.

iii. Derlemenin Taş Baskısı ve Nakil Çalışmaları

Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği fetva mecmuası, ulaşılan en eski tarihli nüshaya göre 1100/1698 yılından itibaren birçok defa istinsah edilmiştir. Bu çalışmada Abdürrahim Efendi'nin derlediği 79 nüsha incelenmiştir. Eserin birçok defa istinsah edilmiş olması çok yaygın bir şekilde kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Bu istinsahların dışında, 1243/1827 yılında *Dârü't-Tıbâati'l-Ma'mûreti's-Sultâniyye* tarafından *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in taş baskısı yapılmıştır. Böylece Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının daha geniş kitlelere ulaşma imkânı olmuştur. Henüz matbaanın yaygınlaşmadığı bir dönemde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının taş baskısının yapılmış olması oldukça önemlidir.[252]

[252] Matbaa yaygınlaşma süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ayşe Tek Başaran, *The Ottoman Printing Enterprise: Legalization, Agency and Networks, 1831-1863 / Osmanlı Matbaacılığının Yerelleşmesi: Yasal Zemin, Aktörler ve Toplumsal Ağlar, 1831-1863* (Boğaziçi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019); Ömer Koçyiğit, *The Travel of Ideas in the Age of Steam and Print The Ottoman Caliphate versus Wahhabism and Mahdism* (Leiden: Leiden University, 2020); Filiz Dığıroğlu, *Osmanlı'da Dinî Matbuat Sultan Abdülhamit ve II. Meşrutiyet Devrinde Kurumlar Aktörler Denetim ve Sansür Politikaları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022).

Tablo 5: Basılı Fetva Mecmuaları. [253]

Kitap İsmi	Yazar	Basım Tarihi	Baskı Yöntemi	Sayfa
Fetâvâ-yı Abdurrahim	Şeyhülislam Menteşzâde Abdürrahim Efendi	1243	Tipografi	584s.
Netîcetü'l-Fetâvâ ma'an-Nukûl	Mehmed Arif Dürrizâde	1237, 1265	Tipografi	639s.
Fetâvâ-yı Câmi'u'l-İcâreteyn	Meşrebzade Mehmed Arif Efendi	1252	Tipografi	427s.
Behcetü'l-Fetâvâ ma'an-Nukûl	Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah	1266	Tipografi	
Fetâvâ-yı Ali Efendi ma'an-Nukûl	Şeyhülislam Ali Çatalcalı	1245,1258,1266, 1272,1278	Tipografi	737s.
Fetâvâ-yı Feyziyye ma'an-Nukûl	Şeyhülislam Feyzullah Efendi	1266		

Tablo 5'te taş baskısı yapılan fetva mecmularının basıldığı tarihler yer almaktadır. Buna göre Yahyâ Efendi'nin fetvalarının basım tarihi, *Netîcetü'l- Fetâvâ* dışındaki diğer muteber fetva mecmualarının basım tarihlerinden öncedir. Sadece, *Netîcetü'l- Fetâvâ*, Yahyâ Efendi'nin fetvalarından altı yıl önce basılmıştır.

Yahyâ Efendi'nin öğrencisi Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvaları Abdürrahim derlemesinden iki yıl sonra, *Behcetü'l-Fetâvâ* ve *Fetâvâ-yı Feyziyye* isimli mecmualar, Abdürrahim derlemesinden yirmi üç yıl sonra, Meşrebzâde'nin *Câmiu'l-İcâreteyn* isimli eseri ise Abdürrahim derlemesinden dokuz yıl sonra basılmıştır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının basımının diğerlerinden önce tamamlanmış olması yaygınlık kazandırma konusunda onun eserinin öncelendiğini ve dolayısıyla ona verilen önemi yansıtmaktadır.

Abdürrahim Efendi tasnif ettiği fetvalara kendi nakil yazmamıştır.[254] Daha önce ifade edildiği üzere şeyhülislam dışında fetva veren müftülerin fetva verirken klasik fıkıh kitaplarından ilgili meselelerin kaynaklarını göstermeleri zorunluluğu bulunmaktadır. Daha çok

253 Tablo şu eserden alınmıştır: Tek Başaran, *The Ottoman printing enterprise*, 424.

254 Taşra müftülerinin verdikleri fetvalara fıkıh kitaplarından kaynak gösterme zorunlulukları bulunmaktadır. Bu, fetvaların güvenilirliğini ve doğruluğunu sağlamak adına önemli bir prosedürdür. Öte yandan, Şeyhülislamların böyle bir zorunlulukları bulunmamaktadır. Fetva mecmualarının, diğer müftüler için daha kullanışlı hale getirilmesi amacıyla, fetvaların ardından klasik fıkıh literatüründeki kaynakları yazılmıştır. Bu işleme "nakil" adı verilmektedir. Nakil, alimlerin ve müftülerin fetvaların dayandığı temel eserleri ve görüşleri belirtmelerine olanak sağlamıştır. Böylece, fetvaların ilmî temelleri ortaya konularak, daha fazla alim ve müftünün bu eserlerden faydalanabilmesi hedeflenmiştir. Fetva nakilleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Arslan, *Nukûllü Fetvâ Mecmûaları*, 46-47.

bunu kolaylaştırmak için fetvalara nakiller yazılmıştır. Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığının üzerinden bir buçuk asır geçtikten sonra Abdürrahim derlemesinde bulunan fetvalara da nakiller yazılmıştır. Bu durum aynı zamanda Yahyâ Efendi'nin fetvalarına hala önemli ölçüde müracaat edildiğinin önemli bir göstergesidir.

Taşra müftülerinin verdikleri fetvalara fıkıh kitaplarından kaynak gösterme zorunlulukları bulunmaktadır. Bu, fetvaların güvenilirliğini ve doğruluğunu sağlamak adına önemli bir prosedürdür. Öte yandan, Şeyhülislamların böyle bir zorunlulukları bulunmamaktadır. Fetva mecmualarının, diğer müftüler için daha kullanışlı hale getirilmesi amacıyla, fetvaların ardından klasik fıkıh literatüründeki kaynakları yazılmıştır. Bu işleme "nakil" adı verilmektedir. Nakil, alimlerin ve müftülerin fetvaların dayandığı temel eserleri ve görüşleri belirtmelerine olanak sağlamıştır. Böylece, fetvaların ilmî temelleri ortaya konularak, daha fazla alim ve müftünün bu eserlerden faydalanabilmesi hedeflenmiştir.

Fetâvâ-yı Abdürrahim'e nakil yazan en meşhur kişi Mehmed b. Ahmed b. Mustafa el-Gedûsî (ö.1253/1837)'dir. Gedûsî, *Feyzü'l-Kerîm fî Nukûli Fetâvâ Abdürrahim*[255] ismiyle iki cilt halinde hazırladığı eserde *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de bulunan fetvaların nakillerini çıkarmıştır.[256] Gedûsi, 3 Safer 1238/20.10.1822 tarihinde hazırladığı nakilli mecmuayı, fetva emini olarak görev yaptığı esnada fetvahanede çalışan görevliler tarafından kullanılmak üzere oraya vakfetmiştir. İstanbul kadılığı yapmış olan Münîb Efendi'nin Gedûsi'nin hazırladığı bu eserin kabul görme sınırının nihâi derecesine ulaştığını ifade etmesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.[257] Gedûsi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim* için hazırladığı nakil çalışmasının mukaddimesinde fetvaların Menteşzâde Abdürrahim Efendi'ye ait olduğunu ifade etmektedir. "Zeyd-i mü'min bir emr-i zibâle…" fetvasından sonra yazılan "li'l-mevlâ el-allâmeti'l-merhûm şeyhilislâm Yahyâ Efendi eş-şehîr bi-Minkârîzâde" ifadesini ilk fetvaya ait kabul etmektedir. Bize göre ise bu ifade, fetva mecmuasının Minkârîzâde Yahya Efendi'nin fetvalarını içerdiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla henüz *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in taş baskısı yapılmadan 5 yıl önce söz konusu nispet probleminin var olduğu görülmektedir.[258]

---

255 Gedûsî, *Feyzü'l-Kerîm fî Nukûli Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 142-143.

256 İlgili eserin yayımlanması yönünde gerçekleştirdiğimiz çalışmalar aktif bir şekilde devam etmektedir.

257 Özen, Şükrü, "Fetva Literatürü", 301.

258 Gedûsi söz konusu mecmuayı 1238 tarihinde hazırlamış ve *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in taş baskısının 1243 yılında yapılmıştır.

Cengiz Kallek, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i tanıttığı Diyanet İslam Ansiklopedisi maddesinde *Feyzü'l-Kerîm fî Nukûli Fetâvâ Abdürrahim* isimli eseri açıklarken Gedûsi (Gedizli) Mehmed Efendi'nin (ö.1253/1837) fetvaların orijinallerini kaydetmeden klasik fıkıh kitaplarından nakil yazdığını ifade eder.[259] Şükrü Özen ise kendi incelediği nüshalarda fetvaların Türkçe orijinallerinin de bulunduğunu söyler. Kallek ve Özen'in verdikleri bilgilerdeki farklılığın inceledikleri nüshaların farklı olmasından kaynaklandığı açıktır. Bununla birlikte Abdullah Ceylan'ın açıklamaları bu ihtilafın temel sebebini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ceylan'a göre Gedûsi'nin iki farklı nakil çalışması vardır. *Feyzü'l-Kerîm fî Nukûli Fetâvâ Abdürrahim* isimli eserde, fetvalara kaynak teşkil eden Arapça ibareleri derlemiştir. *Fetâvâ-yı Abdürrahim maa'n-Nukûl* isimli çalışmada ise, fetva nakillerini Türkçe fetvaların sonuna eklemiştir.[260] Dolayısıyla ilk eser, sadece fetvaların nakillerini içerirken ikincisi hem fetvaları hem de fetvaların nakillerini içermektedir.

Abdürrahim Efendi'nin fetvalarına nakil yazan diğer isim, Malatyalı Hocazâde Seyyid Mehmed Rasim Efendi (ö.1316/1898)'dir. Seyyid Mehmed Efendi'nin nakil yazdığı eser *Fetâvâ Abdürrahim ma'an-Nukûl* ismini taşımaktadır. Seyyid Efendinin bu eseri, Sultan Abdülaziz döneminde şeyhülislamlık yapan Turşucuzâde Ahmed Muhtâr-ı Sâni zamanında (06.11.1872-11.06.1874) temize çekilmiştir.[261]

Abdürrahim Efendi'nin fetvaları üzerine nakil çalışması yapan bir diğer isim, Kâtip Mustafa Saîd Efendi (ö.1279/1862)'dir. Tayyip Okiç, Mustafa Said Efendi'nin büyük bir emek harcayarak Abdürrahim Efendi'nin fetvalarını iki cilt halinde yayımladığını söylemiştir.[262]

Abdürrahim derlemesi üzerine yapılan bir diğer çalışma özet çalışmasıdır. Çeşmizâde Mehmed Halis, daha önce zikri geçtiği üzere *Hulâsatü'l-Ecvibe'de*[263]*Fetâvâ-yı Abdürrahim*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Feyziyye, Behcetü'l-Fetâvâ ve Netîcetü'l-Fetâvâ ve Fetâvâ İbn Nüceym* isimli eserleri özetlemiştir.[264]

---

259 Kallek, Cengiz, "Fetâvâ-yı Abdürrahim", 12/437.

260 Ceylan, Abdullah, "Gedizli Mehmed Efendi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1996, 13/550-551.

261 Özen, Şükrü, "Fetva Literatürü", 302.

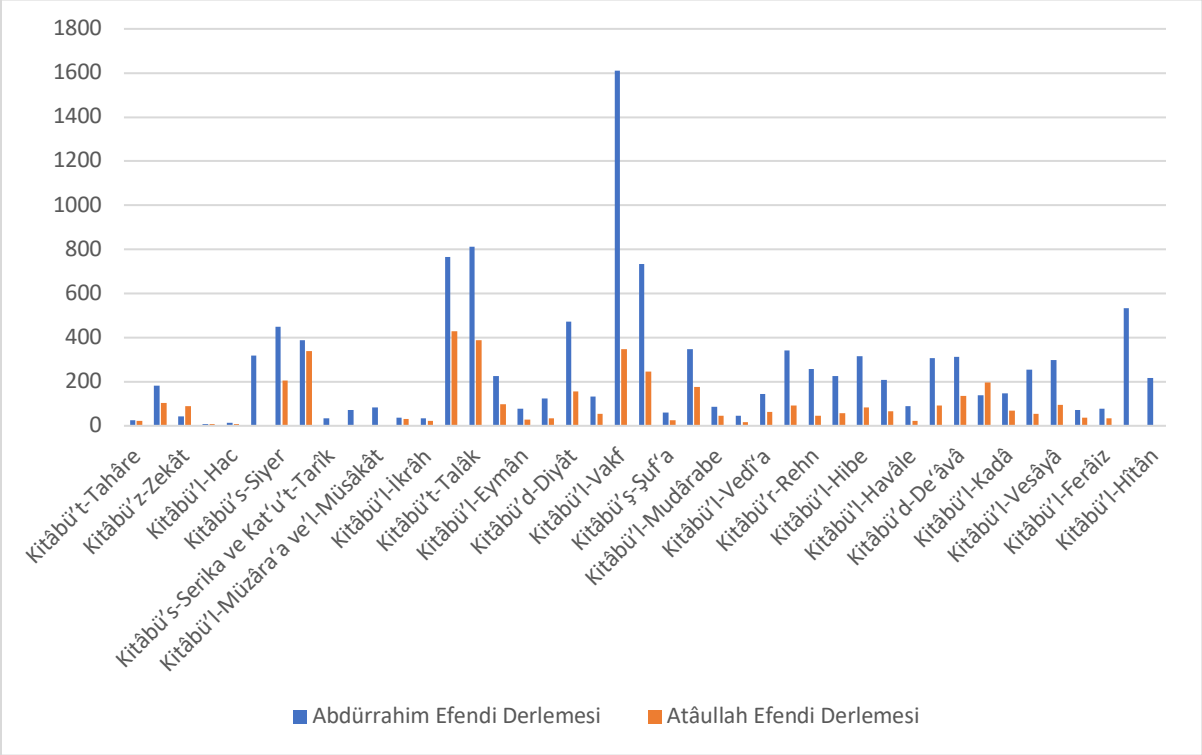
262 Arslan, *Nukûllü Fetvâ Mecmûaları*, 55; M. Tayyip Okiç, "Antepli Fakih Mustafa Said Efendi", *İslam Düşüncesi Dergisi* 1/5 (1968), 301. Okiç bu çalışmasında, *Fetâvâ-yı Abddürrahim*'deki fetvaları Abdürrahim Efendi'nin fetvaları olarak değerlendirmiştir.

263 Çeşmizâde Mehmed Halis Efendi, *Hulâsatü'l-ecvibe* (İstanbul, 1325).

264 Özen, Şükrü, "Fetva Literatürü", 302.

C. Derlemelerdeki Fetva Sayılarının Mukayesesi

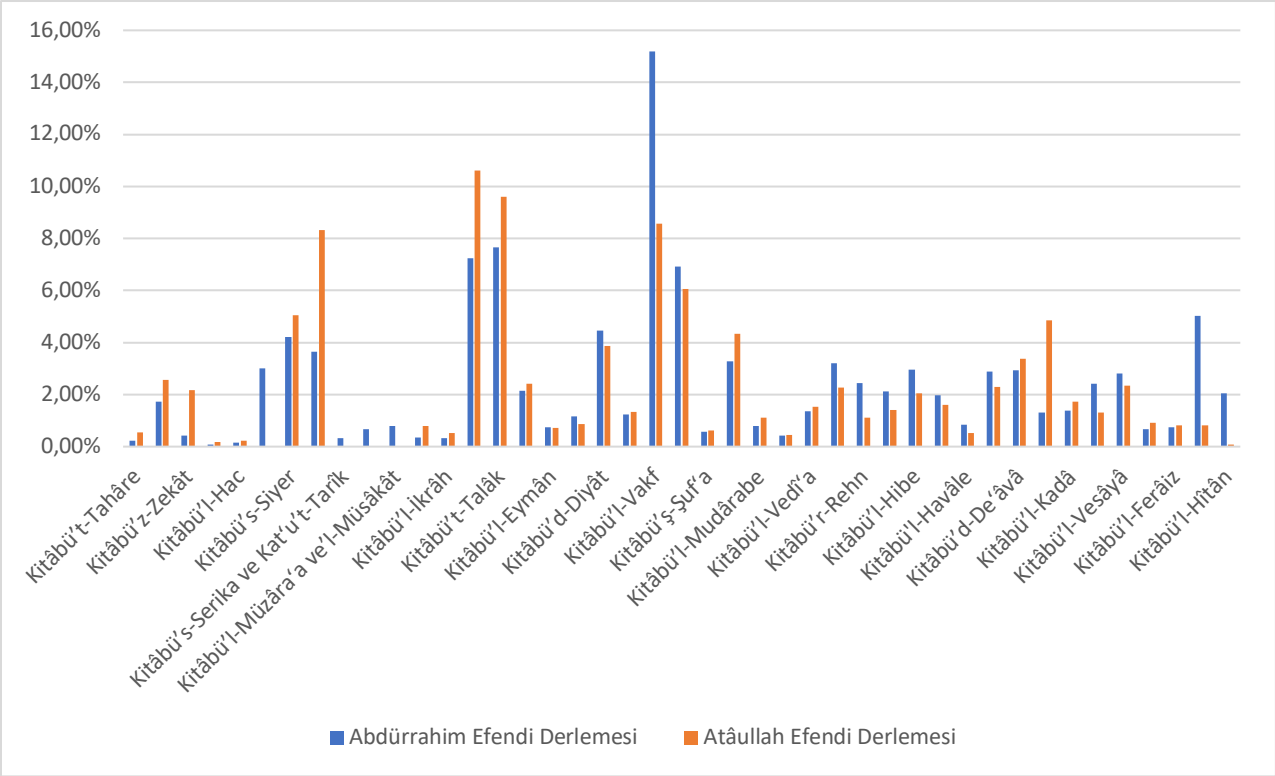
Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının, Atâullah Mehmed Efendi ve Menteşzâde Abdürrahim Efendi tarafından hazırlanan derlemeleri fetva sayısı olarak önemli ölçüde birbirlerinden farklılık arz etmektedir. *Fetâvâ-yı Atâullah*, 4091 fetva içerirken *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli derleme *Fetâvâ-yı Atâullah*'ta yer alan fetvaların iki katından daha fazla fetvaya sahiptir. *Şekil 7* ve *Şekil 8*'de iki derlemede yer alan fetva sayıları konu başlıklarına göre karşılaştırılmaktadır.



Şekil 7: Abdürrahim ve Atâullah Derlemelerindeki Kitap Başlıklarındaki Fetva Sayıları Karşılaştırması.

Şekil 7'de görüldüğü üzere, Abdürrahim ve Atâullah derlemeleri arasındaki en büyük fetva sayısı farkı vakıf hukuku konusundadır. Abdürrahim derlemesinde *Kitâbu'l-Vakf* başlığında 1610 fetva bulunurken Atâullah derlemesinde 347 fetva bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle Abdürrahim derlemesinde bulunan vakıf hukuku fetvalarının sayısı, Atâullah derlemesindeki vakıf hukuku fetvalarının sayısından 4,6 kat daha fazladır.

Abdürrahim derlemesinde vakıftan sonra en fazla fetva bulunan konu talâktır. Talakla ilgili Abdürrahim derlemesinde 811 fetva bulunurken Atâullah derlemesinde 389 fetva bulunmaktadır. Fetvalardaki hacim farklılığı nikâh ve büyû başta olmak üzere birçok konuda görülmektedir.



Şekil 8: Abdürrahim ve Atâullah Derlemelerindeki Kitap Başlıklarındaki Fetva Oranlarının Karşılaştırması.

Şekil 8'de yer alan grafik, Atâullah ve Abdürrahim derlemelerini kitap başlıklarındaki fetvaları mecmuadaki fetva sayısına oranla karşılaştırmaktadır. Atâullah derlemesinde en fazla fetvanın yer aldığı kitap başlıkları sıralaması; *Kitâbu'n-Nikâh*, *Kitâbu't-Talâk* ve *Kitâbu'l-Vakf*'tır. Atâullah derlemesinde yer alan fetvaların %10'u *Kitâbu'n-Nikâh*'ta bulunurken Nikah fetvalarının Abdürrahim derlemesindeki oranı %7'dir. Atâullah derlemesinde *Kitâbu't-Talâk*'ta yer alan fetvaların oranı %9'ken Abdürrahim derlemesinde %7'dir. *Kitâbu'l-Vakf* fetvalarının Atâullah derlemesindeki fetvalara oranı ise %8 iken Abdürrahim derlemesindeki oran %15'tir. Abdürrahim Efendi derlemesi, vakıf hukuku fetvaları açısından hem sayısal hem de oransal olarak daha fazla fetva içermektedir.

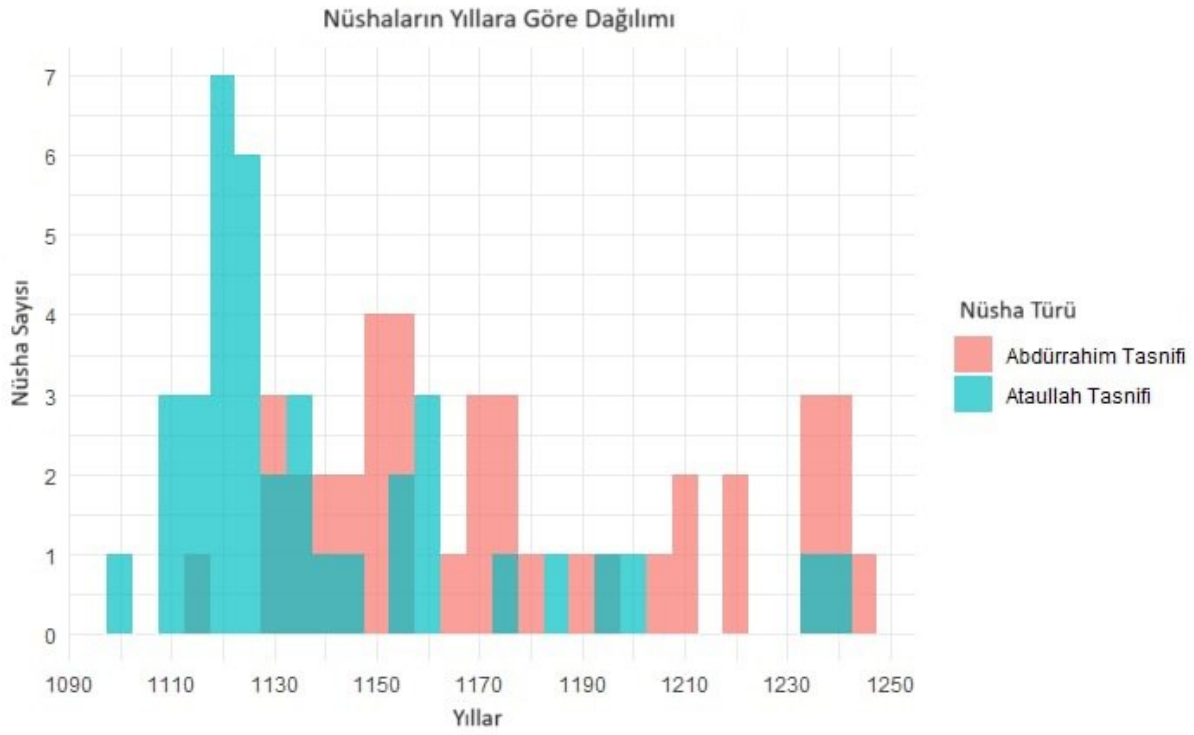
Şekil 8'de görüldüğü üzere birçok kitap başlığında Abdürrahim Efendi derlemesinde çok daha fazla sayıda fetva bulunmaktadır. Bununla birlikte her bir derlemenin sahip olduğu fetva sayısına oranla baktığımızda kitapların mecmua içerisindeki oranlarında Atâullah Efendi derlemesinde bazı kitap başlıkları öne çıkmaktadır. Bunun en çarpıcı örneği *Kitâbü'l-Hudûd*'tur. Abdürrahim derlemesinde hadlerle ilgili 387 fetva bulunurken Atâullah derlemesinde 338 fetva bulunmaktadır. Bununla birlikte hadlerle ilgili fetvaların mecmuaların kendi içerisindeki oranlarına bakıldığında bu oran Abdürrahim derlemesinde %3 iken Atâullah derlemesinde %8'dir.

Atâullah derlemesinin oransal olarak Abdürrahim derlemesinden daha fazla fetvaya sahip olduğu konulara nikah ve talak kitapları örnek verilebilir. Abdürrahim derlemesi daha fazla fetva içerse de nikah ve talak konularının mecmua içerisindeki oranıyla mukayese edildiğinde Atâullah derlemesinde bu oran daha yüksek çıkmaktadır. Nikah fetvalarının Abdürrahim derlemesindeki oranı %7 iken Atâullah derlemesinde bu oran %10'dur. Talak fetvalarının Abdürrahim derlemesindeki oranı %9 iken Atâullah derlemesinde bu oran %7'dir.

Sonuç olarak, söz konusu mukayese, Atâullah ve Abdürrahim derlemeleri arasındaki farklılıkları ve her bir derlemenin içerdiği konuların anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Abdürrahim Efendi derlemesinde daha fazla sayıda fetva bulunmasına rağmen, Atâullah Efendi derlemesi belirli konularda daha yüksek oranda fetva içermektedir. Aynı zamanda, Abdürrahim Efendi derlemesinin vakıf, talak, ikrah ve şuf'a gibi konularda yoğunlaşan açık sayısal üstünlüğünü ve diğer derlemede olmayan feraiz ve hitan gibi konuları da içermesiyle öne çıktığı görülmektedir.

III. Derlemelerin Tedavüle Girişi

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen Abdürrahim ve Atâullah Efendi'nin hazırladıkları mecmualardan hangisinin daha önce derlenip, tedavüle girdiğine dair bir fikir edinebilmek için iki mecmuaya ait ulaşabildiğimiz bütün yazma eser nüshalarının istinsah tarihleri tespit edilerek *Şekil 9*'da yer alan grafik hazırlanmıştır. Grafik, Abdürrahim ve Atâullah derlemelerinin yazma nüshalarının istinsah tarihlerinin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Buna göre Atâullah Efendi'nin derlemesi Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derlemeden önce tedavüle girmiştir. 1130/1717 yılına kadar Atâullah Efendi'nin hazırladığı mecmua daha çok istinsah edilmiştir. Bu tarihten itibaren Atâullah ve Abdürrahim derlemeleri birçok defa istinsah edilse de Abdürrahim derlemesinin istinsahında önemli ölçüde bir artış gözlemlenmektedir.



Şekil 9: Yazma Nüshaların İstinsah Tarihlerine Göre Dağılımı.[265]

Üzerinde inceleme yapma imkânı bulunan erken tarihli Abdürrahim tasnifi nüshalar *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*[266] (1100,1132), *Mecmûai Fetâvâ*[267] (1113), *Fetâvâ*[268] (1116, 1131) isimlendirmelerine sahiptir. İstinsah edilen nüshalar arasında Abdürrahim Efendi'ye nispetle isimlendirilen en erken tarihli nüsha 1100 tarihine ait *Fetâvâ-yı Menteşzâde*[269] isimli nüshadır. Erişim ve inceleme imkânı bulduğumuz nüshaların istinsah tarihleri ve isimlendirmeleri, Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği mecmuanın önce Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye daha sonra Abdürrahim Efendi'ye nispet edildiğini ortaya koymaktadır. Atâullah Efendi'nin ismine nispetle meşhur olan Atâullah Efendi tasnifli mecmuada da benzer bir durum söz konusudur. Atâullah Efendi tasnifli erken tarihli nüshalar *Fetâvâ*[270] (1110) ve *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*[271] (1112) olarak isimlendirilmiştir. İncelenen nüshalar arasında Atâullah Efendi'ye nispetle

---

265 Bu grafiğin oluşturulmasında yardımlarını esirgemeyen Arif Yasin Kavdır'a teşekkür ederim.

266 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5819; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Harvard Law School, MS 1402.

267 *Mecmûai Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Saadeddin Mübteği, 95).

268 *Fetâvâ*, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi, 953).

269 *Fetâvâ Menteşzâde*, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B9044).

270 *Fetâvâ* (Millet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, 06 Mil Yz B 105).

271 *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Ragıp Paşa, 628; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 04450.

isimlendirilen en erken tarihli nüsha, 1113 tarihinde istinsah edilen *Fetâvâ-yı Atâullah*[272] isimli nüshadır. Bu nüshaların istinsah tarihleri ve isimlendirmeleri de nüshaların Atâullah Efendi'ye nispetinin daha sonradan olduğunu ortaya koymaktadır.

Başlangıçta hem Atâullah Efendi hem de Abdürrahim Efendi derlemelerinin Yahyâ Efendi'nin fetvalarından oluştuğu bilinmekteydi. Ne var ki, zaman içerisinde bu bilgi unutulmuş ve Abdürrahim Efendi derlemesinin içeriği, derlemeyi oluşturan kişi olan Abdürrahim Efendi ile ilişkilendirilmeye başlamıştır. Özellikle, Abdürrahim Efendi derlemesinin taş baskısının yapılmasının ardından, fetvaların Abdürrahim Efendi'ye ait olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte daha önce geçtiği üzere söz konusu nispet problemi daha eskilere uzanmaktadır. Gedûsi'nin *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in taş baskısı yapılmadan beş yıl önce hazırladığı *Feyzü'l-Kerîm fî Nukûli Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli eserde *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'deki fetvalar Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin fetvaları olarak kabul edilmiştir.[273] Bu durum, fetvaların ortaya çıktığı tarihi bağlamın doğru bir şekilde anlaşılmasının önüne geçmiştir.

A. Atâullah Efendi Derlemesinin Yazma Nüshaları

Atâullah Efendi'nin, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediği mecmua birçok defa istinsah edilmiştir. Bu çalışmada istinsah edilen nüshalardan 67 tanesi incelenmiştir. Atâullah Efendi'nin hazırladığı mecmua kütüphane kataloglarında daha çok Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ismine nispetle *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*[274]*, Fetâvâ Yahyâ Efendi*

---

272 *Fetâvâ-yı Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 422).

273 Gedûsî, *Feyzü'l-kerîm fî nukûli Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 142-143, 1b.

274 *Fetâvâ-yı Minkârîzâde Yahya Efendi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Ömer İşbilir, 100); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 601); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa, 111); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 628; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Şehid Ali Paşa, 1055); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 2970; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 4204-I; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 2407; *Fetâvâ-yı Minkarizade*, Edirne Selimiye, 1072; *Fetâvâ-yı Minkarizade*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5699; *Fetâvâ-yı Minkarizade*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 6107; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1095); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Süleymaniye Kütüphanesi, M. Hilmi- F. Fehmi, 78); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Süleymaniye Kütüphanesi, M. Hilmi- F. Fehmi, 59); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5986; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Murad Molla, 1145); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3391; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Beyazıt, B2761); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 4450; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5786; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 4847; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5828; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 1220; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 3137; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3416; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 4018. (26 nüsha)

Minkârîzâde[275]*, Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi*[276]*, Fetâvâ Minkârîzâde*[277] isimleriyle kaydedilmiştir.[278] Atâullah Efendi, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını toplayan kişi olduğu için fetvalar onun ismine nispetle *Fetâvâ-yı Atâullah*[279]*, Fetâvâ-yı Atâullah Efendi*[280]*, Fetâvâ-yı Atâiyye*[281]*, Fetâvâ-yı Şeyhülislam Atâullah*[282] isimleriyle de kaydedilmiştir. Kataloglarda *Fetâvâ* ve *el-Fetâvâ*[283] ismiyle kaydedilen Atâullah Efendi tasnifli nüshalar da vardır. Bir nüshanın ismi ise hem Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye hem de Atâullah Efendi'ye nispetle Fetâvâ-*yı Minkârîzâde (Fetâvâ-yı Atâullah)*[284] olarak kaydedilmiştir. Atâullah Efendi'nin tasnif ettiği mecmuanın yazma nüshalarının künye ve istinsah tarihleri bilgileri *EK:4*'te yer alan tabloda gösterilmiştir.

Atâullah Efendi her ne kadar tasnif ettiği mecmuanın başına bir mukaddime yazmış olsa da bu mukaddimeye bütün nüshalarda yer verilmemiştir. İncelenen 67 nüshadan 36'sında mukaddime bulunmaktadır.[285]

---

275 *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, R-6441; *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, R-8443; *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-412; *Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-106. (4 nüsha)

276 *Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi*, 1641.

277 *Fetâvâ Minkârîzâde*, B9043; *Fetâvâ Minkârîzâde*, Beyazıt Kütüphanesi, B9039. (2 nüsha)

278 İnceleme imkânı bulduğum 33 nüsha Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ismine nispetle kaydedilmiştir.

279 *Fetâvâ-yı Atâullah* (Laleli, 1264); *Fetâvâ-yı Atâullah* (Laleli, 1264); *Fetâvâ-yı Ataullah*, Isl. Ms. 68; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 953; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 3442); *Fetâvâ-yı Atâullah*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, HFK73115; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Hekimoğlu, 422); *Fetâvâ-yı Atâullah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 6345; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36217; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 3251); *Fetâvâ-yı Atâullah*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 1217; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Hekimoğlu, 421); *Fetâvâ-yı Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7471); *Fetâvâ-yı Atâullah*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 2004; *Fetâvâ-yı Atâullah*, Nuruosmaniye, 2005; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36275; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36306; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2386). (18 nüsha)

280 *Fetâvâ-yı Atâullah Efendi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 663).

281 *Fetâvâ-yı Ataiye*, İBB Kitaplığı, Bel Yz K 0815 02; *Feteva-i Ataiyye*, Atıf Efendi, 1140; *Fetâvâ-yı Ataiyye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 564). (3 nüsha)

282 *Fetâvâ-yı Şeyhülislam Atâullah* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 3403/1); *Fetâvâ-yı Şeyhülislam Atâullah* (Yazma Bağışlar, 3403/1). (2 nüsha)

283 *el-Fetâvâ*, Atıf Efendi, 1154; *Fetâvâ* (Millet Kütüphanesi, 06 Mil Yz B 105); *Fetâvâ* (Millet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 6657). 06 Mil Yz A 6657 numaralı nüshanın yazar adı kataloglarda Menteşi-zâde Abd er-Rahîm b. Mahmûd Bursavî olarak kaydedilmiştir. Fakat bu nüsha Abdürrahim Efendi'nin tertibiyle hazırlanan nüshalardan değildir. Atâullah Efendi'nin tasnifiyle Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içermektedir.

284 *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Fetâvâ-yı Atâullah)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 427.

285 Başında mukaddime bulunan nüshalar: *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3242; *Fetâvâ Minkârîzâde*, B9043; *Fetâvâ Minkârîzâde*, B9039; *Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde*, R-6441; *Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde*, R-8443; *Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde*, R-412; *Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde*, R-106; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde Yahya Efendi* (Ömer İşbilir, 100); *Fetâvâ-yı Atâullah* (Laleli, 1264); *Fetâvâ-yı Ataullah*, Isl. Ms. 68; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 953; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Yazma Bağışlar, 3442); *Fetâvâ-yı Atâullah*, HFK73115; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Hekimoğlu, 422); *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36217; *Fetâvâ-yı Atâullah* (Yazma Bağışlar, 3251); *Fetâvâ-yı Atâullah* (Hekimoğlu, 421); *Fetâvâ-yı Atâullah* (Yazma Bağışlar, 7471); *Fetâvâ-yı Atâullah*, 2005; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36275; *Fetâvâ-yı Atâullah*, 36306; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 2407; *Fetâvâ-yı Minkarizade*, 5699; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Esad Efendi, 1095); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*

B. Abdürrahim Efendi Derlemesinin Yazma Nüshaları

Abdürrahim Efendi'nin derlediği mecmua birçok defa istinsah edilmiştir. Bu çalımada farklı kütüphanelerde bulunan *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in 78 tam nüshası tespit edilmiştir. Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği mecmua kütüphane kataloglarında daha çok kendi ismine nispetle *Fetâvâ-yı Abdürrahim*[286], *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*[287], *Kitâbu'l-Fetâvâ el-Abdürrahim*[288], *Fetâvâ-yı Abdürrahim Menteşizâde*[289], *Fetâvâ Menteşzâde*[290] ve *Ravzatü'l-Mesâil Fetâvâ-yı Abdürrahim*[291] isimleriyle kaydedilmiştir. Ayrıca eserin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ismine nispet edilerek *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*[292], *Fetâvâ Minkârîzâde*[293], *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*[294] isimleriyle de kataloglara kaydedildiği daha önce ifade edilmiştir. Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği mecmua, *Mecmûai Fetâvâ*[295] ve *Mecmuatü'l Fetâvâ*[296] isimleriyle de

(M. Hilmi- F. Fehmi, 59); *Fetâvâ-yı Şeyhülislam Atâullah* (Yazma Bağışlar, 3403/1); *Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi*, 1641; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Murad Molla, 1145); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* (Beyazıt, B2761); *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5786; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 4847; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5828; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 1220; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 3137; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 4018; *Feteva-i Ataiyye*, 1140.

286 *Fetâvâ-yı Abdurrahîm* (Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1504); *Fetâvâ-yı Abdurrahîm* (Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B2764); *Fetâvâ-yı Abdurrahîm* (Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1503); *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 9922; *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, İBB Kitaplığı, MC Yz K 72_01; *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, İBB Kitaplığı, Bel Yz B 21; *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-430; *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1139); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1138); *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Süleymaniye Kütüphanesi, 136; *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 327); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey, 122); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 315); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Edirne Selimiye, Selimiye, 1046); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 490); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1121); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 1211); *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Süleymaniye Kütüphanesi, 262; *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1147); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 1440); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 250).

287 *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Konya İl Halk Kütüphanesi, BY4019; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 1266; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3570; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3573; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Konya İl Halk Kütüphanesi, BY3930; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Leiden University Libraries, Cod. Or. 14.654.

288 *Kitâbu'l-Fetâvâ el-Abdürrahim*, Universitätsbibliothek Leipzig, Cod. Tur. 4.

289 *Fetâvâ-yı Abdürrahim Menteşizâde*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-413.

290 *Fetâvâ Menteşzâde* (Beyazıt, B9044).

291 *Ravzatü'l-Mesail Fetâvâ-yı Abdürrahim*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 6222.

292 *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, MS 1402; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 2001; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 2002; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5941; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5743; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 6233; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 2992; Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5819; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 1264; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 4737-7; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 6704.

293 *Fetâvâ Minkârîzâde*, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V3413-166).

294 *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, Nuruosmaniye, 2003.

295 *Mecmû'a-i Fetâvâ* (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şry, 88); *Mecmû'a-i Fetavâ* (Saadeddin Mübteği, 95).

296 Menteşzade, Abdurrahim Efendi b. Mehmed el-Bursevi, *Mecmuatü'l-Fetâvâ, Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, 321); *Mecmuatü'l Fetâvâ*, Konya İl Halk Kütüphanesi, BY7338.

kaydedilmiştir.[297] Ayrıca kataloglarda *el-Fetâvâ* ve *Fetâvâ*[298] isimleriyle kaydedilen Abdürrahim tasnifi nüshalar da bulunmaktadır. İncelenen 79 nüsha bütün fıkıh konularına dair fetvaların yer aldığı tam nüshalardır. Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği mecmuanın yazma nüshalarının künye ve istinsah tarihi bilgileri EK 5'te yer alan tabloda gösterilmiştir.

Bazı nüshalar fetvaların tamamını içermemekte bazıları ise Abdürrahim Efendi'ye nispet edilse de *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'den içerik olarak farklılıklar taşımaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 3961 numaralı nüsha, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin sadece arazi ve vakıfla ilgili fetvalarını içermektedir. 1a-95b varakları arasında Abdürrahim Efendi'nin tasnifiyle vakıfla ilgili fetvalar, 98a-132a varakları arasında araziyle ilgili fetvalar yer almaktadır. [299]

Kataloglarda yazar adı Menteşi-zâde Abd er-Rahîm b. Mahmûd Bursavî olarak kaydedilen 06 Mil Yz B 105 [300], 06 Mil Yz A 6657 [301] ve Amasya İl H. 1631/04 [302] numaralı nüshalar Abdürrahim Efendi'nin tasnifiyle hazırlanan nüshalardan değildir. Nüshalar üzerindeki incelemeler, bunların Atâullah Efendi'nin tasnif ettiği nakilli fetva mecmuası olduğunu göstermiştir.

---

297 Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı mecmuanın Mecmûai Fetâvâ olarak isimlendirilme sebepleriyle ilgili görüşlerimize ileride gelecek *Fetâvâ-yı Abdürrahim'in Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarını İçerdiğine Dair Deliller* başlığı altında yer vereceğiz.

298 *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 464-1,2, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 496, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *el-Fetâvâ* (Aşir Efendi, 137); *el-Fetâvâ*, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 610); *Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, 953); *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 MİL YZ B 937, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 4666, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-405, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, 1898; *Fetâvâ*, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi, Harput, 356); *Fetâvâ*, Nevşehir Ürgüp Tahsinağa, 50 Ür 321, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi, 1570); *Fetâvâ*, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, 534, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 HK 4809, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7082, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7893, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 554, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 561, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1230); *Fetâvâ*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-8453, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi; *Fetâvâ*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-573, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi.

299 *Kitabu'l-Vakf/Arazi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3961- 1,3.

300 *Fetâvâ* (Millet Kütüphanesi, 06 Mil Yz B 105).

301 *Fetâvâ* (Millet Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 6657).

302 *Fetâvâ*, Amasya İl Halk Kütüphanesi, 1631/04, haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi.

C. Nispeti Hatalı Nüshalar

Birinci bölümde bahsedildiği üzere, 17. yüzyılda uzun süre şeyhülislamlık yapan iki Yahyâ Efendi vardır. Bunlardan birincisi bu yüzyılın ilk yarısında şeyhülislamlık yapan Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi (ö.1053/1644)'dir. İkincisi ise 17. yüzyılın ikinci yarısında şeyhülislamlık yapan Minkârîzâde Yahyâ Efendi'dir. İkisinin fetva mecmuası için de *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* isimlendirilmesi kullanılmıştır. Büyük ihtimal benzer isimlendirmelere sahip olmalarından kaynaklanan kataloglama hataları olmuştur. Kütüphane kataloglarında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispet edilerek kaydedilen 34 nüsha aslında Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içermektedir. Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren fakat Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye nispetle kataloglara kaydedilen nüshalar *Tablo 6*'da gösterilmektedir.

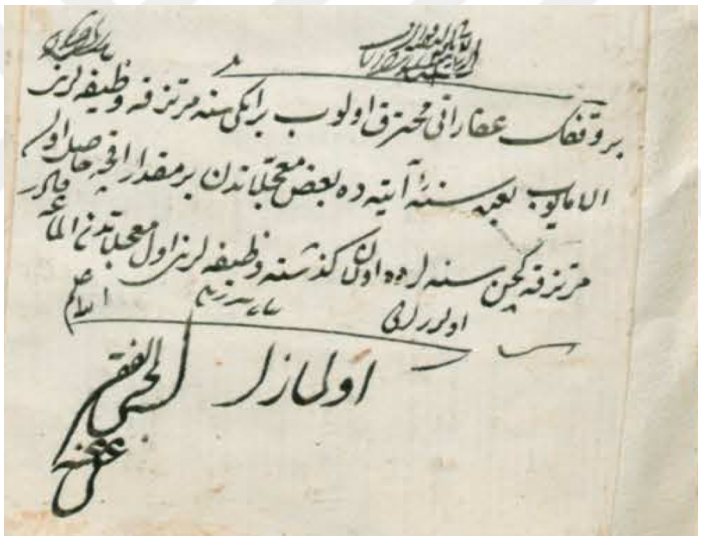
Tablo 6: Kataloglarda Minkârîzâde Yahyâ Efendi Olarak Kaydedilen Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi Mecmuaları.

	Bulunduğu Yer	Adı		Bulunduğu Yer	Adı
1	Diyanet İşleri Baş. 3175	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	**18**	Manisa İl H. 45 Hk 7486	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi
2	Milli Ktp. 01 Hk 1054	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	**19**	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 408	Fetâvâ
3	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 206	Fetâvâ	**20**	Milli Ktp. 55 Hk 871	Fetâvâ
4	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 416-1	Fetâvâ	**21**	Gazi Hüsrev R-6981	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi Minkârîzâde
5	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 896	Fetâvâ	**22**	Milli Ktp. 06 Mil Yz B-1150	Fetâvâ
6	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 995	Fetâvâ	**23**	Milli Ktp. 26 Hk 305	Fetâvâ
7	Manisa İl H. 45 Hk 3478	Fetâvâ	**24**	Milli Ktp.06 Mil Yz A 6786	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi
8	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 561	Fetâvâ	**25**	Topkapı Sarayı A788	Fetâvâ-i Yahyâ Efendi
9	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 1157	Fetâvâ	**26**	Topkapı Sarayı A789	Fetâvâ-i Yahyâ Efendi
10	Eskişehir İl. H. 26 Hk 1079		**27**	Topkapı Sarayı A790	Fetâvâ-i Yahyâ Efendi
11	Amasya İl H. 05 Ba 484	Fetâvâ	**28**	Topkapı Sarayı A801	Fetâvâ-i Yahyâ Efendi
12	Süleymaniye Esad Efendi 1088		**29**	Diyanet İşleri Baş. 3111	Fetâvâ-yı Abdurrahîm Efendi
13	Süleymaniye Hacı Selim Ağa 449		**30**	Diyanet İşleri Baş. 1217	Fetâvâ-yı Abdurrahîm Efendi
14	Süleymaniye Nuruosmaniye 2056		**31**	Diyanet İşleri Baş. 4463	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi
15	Manisa İl H. 45 Hk 3478	Fetâvâ	**32**	Konya İl H. By 7545	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi
16	Manisa İl H. 45 Hk 8491	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi	**33**	Burdur İl. H. 1980	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi
17	Manisa İl H. 45 Ak Ze 446	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi	**34**	Akseki H.	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi

IV. *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarını İçerdiğine Dair Kanıtlar

A. Şeyhülislam İmzalı Fetvaların Bulunması

Fetva usulüne göre şeyhülislamlara sorulan fetvalar bir kâğıda yazılır, şeyhülislam ilgili kâğıdın altına sorunun cevabını yazar ve imzasını atardı. Bu tür orijinal fetva suretlerinin toplandığı mecmualar bulunmaktadır. Genellikle bu mecmualarda birçok şeyhülislama ait orijinal fetva sureti bulunmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin 107 adet orijinal fetva suretini tespit ettik. Bunlardan 78 tanesi, Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derlemede bulunmaktadır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi imzalı fetva suretlerinin Abdürrahim Efendi derlemesinde bulunması, *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli derlemenin onun fetvalarını içerdiği konusunda kesin bir kanıttır. Aşağıda bu fetvalardan bir tanesi ve transkripsiyonu örnek olarak sunulmuştur.



Resim 4 Abdürrahim derlemesinde bulunan Minkârîzâde Yahyâ Efendi imzalı bir fetva sureti (Nadir Eserler 2088).

Resim 4'ün transkripsiyonu: Bir vakfın akâratı muhterik olup bir iki sene mürtezika vazîfelerini alamayıp ba'dehu sene-i âtiyede bazı mu'accelâtdan bir mikdâr akçe hâsıl olsa mürtezika geçen senelerde olan güzeşte vazîfelerini ol mu'accelâtdan almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.[303]

[303] Bu fetva Abdürrahim Efendi derlemesinde aynı şekilde bulunmaktadır: Minkarizade Yahya Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim* 1/430.

B. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Adının Yer Alması

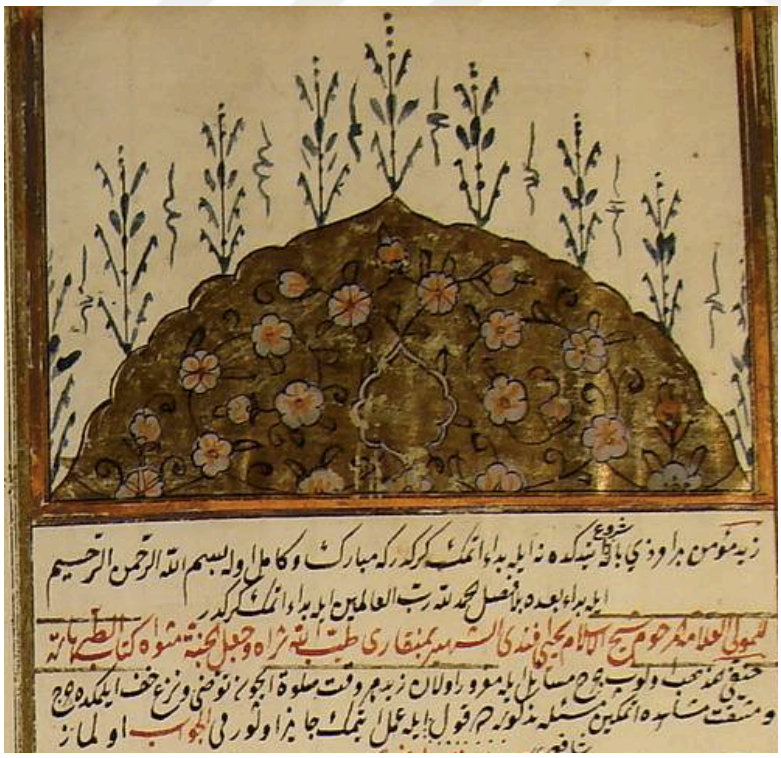
Abdürrahim Efendi'nin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediği mecmualarda, fetva nakillerinden Bahâi Efendi'ye ait olduğunu öğrendiğimiz, bir Müslümanın yeni bir işe nasıl başlaması gerektiğine dair bir fetva yer almaktadır.[304] Bu fetvadan sonra eserin incelediğimiz 80 nüshasının 52'sinin başında genelde bir başlık şeklinde yazılan "li'l-mevlâ el-allâmeti'l-merhûm şeyhilislâm Yahyâ Efendi eş-şehîr bi-Minkârîzâde. Tayyeballâhu serâhu ve ceale'l-cennete mesvâhu" ifadeleri yer almaktadır.[305] Bu ifade, bundan sonraki fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi tarafından verilen fetvalar olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu ifadenin yer aldığı iki örnek *Resim 4* ve *Resim 5*'te gösterilmektedir.

304 *"*Zeyd-i mümin bir emr-i zî-bâle şurû' ettikde ne ile bed' etmek gerekdir ki mübarek ve kâmil ola? el-Cevâb: Bismillahirrahmanirrahim ile bed' edib ba'dehu bilâ-fasl Elhamdülillah ile bed' etmek gerekdir."

305 Başında "*li'l-mevlâ..*" *ifadesi bulunan nüshalar şunlardır:* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 52); (Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, 153); Universitätsbibliothek Leipzig, Cod. Tur. 4; Leiden University Libraries, Cod. Or. 14.654; İBB Kitaplığı, B70; Samsun İl Halk, 55 Hk 1001; Kayseri Raşit Efendi, 384; *el-Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 137); *el-Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 610); *Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1570); *Fetâvâ*, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, 1898; *Fetâvâ*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 HK 4809; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 4666; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 464-1,2; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 MİL YZ B 937; *Fetâvâ*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-405; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 496; *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7893; *Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1230); *Fetâvâ*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-8453; *Fetâvâ*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-573; *Fetâvâ Menteşzâde* (Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B9044); *Fetâvâ Minkârîzâde* (Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V3413-166); *Fetâvâ-yı Abdurrahîm* (Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1504); *Fetâvâ-yı Abdurrahîm* (Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1503); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 315); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 1211); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Harput, 356); *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Süleymaniye Kütüphanesi, 262; *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Süleymaniye Kütüphanesi, 136; *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1147); *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 57; *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-430; *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Edirne Selimiye, Selimiye, 1046); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 490); *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1138); *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, İBB Kitaplığı, Bel Yz B 21; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 1266; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3570; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Konya İl Halk Kütüphanesi, BY4019; *Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi*, Konya İl Halk Kütüphanesi, BY3930; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5819; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5941; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 6233; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Harvard Law School, MS 1402; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5941; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 2992; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Nuruosmaniye, 2002; *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, Nuruosmaniye, 2003; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 1264; *Mecmûai Fetâvâ* (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şry, 88); *Mecmûai Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Saadeddin Mübteği, 95).



Resim 5 Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr.6233.



Resim 6 Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, nr. R-405.

C. Atâullah Efendi'nin Mukaddimesindeki Bilgiler

Atâullah Efendi'nin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediği ve fetvaların nakillerine yer verdiği mecmuasının başında yer alan mukaddimeyi "Atâullah Mehmed Efendi ve Derlemesi" başlığında incelemiştik. Söz konusu mukaddimede, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen bir çalışma olduğuna yönelik önemli deliller bulunmaktadır.

Daha önce belirtildiği üzere, Atâullah Efendi'nin mukaddimesinde "ihvân-ı nâdir'ul akrân"[306] olarak tanımladığı kişinin Abdürrahim Efendi olması kuvvetle muhtemeldir. Bu ifadelerin Abdürrahim Efendi'yi kastetmesi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen kişi olarak onu işaret eden önemli bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

D. Müstensihlerin Açıklamaları

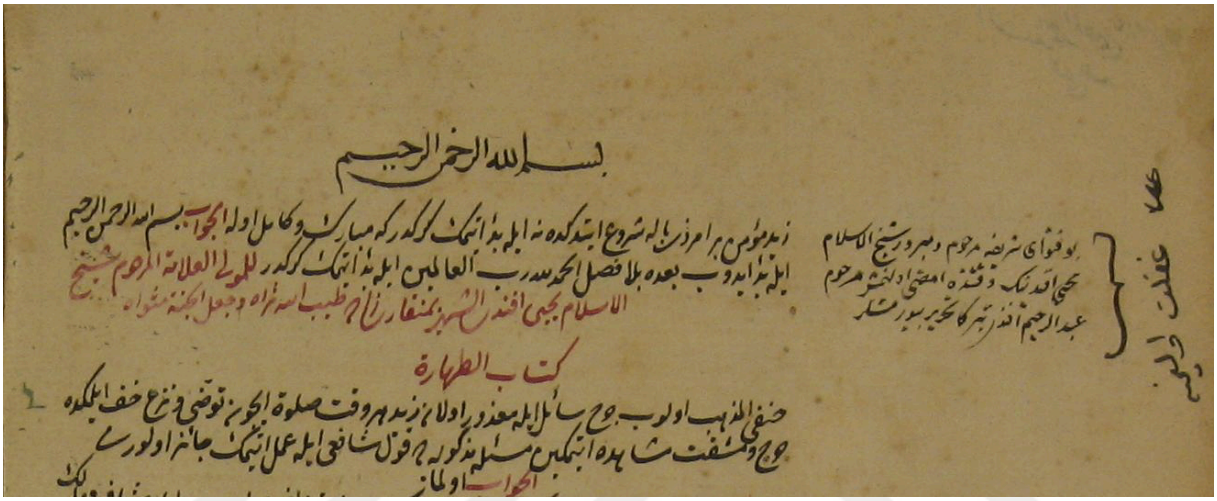
Abdürrahim Efendi'nin tertip ettiği mecmuayı istinsah eden müstensihlerin çeşitli açıklamaları da eserin içerdiği fetvaların Yahyâ Efendi'ye ait olduğunu belirtmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

i. Manisa İl Halk Kütüphanesinde 45 HK 4809 numarasıyla kayıtlı olan nüshada fetvaların başladığı varakta ilk fetvanın hemen sonrasında "li'l-mevlâ el-allâmeti'l-merhûm şeyhilislâm Yahyâ Efendi eş-şehîr bi-Minkârîzâde. Tayyeballâhu serâhu ve ceale'l-cennete mesvâhu" ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadenin sağına eklenen bir derkenarda yer alan "Gaflet Olunmaya! Bu fetvâ-yı şerife merhum ve mebrûr Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin vaktinde imza olunmuş, merhum Abdürrahim Efendi teberrüken tahrir buyurmuşlar." ifadesiyle, bu mecmuadaki fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin verdiği fetvalar olduğu konusunda okuyucu uyarılmaktadır. Ayrıca bu uyarı burada açıklık getirmeye çalıştığımız karışıklığın erken tarihlerde de görülmeye başlandığına dair bir işarettir.

"Gaflet Olunmaya! Bu fetvâ-yı şerife" ifadesinde "fetva" kelimesi kullanılmış olsa da bununla fetva mecmuası kastedilmiş olmalıdır. Bununla birlikte söz konusu ifadenin sadece karşısında yer alan fetva için geçerli olduğu iddia edilebilir. Fakat mecmuanın başında yer alan söz konusu fetvaya yazılan başka yazma eserlerdeki nakillerde bu fetvanın Bahai Efendi'ye ait

306 Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu 421.

olduğu yazılmıştır.[307] Dolayısıyla bu açıklamanın tek bir fetva için yazılmış olması ihtimali oldukça düşüktür. Ayrıca söz konusu açıklamanın "li'l-mevlâ el-allâmeti'l-merhûm şeyhilislâm Yahyâ Efendi eş-şehîr bi-Minkârîzâde…" ifadesinin karşısına yazılmış olması "fetva" kelimesi ile fetva mecmuasının kastedilmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Başka bir husus ise, bazen fetva mecmualarında başka şeyhülislam fetvalarından nakiller yapılmakta ve bu durumda ilgili şeyhülislamın adının yazılmasıyla yetinilmektedir. Buradaki "gaflet olunmaya!" ifadesi ise çok daha önemli bir bilgi hakkında okuyucuyu uyarmaktadır. Tüm bunlar söz konusu ifadeyle tek bir fetvanın değil söz konusu mecmuanın kastedildiğini göstermektedir.



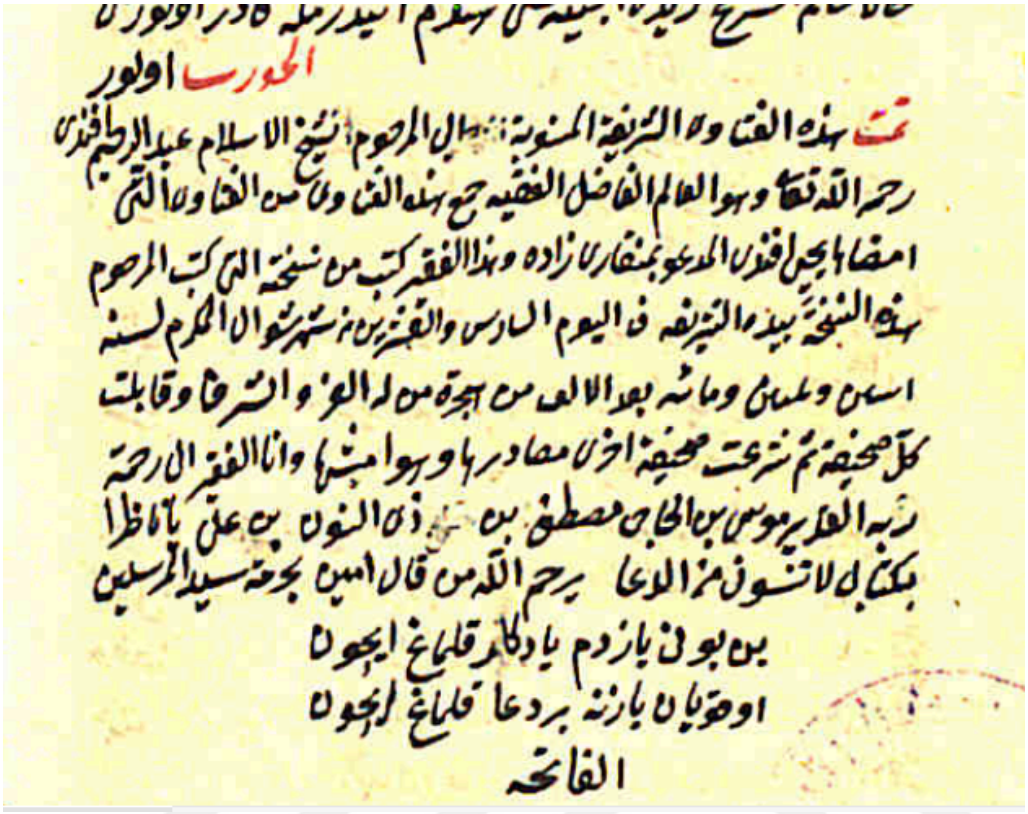
Resim 7 Manisa İl Halk Ktp., 45 HK 4809.

Aynı eserin girişinde Abdürrahim Efendi'nin tasnifi olan diğer mecmualarda olduğu gibi eser ismi derleyene nispet edilerek "Abdürrahim Efendi Fetâvâsı" olarak kaydedilmiştir. "Gaflet olunmaya…" açıklamasını yazan kişi, Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı bu fetva mecmuasındaki fetvaların "Abdürrahim Efendi Fetâvâsı" ismini taşıması sebebiyle Menteşzâde Abdürrahim tarafından verilen fetvalar olarak algılanabileceğini düşündüğünden yahut böyle bir algının bulunması sebebiyle okuyucuları fetvaları veren kişinin Minkârîzâde Yahyâ Efendi olduğu konusunda uyarma ihtiyacı hissetmiş olmalıdır.

ii. Süleymaniye Kütüphanesinde Carullah 953 numarada kayıtlı olan eser Abdürrahim Efendi'nin tasnifiyle hazırlanmıştır. Nüshanın müstensihi bu nüshayı bizzat Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı nüshadan istinsah ettiğini söylemekte ve hem nüshadaki fetvaların aidiyeti hem de Abdürrahim Efendi'nin fetvalarının

307 *Fetâvâ Menteşzâde* (Beyazıt, B9044); *Mecmû'a-i Fetavâ* (Saadeddin Mübteği, 95).

derlenmesindeki rolüne dair önemli açıklamalarda bulunmaktadır. Aşağıda müstensihin bu açıklamalarının tercümesine yer verilmektedir.



Resim 8 Süleymaniye Ktp., Carullah, nr.953.

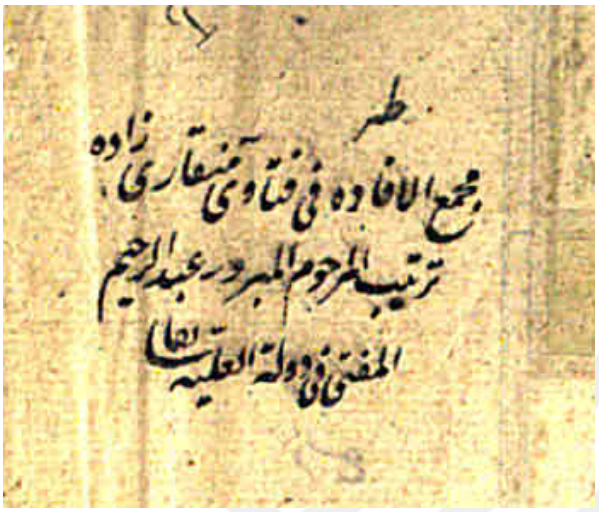
Merhum Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'ye (Allah-u teâla ona rahmet eylesin) nispet edilen ve insanlar arasında mu'teber ve müftehir olan bu fetvaların (istinsahı) tamamlanmıştır. Âlim, fâzıl ve fakih olan Abdürrahim Efendi bu fetvaları Minkârîzâde olarak bilinen Yahyâ Efendi'nin imzaladığı fetvalardan bir araya getirmiştir. Bu fakir de bu nüshayı 26 Şevvalu'l-Mükerrem 1132'de (İzzet ve şeref sahibi olanın hicretinden sonra) merhum Abdürrahim efendinin yed-i şerifleriyle yazdığı nüshadan yazmıştır. Yazdığım her sayfanın mukabelesini yaptıktan sonra başka bir sayfanın fetvalarını ve kenar notlarını yazmaya başladım. Aziz olan rabbinin rahmetine muhtâc olan ben, Musa b. El-Hacı Mustafa b. Zi'n-nûn b. Ali.

Ey kitabıma bakıp okuyan kişi, beni duanda unutma ki bu duaya âmin diyen kişiye Allah -hazreti peygamberin hürmetine- merhamet eylesin.[308]

[308] İlgili pasajın Arapça metni şu şekildedir:

تمت هذه الفتاوى الشريفة المنسوبة إلى المولى المرحوم شيخ الإسلام عبد الرحيم أفندي رحمه الله تعالى وهو العالم الفاضل الفقيه جمع هذه الفتاوى من الفتاوى التي أمضاها يحيى أفندي المدعو بمنقاري زاده وهذا الفقير كتب من نسخته التي كتب المرحوم بهذه النسخة بيده الشريفة. في اليوم السادس والعشرين من شهر شوال المكرم

iii. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 1570 numaralı nüshanın müstensihinin giriş sayfalarına yazdığı "Mecma'u'l-fetâvâ fî fetâvâ Minkârîzâde. Tertîbü'l-merhûm el-mebrûr Abdürrahîm el-müftî fî Devleti'l-Aliyye sâbikan" notu da Abdürrahim Efendi'nin bu mecmuadaki fetvaları veren şeyhülislam olmadığını, bu eserde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını tertip ettiğini açıkça belirtmektedir.



Resim 9 Süleymaniye Ktp., Ayasofya nr. 1570.

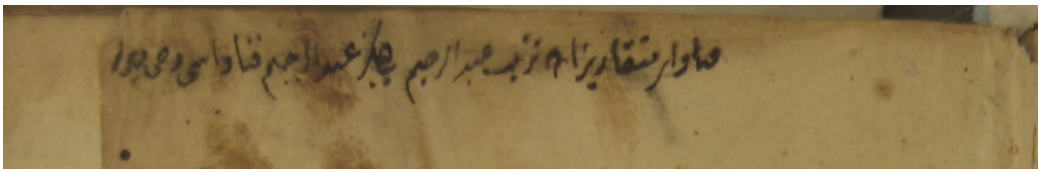
iv. Süleymaniye Kütüphanesi Serez 1147 numaralı eserin kenar notu da *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimlendirilmesiyle ilgili kıymetli bilgiler içermektedir. Bu notta "Fetâvâ-yı Minkârîzâde tertîb-i Abdürrahim. Yalınız Abdürrahim Fetâvâsı dahî dirler." ifadeleri yer almaktadır. Bu not *Fetâvâ-yı Abdürrahim* olarak bilinen ve isimlendirilen fetva mecmualarının Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiği ve Abdürrahim Efendi'nin bu mecmuayı Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyerek oluşturduğu noktalarına açıklık getirmektedir.

لسنة اثنين وثلاثين ومئة بعد الالف من هجرة مَن له العزة والشرف. وقابلت كل صحيفة ثم شرعت صحيفة أخرى مصادرها وهوامشها وأنا الفقير إلى رحمة ربه العزيز موسى بن الحاجي مصطفى بن ذي النون بن علي. يا ناظرا بكتابي لا تنسوني من الدعاء يرحم الله من قال آمين بحرمة سيد المرسلين

بن بوني يازدم يادكار قلماغ ايجون

اوقويان يازنه بر دعا قلماغ ايجون

الفاتحة.



Resim 10 Süleymaniye Ktp., Serez nr. 1147

v. Samsun İl Halk Kütüphanesinde 55 Hk 1001 numarasıyla kayıtlı olan nüshanın kapak sayfasından sonra "Müellif Minkârîzâde Yahyâ Efendi" notu bulunmakta ve notun devamında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vefat tarihi ve defnedildiği yer hakkında bilgi verilmektedir. Eserin kapaktan sonraki sayfasına yazılan bu not müstensihin yazısından ve kullandığı mürekkepten farklı olup sonradan yazıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ilgili kayıt okuyanları eserin müellifi konusunda bilgilendirmektedir.

vi. İBB Kitaplığı B70 numaralı nüshada müstensih ferâğ kaydında ve fihristin başlığında, Abdürrahim Efendi'nin eserle ilişkisinden bahsederken أعنى به ifadesini kullanmakta, أفتى به ifadesini kullanmamaktadır. Abdürrahim Efendi için kullanılan bu ifade onun on bir binden fazla fetvayı fıkıh sistematiğine göre tasnif etmek gibi zor ve meşakkatli bir işi yerine getirdiğinin bir işareti olarak görülebilir. Aynı şekilde Konya İl Halk 42 Kon 4019/BY4019 numaralı nüshanın fihristinde de Abdürrahim Efendi'den bahsederken أعنى به ifadesi kullanılmıştır.

vii. Süleymaniye Kütüphanesinde Hamidiye 0610 numarada kayıtlı nüshanın fihristinin başında Abdürrahim Efendi tasnifi birçok yazmada olduğu gibi "Hâzâ fihrisü fetâvâ şeyhilislam Abdürrahim Efendi selleme[hü]'l-azîzü'l-âllâm" ifadesi *y*er almaktadır. Bu ifade aynı zamanda Abdürrahim Efendi'nin tasnif faaliyetine işaret etmektedir. Bununla birlikte aynı nüshada fihristten hemen sonra *Fetâvâ-yı Minkârîzâde* ifadesi yer almaktadır. Bu ifade de fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye aidiyeti noktasında bir delil olarak zikredilebilir.

viii. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi R-8453 numaralı nüsha Abdürrahim Efendi'nin tasnifini içermektedir. Bu mecmua katalog kayıtlarında da Abdürrahim Efendi'ye nispet edilmektedir. Bununla birlikte eserin fihristinden sonraki fetvaların başlangıcından bir önceki sayfada sonradan yazdığı anlaşılan "Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi Minkârîzâde أو Fetâvâ-yı Atâullah" ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler bu nüshadaki fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ait olduğunun bilindiğini ortaya koymaktadır. Fakat *Fetâvâ-yı Atâullah* isminin de zikredilmesi Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının yaygın olan iki farklı tasnifinden haberdar olunmadığı

şeklinde anlaşılabilir. Dolayısıyla bu notu yazanlar tarafından *Fetâvâ-yı Abdürrahim, Fetâvâ-yı Minkârîzâde, Fetâvâ-yı Atâullah* isimleriyle bilinen nüshaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiğinin bilindiği fakat Atâullah ve Abdürrahim tasnifleri arasındaki muhteva farkının dikkatlerden kaçtığı düşünülebilir.

ix. Amasya İl Halk Kütüphanesi 534 numaralı nüsha Abdürrahim Efendi'nin tasnifini içermektedir. Fetvalardan önceki varakta diğer Abdürrahim Efendi tasnifi nüshalarda olduğu gibi "Fetâvâ-yı Abdürrahim Şeyhülislam" ifadesi yer almaktadır. Bununla birlikte eserin kapak sayfasında sonradan yazıldığı anlaşılan "Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi eş-Şehîr bi-Minkârîzâde" ifadesi bulunmaktadır. Eserin kapağına sonradan böyle bir ifadenin yazılmış olması *Fetâvâ-yı Abdürrahim* olarak meşhur olan bu eserde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlendiğinin bilindiğini açıkça ortaya koymaktadır.

x. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry. 88 numaralı nüshanın müstensihi Saraybosnalı Kadı Ahmed b. Hacı Hasan Efendi, ferâğ kaydında bu eseri müellif nüshasından istinsah ettiğini söylemekte ve Abdürrahim Efendiden bahsederken hem müellif hem de mürettip ifadelerini kullanmaktadır.[309] Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesinde Cârullah 953 numaralı nüshada olduğu gibi müellif nüshasından istinsah edilmesi hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Kadı Hacı Hasan Efendi'nin, Abdürrahim Efendi'den bahsederken mürettip ifadesini kullanması, fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ait olduğu yönünde tek başına bir delil olmasa da diğer delillerle birlikte, bu ifade Abdürrahim Efendi'nin, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediği yönünde destekleyici bir delil olarak değerlendirilebilir. Cârullah 953 numaralı nüshanın müstensihi bu durumu daha açık bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca eserin isminin kütüphane kataloglarında *Mecmûai Fetâvâ* olarak kaydedilmesi bu eserdeki fetvaların derleme olduğuna işaret etmektedir.

xi. İBB Kitaplığı 21 numaralı eser Abdürrahim Efendi tasnifi olup *Fetâvâ-yı Abdürrahim* ismini taşımaktadır. Bununla birlikte fetvalar başlamadan önce *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* başlığı bulunur. Eserde, Bahai Efendi'nin bir fetvasından sonra birçok Abdürrahim Efendi tasnifi nüshada olduğu gibi "li'l-mevlâ el-allâmeti'l-

---

309 "حررتها من نسخة المولى الفاضل المرتب المؤلف المرحوم" Merhum fazilet sahibi mürettip ve müellifin nüshasından tahrir edilmiştir. "اللهم أغفر و أرحم و أرض عن مؤلف و مرتب هذه الفتاوى" Allah'ım, bu fetvaların müellifine ve mürettibine mağfiret et, merhamet et ve ondan razı ol.

merhûm şeyhilislâm Yahyâ Efendi eş-şehîr bi-Minkârîzâde. Tayyeballâhu serâhu ve ceale'l-cennete mesvâhu" ifadesi yer almaktadır. Fakat kapaktan sonraki sayfada "Kitabu Mecmuatü'l-Fetâvâ el-Kübra li'ş-şehyülislam el-esbak Yahyâ Efendi el-müteveffa 1053 rahimehullahu teala." ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadeyle bu nüshadaki fetvaların Yahyâ Efendi'ye ait olduğu söylenmek istenmiştir. Fakat 1053 yılında vefat eden kişi Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi olup Minkârîzâde Yahyâ Efendi değildir. Kanaatimizce burada sehven Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin vefat tarihi yazılmıştır. Aslında ismi zikredilmek istenen kişi ise Minkârîzâde Yahyâ Efendi'dir. Zira bu nüsha Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını değil, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içermektedir. Sonuç olarak Abdürrahim Efendinin tasnif ettiği bu nüshanın *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* başlığını taşıması, fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye aidiyetinin bilindiğini göstermektedir.

xii. Nuruosmaniye 2037 numaralı eser, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* ismiyle kayıtlıdır ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını Abdürrahim Efendi'nin tasnifiyle içermektedir.[310] Müstensihin eserin başında yazdığı "Bu nüsha-i celîle-i mu'tebere 'allâme-i Rūm Minkârîzâde merhūm zamân-ı şerîflerinde imzâ ve yed-i müsteftîye i'tâ buyurdukları tercüme-i mesâ'il-i fıkhiyyeyi hâvî mecmū'a-i ğarrâdır…" ifadeleri bu mecmuada Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlendiğini ifade etmektedir. Buna ilaveten müstensih, "ki ba'deh yine sadr-ı fetvâ zât-ı sütûde-sıfatlarına tefvîz buyurulan fuhûl-ı 'ulemâ-yı 'izâm -nevverellâhu merkadehum- hazerâtı zamân-ı sa'âdetlerinde ba'de't-tetebbu' ve't-tedkîk imzâ buyurdukları fetâvâ-yı şerîfe zamm ve ilhâk olunduğu ba'de'n-nazar ve't-te'emmüli'l-enîk müteneffizân-ı sahâyif-i fıkh-ı şerîf olanlara hüveydâdır." ifadeleriyle mecmuada, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'den sonra şeyhülislam olan başka alimlerin zamanında kendilerine sorulan fetvaların da bulunduğunu ifade etmektedir.[311] Müstensih bu ifadeleriyle, farklı şeyhülislam fetva mecmualarında bulunan aynı fetvalara işaret etmektedir. Abdürrahim derlemesinde yer alan fetvaların ne kadarının diğer şeyhülislam fetva mecmualarındaki fetvalarla aynı olduğu sorusu bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

---

310 *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*.

311 Yoldaşlar da çalışmasında bu notlara işaret etmektedir: Yoldaşlar, *Minkârîzâde Yahyâ and the Ottoman Scholarly Bureaucracy*, 29.

E. Derlemelerde Aynı Fetvaların Bulunması

Atâullah Efendi'nin derlemesinde bulunan fetvaların büyük bir çoğunluğu Abdürrahim Efendi'nin derlemesinde de bulunmaktadır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye aidiyeti noktasında şüphe olmayan *Fetâvâ-yı Atâullah*'ta bulunan fetvaların bazen aynıyla bazen de küçük lafız farklılıklarıyla *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de bulunması, bu fetvaların Yahyâ Efendi'ye aidiyeti konusunda önemli bir delildir.

Burada *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de bulunan ve *Fetâvâ-yı Atâullah*'ta bulunmayan fetvaların kime ait olduğu sorusu gündeme gelebilir. Bu sorunun birden fazla yanıtı olabilir. Birincisi Atâullah Efendi'nin de mukaddimede belirttiği gibi Abdürrahim Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin çok sayıda fetvasına ulaşmıştır. Onun ulaştığı fetva sayısının Atâullah Efendi'nin ulaştığından daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu fetvaların da Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ait olma ihtimali çok güçlüdür. İkincisi, Abdürrahim Efendi'nin hem kendi şeyhülislamlığı döneminde verdiği fetvaları hem de başka şeyhülislamların fetvalarını da bu mecmuaya dahil etmiş olma ihtimalidir. Mecmua üzerinde yaptığımız çalışma sonucunda sahip olduğumuz kanaat burada Abdürrahim Efendi'nin asıl olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlemiş olduğudur. Bununla birlikte *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de başka şeyhülislam fetvalarının bulunup bulunmadığı konusu yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla tespit edilebilir.

Her iki mecmuda yer aldığını söylediğimiz aynı ya da benzer fetvalara birkaç örnek vermek gerekirse şunları sıralayabiliriz:

Örnek 1:

Fetâvâ-yı Atâullah:

> Arsası icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf ve binası milk olan menzilin maliki fevt oldukda veresesi menzil-i mezbûru iştirak üzere tasarruf etmeyip "Kabil-i kısmetdir." deyu arsa ve binayı iktisama kadir olurlar mı? el-Cevâb: Arsayı olmazlar.[312]

Fetâvâ-yı Abdürrahim:

> Arsası icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf ve binası mülk olan menzilin maliki Zeyd fevt oldukda veresesi menzil-i mezbûru iştirak üzere tasarruf etmeyip "Kabil-

[312] Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 149b.

i kısmetdir" deyu beynlerinde arsa ve binasını iktisama kadir olurlar mı? el-Cevâb: Arsayı olmazlar.[313]

Örnek 2:

Fetâvâ-yı Atâullah:

> Zeyd mütevellisi olduğu vakıf fırını Amr'a şu kadar akçe icâre-i muaccele ve müeccele-i ma'lûme îcar ve teslim edip muaccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıktan sonra altı ay mürûrunda fırın muhterik olsa Amr arsasını Zeyd'e teslim edip muacceleden istîfa etmediği mikdarı Zeyd'den istirdada kadir olur mu? el-Cevâb: Olur.[314]

Fetâvâ-yı Abdürrahim:

> Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf fırını şu kadar akçe icâre-i mu'accele ve müeccele-i malûme ile Amr'a îcâr ve teslîm ve müeccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıkdan sonra altı ay mürûrunda fırın harîkde muhterik olsa Amr arsasını Zeyd'e red edip mu'accele-i merkûmeden istîfâ etmediği mikdârı Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[315]

Ayrıca Abdürrahim Efendi'nin derlediği mecmuadaki fetvalarda Atâullah derlemesinde bulunan fetvaları tamamlayıcı ifadeler bulunduğu görülmektedir. Bu da fetvaların aynı kaynaktan geldiğini göstermektedir. Bununla ilgili "Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Kullanılmasındaki Mecmua Tercihi" başlığında detaylara yer verilecektir.

Örnek 1:

Fetâvâ-yı Atâullah:

> Zeyd zevcesi Hind'i menzilinde tatlîk edüp ba'dehû taşra çıkıp sual olundukda bain talâk boşadım dese Hind Zeyd'den iki talâk mı boş olur yoğsa bir talâk mı? el-Cevâb: İhbâr ile olacak bir talâk olur. [316]

Fetâvâ-yı Abdürrahim:

> Zeyd zevcesi Hind'i evinin içinde talâk-i bâin ile tatlîk edip ba'dehu Zeyd taşra çıkıp bazı kimesneler Zeyd'e "Avradını neyledin" dediklerinde Zeyd "Bain talâk

---

313 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim* (Dârü't-Tıbâati'l-Ma'mûreti's-Sultâniyye, 1243), 1/462.

314 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 146a.

315 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/527.

316 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 83a.

boşadım" deyu haber verse Hind, Zeyd'den iki talâk ile mi boş olur yohsa bir talâk ile mi? el-Cevâb: İhbâr ile olacak bir talâk ile olur.[317]

Örnek 2:

Fetâvâ-yı Atâullah:

Zeyd zevcesi Hind'e mehr-i müeccelini verüp lakin talâk zikretmese mücerred mehrini vermekle boş olur mu?[318]

Fetâvâ-yı Abdürrahim:

Zeyd'in zevcesi Hind, Zeyd'e "Ben seni istemem, mehr-i müeccelimi ver" dedikde Zeyd dahi Hind'e mehrini verip lakin tatlîk eylemese mücerred mehrini vermekle Hind, Zeyd'den boş olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[319]

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere iki mecmuada yer alan birçok fetva küçük lafız farklılıkları ile verilmiştir, bu da onların ortak bir kaynağa sahip olduğunu göstermektedir.

F. Tarihî Bağlam Uyuşmazlığı

Fetâvâ-yı Abdürrahim'de bulunan bazı fetvaların içeriği bunların Menştezâde Abdürrahim Efendi tarafından verilmesinin mümkün olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Girit Adası'nın fethedilmesi ve sonrasında arazilerin taksim edilmesiyle ilgili fetvalar buna örnek gösterilebilir. Girit 5 Eylül 1669 tarihinde fethedilmiştir. Abdürrahim Efendi ise 26 Haziran 1715 tarihinde şeyhülislam olmuştur. Dolayısıyla Abdürrahim Efendi'nin derlemesinde yer alan bu fetvalar 45-46 yıl önceki meselelerle ilgilidir. Girit'in fethedildiği sırada şeyhülislam ve bu sorulara muhatabı olan kişi ise Minkârîzâde Yahyâ Efendi'dir.

Örnek 1:

Girid cezîresinde olan cümle kılâ' ve kurâ harbî-i kefere yedlerinde iken asker-i İslâm varıp ol cezîrenin derya kenarında olan bir kal'asından mâ 'adâ ne mikdâr kılâ' ve kurâ ve arâzî var ise cümlesi feth ve teshîr olunup cümlesinde i'lân-ı icrâ-i ahkâm-ı İslâmiyye ve ikâmet-i hudûd kılınıp cevâmi' ve mesâcid binâ olunup lakin derya kenarında olan ol bir kal'aya harbîler kapanıp ol kal'a fethi birkaç sene mürûr edip müyesser olmasa ol feth ve teshîr olunup bilâd-i İslâmiyye'den olan kılâ' ve kurâ

317 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/220.

318 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 78b.

319 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/224.

ahalisinden olup şeref-i İslâm'la müşerref olduklarından sonra onda sâkin olan müslimîn ve müslimât ve âhar diyardan gelip ol kılâ' ve kurâda temekkün edip beş günden ziyade ikâmete niyet edenler salât-i rubâ'iyyeyi itmâm ederler mi yohsa kasr mı ederler? el-Cevâb: İtmâm ederler.[320]

Örnek 2:

Girid cezîresinde feth ve teshîre müyesser olup memâlik-i İslâmiyye'ye ilhâk olunan bir kal'ada müddet-i sefer ba'îd diyardan gelip hıfza me'mûr olan askerî tâifesi on beş günden ziyade ol kal'ada ikâmete niyet edicek salât-i rubâ'iyeyi itmâm ederler mi? el-Cevâb: Ederler.[321]

Örnek 3:

Cezîre-i Girid harbî kefere yedinde iken asker-i İslâm müstevlî olup bazı kılâ'ını 'anveten feth etdiklerinde ol kılâ'a tâbi' keferenin bazı zimmet kabul etmeyip dârü'l-harbe firâr etmekle arâzilerini serdâr-ı asker-i İslâm bazı müslümanlara mülkiyet üzere öşr-i mahsûlleri yedlerinde senede şu kadar akçeye maktû' edip yedlerine berât-i 'âlîşân verip lakin maktû'-ı mezbûr öşr-i mahsûlünden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olsa hâlâ emr-i sultânî ile emîn-i beytülmal maktû'ı almayıp ol arâziden öşr-i mahsûl almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[322]

Görüldüğü üzere bu fetvaların içerdiği konuların tarihî bağlamı Abdürrahim Efendi yaşadığı dönem ile değil Yahyâ Efendi'nin dönemi ile ilişkilidir. Bir diğer husus Abdürrahim derlemesinde yer alan fetvaların önemli bir kısmının yangından bahsetmesidir. Bunlardan bazılarında yangın doğrudan "harîk-i azîm, harîk-i gâlib" şeklinde nitelendirilmiştir. Bu ifadeler bize 1660 yılının yazında gerçekleşen büyük İstanbul yangınını hatırlatmaktadır. Nitekim Kenan Yıldız, çalışmasında büyük İstanbul yangınından "harîk-i azîm, harik-i kebîr" şeklinde bahsedildiğini ifade etmektedir.[323] Yangınla ilgili fetvalarda yangının doğurduğu sorunlardan bahsedilmekte ve bunlara çözüm aranmaktadır. Dolayısıyla bu fetvalar yangından kısa bir süre sonraki bir döneme ait olmalıdır. Bu fetvaların muhatabı da 1662 yılında şeyhülislam olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi olmalıdır. Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde veya hemen öncesinde ise böyle büyük bir yangın olayı gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla Abdürrahim derlemesinde yangınla ilgili birçok fetvanın bulunması, bunların

320 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/16.

321 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/17.

322 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/70.

323 Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*, 21.

Yahyâ Efendi'ye ait olduğu konusunda önemli bir delildir. Bu konunun sıklığına bakıldığında Abdürrahim Efendi derlemesinde 197 defa "muhterik" ifadesinin geçtiği görülmektedir. Yangınla ilgili olan bu fetvalara dair bazı örnekler şunlardır:

Örnek 1:

> Zeyd mütevellîsi olduğu nukûdu menzilde hıfz üzere iken harîk-i gâlibde tahlîse kâdir olmayıp ol nukûd eriyip külçe olup mal-ı vakfa bir mikdâr noksân terettüb eylese ol zararı Zeyd'e zamân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[324]

Örnek 2:

> Bir vakıf nukûdun meşrûtiyet üzere mütevellîsi olan Zeyd Amr'ı kâim-i makâm nasb etdikde Amr'a "Mal-ı vakıfdan zimemden alacağın akçeyi vakfın bezzâzistânda olan sandûkunda hıfz eyle" deyip ba'dehu Amr mal-ı vakıfdan Bekir zimmetinde olan şu kadar akçeyi alıp bezzâzistâna geldikde bezzâzistân kapalı bulup açdırmak mümlün olmayıp bi'z-zarûrî ol akçeyi menziline götürüp malını hıfz eylediği sandûkuna vaz' etdikden sonra ol gece harîk-i azîm vâki' olup menzili muhterik oldukda mal-ı vakfı tahlîs mümkün olmayıp muhterik olup telef olsa Amr'a zamân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[325]

Örnek 3:

> Zeyd vakfının gallesinden yevmî şu kadar akçe vazîfe ile bir câmi-i şerîfde dersiâmlık şart edip ba'dehu ol dersiâmlığa Amr berât ile mutasarrıf iken câmi-i şerîf harîkde muhterik olup ol mahalde tedrîs mümkün olmamağla Amr re'y-i hâkimle ve vakfın nâzırı ma'rifetiyle câmi binâ olunca[ya dek] âhar mahalde şu kadar eyyâm müdârese edip edâ-i hizmet eylese hâlâ Amr mütevellîden ol eyyâmın vazîfesini taleb etdikde mütevellî-i vakıf câmide tedrîs olunmadı deyip vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[326]

Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim derlemesinde 197 defa defa "muhterik" kelimesi geçmektedir. Söz konusu örneklerin sıklığı bu fetvaların çoğunun tekil ve küçük yangınlarla değil 1660'taki büyük yangınla ilgili olduğunu ve dolayısıyla Yahyâ Efendi tarafından verilmiş olması gerektiğini düşündürmektedir.

---

324 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/488.

325 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/488.

326 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/431.

Öte yandan şeyhülislam fetvaları, genellikle gerçek kişi adlarından soyutlanarak, zaman ve mekân bilgisine ise çok nadir yer verilerek yazılmaktaydı. *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli derlemede yer alan bir fetvada yetmiş dört senesinde çıkan mahsulün vakfın harcamalarına yeterli gelmediği için bir sonraki senede yani yetmiş beş senesinde elde edilen mahsulden bir önceki senin eksik kalan harcamasının tamamlanıp tamamlanamayacağı sorulmaktadır.[327] Bu fetvadaki tarih 1074/1663'tür ve bu dönemde Minkârîzâde Yahyâ Efendi şeyhülislamdır. Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı ise çok daha sonraki bir tarihtedir. Söz konusu fetva *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'in Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen bir mecmua olduğunu desteklemektedir.

G. Derleme Başlıklarındaki İfadeler

Abdürrahim Efendi derlemesinin bazı nüshalarının başlığında kullanılan "Mecma'u'l-fetâvâ/Câmiu'l-Fetâvâ" gibi ifadeler onun bu fetvaları cem ettiğine/topladığına/derlediğine bir işarettir. Bu fetvaların kime ait olduğu sorusunu çeşitli müstensih notlarından hareketle cevaplandırmak mümkündür. Bu notlardan birinde müstensihin, "Mecma'u'l-fetâvâ fî fetâvâ Minkârîzâde. Tertîbü'l-merhûm el-mebrûr Abdürrahîm el-müftî fî devleti'l-aliyye sâbikan"[328] şeklinde bir ifadesi bulunmaktadır. Bu ifade Abdürrahim Efendi'nin bu mecmuada Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediğini bildirmektedir. Dolayısıyla "Mecma'u'l-fetâvâ" isimli nüshaların[329] müstensihleri Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı mecmuadaki fetvaları kendisinin vermediği, bunları derlediği bilgisine sahiptir ve bu konuda okuyucuları da uyarmaktadır. Ayrıca yine bu hususa işaret etmek üzere Akifzâde, *Mecelletü'l-Mehâkim* isimli eserinde *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'e referansta bulunurken "Abdürrahim Câmiu'l-Fetâvâ" ismini kullanmıştır.[330]

H. Nüshalarda İki İsmin Beraber Bulunması

Abdürrahim Efendi'nin tasnif ettiği nüshalar kendi ismine nispetle *Fetâvâ-yı Abdürrahim* olarak isimlendirilse de birçok nüsha mecmuanın Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin

---

327 Mahsûlu senevî olan bir vakfın yetmiş dört senesinde olan mahsûlü vezâyife vefâ eylemese ba'dehu yetmiş beş senedinde hâsıl olan mahsûlden sene-i sâbıkada vefâ etmeyen vezâife sarf olunur mu? el-Cevâb: Olunmaz. Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim* 2/512.

328 *Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, 1570).

329 Abdürrahim Efendi, Mecmû'a-i *Fetâvâ* (Ali Emiri Şry, 88); Menteşzade, Abdürrahim Efendi b. Mehmed el-Bursevi, *Mecmuatü'l-Fetâvâ, Fetâvâ* (Hacı Beşir Ağa, 321); *Mecmuatü'l Fetâvâ*, BY7338; Mecmû'a-i *Fetâvâ* (Saadeddin Mübteği, 95).

330 Akifzâde, *Mecelletü'l-Mehâkim*, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 1509, 2b.

fetvalarını içermesi sebebiyle *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*[331], *Fetâvâ Minkârîzâde*[332], *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*[333]olarak isimlendirilmiştir. Yahyâ Efendi'nin ismini taşıyan bu nüshaların *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimli nüshalarla aynı olması Abdürrahim Efendi'nin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derlediğini işaret eder. Dahası Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının nüshalarıyla ilgili açıklamalarda ifade edildiği gibi incelediğimiz nüshalardan istinsah tarihini bildiğimiz en eski Abdürrahim Efendi tasnifi nüshalar *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*[334] (1100,1132), *Mecmûai Fetâvâ*[335] (1113), *Fetâvâ*[336] (1116,1131) olarak isimlendirilmiştir. Abdürrahim Efendi'nin ismine nispet edilen en erken tarihli nüsha ise 1135 tarihine ait *Fetâvâ Menteşzâde*[337] ismini taşıyan nüshadır. Daha erken bir tarihte istinsah edilen ve Abdürrahim Efendi'nin ismine nispetle isimlendirilen bir nüsha tespit edilene kadar bu nüsha, fetvaların ilk olarak Yahyâ Efendi'ye nispetle isimlendirildiğine dair önemli bir delil olacaktır.

İ. İstinsah Tarihleri

Abdürrahim Efendi 26 Haziran 1127/1715 tarihinde şeyhülislam olmuştur. Onun şeyhülislamlığından öncesine ait *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'le aynı tasnifte olan üç nüsha bulunmaktadır. *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5819 numaralı nüshanın istinsah tarihi 1100'dür. *Mecmûai Fetâvâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Saadeddin Mübteği, 95 numaralı nüshanın istinsah tarihi 1113'tür. *Fetâvâ*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 464-1,2 numaralı nüshaların istinsah tarihi ise 1116'dır. Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı öncesine ait bu nüshalar, onun hocası Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını henüz kendisi şeyhülislam olmadan önce tasnif ettiğini ortaya çıkarmaktadır.

Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı öncesine ait olan nüshaların isimlendirmeleri de dikkat çekmektedir. İncelenen erken tarihli nüshalar Abdürrahim Efendi'ye nispetle

---

331 *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, MS 1402; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 2001; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 2002; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5941; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5743; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 6233; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 2992; Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5819; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 1264; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 4737-VII; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 6704.

332 *Fetâvâ Minkârîzâde* (Veliyyüddin Efendi, V3413-166).

333 *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*.

334 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, 5819; *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, MS 1402.

335 *Mecmûai Fetâvâ* (Saadeddin Mübteği, 95).

336 *Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, 953).

337 *Fetâvâ Menteşzâde* (Beyazıt, B9044).

isimlendirilmemiştir. Abdürrahim Efendi'ye nispetle isimlendirilen ilk mecmua 1132 yılına aittir ve *Fetâvâ Menteşzâde* ismini taşımaktadır.[338] Yani Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığından beş yıl sonraki bir tarihe aittir. Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı öncesinde istinsah edilen nüshalar ise *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*, *Mecmûai Fetâvâ* ve *Fetâvâ* isimlerini taşımaktadır. Bu isimlendirmeler *Fetâvâ-yı Abdürrahim* isimlendirmesinin daha sonraki bir tarihte ortaya çıktığını göstermektedir.

V. Mecmua Tercihi

Bu başlıkta Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen Abdürrahim ve Atâullah Efendi'nin hazırladıkları mecmualardan hangisinin araştırma için daha uygun olduğuna dair bir tercihte ve tavsiyede bulunulması amaçlanmaktadır. Bunun için öncelikle eldeki iki mecmuanın oluşturulma süreçlerine dair bir analiz ortaya konulacaktır.

Atâullah ve Abdürrahim Efendi'nin hazırladıkları mecmuaların "Fetva Mecmualarının Karşılaştırılmasında ve Anlaşılmasında Yapay Zekâ Yöntemlerinin Kullanılması" başlıklı TÜBİTAK 3005 projesi kapsamında benzerlik oranları çıkarılmıştır. Benzer fetvalar üzerine yaptığımız okumalar ve incelemeler neticesinde Atâullah Efendi'nin derlediği mecmuada yer alan fetvaların büyük oranda Abdürrahim Efendi derlemesinde bazı farklılıklarla bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu farklılıklardan en belirgini Atâullah Efendi'nin mecmuasında yer alan fetvaların ilk bakışta Abdürrahim Efendi'nin mecmuasındaki fetvaların özeti diyebileceğimiz bir yapıya sahip olmasıdır. Bununla birlikte kimi zaman sadece fetvalardaki kişi isimleri değişmiş, fetva sureti aynı kalmıştır. Kimi zaman ise bazı kelimelerin eş anlamlıları kullanılmıştır.

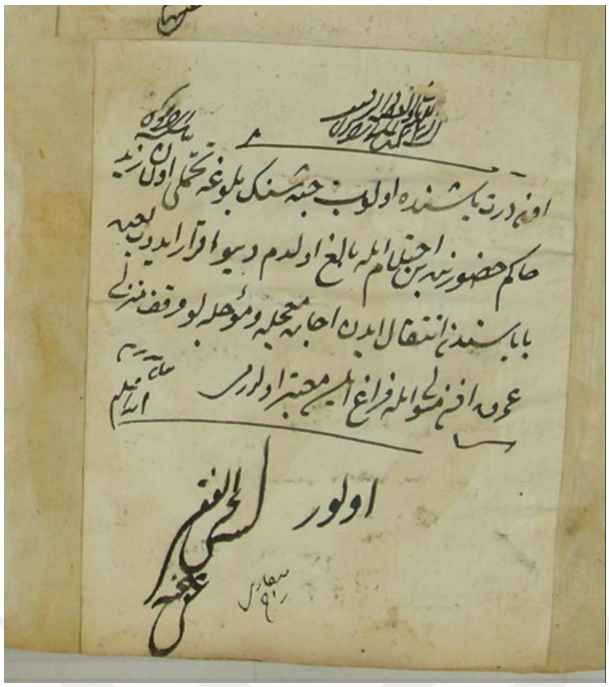
Atâullah Efendi'nin mecmuasını Abdürrahim Efendi'nin mecmuasında yer alan fetvaları özetleyerek mi oluşturduğu sorusu akla gelebilecek sorular arasındadır. *Şekil 9*'da Abdürrahim ve Atâullah derlemelerinin yazma nüshaların istinsah tarihleri gösterilmiştir. Bu grafiğe göre Atâullah Efendi'nin mecmuası, kronolojik olarak Abdürrahim Efendi'nin mecmuasından önce tedavüle girmiştir. Ayrıca Atâullah Efendi'nin mecmuasının başındaki mukaddime bunu desteklemektedir. Daha önce ifade edildiği üzere Atâullah Efendi bu mukaddimede, "ihvân-u nâdiru'l-akrân" olarak isimlendirdiği birinin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin çok sayıda fetvasına ulaştığından ve onun fetvalarını derlediğinden bahsetmektedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin çok sayıda fetvalarını içeren başka bir derleme

338 *Fetâvâ Menteşzâde* (Beyazıt, B9044).

bilinmediğinden, Atâullah Efendi'nin bahsettiği kişinin Abdürrahim Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Atâullah Efendi'nin, Abdürrahim Efendi mecmuasında yer alan fetvaları görmesi ve bu fetvaları özetlemesi mümkün görünmemektedir. Peki, Atâullah Efendi eğer Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alan fetvaları özetlemediyse mecmuasını nasıl oluşturmuştur? Atâullah Efendi, söz konusu fetvalar üzerinde bir tasarrufta bulunmadan, elde ettiği fetva suretlerinden doğrudan mı yazmıştır, ya da bunları özetleyerek mi mecmuasını oluşturmuştur?

Birinci soruya cevap arayacak olursak, şeyhülislamlara sorulan fetvaların fetvahane görevlileri tarafından temize çekilip, anonimleştirilerek kağıtlara yazıldığını ve şeyhülislamların bu kağıtlara cevaplarını yazarak imzaladıklarını bilmekteyiz. (Bk. Resim 7) Bu fetvalar tek bir formda hazırlanmakta ve şeyhülislama bu şekilde imzaya götürülmekteydi. Yani şeyhülislamlara imzaya götürülen fetvaların bir detaylı, tam hali, bir de özet halinin götürüldüğüne dair elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Atâullah Efendi'nin özet olarak yazdığını ifade ettiğimiz fetvaları belirli fetva suretlerinden doğrudan kopyalaması ihtimali çok zayıf bir ihtimaldir. Zira böyle bir durum olsa, Abdürrahim Efendi derlemesinde de "özet fetva" olarak nitelendirdiğimiz fetva örneklerine rastlanması gerekirdi.

Atâullah Efendi'nin, Abdürrahim Efendi mecmuasından bir özetleme faaliyetine girişemeyeceğini ve fetvahanede de bir özet fetva sureti oluşturulmadığını ortaya koymuş olduk. Bu durumda elimizdeki özetleri açıklamak için geriye iki ihtimal kalmaktadır. Bunlardan birincisi Âtâullah Efendi'nin ulaştığı fetva suretlerini kendisinin özetleyerek mecmuasına dahil etmesidir. İkinci ihtimal ise Atâullah Efendi'nin fetvaları şeyhülislama arz edildiği şekliyle mecmuasına dahil etmesi, Abdürrahim Efendi'nin ise kendi mecmuasını hazırlarken fetvaların daha kolay anlaşılabilmesi adına bazı açıklayıcı ilavelerde bulunmuş olmasıdır. Abdürrahim Efendi'nin ilave yapması ihtimali zayıf bir ihtimaldir. Zira Atâullah Efendi mecmuasında yer alan özet fetvaların birçoğunda yer almayan, meşrûtün lehin kim veya ne olduğu gibi bilgi gerektiren ve sonrasında açıklama olarak eklenmesi mümkün olmayan bilgiler Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı mecmuada bulunmaktadır. Nihayetinde, Abdürrahim Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını büyük ölçüde fetva suretinde bulunduğu şekliyle mecmuasına dahil etmiştir. Bir diğer ifadeyle Abdürrahim Efendi, Atâullah Efendi'nin mecmuasındaki fetvaları şerh ederek onlara ilavelerde bulunarak fetva derlemesini oluşturmamıştır. Aşağıdaki örnekler Abdürrahim Efendi'nin bir ilave yapmadığını gözler önüne sermektedir.

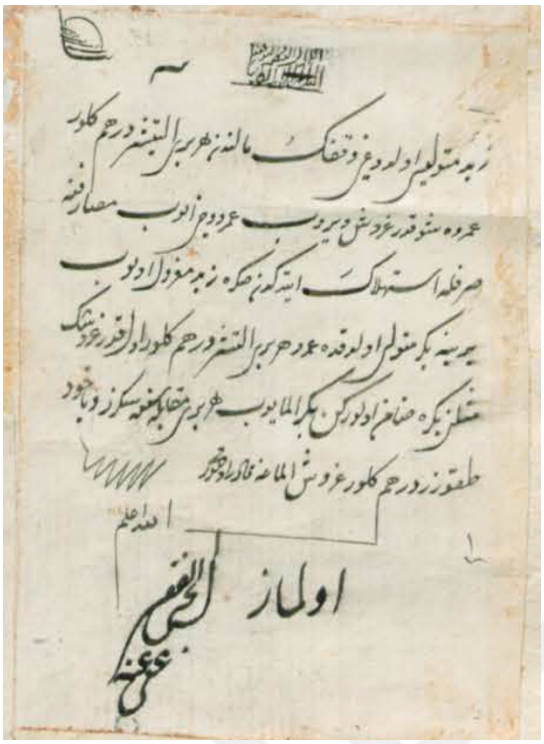


Resim 11 Minkârîzâde Yahyâ Efendi İmzalı Fetva Sureti (37 Hk 1907, s.43)

Minkârîzâde Yahyâ Efendi İmzalı Fetva Sureti	*Fetâvâ-yı Abdürrahim*
On dört yaşında olup cüssesinin bulûğa tahammülü olan Zeyd hâkim huzurunda "Ben ihtilâm ile baliğ oldum" deyu ikrar edip ba'dehu babasından intikal eden icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf **menzili Amr'a izn-i mütevelliyle ferâğ** eylese muteber olur mu? el-Cevâb: Olur. Yahyâ el-Fakîr ufiye anh	On dört yaşında olup cüssesinin bulûğa tahammülü olan Zeyd hâkim huzûrunda "Ben ihtilâm ile bâliğ oldum" deyu ikrâr edip ba'dehu babasından intikâl eden icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf **menzilini izn-i mütevelliyle Amr'a ferâğ** eylese muteber olur mu? el-Cevâb: Olur.[339]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin imzasının bulunduğu fetva suretlerinin, Abdürrahim derlemesiyle yaptığımız mukayesesinde tespit edilen 78 fetva suretinin de *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de birebir aynı veya çok küçük farklarla hemen hemen aynı şekilde bulunduğu görülmektedir. *Resim 11*'de Abdürrahim Efendi'nin derlemesinde küçük farklılıklarla yer alan Minkârîzâde Yahyâ Efendi imzalı fetva gösterilmektedir.

339 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim* 1/538.



Resim 12 Minkârîzâde Yahyâ Efendi imzalı fetva sureti (Nadir Eserler Yapıştırma Fetvalar 2088,9b)

> Zeyd mütevellîsi olduğu vakfın malından her biri altışar dirhem gelir Amr'a şu kadar kuruş verip Amr dahi alıp mesârifine sarfla istihlâk ettikten sonra Zeyd ma'zul olup yerine Bekir mütevelli oldukda Amr her biri altışar dirhem gelir ol kadar kuruşun mislini Bekir'e zâmin olurken Bekir almayıp her biri mukabelesinde sekizer veyahut dokuzar dirhem gelir kuruş almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[340]

Resim 10'da yer alan Minkârîzâde Yahyâ Efendi imzalı fetva suretiyle Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı derlemedeki fetva birebir aynıdır. Bu ve bunun gibi birçok fetvadaki aynılık Abdürrahim Efendi'nin fetva mecmuasını oluştururken fetva suretlerinden kopyalayarak oluşturduğuna dair önemli bir bilgi sunmaktadır.

Sonuç olarak, Atâullah Efendi'nin fetva mecmuasını oluştururken fetvalardaki bazı detayları çıkardığı, bir diğer ifadeyle mecmuasını oluştururken fetva suretlerini çoğunlukla özetlediği düşüncesi ağır basmaktadır. Onun giriştiği bu özetleme faaliyeti, kullanım kolaylığı gibi başka amaçlar için faydalı olabilecek olsa da günümüz araştırmacıları açısından fetvalardaki bilgi zenginliğini azalttığı için mecmuasının tercih edilebilirliğini düşürmektedir. Mesela Atâullah Efendi, birçok fetvada vakıftaki meşrûtün lehlerin kimler olduğunu mecmuasındaki fetvalara yazmamıştır. O, genellikle hükme tesiri bulunmayacak bu unsurları

340 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/86.

fetvadan çıkararak mecmuasını oluşturmuş olsa da özellikle günümüz araştırmacıları açısından önem arz eden birçok detaya yer vermemiştir. Bazı durumlarda Atâullah Efendi'nin özeti, fetvanın doğru bir şekilde anlaşılmasını dahi zorlaştırmaktadır. Aşağıdaki kısımda bu tespitlerimizi temellendirmek için Abdürrahim ve Atâullah derlemelerindeki fetvaların çeşitli açılardan karşılaştırmalarına dair örneklere yer verilmiştir.

A. Şekilsel Farklılıklar

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen iki mecmuada da bulunan bazı fetvalar neredeyse tamamıyla aynıdır. Bu fetvalarda yalnızca içeriğe etki etmeyen şekilsel farklılıklar bulunmaktadır. Aşağıdaki örnekte bunların ne tür farklılıklar olduğu görülebilir.

Örnek 1:

> Zeyd mülk menzilini bir cihet-i birre **vakf** ve mütevelli nasb ettiği Bekr'e teslim edip Bekr vakfiyyet üzere zabt ederken Zeyd vakfımdan rücu ettim deyip Bekr'in yedinden almak murâd ettikte kâdıya mürafe'a olduklarında kâdı lüzûm-u vakfa hükmedip Zeyd'i men'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[341]

> Zeyd mülk menzilini bir cihet-i birre **vakfedip** mütevellî nasb etdiği Bekir'e teslîm edip Bekir **dahi** vakfiyet üzere zabt ederken Zeyd Vakfımdan rucû' etdim deyip Bekir'in yedinden almak murâd ettikte kâdîya mürâfa'a olduklarında kâdı lüzûm-ı vakfa hükmedip Zeyd'i men'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[342]

Örnek 2:

> Hind mülk menzilini bir cihete vakfedip lakin teslim ile'l-mütevelli ve tescîl-i şer'î **ettirmese** Hind **mu'sire** olmakla vakfından rücu edip hâkime feshettirecek menzil-i mülkiyet üzere zabta kâdire olur mu? el-Cevâb: Olur.[343]

> Hind bir mülk menzilini bir cihete vakfedip lakin teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î **bulunmasa** Hind **fakîre** olmağla vakfından rucû' edip hâkime feshetdirecek menzil-i **mezbûru** mülkiyet üzere zabta kâdire olur mu? el-Cevâb: Olur.[344]

---

341 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 130b-131a.

342 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/485.

343 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 131a.

344 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/487.

Birinci örnekte, iki derlemede yer alan fetvalar çok küçük farklılıklar hâriç neredeyse birebir aynıdır. İkinci örnekteki fetvadaki farklılıklar ise "tescîl-i şer'î ettirmese" yerine "tescîl-i şer'î bulunmasa" ifadesinin, "mu'sire" yerine "fakire" kelimesinin kullanılmasıdır. Bunların küçük şekilsel farklar olduğu ve hükme etki etmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla Abdürrahim ve Atâullah Efendi mecmualarında yer alan bu tür fetvaları iki mecmuada bulunan aynı fetvalar olarak değerlendirmek mümkündür.

B. Özetleme Örnekleri

Aşağıda Atâullah Efendi'nin fetvaları mecmuasına alırken tasarruflarda bulunarak yaptığı çeşitli özetlere örnekler verilmiştir.

Örnek 1:

> Zeyd bir mushaf-ı şerîfi ulemâya **vakf edip** ba'dehu Zeyd fevt oldukda ecanibden Amr mushaf-ı **şerîfi** almış olsa hâlâ Zeyd'in oğlu olup ehl-i ilm olan Bekir "Ecanibden ehakkım" deyû mushaf-ı şerîfi Amr'dan re'y-i hakimle almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[345]

> Zeyd bir mushaf-ı şerîfi ulemâya **vakf-ı sahîh ve lâzım ile vakfedip** ba'dehu Zeyd fevt oldukda ecânibden Amr **ol** mushafı almış olsa hâlâ Zeyd'in oğlu olup ehl-i ilim olan Bekir "**Ben** ecâbinden ehakkım" deyip re'y-i hâkimle **ol** mushaf-ı şerîfi Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[346]

Atâullah Efendi'nin mecmuasında yer alan bu fetva mesele itibariyle Abdürrahim Efendi'nin mecmuasındaki fetvanın aynısıdır. Fakat formda değişiklikler yapılmış ve fetvadaki bazı detaylara yer verilmemiştir. Mesela vakfın "vakf-ı sahih ve lâzım" bir vakıf olduğu bilgisi Atâullah derlemesinde yer almamaktadır. Ayrıca *re'yi hâkim* vurgusu Abdürrahim derlemesinde daha ön plandadır.

Örnek 2:

> Zeyd sıhhatinde şu kadar akçesini vakf ve gallesini **evlâdına** şart edip lakin te'bid zikr olunmayıp bu vech üzere teslim ile'l-mütevelli ve tescîl-i şer'i ettirdikten sonra

345 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 131b.

346 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/546.

Zeyd fevt olsa veresesi "Te'bid beyan olmadı" deyû vakfı tutmayıp mirasa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.[347]

Zeyd sıhhatinde şu kadar akçesini vakfedip **ribhın kendiye ba'de vefâtihî evlâdına ve evlâd-ı evlâdına** şart edip lakin bir cihet-i te'bîd beyân etmeyip bu vech üzere teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î etdirip ba'dehu fevt olsa hâlâ veresesi "Cihet-i te'bîd beyân olunmadı" deyu vakf-ı mezbûru tutmayıp meblağ-i mezbûru **mütevellîden alıp** mîrâsa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.[348]

Bu fetva veresenin te'bid beyan olunmamasını gerekçe göstererek vakfı bozamayacaklarıyla ilgilidir. Atâullah Efendi derlemesinde meşrûtün leh olarak sadece *evlâd* zikredilmektedir. Ama Abdürrahim Efendi derlemesinde bu vakfın sadece *evlâda* değil *önce kendine ba'de vefâtihî evlâdâ ve evlâd-ı evlâdâ* vakıf olduğu ifade edilmektedir. Bu vakfın evlâda mı yoksa evlâd-ı evlâda mı vakıf olduğu söz konusu fetvadaki fıkhi meselenin hükmüne tesir etmese de bugünkü araştırmacılar için bu önemli bir bilgidir. Ayrıca Abdürrahim derlemesindeki fetvada hali hazırda vakfedilen paranın mütevelli elinde olduğu bilgisi yer alırken Atâullah Efendi derlemesinde bu bilgi bulunmamaktadır.

C. Özetlemenin Oluşturduğu Sorunlar

Bu kısımda Atâullah Efendi'nin giriştiği özetleme faaliyetinin bazı durumlarda oluşturduğu fıkhî hükmün anlaşılması konusundaki sorunlara dair örneklere yer verilecektir.

Örnek 1:

Gallesi **evlâda** meşrûta vakıf arâziyi evlâd beynlerinde iktisâm edip her biri bir miktarını ziraat eder olsalar hâlen mütevelli ol araziyi tapu-yu misli ile âhara tefvîz edip hâsıl olan mahsulden öşür alıp evlâda kısmete kâdir olur mu? el-Cevâb: olur.[349]

Gallesi **evlâda ve evlâd-ı evlâda** meşrûta vakıf arâziyi evlâd beynlerinde iktisâm edip her biri bir miktârı zabt ve zirâat ederlerken içlerinden Zeyd fevt olup evlâddan mütevellî olan **Amr kısmete razı olmayıp** "Ol arâziyi cümel tapu-yı misliyle tefvîz

347 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 133a.

348 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/488.

349 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 136a-b.

edip hâsıl olan mahsûlden öşür alıp beynimizde iktisâm edelim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[350]

Atâullah Efendi'nin mecmuasındaki fetva suretinde Amr'ın kısmete razı olmadığı ifadesi çıkarılmıştır. Bu da fetvanın rıza yokluğu ile ilişkisi olup olmadığının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Örnek 2:

Tevliyet ve gallesi vâkıfın evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta bir **vakf-ı kadîmin tevliyet ve gallesine** Zeyd'in evlâd-ı evlâdından olmak üzere Amr ve Bekr **kadîmden** mutasarrıflar iken hâlen Amr Bekr'e "Zeyd'in evlâd-ı evlâdından olduğun ispat eyle ve illa tevliyet ve galleden sana hisse vermem" deyû tasarruf-u kadîmi tağyire kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[351]

Tevliyet ve gallesi vâkıfın evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta bir vakfa evlâd-ı evlâddan olmak üzere Zeyd ve ba'dehu oğlu Amr ve ba'dehu oğlu Bekir **yetmiş-seksen seneden beri evlâddan Beşir ile ve ba'dehu Beşir'in evlâdlarıyla iştirâk üzere zabt ve tasarruf edegelmişler iken** hâlâ Beşir'in evlâdı Bekir-i mazbûra "Senin ceddin evlâd-ı vâkıfdan olduğunu isbât eyle ve illâ masrif-i kadîmi bozup sana hisse vermeziz" demeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.[352]

Atâullah Efendi derlemesinde "masrif-i kadimin bozulduğu" ifadesinin yer almaması fetvanın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Zira masrif-i kadim muteberdir. Masrif-i kadîmi bozanların davranışları geçersizdir. Bu ifade özenle seçilmiş ve fetva metnine bilerek yazılmış bir ifadedir. Bununla birlikte Atâullah Efendi'nin derlediği mecmuadaki fetvada söz konusu ifadeye yer verilmemiştir.

D. Tamamlayıcı Fetvaların Yer Almaması

Birçok fetva suretinde, şeyhülislamın cevabının altında sorulan fetvayla ilişkili ek bir fetva ve buna verilen cevap bulunmaktadır. Bu fetvaların sayısı iki, üç veya daha fazla olabilir. Söz konusu fetvalar "bu surette ve suret-i mezbûrede" ifadeleriyle başlarlar. Bu tür sorular genellikle ilk fetvanın sonucu hakkında veya belli bir yönünün açıklığa kavuşturulması

350 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/461.

351 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 136a.

352 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/513.

talebiyle ilgilidir.[353] Bu tür tamamlayıcı fetvalar Atâullah Efendi'nin derlemesinde kimi zaman yer almamıştır. Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alan aşağıdaki örnekler bu tür tamamlayıcı fetvaların faydasını ortaya koymaktadır.

Örnek 1:

> Hizmet mukâbelesinde bir vakıftan vazifeye mutasarrıf olan Zeyd bir müddet edâ-i hizmet etmese ol müddette vazifeye müstehak olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[354]
>
> Hizmet mukâbelesinde bir vakıfta vazîfeye mutasarrıf olan Zeyd bir müddet edâ-i hizmet eylemese ol müddetde vazîfeye müstahak olup mütevellîsinden almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[355] Bu suretde mütevellî ol müddetin vazîfesini yedinde olan galle-i vakıfdan Zeyd'e vermiş olsa verdiği vazîfeyi mütevellîye zamân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olur, ol dahi Zeyd'e mürâcaat eder.[356]

Abdürrahim Efendi derlemesinde "bu surette" diye başlayan ikinci fetvalar bazen Atâullah derlemesinde yer almamıştır. Çoğu zaman müsteftîler "bu surette" olarak sorduğu soruya hazırlık olarak bir önceki soruyu sormaktadır. Dolayısıyla "bu surette" olarak sorulan ikinci sorunun Atâullah derlemesinde yer almaması söz konusu fetvanın anlaşılmasında önemli bir eksikliktir.

İncelediğimiz fetva karşılaştırmalarından sonra Atâullah Efendi'nin mecmuasını oluştururken hükme odaklandığını ve hüküm merkezli bir mecmua oluşturmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. O hükme tesiri olmayan meşrûtün leh, vakfın konusu, vâkıfın şartı gibi belirli detayları fetva metninden çıkarmıştır. Atâullah Efendi'nin mecmuasını fetvayla ilgili birçok detayı çıkararak oluşturması sebebiyle onun fetvalarının anlaşılması daha fazla uzmanlık gerektirmektedir. Tüm bunlar Atâullah Efendi'nin mecmuasını oluştururken muhatap kitlesinin doğrudan ulemâ sınıfı olabileceğini ve onların hızlı ve kolay kullanımı için ayrıntılardan arındırılmış bir eser hazırlamayı amaçladığını düşündürmektedir.

---

353 Uriel Heyd, "Osmanlı'da Fetva Müessesinin Bazı Tezahürleri (III Levha ile Birlikte)", çev. Fethi Gedikli, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Mustafa Kaya, Süleyman; Uğur, Yunus; Demiray (İstanbul: Klasik Yayınlar, 2018), 43; Uriel Heyd, "Some Aspects of the Ottoman Fetwa", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 32 (1969), 35-56.

354 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 137b.

355 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1, 430.

356 Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/430-431.

Sonuç olarak, günümüz araştırmacıları için Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarına ulaşma konusunda en doğru kaynak Abdürrahim Efendi derlemesidir. Atâullah Efendi'nin fetvaları çoğunlukla özetleyerek mecmuasına dahil etmesi, fetvalardaki birçok önemli detayın gözden kaçırılmasına sebebiyet vermektedir. Örneklerde gösterildiği üzere, aile vakıflarıyla ilgili araştırma yapan bir kişi Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını Atâullah Efendi'nin derlemesi üzerinden incelediğinde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında evlâda vakıfların daha çok olduğu evlâd-ı evlâda vakıfların ise çok az olduğu yorumunda bulunabilir. Bu tür sorunlar Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının eksik veya yanlış değerlendirilmesine sebebiyet verebilir. Fetva mecmuları sosyal ve kültürel tarih için de oldukça önemli kaynaklardandır. Bununla birlikte fetvalar özetlendiği takdirde fetvanın orijinalindeki sosyal ve kültürel hayata dair birçok detay da kaybolmaktadır. Bu da fetvaların sosyal ve kültürel tarih çalışmaları için daha kısıtlı malumat sunmasına yol açacaktır.

Abdürrahim derlemesinin Atâullah Efendi derlemesinden çok daha fazla fetva içermesi, Atâullah Efendi derlemesinde yer alan vakıf hukuku fetvalarının, büyük oranda Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alması ve Atâullah Efendi'nin fetva suretlerini özetleyerek mecmuasını oluşturması gibi sebepler konumuz açısından Abdürrahim derlemesinin daha kullanışlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle üçüncü bölümde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının içerik analizi Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alan fetvalardan hareketle yapılacaktır.

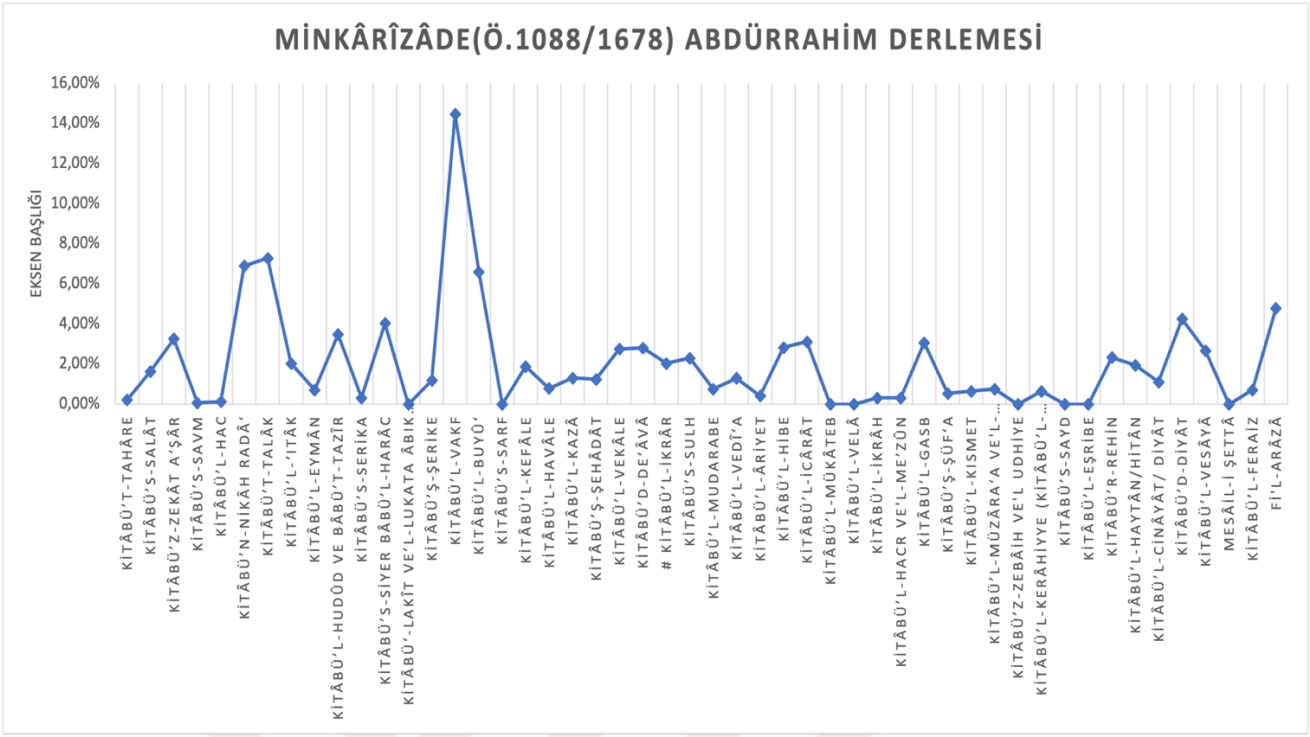
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİNKÂRÎZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN VAKIF HUKUKU FETVALARININ İÇERİK ANALİZİ

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna katkılarını ele alan bu bölüm, onun Osmanlı dönemi fetva literatürü için merkezi bir konumda olduğu iddiasını somut veriler üzerinden incelemektedir. Bu bölümün ilk başlığında, vakıf hukuku fetvalarının örneklem olarak seçilme nedenleri ele alınmaktadır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi en çok vakıf hukukuna dair fetva vermiştir. Onun vakıf hukukuna dair fetvaları, diğer şeyhülislam fetva mecmualarıyla mukayese edildiğinde, vakıf hukuku hakkında en çok fetvası bulunan şeyhülislamın Yahyâ Efendi olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, şeyhülislamlığı döneminde Yahyâ Efendi'nin gündemini en yoğun meşgul eden konu vakıf olmuştur. Bu nedenle, Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvaları bu çalışmanın merkezine alınmıştır. İkinci başlıkta, vakıf fetvalarının geniş bir içerik analizine yer verilmiştir. Üçüncü başlıkta, ikinci başlıkta yapılan içerik analizine dair değerlendirmeler sunulmakta ve Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku içerisinde fetva verdiği konuların 1660 yangınıyla irtibatı kurulmaktadır. Dördüncü başlıkta ise, Yahyâ Efendi'nin ecr-i misil özelinde vakıf hukuku meseleleriyle ilgili görüşleri diğer şeyhülislam fetvalarıyla ve fıkıh literatürüyle mukayeseli bir şekilde ele alınmaktadır.

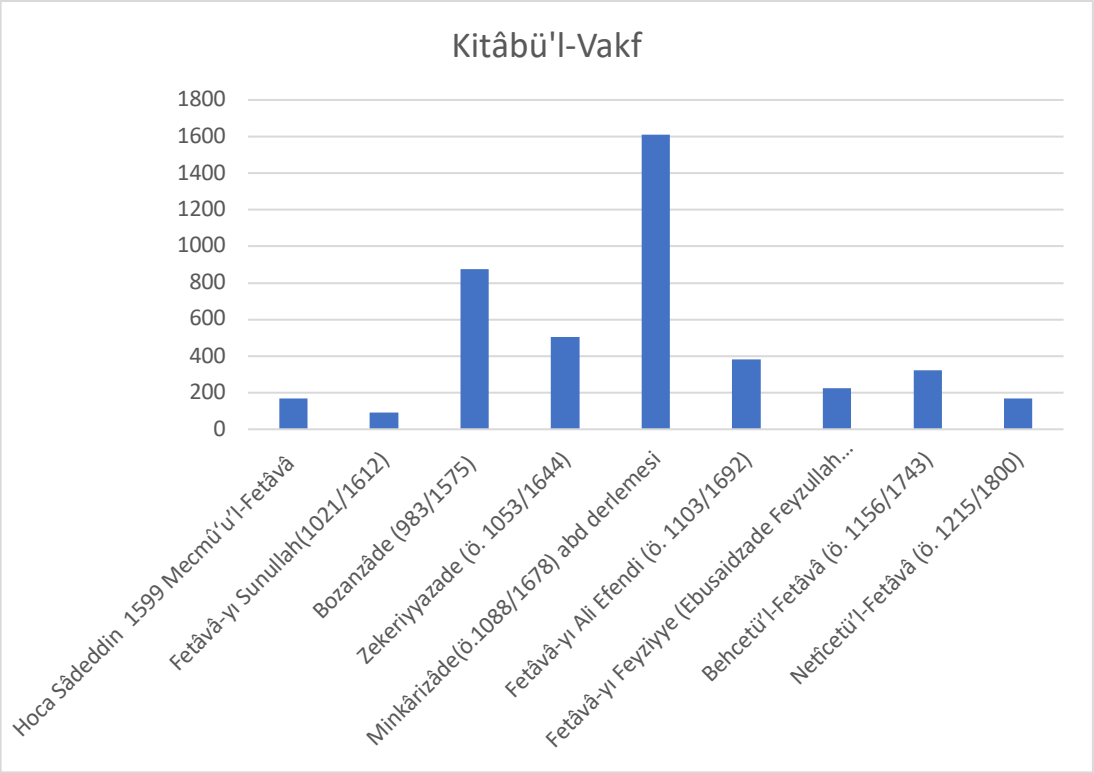
I. Vakıf Hukuku Fetvalarının Örneklem Olarak Seçilme Sebepleri

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin mecmuasındaki fetva sayıları incelendiğinde, onun gündemini en yoğun meşgul eden konuların başında vakıf hukukunun geldiği görülür. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim Efendi derlemesinde *Şekil 10*'da belirtildiği üzere, toplam fetvaların %14,48'ini vakıf hukuku fetvaları oluşturmaktadır. Bu oran, 1610 fetvaya karşılık gelmektedir.



Şekil 10: Abdürrahim Efendi Derlemesindeki Fetvaların Oranları.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Abdürrahim Efendi derlemesinde, vakıf hukuku fetvaları diğer konulara göre çok daha ön plandadır. Vakıftan sonra en fazla talâk hakkında fetva bulunmaktadır. Talâk bahsindeki fetvaların mecmuadaki oranı %7.29'dur. Vakıf hukuku fetvalarıyla mecmuada en fazla fetva bulunan ikinci konu olan talâkla arasında %7.19 oranında bir fark bulunmaktadır. Bu oran, 799 fetvaya tekabül etmektedir. Başka bir ifadeyle, Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvaları, mecmuada en fazla fetva bulunan ikinci konudan 799 fetva daha fazladır. Mecmuada nikâh ve büyû' kitapları haricinde 700'ün üzerinde fetva bulunan başka bir başlık (kitap) olmadığı düşünüldüğünde, vakıf hukuku fetvalarından sonraki ikinci en fazla fetvanın bulunduğu konuyla arasındaki farkın ne kadar büyük olduğu daha iyi anlaşılır.



Şekil 11: Fetva Mecmualarında Vakıf Fetvalarının Sayıları.

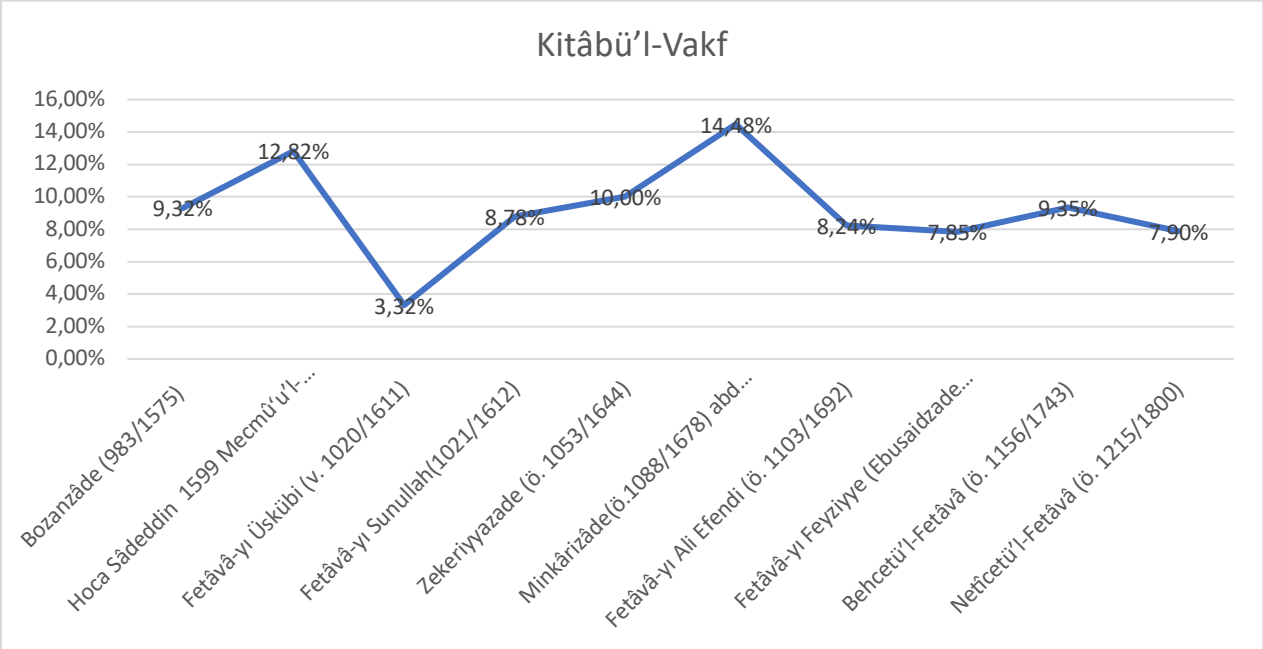
Şekil 11, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar farklı fetva mecmualarında yer alan vakıf hukuku fetvalarının sayılarını belirtmektedir. Buna göre vakıf hukukuna dair en fazla fetva, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının derlendiği Abdürrahim Efendi derlemesinde bulunmaktadır. Bu oran, vakıf hukuku çalışmalarında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının sahip olduğu merkezi konumu vurgulamaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf haricindeki konularda da şüphesiz Osmanlı hukukuna dair önemli katkıları vardır. Mesela, araziyle ilgili fetvaları özel olarak incelendiğinde, onun araziyle ilgili fetvalarının Osmanlı hukukunda önemli bir yere sahip olduğu görülür. Bir yazma eserde Yahyâ Efendi'nin sadece Arazi ve Vakıf'la ilgili fetvaları bir araya getirilmiştir. [357] Arazi ile ilgili ahkamı konu edinen fetvaları derleyen *Zahîretü'l-Kâdî fî Ahkâmi'l-Arazi* isimli eserde de en fazla fetvasına yer verilen mecmua Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren *Fetâvâ-yı Abdürrahim* derlemesidir.[358] Onun vakıf ve arazi fetvalarının müstakil olarak derlenmesi fetvalarının bu konulardaki önemini gösterir. Bununla birlikte, bu

357 *Kitabu'l-Vakf/Arazi*, 3961- 1,3.

358 *Zahîretü'l-Kâdî fî Ahkâmi'l-Arazi*.

çalışmada, Yahyâ Efendi'nin gündemini en yoğun meşgul eden konu olması sebebiyle, onun vakıf hukuku fetvaları incelenmektedir.



Şekil 12: Fetva Mecmualarında Vakıf Fetvalarının Oranları.

Şekil 12, vakıf hukuku ile ilgili fetvaların her bir fetva mecmuasındaki oransal dağılımını sunmaktadır. Bu görselden anlaşılacağı üzere, şeyhülislamların kendi fetva mecmuaları içerisinde vakıf hukuku fetvalarının en fazla yer aldığı mecmua, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim Efendi derlemesidir. İkinci bölümde yer alan "Fetâvâ-yı Atâullah ve Fetâvâ-yı Abdürrahim Derlemelerindeki Fetva Sayılarının Mukayesesi" isimli başlıkta da temas edildiği üzere, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen ve fetvaların nakillerine yer veren Atâullah Efendi'nin derlemesinde vakıf hukuku (%8,56), nikâh (%10,60) ve talâk (%9,59) bahislerinden sonra en fazla fetva içeren üçüncü bahistir. Bununla beraber, derlemede en fazla fetva bulunan ilk iki konuyla vakıf konusundaki fetvalar arasındaki fark çok fazla değildir.

Abdürrahim Efendi derlemesi incelendiğinde, *Şekil 10*'da görülebileceği üzere, en büyük orana sahip olan ilk üç fetva konusu; vakıf (%14,48), nikâh (%7,29) ve talâk (%6,90) olarak belirlenmiştir. Vakıf hukuku fetvaları Atâullah Efendi derlemesinde her ne kadar üçüncü sırada yer alsa da ilk iki konuyla aralarındaki fark çok fazla olmayıp, onun derlemesinde de vakıf hukuku fetvaları merkezi rolünü devam ettirmektedir. Bununla birlikte, Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alan vakıf hukuku fetvalarının oranlarına bakıldığında kendisinden

sonra en fazla fetva içeren nikâh bahsindeki fetvalarla aralarında %7'den fazla bir fark bulunurken, Atâullah derlemesinde vakıf hukuku fetvalarıyla mecmuada en fazla fetvanın yer aldığı nikâh konusu arasında %2.04 fark bulunmaktadır. Bu oran 83 fetvaya karşılık gelmektedir. Sonuç olarak, Yahyâ Efendi'nin vakıf hukukuna dair fetvaları her iki derlemede de merkezi bir yere sahip olsa da Abdürrahim derlemesinde daha fazla ön plana çıkmaktadır.

II. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Vakıf Hukuku Fetvalarının İçerik Analizi

Vakıf hukuku fetvalarının içerik analizi başlığı, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye en çok fetvanın sorulduğu, dolayısıyla onun gündemini en yoğun meşgul eden vakıf hukukuna dair fetvalarının içerik analizini yaparak, Yahyâ Efendi'nin Osmanlı vakıf hukuku konuları içinde en çok fetva verdiği meseleleri ele almaktadır. Böylece Yahyâ Efendi'nin Osmanlı vakıf hukuku özelinde Osmanlı hukukuna en çok katkıda bulunduğu meseleleri ortaya koymaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen iki farklı öğrencisi bulunmaktadır. Gerekçeleri ikinci bölümdeki "Mecmua Tercihi" başlığında detaylı bir şekilde açıklandığı üzere, bu bölümde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarına dair incelemelerde Abdürrahim Efendi derlemesinde yer alan fetvalar esas alınmıştır.

Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının içerik analizine dair elinizdeki çalışmada, Abdürrahim Efendi derlemesinin *Kitâbü'l-Vakf* başlığında yer alan her bir fetva özel olarak incelenmiştir. Öncelikle, fetvanın sorulma sebebi olan hukuki meselenin ne olduğu, daha sonra her bir fetvada bulunan vâkıf, mevkûf, meşrûtün leh, vakfiye gibi unsurlar tespit edilmiştir. Fetvalardaki meseleler ve unsurlar, vakıf hukukuna genel bir bakış sağlayacak şekilde tasnif edilip, incelenen 1610 vakıf hukuku fetvasından hareketle bir fihrist/kod sistemi oluşturulmuştur. Yahyâ Efendi'nin fetvalarının içerik analizini yapan bu başlıkta, fetvalardan hareketle oluşturulan fihrist esas alınmıştır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının analizinde MAXQDA nitel analiz programı kullanılmıştır. Programda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarından hareketle bir fihrist/kod sistemi oluşturulmuş ve söz konusu kod sistemine ilgili fetvalar kodlanmıştır. Kodlama, fetvalarla ilgili çeşitli durumları etiketlemeyi, kod sistemi ise fetvalardan hareketle vakıf hukukuna dair oluşturulan etiketleri, meseleleri ve durumları, kısacası fihristi ifade etmektedir.

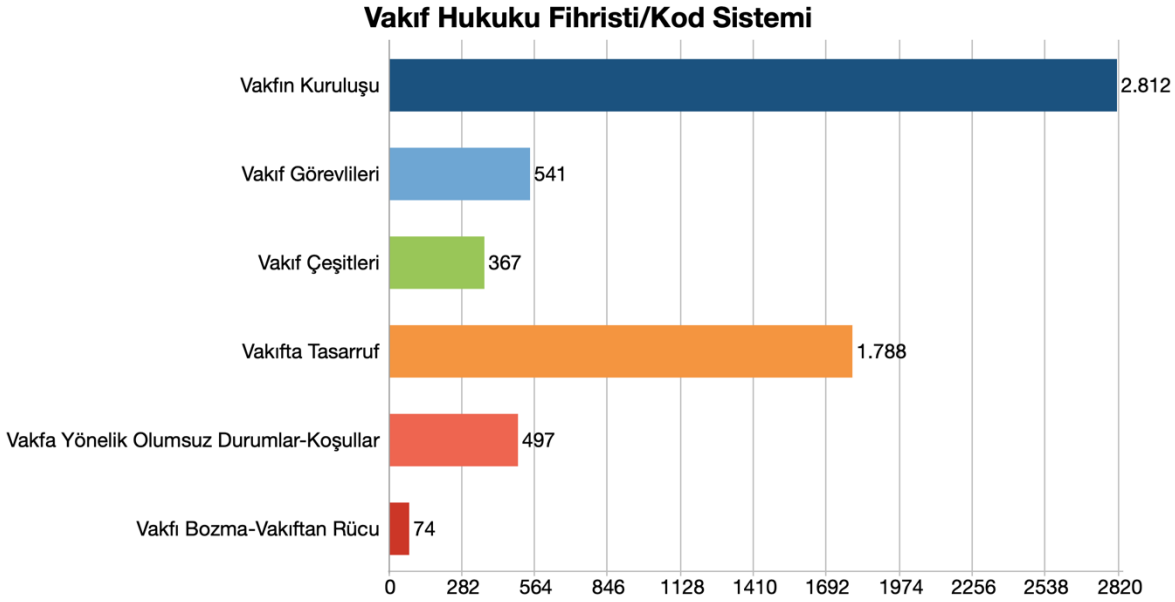


Süknâsı Zeyd-i sağîre meşrûta vakıf menzil harâba müşrif oldukda menzil-i mezbûru mütevellîsi olup Zeyd'in babası olan Amr menzil-i mezbûru cemî'-i şerâit-i istibdâl mevcûde olduğu halde emr-i sultânî ve re'y-i kâdî ile Amr'ın mülk menzili ile istibdâl eylese hâlâ Zeyd bâliğ oldukda istibdâl-i mezbûru feshe kâdir olur mu?

el-Cevab: Olmaz.

Şekil 13: Bir Fetvanın İçerdiği Birden Fazla Mesele Örneği.

Şekil 13'te görüldüğü üzere, genellikle bir fetva birden fazla koda, yani meseleye sahiptir. Bu nedenle, fetva sayısı 1610 olsa da meselelerin sayısı çok daha fazladır. Bunun sonucu olarak da kod/mesele sayıları fetva sayılarını göstermemektedir. Sitemde 1610 vakıf hukuku fetvası için 6000'den fazla kodlama/mesele bulunmaktadır.

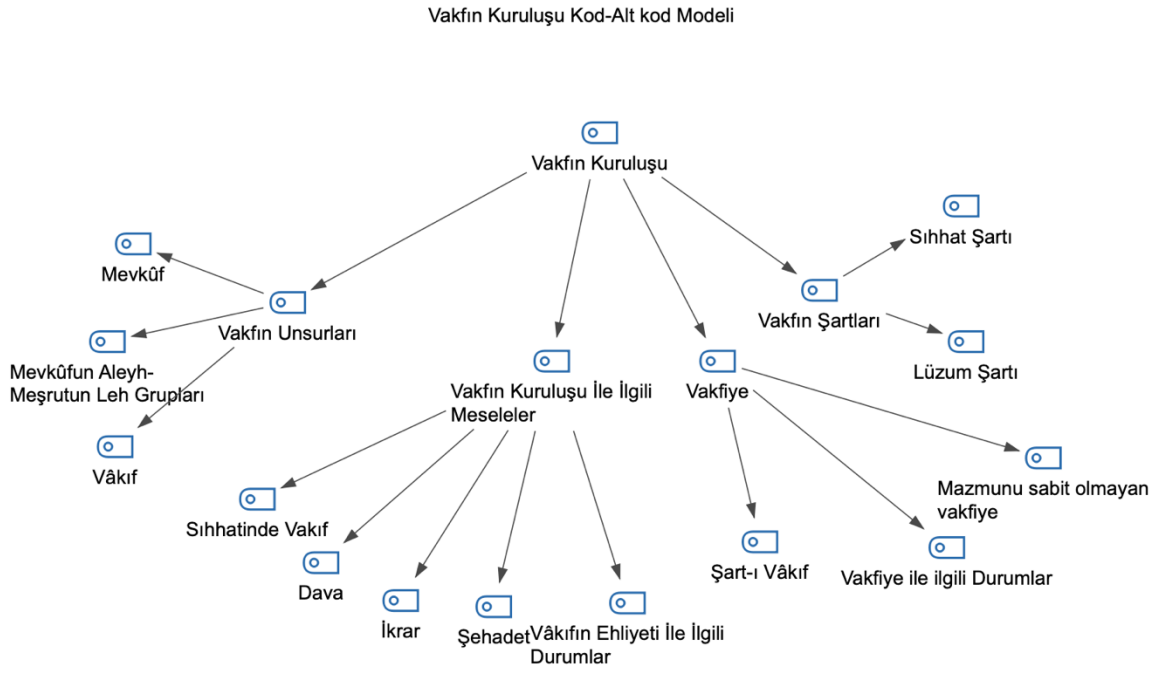


Şekil 14: Vakıf Hukuku Kod Sistemi Ana Kodlar.

Şekil 14'teki gösterimde belirtildiği gibi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarından hareketle oluşturulan kod sisteminde/fihristte toplam altı ana başlık bulunmaktadır. Bunlar; vakfın kuruluşu, vakıf görevlileri, vakıf çeşitleri, vakıfta tasarruf, vakfa yönelik olumsuz durumlar ve vakfı bozma-vakıftan rücu'dur. Yukarıdaki grafiğe göre, Yahyâ Efendi'nin fetvalarında en fazla vakfın kuruluşu ve vakıfta tasarrufla ilgili mesele bulunmaktadır. Sonrasında vakıf görevlileri ve vakfa yönelik olumsuz koşullarla ilgili meseleler gelmektedir. Vakfın kuruluşu başlığında vâkıf, mevkûf ve meşrutûn lehlere dair meselelerin yer alması ve fetvaların birçoğunda mevkûf ve meşrûtün lehlerle ilgili ifadelerin bulunması, vakfın kuruluşuyla ilgili mesele sayısının fazla olmasına sebep olmuştur.

A. Vakfın Kuruluşu

Şekil 15'te görüldüğü üzere, vakfın kuruluşu 4 başlıktan oluşmaktadır: Vakfın unsurları, vakfın şartları, vakfiye ve vakfın kuruluşuyla ilgili meseleler. Her bir ana kategori kendi içerisinde çeşitli alt kategorilere ayrılmaktadır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında vakfın kuruluşuyla ilgili meseleler bu çalışmada, söz konusu alt kategoriler çerçevesinde değerlendirilmekte ve analiz edilmektedir.



Şekil 15: Vakfın Kuruluşu Kod-Alt Kod Modeli.

1. Vakfın Unsurları

Vakıf, bir malın aynının Allah'ın mülkünde bırakılarak temlik ve temellükten alıkonup, Allah'a yaklaşmak amacıyla insanların yararına ebedi olarak tasadduk edilmesi olarak tanımlanmaktadır.[359] Vakıf, vâkıf (vakıf yapan kişi), mevkûf (vakfedilen varlıklar), meşrûtün leh (aynın menfaatinin vakf ve tahsis edildiği kişi veya mahal) ve vakıf sigası olmak üzere 4

359 Ebû Hanife'nin vakıf tanımı "mülkiyeti vâkıfta kalacak şekilde bir malın aynını habs, menfaatini tasaduuk etmek." şeklindedir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise vakfı "menfaati insanlara ait olmak üzere mülk bir aynı Allah'ın mülkü olarak temlik ve temellükten ebediyen alıkoymak" şeklinde tanımlamaktadırlar. Vakıfla ilgili tanımlar için bk. Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf* (Ankara: VGM Yayınları, 1977), 13; Ali Haydar Efendi, *Tertîbü's-sunûf fi ahkâmi'l-vukûf* (İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1918), 6; Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr Merginani, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedi*, ed. Naim Eşref Nur Ahmed (Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumü'l-İslâmiyye, 1417); Ebü'l-Fazl Mecdüddîn ʿAbdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li Taʿalili'l-Muhtâr* (Beyrut: Daru'l-Marife, 2002); ʿAlâüddîn Muhammed b. ʿAlî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkî, *Dürrü'l-muḫtâr şerhu Tenvîru'l-Ebsâr*, ed. ʿAbdü'l- Münʿim Ḫalil İbrâhîm, 1. (Dâru'l-kütübi'l-ʿilmiyye: Beyrut, 2002).

temel unsurdan oluşmaktadır.[360] Mevkûfün aleyh, mesârif-i vakıf, mürtezika ve ehl-i vezâif ifadeleri de vakfedilen amaç için kullanılır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının içerik analizi için hazırladığımız fihristte vakfın unsurları olarak vâkıf, mevkûf ve meşrûtün lehle ilgili detaylı analizlere yer verilmiştir. Vakıf sîgası, vakfın kuruluşuna dair bir irade beyanı olması ve bütün fetvalarda aynı sonucu doğurması hasebiyle fetvalarda irade beyanı olarak kabul edilebilecek ifadeler ayrı bir başlıkta tasnif edilmemiştir.

i. Vâkıf

Fetvalarda genellikle vâkıfların kim olduklarına dair bilgilere yer verilmemektedir. Fetvalar hazırlanırken gerçek kişi isimlerinden soyutlanarak anonim bir yapıya kavuşturulduğundan vâkıflardan sadece "Zeyd, Amr, Hind, Zeynep" gibi isimlerle bahsedilmektedir. Bununla birlikte, bazen bu isimlere "Sultan, nasrani, yahudi, vezir, askerî" gibi sıfatlar eklenmektedir. Bu sıfatlar sayesinde vâkıfların toplumun hangi kesimlerinden olduklarını tespit etmek mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu sıfatların eklendiği fetva sayıları azdır. Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim Efendi derlemesinde vâkıfların statülerine yönelik toplamda 25 fetva bulunmaktadır. 1610 fetva içerisinde bu sayının çok düşük kaldığı açıktır. Fakat bu durum fetvaların formülasyon biçiminden kaynaklanmaktadır. Söz konusu sıfatlardan hareketle tespit edilen üç farklı vâkıf grubu bulunmaktadır. Bunlar sultanlar, gayrimüslimler ve askeri sınıftır.

Yahyâ Efendi'nin fetvalarında vâkıfın sultan olarak nitelendiği 12, gayrimüslimlerin vâkıf olarak zikredildiği fetvalarda nasâra olarak nitelenen 1, zimmî olarak nitelenen 9 fetva bulunmaktadır. Vâkıfın, askerî olarak nitelendiği üç fetva bulunmaktadır. Padişah, gayr-i müslim ve askerî sınıflara mensup kişilere dair nitelemeler bulunurken neden diğer sınıflardan kişilere dair nitelemeler bulunmamaktadır sorusu gündeme getirilebilir. Bunun en büyük sebebi fetva katiplerinin söz konusu kişilerin sosyal statülerinin hukuki meseleye olan tesirini göstermek istemeleri olabilir. Bununla birlikte Osmanlı halkı için geçerli olan kuralların padişah veya idareci sınıftan biri söz konusu olduğunda değişip değişmediği sorulmak istenmiş de olabilir.

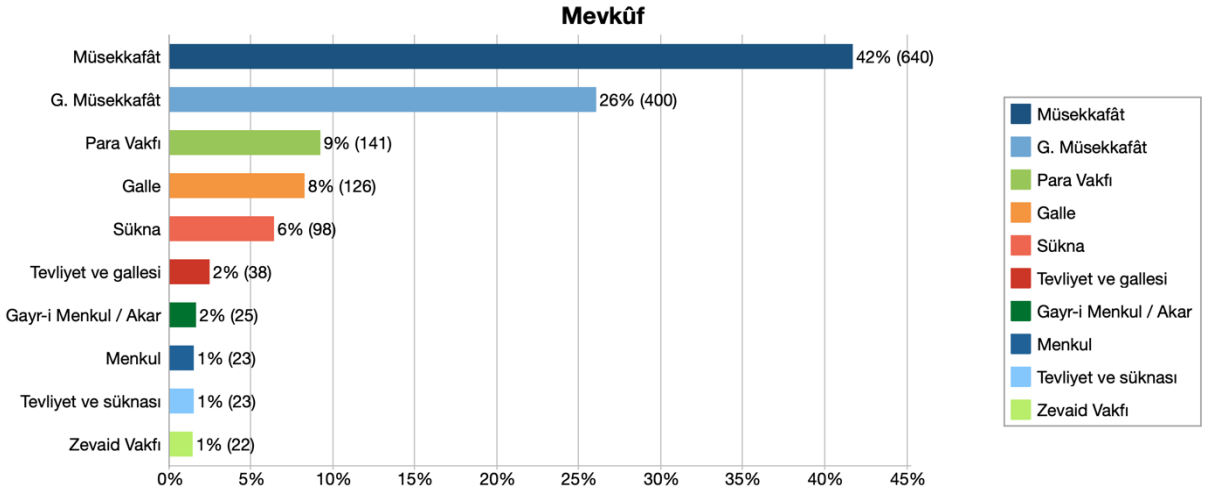
---

360 Vakfın unsurlarının dörtlü sınıflandırılması cumhura aittir. Hanefilere göre sadece irade beyanı vakfın rüknüdür. Diğerleri ise vakfın şartlarıdır. Bununla birlikte Ömer Nasuhi Bilmen ve Ali Haydar Efendi gibi Osmanlı son dönem alimleri vakfın unsurlarını dört grupta ele almışlardır. Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/476; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye Kamusu*, 4/284. Hamdi Çilingir, *Hanefî Vakıf Hukukunda Gaye Unsuru* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 5.

Fetvalar, gayrimüslimlerle ilgili olduğunda, kişilerin gayrimüslim olduklarının ayrıca belirtilmesi, onlara dair hükümlerin Müslümanlara dair hükümlerden farklı olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Osmanlı Devleti'nde tebaa olarak yaşayan gayrimüslimlerin vakıflarına dair fıkhi hükümler, Müslümanların vakıflarına dair fıkhi hükümlerden farklı olduğundan, fetvalarda söz konusu kişi eğer gayrimüslimse muhakkak zikredilmiş olmalıdır.

ii. Mevkûf

Mevkûf başlığı altında vakfedilen şeyler ve çeşitleri yer almaktadır ve *Şekil 16*'da görüldüğü üzere, mevkûf on alt başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar arasında en geniş kapsamlı olanları, "müsakkâfât" ve "gayr-i müsakkafât" başlıklarıdır. Bu iki alt başlık, mevkûf başlığı altında yer alan meselelerin %68'ini temsil etmektedir. Yahyâ Efendi'nin fetvalarında müsakkafât ve gayr-i müsakkafât türü vakıflardan sonra, fetvaya en fazla konu olan vakıf türü para vakfıdır. Daha sonra sırasıyla gallenin, süknânın ve galle ve süknânın vd. vakfedilmesiyle ilgili fetvalar yer almaktadır.

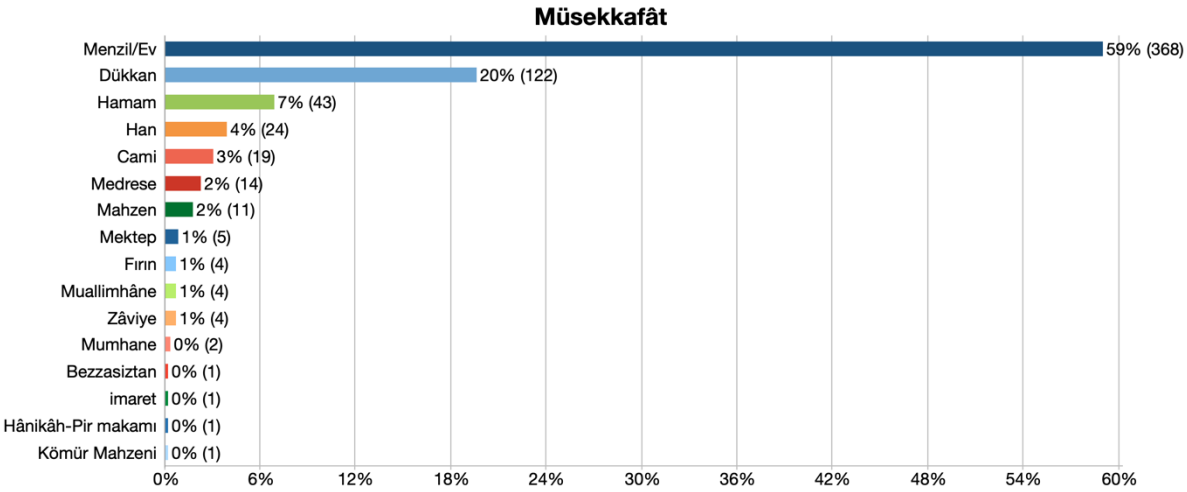


Şekil 16: Mevkûf Alt Kodların İstatistiği.

a) Müsakkafât

Müsakkafât, ev, medrese, fırın, mektep gibi üstü kapalı vakıf mekanlar için kullanılan bir terimdir.[361] *Şekil 17*'de yer alan grafik, Abdürrahim Efendi derlemesindeki vakıf hukuku fetvalarındaki müsakkafâtları ortaya çıkarmaktadır.

361 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf* (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020), 77.



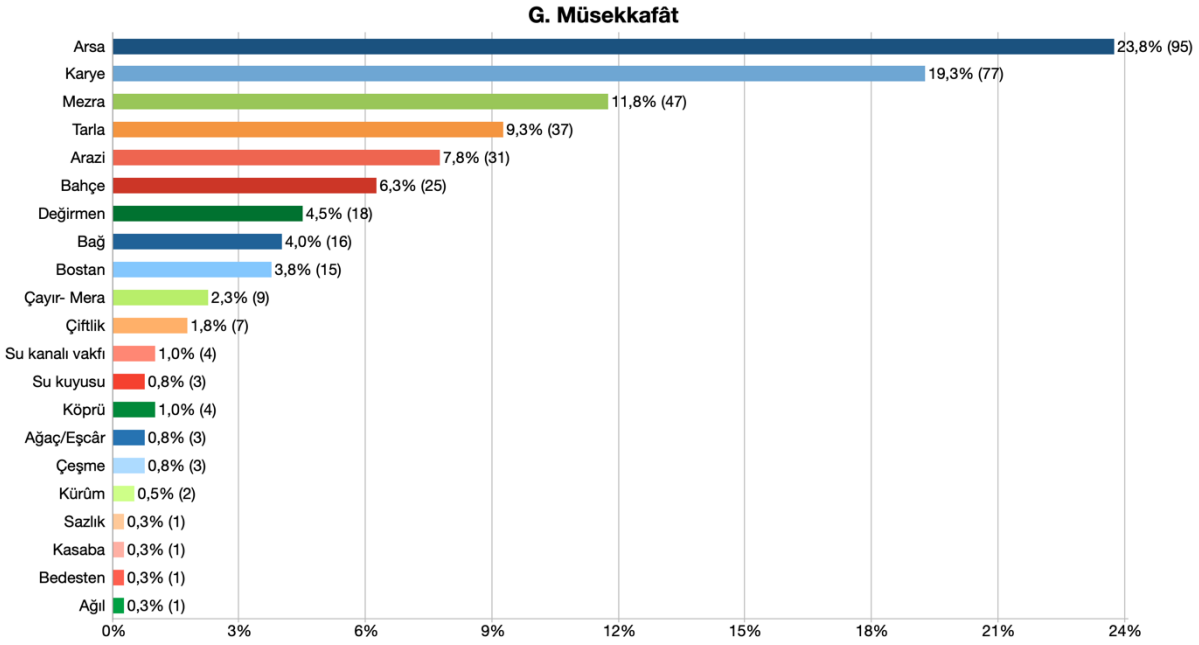
Şekil 17: Müsakkafât Alt Kodların İstatistiği.

Yukarıdaki görseldeki bilgiler doğrultusunda, fetva mecmuasındaki vakfedilen müsakkafâtın %59'unun menzil olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, en fazla fetva konusu olan vakıf türünün menzil vakfı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, tüm vakıfların fetvaya konu olmaması ve birden fazla sorulan aynı fetvaların mecmuaya yalnızca bir kez dahil edilmesi gibi faktörler göz önüne alındığında, bu grafiğin ilgili dönemde en çok vakfedilen varlığın menzil vakfı olduğuna dair kesin bir bilgi sunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, bu bilgi, söz konusu trendi tahmin etme konusunda güçlü bir tahminde bulunma imkânı sağlamaktadır.

Menzil vakfını takiben en yaygın olarak karşılaşılan vakıf türü dükkân vakfıdır. Müsakkafât kategorisinde dükkânın mevkûf olarak yer aldığı fetvaların oranı %20'dir. Ev ve dükkân vakıfları birlikte değerlendirildiğinde, müsakkafât türü vakıfların fetvalardaki oranı %79'a ulaşmaktadır. Bu vakıf türlerini sırasıyla hamam, han, cami ve medrese vakıfları izlemektedir. Bunlar, incelenen dönemde vakıf uygulamalarının çeşitliliğini ve geniş kapsamını gözler önüne sermektedir.

b) Gayr-i Müsakkafât

Gayr-i müsakkafât terimi, üstü kapalı bir yapıda olmayan vakıfları tanımlamak için kullanılır. *Şekil 18*'deki grafik, Abdürrahim derlemesine konu olan gayr-i müsakkafât vakıf türlerini göstermektedir. Bu vakıf türleri, arazi, bağ, bahçe ve tarla gibi açık alanları içerir ve toplumun çeşitli ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sağlar.



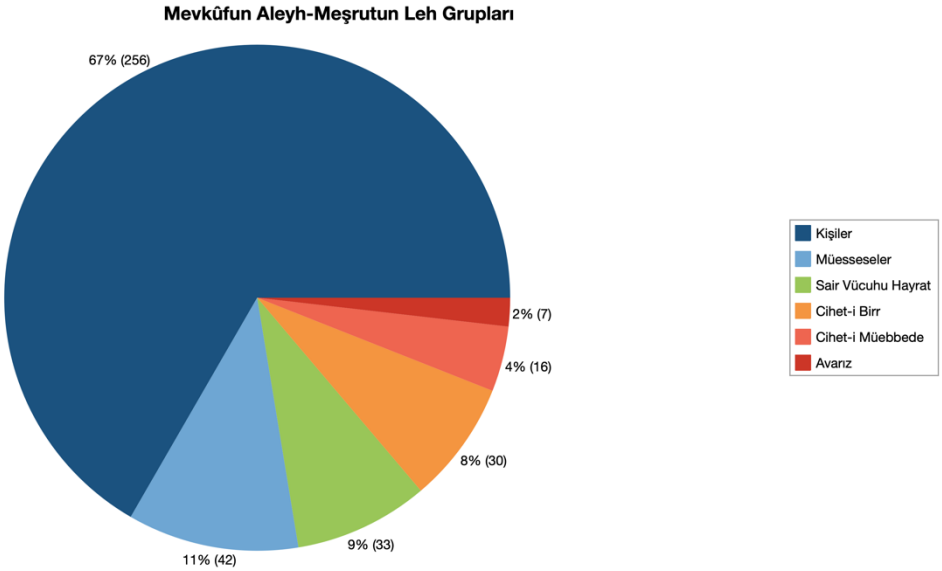
Şekil 18: Gayr-i Müsakkafât Alt Kodların İstatistiği.

Şekil 18'e bakıldığında, gayr-i müsakkafât vakıf türleri içerisinde en sık rastlananın arsa, ardından karye vakfı olduğu görülmektedir. Bu iki kategoriyi sırasıyla mezra, tarla, arazi, bahçe, değirmen, bağ ve bostan vakıfları izler. Arsa kavramı, genellikle tarım için kullanılmayan ve üzerine bir müsakkafâtın bina edileceği alanları ifade eder. Karye vakıflarında ise, karyeye bağlı tarım arazileri vakıf için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Müsakkafât ve gayr-i müsakkafât kategorileri bir araya getirilerek mevkûflar olarak değerlendirildiğinde, en çok vakfedilen varlık türünün ev olduğu anlaşılmaktadır. Toplamda 368 fetvada ev vakfı yer almaktadır. Evden sonraki en yaygın vakfedilen varlık türü ise dükkandır ve fetva mecmualarında 122 dükkân vakfı bulunmaktadır. Dükkândan sonra en çok vakfedilen varlıklar arsa ve karye olarak sıralanır.

iii. Mevkûfün Aleyh-Meşrûtün leh Grupları

Mevkûfün aleyh ve meşrûtün leh ifadeleri, vakıf gelirlerinin tahsis edildiği hedef veya amaçları tanımlamak için kullanılır. Fetvalarda her zaman meşrûtün lehin ne olduğu açıkça

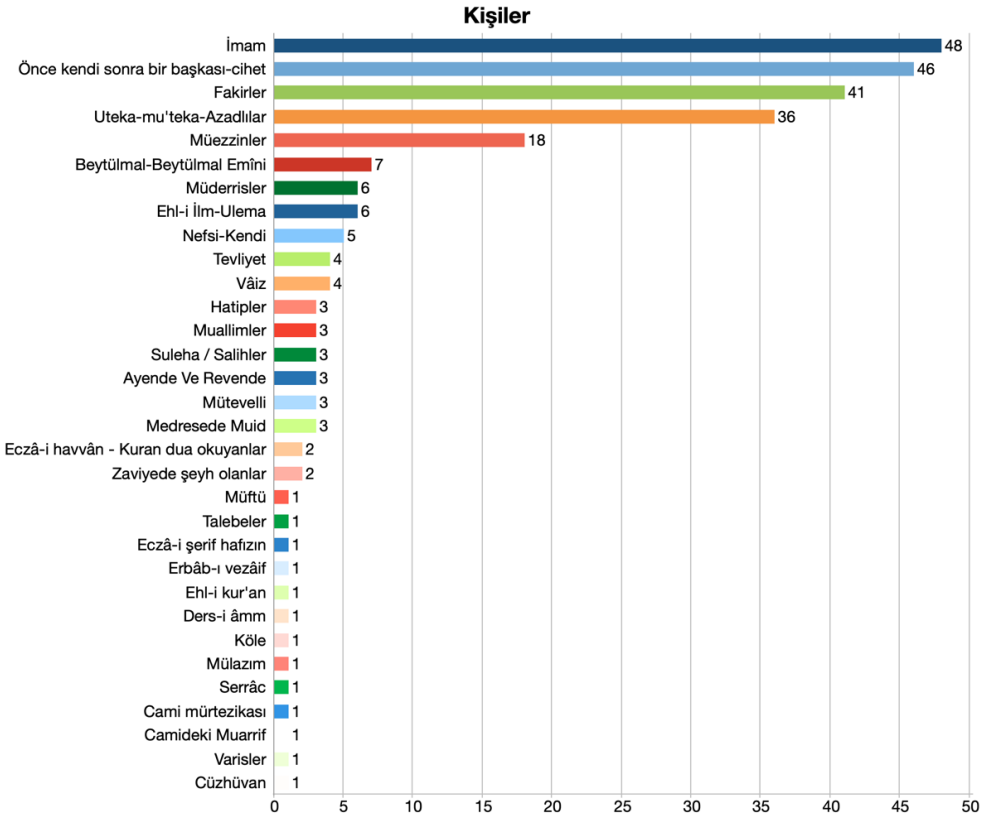
belirtilmemiş olsa da meşrûtün lehin belirtildiği fetvalar üzerinden oluşturduğumuz altı kategori mevcuttur.



Şekil 19: Mevkûfun Aleyh-Meşrûtün Leh Grupları Alt Kodların İstatistiği.

Şekil 19'da görülebileceği üzere, meşrûtün leh grupları şunlardır: kişiler, müesseseler, sâir vücûhu'l-hayrat, cihet-i birr, cihet-i müebbede ve avârız şeklindedir. Meşrûtün lehler arasında, kişilere yapılan vakıfların oranı %67 ile en yüksek paya sahiptir. Bu durum, en fazla kişilere yönelik vakıfların yapıldığını gösterir. Müesseselere yönelik vakıfların oranı ise %11'dir. Sâir vücûhu'l-hayrat, cihet-i bir ve cihet-i müebbede vakıflarının oranları ise bu gruptaki meselelerin %21'ini oluşturur. Bu analiz, vakıfların gelirlerinin dağılımı ve tahsis edildiği amaçların çeşitliliğini açığa çıkarmaktadır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında en fazla kişilere yapılan vakıflar bulunmaktadır. Kişilere yapılan bu vakıflar incelendiğinde, *Şekil 20*'de belirtildiği üzere, en fazla imamlara ve kendine, ardından başkasına veya bir başka cihete vakıflar yer almaktadır. Üçüncü sırada fakirler, dördüncü sırada ise kölelere vakıflar bulunmaktadır. Bu 4 grup, fetvalarda meşrûtün leh olarak zikredilen kişilerin %74'ünü oluşturmaktadır.



Şekil 20: Kişiler Alt Kodların İstatistiği.

Vakıflara yönelik eleştirilerden biri, zürrî vakıfların çok fazla olduğu bu nedenle Osmanlı Devleti'ndeki vakıfların hayri yönünün o kadar da ön planda olmadığına yöneliktir.[362] Ancak Yahyâ Efendi'nin fetvalarına konu olan vakıflarda, söz konusu eleştirinin aksine, en fazla imam ve müezzinlere vakıf yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle, bu fetva mecmuasında kişilere yapılan vakıflarda hayri yönün ön planda olduğu görülmektedir. Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen mecmua üzerinde yapılan bu incelemeler, Osmanlı dönemindeki vakıfların sadece zürrî vakıflarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda imamlar, müezzinler, fakirler ve köleler gibi toplumun farklı kesimlerine yönelik hayri amaçlar taşıdığını açıkça belgelemektedir.

2. Vakfın Şartları

Vakfın kuruluşu ana kategorisinde yer alan ikinci başlık olan vakfın şartları başlığında, toplamda 135 mesele bulunmaktadır. Vakfın şatları, sıhhat şartları ve lüzum şartları olarak iki başlıkta incelenmektedir. Vakfın sıhhat şartları arasında, Hanefi mezhebinde ittifakla kabul edilen te'bid şartı yer almaktadır. Ebû Yusuf'a göre, vâkıfın müebbed bir cihet belirtmesi şart

362 Fatih S. Adıgüzel - Timur Kuran, *Fatih S. Adıgüzel- Timur Kuran, "The Islamic Waqf: Instrument of Unequal Security, Worldly and Otherworldly*, 2021.

değildir. Ona göre, vâkıf masrif belirtmese veya "kendi nefsime" veya "filan adama" gibi muayyen olan ve müebbed olma ihtimali bulunmayan bir masrif zikretse bile, bu vakıf sahih olur. Ancak, İmam-ı Muhammed'e göre vakfın manasındaki te'bid yeterli değildir. Vakfın sahih olabilmesi için, müebbed bir cihetin açıkça zikredilmesi gerekir.[363] Vâkıf müebbed bir cihet belirtmediğinde, te'bid ilkesine aykırı olacağından vakıf geçersiz sayılacaktır.[364]

Te'bidle ilgili Yahyâ Efendi'nin fetvalarında üç mesele bulunmaktadır. Bu meseleler arasında, te'bidsiz vakfın munkatı olduktan sonra fukaraya sarf edilmesi gerektiğine dair bir fetva örneği bulunmaktadır.[365] Diğer bir fetvada ise, varisler vakfı "*Cihet-i te'bîd beyân olunmadı*" diyerek bozmak isteseler bile, vakfın geçerli olduğu ve varislerin söz konusu malı alıp mirasa dahil edemeyecekleri belirtilmektedir.[366]

Ebû Yusuf'a göre, vakıf kurma işlemi, irade beyanı ile tamamlanırken, İmam-ı Muhammed'e göre vakfın kurulabilmesi için teslimin gerçekleşmesi gerekir.[367] Elmalılı ve Ömer Hilmi de İmam-ı Muhammed'in görüşüne katılarak, teslim ve tescil edilen vakfın bağlayıcı hale geldiğini ifade etmişlerdir.[368] Yahyâ Efendi'nin fetvalarında da teslim ve tescil, lüzum şartı olarak yer almaktadır. Bu konudaki fetvalar, teslim ve tescilin vakıf için lüzum şartı olduğunu, teslim ve tescil edilen vakıfların bağlayıcı[369], edilmeyenlerin ise bağlayıcı olmadığını[370] göstermektedir. Teslim ve tescille ilgili toplamda 126 mesele bulunmaktadır.

---

363 Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed, *Muḫtasaru'l-Ḳudûrî*, ed. Kamil Muhammed ʿAvdiyye, 1. (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ʿilmiyye, 1997), 1: 127; Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 81.

364 Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 1993), 41; Çilingir, *Hanefî Vakıf Hukukunda Gaye Unsuru*, 106-115.

365 "Zeyd mülk arâzîsini vakfedip gallesini bazı cihâta gayr-i müebbedeye şart edip ve cihet-i te'bîd beyân etmeyip ba'dehu teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirip bir müddet ol cihâta sarf olunup ba'de zaman meşrûta olan cihât munkatı'a olup ona sarf mümkün olmasa hâlâ mütevellî-i vakıf arâzî-i mezbûrenin gallesini re'y-i hâkimle fukaraya sarfa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim,* 1/427.

366 "Zeyd sıhhatinde şu kadar akçesini vakfedip ribhin kendiye ba'de vefâtihî evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart edip lakin bir cihet-i te'bîd beyân etmeyip bu vech üzere teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirip ba'dehu fevt olsa hâlâ veresesi cihet-i te'bîd beyân olunmadı deyu vakf-ı mezbûru tutmayıp meblağ-i mezbûru mütevellîden alıp mîrâsa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim,* 1/400.

367 Serahsî, *el-Mebsût*, 12/35.

368 Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 135; Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 13,33.

369 "Hind sıhhatinde mülk menzilini bir cihet-i müebbedeye vakıf ve teslîm ile'l-mütevellî edip vakfiye tahrîr olunduktan sonra fevt olsa veresesi mücerred vakfiyede mu'tâd üzere vakıftan rucû' ve muhâseme ba'dehu vakfın lüzûmuna hüküm tahrîr olunmamakla vakfı tutmazız deyip mîrâsa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim,* 1/397.

370 "Hind sıhhatinde bir muhammediye kitabını karyesinin ulemâsına vakfedip lakin tescîl-i şer'î ve teslîm ile'l-mütevellî ettirmeden Hind fevt olsa veresesi re'y-i hâkimle ol kitabı mirasa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/398.

Bunlardan 26'sı teslim ve tescilsiz vakfın bağlayıcı olmadığını; 4 tanesi teslim ve tecil edilen vakfın bağlayıcı olduğunu belirtir.

3. Vakfiye

Vakfiye, vakfa dair vâkıfın takrir ve hâkimin mürâfaa ve hükmünü içeren hüccettir. Vakfiyeler genellikle, Allah'a hamd ve sena ile başlar ve daha sonra vakfın ecir ve sevabı hakkında ayetler ve hadisler zikredilir. Daha sonra vakf olunan mallar sayılır. Bu belgeler ayrıca, vakfın mallarının nasıl idare edileceği, nerelere sarf edileceği, vakfın kimler tarafından yönetileceği, hâkimin vakfın sıhhat ve lüzumu hakkındaki hükmünü içerir. [371]

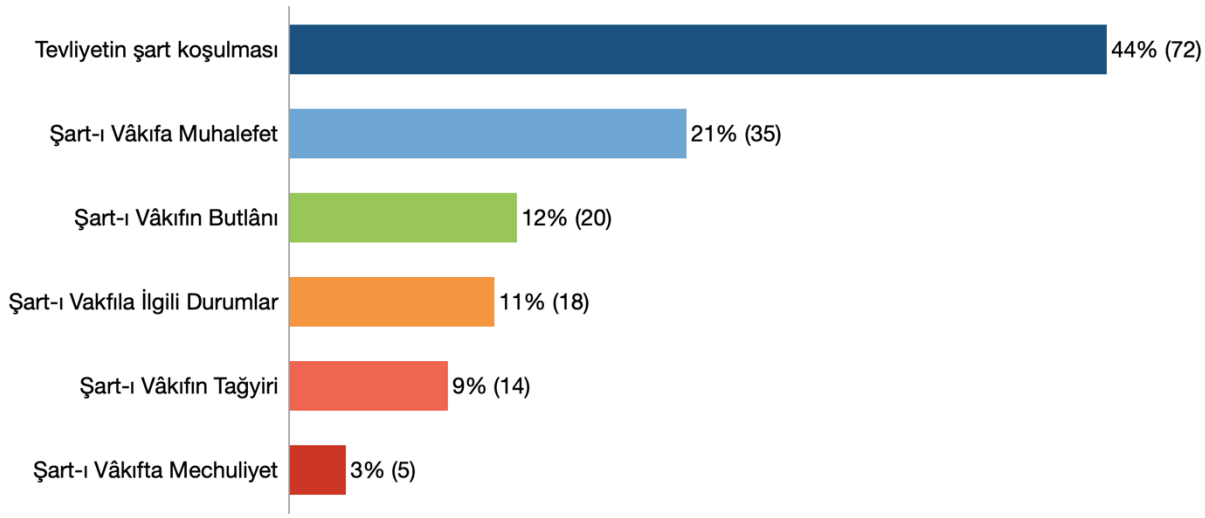
Vakfiyeyle ilgili fihristte şart-ı vâkıf, mazmunu sabit olmayan vakfiye ve vakfiyeyle ilgili durumlar olmak üzere üç ana kategori yer almaktadır. Vakfiyeyle ilgili toplamda 192 mesele bulunmaktadır. Bu başlık altındaki fetvaların %86'sı şart-ı vâkıfla, %6'i mazmunu sabit olmayan vakfiyeyle ilgilidir. Geriye kalan %8'lik kısımda ise vakfiyeyle ilgili durumlara dair fetvalar yer almaktadır.

i. Şart-ı Vâkıf

Şartı vâkıfla ilgili meseleler, *Şekil 21*'deki grafikte en fazla tevliyetin şart koşulmasıyla ilgili olarak yer almaktadır. Bu başlık altında, tevliyetin şart koşulduğu kişiler, tevliyet şart koşulan lafızların kapsamı ve tevliyet şartıyla ilgili durumlar ve meseleler olmak üzere üç alt başlık bulunmaktadır. Tevliyetin şart koşulduğu kişiler başlığındaki meselelere göre, Yahyâ Efendi'nin fetvalarında tevliyet, en fazla evlâda sonra kendine sonra utekâya şart koşulmuştur.

---

371 Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, ts.), 57.; Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012, 42/465.



Şekil 21: Şart-ı Vâkıf Alt Kodların İstatistiği.

Şart-ı vâkıfla ilgili en fazla meselenin bulunduğu ikinci başlık, şart-ı vâkıfa muhalefetle ilgilidir. Bu başlık altında genel olarak şart-ı vâkıfa muhalefet edilemeyeceğine dair fetvalar bulunmaktadır.[372] Şart-ı vâkıfla ilgili en fazla meselenin bulunduğu üçüncü başlık, şart-ı vâkıfın butlanı üzerinedir. Bu kapsamda vâkıfların öne sürdükleri batıl şartlar ve konuyla ilgili diğer meseleler üzerine fetvalar yer almaktadır. Bu konuda en fazla mesele, satım şartıyla vakfın batıl olmasına yöneliktir.[373] *Şekil 21*'deki grafikte yer alan ilk üç başlık, şart-ı vâkıfla ilgili meselelerin %77'sini oluşturmaktadır. Geri kalan %23'lük kısımda ise şart-ı vâkıfta meçhuliyet[374], şart-ı vâkıfın tağyiri[375] ve şart-ı vâkıfla ilgili durumlar[376] başlıklarıyla ilgili meseleleri içermektedir.

372 "Zeyd mütevellîsi olduğu nukûdun gallesinden bazı kimesnelere hilâf-ı şart-ı vâkıf vazîfe ta'yîn edip mezbûrlar dahi berât ettirip ba'dehu Zeyd galle-i vakfı mezbûrlara sarf etmiş olsa hâlen hâkim Zeyd'i azledip yerine Bekir'i mütevellî ettikde Bekir-i mezbûr Zeyd'in vech-i muharrer üzere sarfını Zeyd'den vakıf için tazmîn ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/490.

373 "Zeyd mülk menzilini vakfedip süknâsını utekâsına ve utekâ münkarizler olduklarından sonra menzil-i mezbûr bey' olunup semenini istirbâh ve gallesi ile ruhum için eczâ-i şerîfe tilâvet oluna deyu şart edip teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirdikten sonra Zeyd fevt olsa hâlâ veresesi şart-ı mezbûr ile vakfın butlânına binâen ol menzili mülkiyet üzere tasarrufa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/401.

374 "Zeyd mülk menzilini mahallesi mescidinde imam olanlara vakf ve şart edip lakin şart etdiği gallesi midir yohsa süknâsı mıdır beyân eylemese ol menzilin ol mescidde imam olanlara süknâsı mı meşrûta olur yohsa gallesi mi? el-Cevâb: Gallesi." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/445.

375 "Hind-i vâkıfe bir cihet-i birre vakfetdiği evkâfının vakfiye-i ma'mûl bihâsında mesârif-i mu'ayyeneden fazla her ne kalırsa vakf-ı mezbûrun nâzırı ma'rifetiyle kifâyet mikdârı eczâ-i şerîfe vaz' olunup ol cihete sarf oluna deyu şart etmiş olsa hâlâ nâzır şart-ı vâkıf üzere fazlayı eczâ'-i şerîfe tilâvetine sarf murâd eyledikde mütevellîsi olan Hâlid razı olmayıp hilâf-ı şart-ı vâkıf cihet-i uhrâya sarfa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/444.

376 "Zeyd bir Mushaf-ı şerîfi ulemâya vakf-ı sahîh ve lâzım ile vakfedip ba'dehu Zeyd fevt oldukda ecânibden Amr ol mushafı almış olsa hâlen Zeyd'in oğlu olup ehl-i ilim olan Bekir "Ben ecânibden ehakkım" deyip re'y-i hâkimle ol mushaf-ı şerîfi Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/546.

ii. Mazmunu Sabit Olmayan Vakfiye

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında mazmunu sabit olmayan vakfiyeyle ilgili 11 mesele yer almaktadır. Bu konudaki fetvalar, belirli bir vakfiyenin uygulanabilirliğini ve kabul edilebilirliğini belirlerken, amel-i kadimin önemi vurgulanmaktadır. Bu konudaki fetvalara göre mazmunu sabit olmayan bir vakfiye, amel-i kadime aykırıysa, bu vakfiye ile amel edilmez. [377] Yani, bir vakfiyenin içeriği, daha önce belirlenmiş ve kabul görmüş uygulamalarla çelişiyorsa, bu vakfiye geçerli kabul edilmez ve uygulanmaz. Öte yandan, mazmunu sabit olmayan vakfiye, ameli kadime aykırı değilse onunla amel edilir.[378] Bu durumda, vakfiyenin içeriği, önceden belirlenmiş uygulamaların hükümleriyle uyumlu kabul edilir ve böylece vakfiye geçerli olur.

iii. Vakfiye ile ilgili durumlar

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında vakfiye ile ilgili durumlar hakkında 16 farklı mesele yer almaktadır. Bu meselelerin yarısı, vakfiyesi olmayan vakıflarla ilgili meseleleri içermektedir. Bu tür vakıflarla ilgili verilen fetvalara göre, vakıf kadim bir vakıfsa yani amel-i kadim bulunuyorsa, vakfiyesi olmadığı veya zayi olduğu gerekçesiyle masrif-i kadim değiştirilemez.[379] Vakfiye ile ilgili meselelerin diğer yarısı, vakfiye tahriri[380] ve iki vakfiyesi bulunan vakıflarla[381] ilgilidir. Bu meseleler, vakıfların işleyişinde vakfiyelerin rolü hakkında önemli bilgiler sunar.

---

377 "Evkâf-ı kadîmeden Zeyd'in vakfından olan medresesinde müderris olanlara yevmî şu kadar akçe vazîfe meşrûta olmak üzere kadîmden bu ana dek vazîfe-i mersûme müderris olanlara verile gelip amel bunun üzerine iken hâlâ mütevellîsi kadîmden mazmûnu ile amel oluna gelmeyen bir vakfiye ibrâz edip ol vakfiyede vazîfe şu kadar nâkıs olmak üzeredir deyip vakfiyenin mazmûnu sâbit değil iken noksân üzere vermeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/412.

378 "Bir vakfın vakfiyesinin mazmûnu beyyine-i âdile ile sabit olmadıkça ol vakfiye ile amel olunur mu? el-Cevâb: Bu ana dek amel olunagelmiş ise olunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/414.

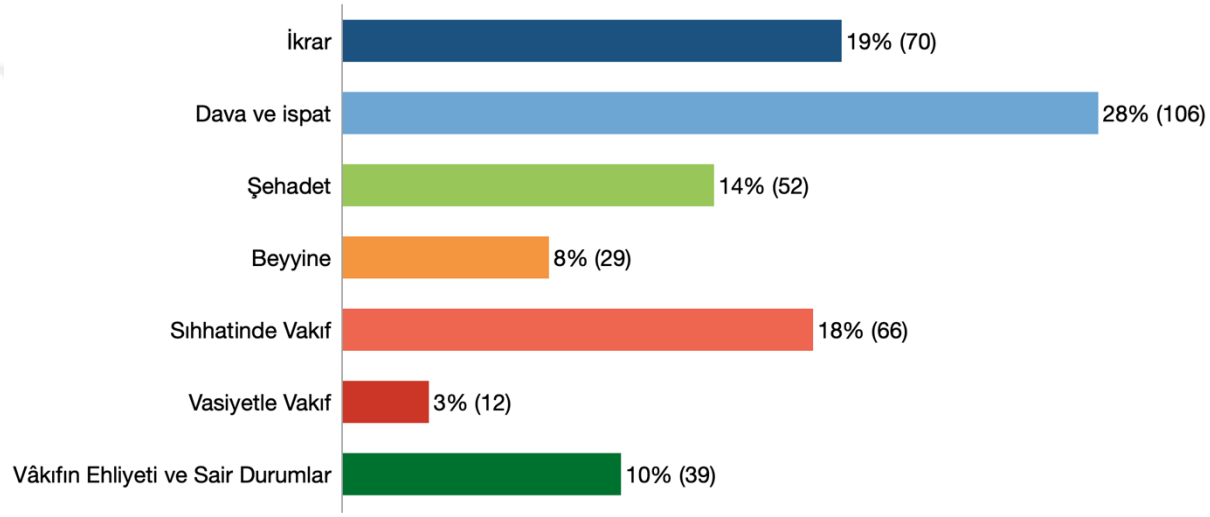
379 "Evkâf-ı kadîmeden olup bir mescid-i şerîfe müezzin olanlara meşrûta olmak üzere kadîmden zabt ve tasarruf oluna gelen menzilin vâkıfı bilinmeyip ve vakfiyesi olmamakla müezzinden nez' olunup cihet-i uhrâya sarf olunur mu? el-Cevâb: Olunmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/412.

380 "Zeyd sıhhatinde bir mülk menzili ile birkaç kıt'a bağlarını filan cihete vakfettim deyip ulemâdan Amr'ı hakem ittihâz edip Amr'a vakfiye tahrîr ettirse vakf-ı mezbûr sahih olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, /394.

381 "Bir vakf-ı kadîmin bazı şurûtunda biri birine mugâyir iki vakfiyesi olup lakin mazmûnları sabit olmasa hangisi ile amel olunur? el-Cevâb: Hangisi ile amel olunageldiyse yine onunla amel olunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/414.

4. Vakfın Kuruluşuyla İlgili Meseleler

Vakfın kuruluşuyla ilgili meseleler yedi temel başlıkta incelenmektedir. *Şekil 22*'deki grafikten anlaşılacağı üzere, vakfın kuruluşu ile ilgili meseleler hakkında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında yer alan en fazla mesele, dava ve ispatla ilgilidir. Daha sonra ikrar ve sıhhatinde vakıf önemli meseleler arasında gelmektedir. Bu üç başlık, vakfın kuruluşuyla ilgili meselelerin %65'ini oluşturmaktadır. Diğer başlıklar arasında ise en fazla mesele şehadetle ilgilidir. Şehadet başlığını vâkıfın ehliyeti ve sair durumlar, beyyine ve vasiyetle vakıf başlıkları izlemektedir.



Şekil 22: Vakfın Kuruluşuyla İlgili Meseleler Alt Kodların İstatistiği.

i. İkrar

İkrar, bir fıkıh terimi olarak, kişinin kendi aleyhine başkasına dair bir hakkı haber vermesi demektir.[382] İkrar, vakfın kuruluşuyla ilgili en fazla mesele içeren ikinci başlıktır. Fetvalarda ikrarla ilgili üç temel mesele gündeme gelmektedir: vakfı ikrar, lehtarı ikrar ve mütevellinin vakıf mallarıyla ilgili ikrarı. Yahyâ Efendi'nin fetvalarında ikrarla ilgili bulunan fetvaların %65'i, vakfı ikrarla ilgilidir. Bu başlık altında öne çıkan fetvalar daha çok bir şahsın başka bir şahıs adına ikrarıyla ilgilidir.[383] İkrarla ilgili ikinci önemli başlık ise lehtarı ikrardır.

---

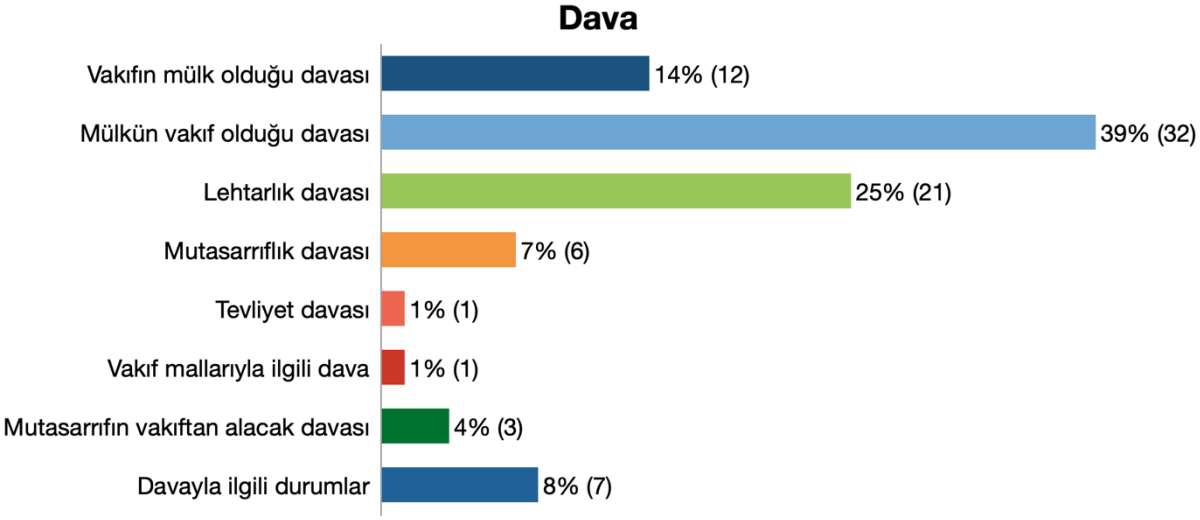
382 Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 135; Ferhat Koca, "İkrar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2000, 22/38.

383 "Zeyd'in mülkiyet üzere tasarrufunda olan menzil için Amr mütevellîsi olduğum Bekir'in evkâfındandır hatta Zeyd ol menzil Bekir'in vakfı olup kendi yevmî ikişer akçe ücretle sâkin olduğunu ikrâr edip yedime hüccet vermiştir deyu dava ve Zeyd'in ikrâr-ı mezbûrunu müştemil bir hüccet ibrâz edip Zeyd bi'l-külliye münkir olsa Amr müdde'âsını ispata kâdir

Bu başlık altında bulunan en fazla mesele, kişilerin vakıf lehtarı olduğuna dair ikrarlarıdır.[384] Mütevellinin vakıf mallarıyla ilgili ikrarı hakkında 2 fetva bulunmaktadır. Bu fetvalara göre, mütevellinin asl-ı mal miktarını ikrar ettikten sonra ikrarının aksine bir beyanda bulunması kabul edilemez.[385]

ii. Dava ve İspat

Dava, bir hakkın mahkeme yoluyla talep edilmesi, ispat ise söz konusu davanın gerçekliği konusunda delil getirmek anlamına gelir.[386] Vakfın kuruluşu ile ilgili meseleler arasında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında yer alan en fazla fetva, dava ve ispatla ilgilidir. Meselelerin %79'u dava, %21'i ise ispatla ilgilidir.



Şekil 23: Dava Alt Kod İstatistiği.

değil iken mücerred ol hüccet ile menzili vakıf için zabta kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, I/408.

384 "Evlâda ve evlâd-ı evlâda ba'de'l-inkırâz akrabaya meşrûta vakıf olan ve zâviyeyi evlâd inkırâzından sonra vâkıfın akrabası âhar diyârda olmakla ecânibden Zeyd ve Amr biz evlâddanız deyu kavl-i mücerredleri ile ol zâviyeyi zabt eyleseler hâlâ vâkıfın akrabasından Beşir gelip mezbûrlara vâkıfın evlâdından olduğunuzu vech-i şer'î üzere isbât eylen ve illâ ol zâviyeyi meşrûtam olmak üzere ben zabt ederim demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/418.

385 "Bir vakıf nukûda Zeyd mütevellî oldukdan sonra nukûd-i merkûmeden otuz yedi bin akçe kabz edip ba'dehu "Asl-ı mal-ı vakıfdan makbûzum elli bin akçedir" deyip ikrâr ve itirâf ettikten sonra Zeyd ma'zûl olup yerine Amr vakf-ı mezbûra mütevellî olmakla Zeyd'in ikrârı mûcebince asl-ı mal-ı vakf olan elli bin akçeyi Zeyd'den taleb ettikde Zeyd "Benim makbûzum ancak otuz yedi bin akçedir, ziyâde ikrârımdır, kâzibim" deyu Amr'a yemin verdirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/577.

386 Cevdet Yavuz, "Dava", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1994, 9/12; Ali Bardakoğlu, "İsbat" (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000), 22/492.; Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 117-119.

*Şekil 23'*e göre, mülkün vakıf olduğu davası[387], vakfın mülk olduğu davası[388] ve lehtarlık davası[389] başlıkları, davayla ilgili meselelerin %77'sini oluşturmaktadır. Diğer alt başlıklar ise mutasarrıflık davası, tevliyet davası, vakıf mallarıyla ilgili dava, mutasarrıfın vakıftan alacak davası ve davayla ilgili durumlar olarak belirlenmiştir.

İspat başlığı altında, vakfı ispat ve lehtarlık ispatı olmak üzere iki başlık bulunmaktadır. Bu başlıktaki meselelerin %80'i vakfı ispatla ilgilidir. Vakfı ispatla ilgili gündeme gelen en fazla fetva, vakfiyeti ikrar edilen vakıfta bulunulan ispat talebinin geçerli olmamasıyla ilgilidir[390]. Geri kalan %20 ise lehtarlık ispatıyla ilgilidir. Bu başlık altında, sadece sözle lehtarlığın sabit olmayacağı, ispatın gerekli olduğu[391] gibi konulara dair fetvalar bulunmaktadır.

iii. Şehadet

Şehâdet, hukuki bir süreçte bir tarafın hak iddiasını desteklemek amacıyla hâkimin huzurunda ve hasımlarının yanı başında bilgi veya gözlemlerini sadakatle bildirmesidir.[392] Vakfın kuruluşuyla ilgili meseleler içerisinde şehadetle ilgili fetvalar %14'lük bir dilimi oluşturmaktadır. Şehadetle ilgili konular arsında da en fazla fetva, tesâmu ile şehadet (yayın duyuma göre şahitlik) hakkındadır.[393]

---

387 "Zeyd bir değirmeni "Babam Amr-ı müteveffâdan intikâl etmiş mülk-i mevrûsumdur" deyu Bekir'e bey' ve teslîm ettikten sonra Zeyd fevt oldukda oğlu Hâlid "Ceddim Amr ol değirmeni mülkünde iken sıhhatinde vakfedip tevliyet ve gallesini evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart ve teslîm ile'l-mütevellî eyleyip Beşir-i kadıya tescîl ettirmiş idi" deyu dava ve vech-i meşrûh üzere müdde'âsını isbât edecek değirmeni Bekir'den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/571.

388 "Zeyd bir vakıf arsayı mütevellîsinden icâre-i mu'accele ve müeccele ile istîcâr ettikten sonra "kable'l-istîcâr ol arsa mülkümdür" deyu dava eylese mesmû'a olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/575.

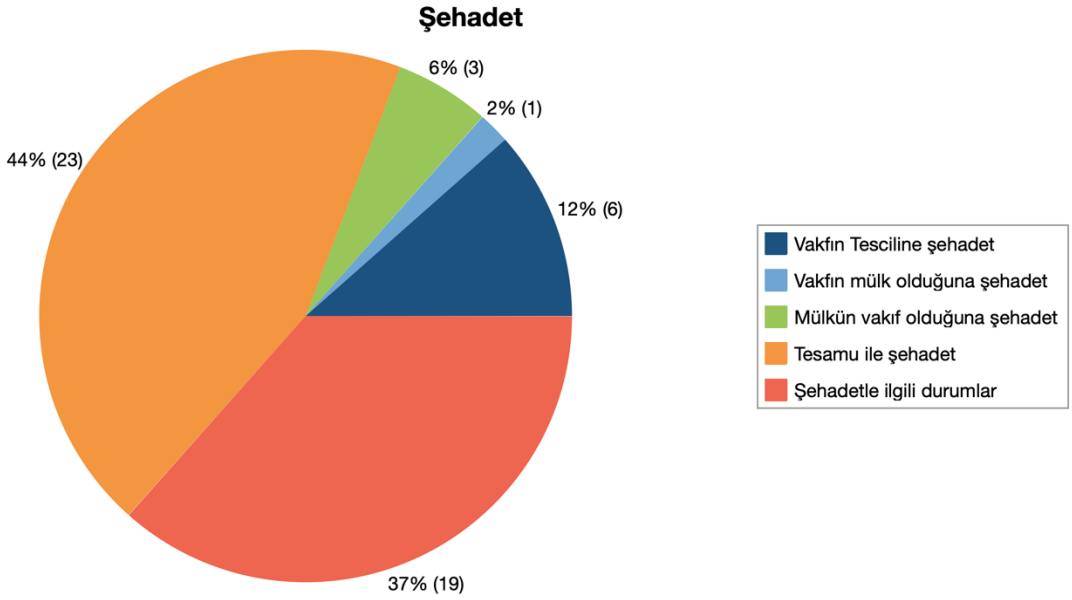
389 "Tevliyet ve gallesi Zeyd'in evlâd-ı zükûruna ve evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûruna meşrûta vakfı olan karyeye evlâd-ı zükûrdan Amr mutasarrıf iken Bekir zuhûr edip ben dahi Zeyd'in evlâd-ı zükûrundanım deyu Amr'ın muvâcehesinde dava eyledikte Amr Bekir'in evlâd-ı zükûrundan olduğunu ikrâr ve itirâf eylese tevliyet ve gallede Bekir Amr'a müşârik olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/405.

390 "Tevliyet ve gallesi vâkıfın ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına meşrûta vakfın tevliyet ve gallesine vâkıfın ebnâ-i ebnâsından Zeyd mutasarrıf iken Amr için amr dahi vâkıfın ebnâ-i ebnâsından olup benimle me'an tevliyet ve galle-i vakfa bire bir müstehaktır deyu ikrâr edip galle-i vakıftan hissesini vermiş olsa hâlâ Zeyd dönüp amr ebnâ-i ebnâdan olduğunu ispat eylesin ve illâ aldığı galleyi bana versin demeye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/407.

391 "Evlâda ve evlâd-ı evlâda ba'de'l-inkırâz akrabaya meşrûta vakıf olan ve zâviyeyi evlâd inkırâzından sonra vâkıfın akrabası âhar diyârda olmakla ecânibden Zeyd ve Amr biz evlâddanız deyu kavl-i mücerredleri ile ol zâviyeyi zabt eyleseler hâlâ vâkıfın akrabasından Beşir gelip mezbûrlara vâkıfın evlâdından olduğunuzu vech-i şer'î üzere isbât eylen ve illâ ol zâviyeyi meşrûtam olmak üzere ben zabt ederim demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/418.

392 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm: şerhu mecelleti'l-ahkâm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 4/2988; H. Yunus Apaydın, "Şahit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, 38/278.

393 Ebü'l-Fazl Mecdüddîn ʿAbdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 2/172; Daha fazla bilgi için bk. Bilal Esen, "İslam Muhâkeme Hukukunda Yaygın Duyuma Dayalı Şahitliğin (Eş-Şehâde Bi't-Tesâmu') Kabulü" 15/2 (2015), 257-281.



Şekil 24: Şehadet Alt Kodların İstatistiği.

Şekil 24'e göre, şehadetle ilgili 52 meseleden 23'ü tesâmu ile ilgilidir. Bu başlıkta yer alan en önemli meselelerden biri, müstened-i şer'i olduğunda tesamu ile şehadetin geçersiz olacağıdır.[394] Vakfın tesciline şehadetle ilgili 6 mesele bulunmaktadır. Burada yer alan fetvalara, vakfın tesciline şehadet edenlerin kadı ismini beyan etmelerinin gerektiğine dair fetvalar örnek gösterilebilir[395]. Mülkün vakıf olduğuna şehadet[396], vakfın mülk olduğuna şehadetle[397] ilgili fetvalar bu başlık altında yer almaktadır. Şehadetle ilgili diğer meseleler şehadetle ilgili durumlar başlığı altında toplanmıştır. Bu başlıkta 19 mesele bulunmaktadır. Şahitlerin şehadetlerinin ancak adil olduklarında geçerli olması[398] ve gayrimüslimlerin şehadetlerinin geçersiz olmasına[399] dair fetvalar, bunlardan bazılarıdır.

---

394 "Hind'in mülkiyet üzere yedinde olan bir menzil için Amr "Ol menzilin süknâsı bana meşrûta vakıfdır" deyu re'y-i hâkimle Hind'den dava ve müdde'âsına Bekir ve Beşir tesâmu'la şehâdet eyleseler Hind'in tasarrufu sebeb-i mülk olur, müstened-i şer'îye binâen olacak Bekir ve Beşir'in şehâdetleri makbûle olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/6.

395 "Bir vakfın tescîline şehâdet eden Amr tescîl eden kadının ismini bilmese hâkim şehâdetini tutmamağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/2.

396 "Bir karyede Zeyd'in mülkiyet üzere tasarrufunda olan menzil için ahâlî-i karyeden Amr "Menzil-i mezbûr mescid-i şerîfe vakıfdır" deyu re'y-i hâkimle dava ettikde müdde'âsına ahâlî-i karyeden Bekir ve Beşir şehâdet eyleseler makbûle olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/4.

397 "Zeyd bir dükkân için Amr'ın mülk-i mevrûsu olduğuna şehâdet ettikten sonra "Amr'ın mûrisi Bekir'in vakfıdır" deyu şehâdet eylese makbûle olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/9.

398 "Bir mahalle ahâlîsine gallesi meşrûta vakıf nukûdun mütevellîsi Zeyd, Amr'dan "Mütevellîsi olduğum asl-ı mal-ı vakıfdan zimmetinde şu kadar akçe vardır" deyu dava ve Amr inkâr ettikde Zeyd'in müdde'âsına Amr üzerine ol mahalle ahâlîsinden bazı kimesneler şehâdet eyleseler makbûle olur mu? el-Cevâb: Âdiller ise olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/4.

399 "Zeyd-i müslim mütevellîsi olduğu vakıf menzili Amr-ı zimmîye icâre-i mu'accele ve müeccele ile îcâr ve teslîm edip Amr beş-altı seneden beri mutasarrıf iken Bekir-i yahûdî zuhûr edip "Ol menzil sinîn-i mezbûreden mukaddemden benim

iv. Beyyine

Beyyine, bir hakkın veya bir olayın ispatını sağlayan özel bir delil türüdür.[400] Yahyâ Efendi'nin fetvalarında beyyine ile ilgili 29 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 14'ü mutlak ve mukayyet davalarında beyyinenin takyid dava edenler için gerekli olup, kavlin mutlaklık davasında bulunanların olduğuna yöneliktir.[401]. Ayrıca, meşhur ve mütevatir bilginin aksine beyyinenin makbul olmayacağı[402], vakfın lehine olan bir hususta mütevellinin kavlinin ve beyyinesinin esas olduğu[403] ve iki beyyine tearuz ettiğinde şöhret hangi taraftaysa itibarın onda olacağı[404] vb. konulara dair fetvalar bu başlık altında ele alınan meseleler arasındadır.

v. Sıhhatinde Vakıf

Kişilerin vakıflarını sıhhatlerinde yaptıklarına dair ilgili fetvalarda malumat bulunduğu takdirde bu fetvalar sıhhatinde vakıf başlığına etiketlenmiştir. Bu başlık altında yer alan meselelerin 63'ü, kişilerin vakıflarını sıhhatlerinde yaptıklarına dair fetvaları ifade etmektedir. Bununla birlikte sıhhatinde vakıfla ilgili, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında 2 mesele tespit edilmiştir. Birinci meselede, vasiyet yoluyla vakıf kurmanın sıhhatinde vakıf kurmaktan

---

icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufumdadır" deyu Zeyd ile Amr yüzüne dava ve mezbûrlar inkâr eylediklerinde Bekir'in müdde'âsına Yahûdîler şehâdet eyleseler makbûle olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/3.

400 Ali Bardakoğlu, "Beyyine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992, 6/97.

401 "Zeyd bir mikdâr akçesini vakfedip gallesini evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart eylese hâlen evlâddan derece-i ûlâda olanlar "Gallesi batnen ba'de batnin meşrûtadır" deyip derece-i sânîde olanlar "Mutlakan evlâda ve evlâd-ı evlâda meşrûtadır" deyip ihtilâf eyleseler kavl hangisinindir, beyyine hangisine düşer? el-Cevâb: Kavl itlâk davası edenlerindir. Beyyine takyîd davası edenlere düşer." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/9.

402 "Zeyd'in mütevellîsi olduğu Amr'ın evkâfı müstegallâtından olmak üzere kadîmden zabt ve tasarruf olunup Amr'ın evkâfından olduğu meşhûr ve mütevâtir olan arâziden bir mikdâr arâziyi Bekir, mütevellîsinden tapulayıp birkaç seneden beri mutasarrıf iken hâlen kurbunda vâki' Beşir'in evkâfı mütevellîsi Hâlid "Ol yerler benim mütevellîsi olduğum Beşir'in evkâfındandır" deyu Bekir ile Zeyd yüzüne dava ve meşhûr ve mütevâtirin hilâfına beyyine ikâmet eylese mesmû'a ve makbûle olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/3.

403 "Bir kârîzi Zeyd ile birkaç bâb vakıf odaların mütevellîsi isti'mâl ederlerken Zeyd fevt oldukda veresesi "Ol kârîz mûrisimiz Zeyd'in mülkü olup ol odaların vâkıfı odaların kârîzini sonradan ona ilhâk eyledi" deyu dava ve ikâmet-i beyyine edip ol odaların mütevellîsi Amr "Ol kârîz vâkıf-ı mezbûrun vakf-ı lâzım ile vakfı olup Zeyd kârîzini ona sonradan ilhâk eyledi" deyu dava ve ikâmet-i beyyine eyleseler hangisinin beyyinesi evlâdır? el-Cevâb: Amr'ın beyyinesi evlâdır." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/11.

404 "Bir vakıf karye kurbunda olup kimesnenin tasarrufunda olmayan bir mikdâr hâlî arâzi için ol karyenin mütevellîsi Amr "Mütevellîsi olduğum falan cihete vakıfdır" deyu dava ve ikâmet-i beyyine edip ahâlî "Kadîmî meramızdandır" deyu dava ve ikâmet-i beyyine eyleseler hangisinin beyyinesi evlâdır? el-Cevâb: Şöhret hangi tarafda ise ol tarafın beyyinesi evlâdır." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/10.

daha üstün olduğu belirtilmektedir.[405], İkinci mesele ise sahih olmayan vakıfların varisler tarafından mirasa dahil edilebilmesiyle ilgilidir.[406]

vi. Vasiyetle Vakıf

Vakfın kuruluşuyla ilgili meseleler içerisinde en az mesele, vasiyetle vakıf hakkındadır. Bu konuda toplamda 12 mesele tespit edilmiştir. Vasiyet yoluyla vakıf, malın 1/3'ü müsaitse geçerli olmaktadır. Bu vakıflarda teslim ve tescile gerek olup olmadığı Yahyâ Efendi'ye sorulmuş, o da gerek olmadığı yönünde fetva vermiştir.[407] Vasiyetle vakıfla ilgili fetvaların çoğunda varislerin bu vakıfları bozma çabaları yer almaktadır. Mesela varisler, vâkıfın vakfı teslim tescil ettirmediğini veya vakfı için bir cihet tayin etmediğini ileri sürüp[408] bu tür vakıfları iptal ettirerek söz konusu malları miraslarına dahil etmek istemektedirler.

vii. Vâkıfın Ehliyeti ve Sâir Durumlar

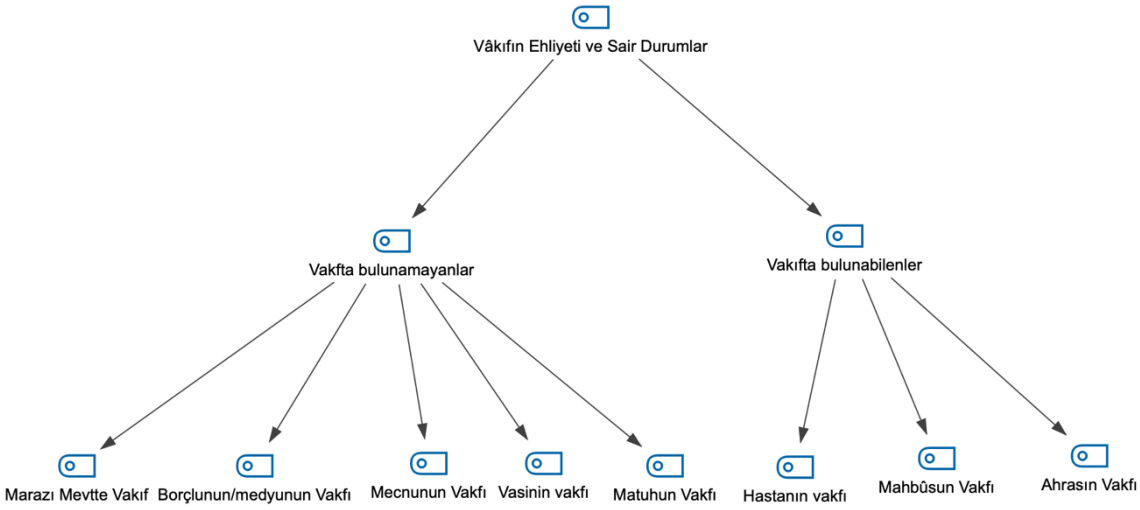
Vâkıfın ehliyeti ve sâir durumlar başlığı, vakfın kuruluşuyla ilgili meselelerin %10'unu oluşturmaktadır. *Şekil 25*'te görüldüğü gibi bu konuda iki temel başlık bulunmaktadır. Bunlardan birincisi vakıfta bulunabilenler, ikincisi ise vakıfta bulunamayanlardır.

405 "Zeyd bazı hayrât etmek murâd ettikde sıhhatinde iken mi etmek evlâdır yoksa vasiyet tarîki ile mi evlâdır? el-Cevâb: Sıhhatinde." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/545.

406 "Bu surette: vakf-ı mezbûr sahih olmayacak Zeyd'in veresesi vefatından sonra meblağ-i mezbûru mütevelliden almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/394.

407 "Mâ ba'd-e mevtihî izâfetle vasiyet tarîki ile vakfın lüzûmunda teslîm-i mütevellî ve tescîl-i şer'îyeihtiyaç var mıdır? el-Cevâb: Yoktur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/395.

408 "Zeyd maraz-ı mevtinde malımın sülüsü mutlakan vakıf olsun deyu vasiyet edip aslen bir cihet ta'yîn etmeyip musirran fevt olsa veresesi mücerred bir cihet ta'yîn olunmamakla Zeyd'in vech-i muharrer üzere vakıf ve vasiyetini tutmazız demeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar, fukarâya sarf olunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/403.



Şekil 25: Vâkıfın Ehliyeti ve Sâir Durumlar Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.

Vakıfta bulunabilenler başlığı altında hapisteki kişinin[409], ahrasın[410], hastanın[411] ve borçlunun vakıfta bulunabileceğine dair 9 mesele bulunmaktadır. Vakıfta bulunamayanlar başlığı altında ise vasînin[412], ma'tuhun[413] ve mecnunun[414] vakıflarının geçersiz olacağına dair 6 mesele bulunmaktadır. Ayrıca bu başlık altında maraz-ı mevtte yapılan vakıflarla ilgili etiketlenen fetvalara da yer verilmiştir. Maraz-ı mevtte yapılan vakıfla ilgili 22 mesele bulunmaktadır. Bunlara göre, maraz-ı mevtte yapılan vakıfta vasiyet hükümleri geçerli olup malın 1/3'ünde vakıf geçerli olmaktadır. Borçlunun vakfıyla ilgili bir hususa ayrıca vurgu yapmak gerekir. Söz konusu fetvalarda borçlular genelde yaptıkları vakıfları maraz-ı mevtlerinde[415] yapmışlardır. Bu sebeple vakıfları geçersiz kabul edilmiştir. Ama eğer borçlu

409 "Taraf-ı saltanattan bir cürümle Zeyd habs olundukta mülk menzilini vakıf ve gallesini Haremeyn fukarasına şart eylese ba'dehu habsten itlâk olunup katl olundukda ol vakıf sülüsden mi muteber olur yoksa cümle maldan mı? el-Cevâb: Cümle maldan muteberdir, katl için takdîm olunmak gibi değildir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/404.

410 Ehras olan Zeyd'in işâret-i ma'hûdesiyle olan vakıf ve hibesi sahih ve muteber olur mu? el-Cevâb: Olur. Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/404.

411 "Bir seneden beri maraz-ı müzmine mübtelâ olan Hind bir mülk menzilini bir cihet-i müebbedeye vakfedip teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirdikten sonra Hind'in marazı müşted ve hali mütegayyir olup ba'dehu fevt olsa veresesi vakf-ı mezbûru tutmamaya kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/403.

412 "Hind-i sağîrenin vasîsi Zeyd Hind'in malından bir miktar akçe vakfeylese sahih olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/396.

413 "Yüz yirmi yaşında pîr olup ma'tûh olan Zeyd atehi halinde bir mülk menzilini bir cihete vakfeylese vakf-ı mezbûr sahih olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/404.

414 "Zeyd maraz-ı mevtinde meslûbü'l-akl olup aslen şuuru yokken karyesi avârızına beş bin akçe vakıf ve vasiyet eylese muteber olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/403.

415 "Düyûnu terikesini müstağrika olduğu halde fevt olan Zeyd maraz-ı mevtinde bir mülk menzilini bir cihete vakfedip teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirdikten sonra fevt olsa hâlâ Zeyd'in guramâsı vakf-ı mezbûru hâkime nakz ve bey' ettirip menzil-i mezbûrun semeninden istîfâ'-i deyne kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/402.

kişi sıhhatinde[416] vakıf yapmışa Yahyâ Efendi, onun vakfının geçerli olduğuna yönelik fetva vermiştir.

B. Vakfın Görevlileri

Vakıf görevlileri üç başlıkta incelenmiştir: idarecilerin konumları, onlara ödenen ücretler (vazife), ve bu görevlilere ilişkin durumlar. İlgili meselelerin %47'si idarecilerle, %41'i görevli ücretleriyle, %10'u ise görevlilerle ilgili durumlarla ilgilidir.

1. İdareciler

Vakfın idari yapısı, mütevelli, kâimmakâm mütevelli, nâzır ve câbi gibi farklı konumları içerir. Mütevelli, vakfiyedeki şartlara uygun bir şekilde vakfın maslahatını gözeterek vakfı idare eden kişidir.[417] İdarecilere yönelik meselelerin büyük çoğunluğu %89'u mütevellilerle ilgilidir.

i. Mütevelli

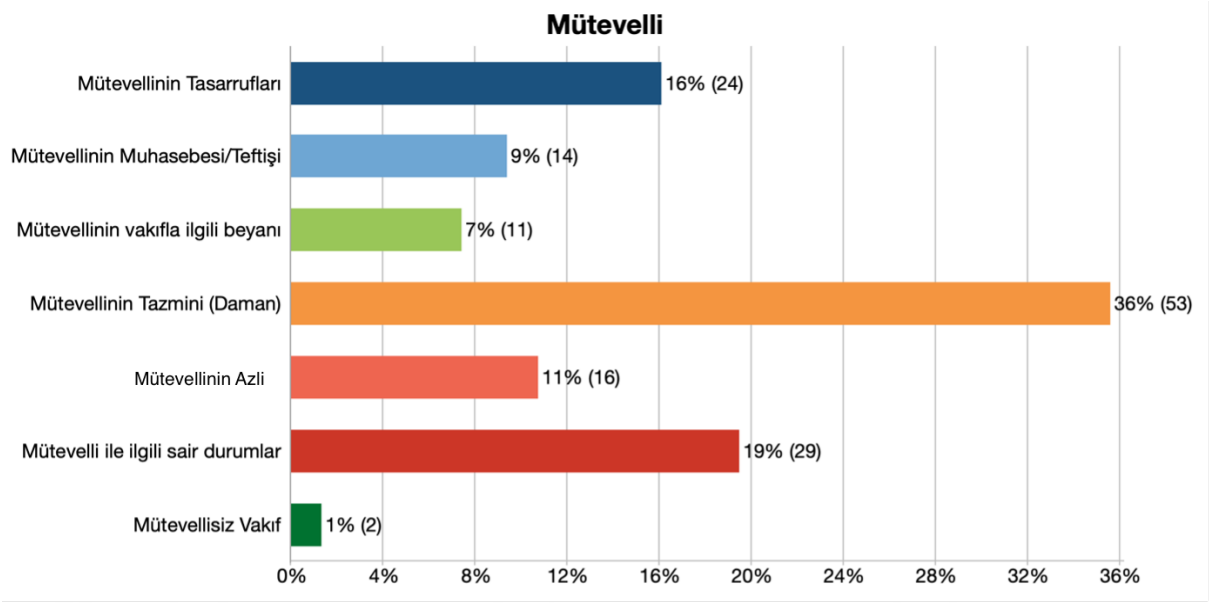
Atama prosedürleri ışığında, mütevelliler iki kategoriye ayrılır: mansup mütevelli ve meşruta mütevelli. Tevliyet, vâkıf tarafından şart koşulduğunda buna meşruta mütevelli denmektedir. Mütevelli kadı tarafından tayin edildiğinde ise buna mansup mütevelli denir.[418] Mütevellinin hangi tür mütevelli olduğuna işaret eden 161 fetvadan 140'ı meşruta mütevelli, 21'i mansup mütevellidir.

---

416 "Zeyd mülk menzilini sıhhatinde bir cihet-i birre vakfedip teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirip ba'dehu Zeyd medyûnen fevt oldukta Zeyd'in dâyinleri vakf-ı mezbûru tutmayıp menzil-i mezbûru bey' ettirip semenini deynlerine tutmaya kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/399.

417 Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 76; Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 13; Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 43.

418 Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 76; Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 13; Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 43.



Şekil 26: Mütevelli Alt Kodların İstatistiği.

Mütevelliyle ilgili meseleler 7 başlık atlında ele alınmıştır. *Şekil 26*'da belirtildiği üzere mütevelliyle ilgili fihristte mütevellinin tasarruflarıyla ilgili 24 mesele bulunmaktadır. Bu başlık altında, mütevellinin vakıf malını kendisi için kullanan kişiye mâni olması[419], vakfın maslahatı için şart-ı vâkıfa muhalefet edebilmesi[420] ve mansup mütevellinin ehl-i karyenin naspettiği mütevellinin yaptığı icâre akdini bozabilmesi[421] vb. konularda mütevellinin tasarruflarıyla ilgili meseleler yer almaktadır.

Mütevellinin teftişiyle ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında 14 mesele bulunmaktadır. Şüphe olması durumunda yeni mütevellinin eski mütevellinin tekrar muhasebesini gördürebilmesi[422], vakfın muhasebesiyle ilgili şart-ı vâkıf bulunduğunda buna

419 "Zeyd kanât-i müsinnât ile bir mahalle su götürdüp ol suyu mecârîsi ile vakfedip ba'dehu amr mütevellî izniyle ol kanâtın bir mahallini delip kendinin suyunu ol vakıf mecrâya icrâ edip esfelinde bir mahallede yine vakıf mecrâyı delip ihrâc edip mülk çeşmesine icrâ eylese hâlâ mütevellî olan Beşir vakfa zararı vardır deyu ol delikleri sed edip Amr'ın suyunu vakıf mecrâya icrâdan men'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/478.

420 "Zeyd vakfettiği dükkânların "Her biri yevmî birer akçeden ziyâdeye îcâr olunmaya" deyu şart ettiği vakfiye-i ma'mûl bihâsında mestûr iken mütevellîsi Amr tâlib olanlara birer akçeden ziyâdeye îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/501.

421 "Bir mescidin mühimmâtına meşrûta vakıf menzile hâkim izninsiz ehl-i mahalle ittifâklar ile Bekir mütevellî olup ücret-i mu'accele ve müeccele ile ol menzili Beşir'e îcâr eylese hâlen hâkim ol menzile Hâlid'i mütevellî nasb ettikde Hâlid ol menzili Beşir'den alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/552.

422 "Bir vakfın mütevellîsi olan Zeyd birkaç senenin muhâsebesini hâkimü'ş-şer'a gördürüp yedine mümdâ ve mahtûm muhâsebe defteri aldıkdan sonra Zeyd ma'zûl olup yerine Bekir mütevellî oldukda Zeyd'in muhâsebesinde mahal-i şüphe olacak "Tekrar muhâsebe görsün" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/485.

uyulması gerektiği[423] ve kadının bir şüphe yokken mütevelliyi tekrar muhasebe edemeyeceği[424] bunlardan bazılarıdır.

Mütevellinin vakıfla ilgili beyanı hakkında 12 mesele bulunmaktadır. Zâhiru'l hal mükezzeb olsa[425] da olmasa[426] da mütevellinin yemini ile tasdik edilmesi, mütevellinin hizmet karşılığında olan vazifeyle ilgili yemininin yeterli olmayıp beyyine gerekmesi[427], hizmet karşılığında olmayan vazifelerde ise yemininin tasdik edilmesi[428] vb. bunlardan bazılarıdır.

Şekil 26'da görüldüğü üzere bu konuda en fazla mesele mütevellinin tazminiyle ilgilidir. Mütevellinin tazminiyle ilgili meseleler arasında da en fazla mütevellinin taaddî ve taksiri olmadıkça mütevellinin tazminle mükellef olmamasıyla ilgili fetvalar bulunmaktadır.[429] Borçlu ve kefilin iflasında mütevellinin tazminle mükellef olmaması[430], mütevellinin şart-ı vâkıfa muhalif verdiği borç zayi olduğunda tazminin gerekmesi[431] vb. bu başlık altında yer alan diğer meselelerdir.

---

423 "Zeyd mütevellînin muhâsebesi be-her sene hâkimü'ş-şer' olanlar ile mürtezika-i vakıf huzûrunda görülmek üzere meşrûta iken Zeyd mürtezika-i vakfın gıyâbında kendi kavliyle bir muhâsebe defteri yazdırıp Bekir-i kâdîya imzâ etdirse ol defterde olan muhâsebât mahal-i şüphe olmağla hâkimü'ş-şer' mürtezika-i vakfın huzûrunda Zeyd'in muhâsebesini tekrar görmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/484.

424 "Bir vakfın mütevellîsi Zeyd'in senesi tamamında kâdî muhâsebesini görüp defterini imzâlayıp yedine verip ol muhâsebede mahal-i şüphe yoğ iken yerine gelen kâdî tekrar ol senenin muhâsebesini "Ben dahi görürîn" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/484.

425 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf müsekkafâtın imâret ve meremmetine galle-i vakıfdan harc ve sarfında zâhir-i hal mükezzeb olmadığı mertebede yemini ile tasdîk olunur mu? el-Cevâb: Olunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/491.

426 "Bu surette Zeyd zâhir-i hal mükezzeb olmadığı mertebede sarfında yemin ederken kadı "Elbette ikâmet-i beyyine eyle ve illâ senden tazmîn ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/491.

427 "Bir vakıftan hizmet mukâbelesinde şu kadar akçe vazîfeye mutasarrıf olan Zeyd ba'de edâ-i'l-hizmet müstehak olduğu bir aylık vazîfesini mütevellî yedinde olan galleden taleb ettikde mütevellî "Ben sana ol kadar akçe vazîfeyi bi't-tamâm verdim" deyip yemin eylese tasdîk olunur mu yoksa beyyine lâzım mıdır? el-Cevâb: Beyyine lâzımdır." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/490.

428 Zeyd hizmet mukâbelesinde olmayan bir vakıftan şu kadar akçe vazîfesini mütevellîden taleb ettikde mütevellî "Ben ol vazîfeni sana bi't-tamâm verdim" deyip bilâ isbât yemin ile Zeyd'in mutâlebesinden halâs olur mu? el-Cevâb: Olur. Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/490.

429 "Zeyd mütevellîsi olduğu nukûdu menzilde hıfz üzere iken harîk-i gâlibde tahlîse kâdir olmayıp ol nukûd eriyip külçe olup mal-ı vakfa bir mikdâr noksân terettüb eylese ol zararı Zeyd'e zamân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/488.

430 "Rehn-i kavî ve kefîl-i melî ile istirbâh olunması meşrûta olmayan vakıf nukûdun mütevellîsi Zeyd rehin ve kefîl olmadan nukûd-i merkûmeden bi-tarîki'l-mu'âmele Amr'a bir mikdâr akçe verip ba'dehu Amr müflisen fevt olsa ol mikdâr akçeyi Zeyd'e damân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/487.

431 "Rehn-i kavî ve kefîl-i melî ile istirbâh olunması meşrûta vakfolan nukûdun mütevellîsi Zeyd nukûd-i merkûmeden şu kadar akçeyi rehin ve kefîlsiz Amr'a verdikden sonra Zeyd tevliyet-i mezbûreden ma'zûl olup yerine Bekir mütevellî oldukdan sonra Amr gaybet edip meblağ-i mezbûr zâyi' olsa meblağ-i mezbûrun damânı Zeyd ile Amr'dan hangisine lâzım olur? el-Cevâb: Zeyd'e lâzım olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/486.

Yahyâ Efendi'nin fetvalarında mütevellinin azli konusunda 16 mesele yer alır. Bunlardan 9'u mütevellinin azil sebepleriyle ilgilidir. Azil sebebi olarak hıyanet ve ihmal olarak iki durumdan söz edilebilir. Hıyanetle ilgili olarak vakfa hıyaneti ortaya çıkan mütevellinin azledileceği ve yerine mütedeyyin bir mütevelli atanacağına dair fetva örnek gösterilebilir.[432] İhmalle ilgili olarak ise para vakfında ilzam-ı ribh etmeyerek ihmalde bulunan mütevellinin de azledileceğine dair fetva örnek verilebilir.[433] Fetvalarda mütevellisiz vakıfla ilgili 2 mesele bulunur. Bunlardan birincisi mütevellisi vefat eden vakfa hâkim marifeti olmadan mütevellilik yapan bir kişiden aldığı vazifelerin tazmin edilemeyeceğiyle ilgilidir.[434] İkinci mesele ise mütevellisiz vakıfta fuzûlen mütevellilik yapan kişinin taksirinin bulunması durumunda tazmininin gerekmesiyle ilgilidir.[435]

Mütevelliyle ilgili sair durumlar başlığında 29 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 21 tanesinde fetvalara konu olan iki mütevellisi bulunan vakıflar tespit edilmiştir. Bir fetvada ise iki mütevellisi bulunan vakıflarla ilgili tasarruflarda iki mütevellinin de izninin gerektiği ifade

---

432 "Bir vakfın müstegallâtından olan vakıf menzili mütevellîsi icâre-i mu'accele ve müeccele ile îcâr eder oldukda elli bin akçe icâre-i mu'accele ve yevmî iki akçe müeccele ile tâlibleri olup meblağ-i mezbûr tamam-ı ecr-i misli iken Hind-i mezbûre garaz-ı nefsi için Bekir'in bir mikdâr akçe rüşvetini alıp ol menzili yirmi bin akçe mu'accele ve yevmî bir akçe müeccele ile îcâr edip vakfa bu vech üzere gadr ve hiyâneti hâkimin malûmu oldukda hâkim Hind'i ref' edip yerine bir mütedeyyin kimesneyi mütevellî nasb etmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/544.

433 "Zeyd mütevellîsi olduğu mal-ı vakfı zimem edip lakin vech-i şer'î üzere ilzâm-ı ribh etmemekle birkaç sene mürûr edip ribh alınmasa hâlâ mürtezika-ı vakıf Zeyd'den "Vazîfelerimiz içün ol akçenin ribhini sana damân lâzım olur" deyip tazmîne kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar lakin mütevellî-i mezbûr azlolunmak gerekdir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/453.

434 "Gallesi bir mahalle ahâlîsinin avârızlarına meşrûta vakıf nukûdun mütevellîsi fevt oldukdan sonra hâkim ma'rifetinsiz ahâlî-i mahalle içlerinden Zeyd'i vakf-ı mezbûra mütevellî edip Zeyd dahi bir müddet mal-ı vakfı istirbâh edip ribhini alıp kabz eyledikden sonra ribh-i mezbûrdan tevliyet mukâbelesinde vâkıf ta'yîn ettiği vazîfe-i tevliyeti alıp mesârifine sarf edip mâ adâsını dahi avârıza sarf eylese hâlen hâkim ma'rifeti ile mütevellî olan Amr vazîfe-i tevliyeti vakıf için Zeyd'den tazmîn ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/489.

435 "Bir mahallenin avârızına gallesi meşrûta vakıf akçenin mütevellîsi olmayıp ahâlî-i mahalle hâkimü'ş-şer' re'yinsiz fuzûlen beynlerinde içlerinden Amr'a "Mal-ı vakf-ı mezbûru sen i'mâl edip ribhini avârızımıza ver" demekle Amr dahi mal-ı vakfı i'mâl ederken bilâ rehin ve lâ kefîl Bekir'e bin akçe verip ba'dehu Bekir ğaybet edip meblağ-i mezbûrun tahsîli mümkün olmasa hâlen Amr fevt olmakla ahâlî-i mahalleden Beşir vakf-ı mezbûra mütevellî olup ol bin akçeyi tereke-i vâfiye-i Amr'ı kabz eden veresesiden tazmîn ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/489.

edilmiştir.[436] Mütevellinin tevliyet görevini devri[437] ve birden fazla vakıfta görev yapan mütevelli[438] vb. bu başlıkta yer alan meselelerden bazılarıdır.

ii. Kâimmakâm Mütevelli

Kâimmakâm mütevelli, mütevellinin sorumlu olduğu bazı hususlarda onun yerine geçen, mütevellinin yapması gereken işleri yapması için hâkim tarafından atanan kişiye denir. Kâimmakâm mütevelli, mütevelli aleyhine bir dava açıldığında veya mütevellinin vekil bırakmaksızın uzak yerlere gittiği durumlarda belirli bir süre vakıf işlerine bakması için atanır.[439]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında kâimmakâm mütevellinin konu olduğu 6 mesele bulunmaktadır. Vakfa rücu şartıyla kâimmakâm mütevellinin mürtezikaya kendi malından vazife verdiğinde yeni mütevelliden verdiği miktarı alamayacağı[440], teaddi ve taksiri bulunmadığında tazminle mükellef olmayacağı[441] gibi meseleler bu başlık altında yer almıştır. Söz konusu hükümler sadece kâimmakâm mütevelliye has hükümler olmayıp bunlar mütevelli için de geçerlidir.

iii. Nâzır

Nâzır, hâkim veya vâkıf tarafından atanan, mütevellinin tasarruflarına nezaret eden ve onu denetleyen kişidir. Bazen mütevelli için de nâzır ifadesi kullanılmaktadır. [442] Minkârîzâde

---

436 "Karındaşlar olan Zeyd ve Hind meşrûtiyet üzere bir dükkâna mütevellîler iken ol vakıfdan mahlûl olan bir dükkânı Zeyd Hind'in izninsiz âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/499.

437 "Zeyd-i vâkıf vakfının tevliyetini Amr ve Bekir'e ve ba'dehümâ kendi evlâdına şart etmekle Amr ve Bekir vakf-ı mezbûra mütevellîler iken tevliyetten kasr-ı yed edip fârig olsalar hâlâ evlâd-ı vâkıftan tevliyete müstehak kimesneler var iken Beşir-i ecnebî tevliyet-i mezbûreyi almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Amr ve Bekir hayatta oldukça evlâd tevliyete müstehak olmazlar ama onlar kasr-ı yed edecek hâkim evlâddan tevliyete ehil var ise ona tevcîh etmek ensebdir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/421.

438 "Zeyd iki vakfa mütevellî olup her birinin gallesini âhara halt edip mesârifine sarf eylese Zeyd'e damân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/489.

439 Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 30.; Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 88; Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 76.

440 "Bir vakfın mütevellîsi Zeyd'in kâim-i makâmı olan Amr vakıfta mevcûd galle olmamakla vakfa rucû' şartıyla kendi malından mürtezika-i vakfa şu kadar akçe vazîfe verse Amr Zeyd'in fevtinden sonra yerine mütevellî olan Bekir'den meblağ-i mezbûru almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/435.

441 "Bir vakıf nukûdun meşrûtiyet üzere mütevellîsi olan Zeyd Amr'ı kâim-i makâm nasb etdikde Amr'a "Mal-ı vakıfdan zimemden alacağın akçeyi vakfın bezzâzistânda olan sandûkunda hıfz eyle" deyip ba'dehu Amr mal-ı vakıfdan Bekir zimmetinde olan şu kadar akçeyi alıp bezzâzistâna geldikde bezzâzistân kapalı bulup açdırmak mümlün olmayıp bi'z-zarûrî ol akçeyi menziline götürüp malını hıfz eylediği sandûkuna vaz' etdikden sonra ol gece harîk-i azîm vâki' olup menzili muhterik oldukda mal-ı vakfı tahlîs mümkün olmayıp muhterik olup telef olsa Amr'a zamân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/488.

442 Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 44; Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 76.

Yahyâ Efendi'nin fetvalarında nâzırın konu olduğu 16 mesele bulunmaktadır. Vakfın hasbî nâzırı varken nezaret görevi için kendisine berat çıkartan kişiye mütevellinin ücret ödememesi[443], vâkıfın mütevellinin muhasebesinin nâzırlar huzurunda görülmesini şart koşması[444] vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

iv. Câbî

Câbî, vakıf gelirlerini toplamakla görevli olan kişidir. Vakfın gelirlerine göre bir veya daha fazla cabî tayin edilebilir.[445] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında câbînin konu olduğu 17 mesele bulunmaktadır. Câbinin mütevelliyle başka diyara giderken yerine başkasını vekil tayin ettiğinde câbilik ücretini müvekkilin alamayacağı[446], câbinin yeminiyle tasdik olunması[447] gibi meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

2. Görevli Ücretleri/Vazîfe

Vazifenin sözlük anlamı, bir insan için günlük takdir edilen yemek veya erzaktır. Terim anlam olarak ise vazife vakfın gelirlerinden mürtezikaya verilen maaşa denir.[448]

---

443 "Müstegallâtı müsakkafât olan bir vakfın hasbî nâzırı var iken Amr vakf-ı mezbûrun gallesinin mesârif-i mu'ayyeneden fazlasından kendiye nezâret vazîfe nâmına şu kadar akçe tevcîh ve berât etdirip berâtı mûcebince mütevellîden vazîfe taleb etdikde mütevellî hilâf-ı şart-ı vâkıfdır deyu vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/442.

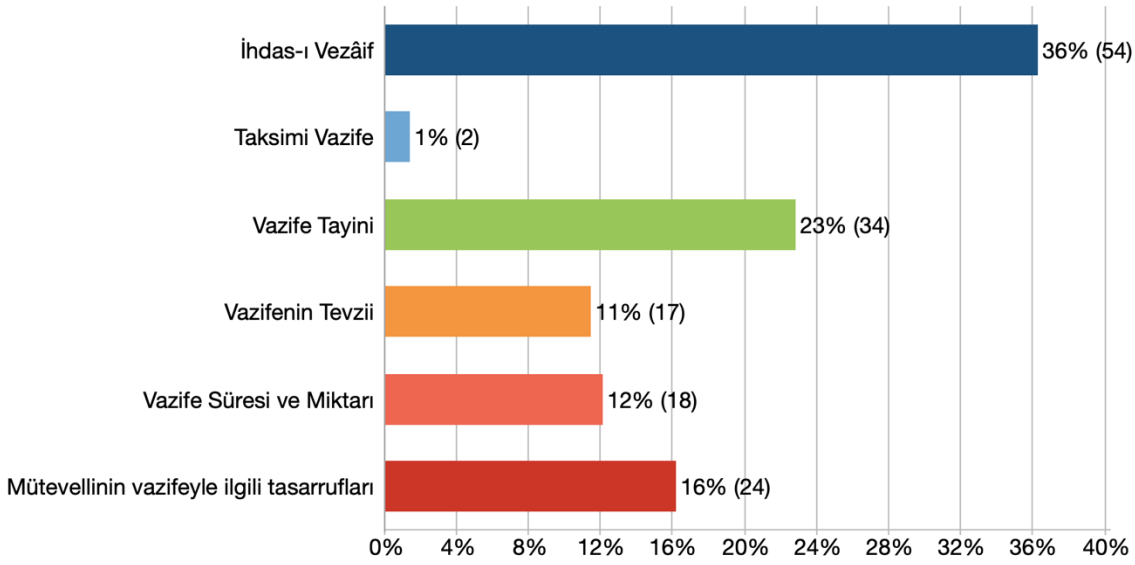
444 "Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma'mûl bihâsında "Vakfıma mütevellî olan kimesne her sene muhâsebesini vakfıma nâzır olanların huzûrunda görsün" deyu şart ve bu vech üzere tasrîh eyledikden sonra vakf-ı mezbûrun mütevellîsi Amr birkaç senenin muhâsebesini nâzır olanlar huzûrunda görmeyip yalnız hâkimü'ş-şer'e gördürüp yedine mümdâ ve mahtûm muhâsebe defteri aldıkdan sonra vakf-ı mezbûrun hasbî nâzırı olanlar mütevellî-i mezbûrun muhâsebesinde mahal-i şüphe olmağla "Biz mütevellî-i mezbûrun hâkime tekrar muhâsebesini gördürürüz" demeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Mahal-i şüphe olacak hâkim tekrar görür." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/484.

445 Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 9; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye Kamusu*, 4,288.

446 "Bir vakfın berât ile câbîsi olan Zeyd mütevellî olan Amr ile âhar diyâr gider oldukta yerine cibâyet hizmetini görüvermeğe tarafından Bekir'i tevkîl Bekir dahi Zeyd'in tarafından vekâleten bir müddet cibâyet hizmetini görüvermiş olsa Zeyd ol müddetin vazîfesine müstehak olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/432.

447 "Bir vakfın mütevellîsi Zeyd fevt olup yerine Amr mütevellî oldukda Amr vakf-ı mezbûrun câbîsi olan Bekir'den "Sen Zeyd'in zaman-ı tevliyetinde galle-i vakıfdan Zeyd'in emr ve izniyle şu kadar akçe ahz ve kabz edip Zeyd'e teslîm etmeden Zeyd fevt olmakla zimmetinde kalmıştır, ver" deyu dava eyledikde Bekir ol kadar akçeyi hayatında Zeyd'e tamamen teslîm eylediğine yemin eylese tasdîk olunur mu? el-Cevâb: Olunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/491.

448 Bilmen, *Hukukı İslâmiyye Kamusu*, 290; Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 58.



Şekil 27: Görevli Ücretleri Alt Kodların İstatistiği.

Görevli ücretleriyle ilgili toplamda 150 mesele tespit edilmiştir. *Şekil 27*'de görüldüğü üzere bunlar 6 başlıkta toplanmıştır. Vakıf hukuku literatüründe ve fetvalarda vazife olarak isimlendirilen görevli ücretleriyle ilgili en fazla mesele ihdâs-ı vezâif başlığı altında bulunmaktadır. Daha sonra sırasıyla vazife tayini, mütevellinin vazifeyle ilgili tasarrufları, vazife süresi ve miktarı başlıkları yer almaktadır.

i. İhdâs-ı vezâif

Şekil 27'deki grafikte görüldüğü üzere vazife başlığındaki meselelerin %36'sı ihdâs-ı vezâifle ilgilidir. Bu konuda yer alan 56 meseleden 37'si ihdâs-ı vezâife mâni olunmasıyla ilgilidir. İhdâs-ı vezâife mâni olan kişi olarak en fazla mütevellinin öne çıkmaktadır. Hilâf-ı şart-ı vâkıf vazife ihdasında mütevellinin ödeme yapmayacağına dair 24 mesele bulunmaktadır.[449] Hâkimin, görevliye verilen miktarın az olması ve vakfın da imkanının bulunması durumunda görevlilerin aldıkları vezâifi yükseltmesiyle[450] ilgili meseleler de bu başlık altında yer almaktadır.

449 "Evkâfı kurâ ve mezâri' olup evkâf-ı sahîheden olan bir vakfın zevâyidinden Zeyd kendiye bir miktar akçe vazîfe ihdâs ve berât ettirdikten sonra mütevellî-i vakıftan berâtı mûcebince vazîfesini talep ettikte mütevellî-i vakıfta müsâade var iken hilâf-ı şart-ı vâkıftır deyip vermemeye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/438.

450 "Bir mu'allimhânede mu'allim olan Zeyd'in hizmetine göre vazîfesi şey-i kalîl olup mu'allimhâne evkâfının gallâtında ziyâde vüs'at olup mu'allimi Amr dahi fakîr olmakla hâkimü'ş-şer' vakfın zevâyidinden mu'allimin vazîfesine yevmî beş akçe zam ve ilhâk edip yedine berât-i sultânî verilip nice seneden beri Zeyd ol vazîfeye mutasarrıf olup vakıfta kemâl-i müsâade var iken hâlâ mütevellîsi Zeyd ol zam olunan vazîfeyi mu'allime vermemeye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/438.

ii. Taksim-i Vezâif

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim derlemesinde vazifenin taksimiyle ilgili 2 mesele tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi vazifenin tevzi tarikiyle verilmesiyle ilgilidir. Mürtezika, vazifenin tevzi tarikiyle verilmesinden rahatsız olmakta ve mütevellinin malından vazife ödeyip sonra vakfa rücu etmesini talep etmektedir.[451] İkinci mesele ise para vakfı mütevellisinin parayı tam olarak istirbah edememesi ve elde edilen kârın vezâifin hepsine yetmemesi sebebiyle tevzi üzere vazifeleri dağıtmasıyla ilgilidir.[452]

iii. Vazife Tayini

Vazife tayini, görevli ücretleri başlığında ihdâs-ı vezâiften sonra en fazla meselenin yer aldığı ikinci başlıktır. Edâ-i hizmet etmeyen kişinin vazife almaya hakkının olmaması[453], mütevelliye vazife tayin edilmediği takdirde hâkimin ecr-i misille vazife tayin etmesi[454] ve mütevelliye tayin edilen vazife miktarı az olduğunda hâkimin vazifeyi ecr-i misl miktarına artırması[455] vb. bu başlıkta yer alan meselelerdir.

iv. Vazifenin Tevzii

Vazifenin tevzii hakkında fetvalarda 17 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 6 tanesi vazife hak eden kişinin vazife almadan azledilmesi[456], 6'sı vazife hak eden kişinin vazife

---

451 "Bir vakıf akârâtının mütevellîsi olan Zeyd ol akârâtın cem'i mümkün olan icârâtı cem' ve mürtezikasına tevzî' tarîki ile verirken mürtezika razılar olmayıp vazîfelerimizi tamamen malından sen bize ver de ba'dehu vakıftan al demeye kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/436.

452 "Bir vakıf nukûdun mütevellîsi Zeyd mal-ı vakıfdan bazını istirbâh edip bazını dahi istirbâh edemese hâsıl olan ribh cümle vezâife vefâ etmeyip tevzî üzere verilmek lâzım geldikte mürtezika mütevellîye sen malından tekmîl eyle demeye kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/436.

453 "Hizmet mukâbelesinde bir vakıftan vazîfeye mutasarrıf olan Zeyd bir müddet edâ-i hizmet eylemese ol müddette vazîfeye müstahak olup mütevellîsinden almaya kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/430.

454 "Bir vakıf nukûdun vazîfe-i tevliyet şart olunmayıp vazîfesiz tevliyeti dahi kimesne kabul etmeyip mu'attal kalmakla hâkimü'ş-şer' ecr-i misl mertebesi vazîfe ta'yîni ile tevliyeti Amr'a tevcîh etmeye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/423.

455 "Zeyd dört kere yüz bin akçesini vakfedip cihet-i tevliyet ancak beş akçe olmak üzere şart edip lakin tevliyeti beş akçe ile kimesne kabul etmemekle elli-altmış seneden beri yevmî on beşer akçe vazîfe ile tevcîh oluna gelip hâlâ dahi on beş akçeden eksiğe hizmet eder kimesne olmamakla hâkimü'ş-şer' vakıfta dahi müsâade olup ecr-i misl olmakla on beşer akçe ile tevliyet-i mezbûreyi Amr'a tevcîh edip Amr berat ettirse on beşeri galle-i vakıftan almaya kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/424.

456 "Bir vakfa berât-i sultânî ile mütevellî olan Zeyd edâ-i hizmet üzere iken esnâ-i senede ma'zûl olup yerine Amr mütevellî olsa hâlâ Zeyd müstehak olduğu vazîfesini ol sene mahsûlünden mütevellî yedinde olan galleden almaya kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/437.

almadan ölmesiyle[457] ilgilidir. Ayrıca vakfın kira gelirinin ait olduğu yıla sarf edilmesi[458] vb. meseleler de bu başlık altında yer alır.

v. Vazife Süresi ve Miktarı

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında vazife süresi ve miktarıyla ilgili 18 mesele bulunmaktadır. Geçmiş yılın vezâifinin gelecek senenin geliriyle ödenememesi[459], mürtezikanın fazla vazife talebinde bulunması[460] ve vazifenin on ikiye bölünerek hizmet edilen aya göre verilmesi[461] gibi konular bu konudaki fetvalara örnek olarak gösterilebilir.

vi. Mütevellinin vazifeyle ilgili tasarrufları

Mütevellinin vazifeyle ilgili tasarrufları hakkında 24 mesele bulunur. Mütevellinin, vakfın tamire ihtiyacı olduğunda vazife vermeyip vakıf gallesiyle vakfı tamir ettirmesi[462]; asl-ı maldan verdiği vazifeyi tazmin edip sonrasında mürtezikadan alması[463] ve mürtezikanın, mütevellinin daha sonra vakıftan alması şartıyla malından vazife ödemesini talep edemeyeceği[464] gibi meseleler bu başlık altında yer almaktadır.

---

457 "Mahsûlü senevî olan bir camide imam ve hatip olan Zeyd birkaç eyyâm edâ-i hizmet edip ba'dehu müstehak olduğu vazîfesini mütevellîden almadan fevt olsa hâlâ veresesi Zeyd'in hizmet ettiği sene mahsûlünden mütevellî-i vakfın yedinde olan galleden ol ayların vazîfesini almaya kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/436.

458 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakfın müstegallâtından bir dükkânın müste'ciri olan Amr'dan üç senenin icâresini bir vech-i peşin almış olsa hâlâ Zeyd ol icârenin cümlesini yalnız ol senenin mesârifine mi sarf eder yoksa teslîs edip her birini bir senenin mesârifine mi sarf eder? el-Cevâb: Her birini bir senenin mesârifine sarf eder." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/431.

459 "Mahsûlu senevî olan bir vakfın yetmiş dört senesinde olan mahsûlü vezâyife vefâ eylemese ba'dehu yetmiş beş senesinde hâsıl olan mahsûlden sene-i sâbıkada vefâ etmeyen vezâife sarf olunur mu? el-Cevâb: Olunmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/430.

460 "Bir vakfın mürtezikası berâtlarında tayin olunan yevmî şu kadar akçe vazifelerini mütevellidenalmaya kanâat etmeyip vakfın müsâadesi vardır, öyle olacak her seksen akçe vazife mukâbelesinde birer riyâl kuruş ver demeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/432.

461 "Hizmet mukâbelesinde meşrûta bir vakıf mezra'aya Zeyd berâtla mutasarrıf olup edâ-i hizmet ederken esnâ'-i senede berâtla Zeyd'in ref'inden Amr'a tevcîh olunup âhar seneye dek Amr edâ-i hizmet eylese ol senenin mahsûlü Zeyd ve Amr beynlerinde ne vech üzere kısmet olunur? el-Cevâb: Mahsûl sene on iki sehm itibâr olunup her biri kaç ay hizmet eylediyse adedince hesâb olunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/558.

462 "Bir medresenin müderrisi olan Zeyd ba'de edâ-i'l-hizmet müstehak olduğu vazîfesini mütevellî yedinde olan galeden taleb ettikte mütevellî ben galle-i merkûmeyi medrese akârâtının meremmete muhtâc olan imâretine sarf eyledim deyip imâret ve meremmet etdiğinin aslı yok iken vazîfesini vermekten imtinâ'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Ta'mîre ihtiyâc var ise ta'mîr mukaddemdir ba'de't-ta'mîr galle kalırsa imtinâ'a kâdir olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/434.

463 "Bir vakıf nukûdun mütevellîsi olan Zeyd nukûd-i mezbûreyi birkaç eyyâm mürtezikanın vazîfelerini asl-ı maldan vermiş olsa Zeyd'in vech-i muharrer üzere mürtezikaya verdiği meblağı Zeyd'e damân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olur, Zeyd dahi mürtezikaya mürâcaat eder." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/431.

464 "Bir vakıf akârâtının mütevellîsi olan Zeyd ol akârâtın cem'i mümkün olan icârâtı cem' ve mürtezikasına tevzî' tarîki ile verirken mürtezika razılar olmayıp vazîfelerimizi tamamen malından sen bize ver de ba'dehu vakıftan al demeye kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/436.

3. Görevlilerle İlgili Durumlar

Görevlilerle ilgili durumlar başlığında 43 mesele yer almaktadır. Bu başlık altında görevli tevcihi hakkında 23 mesele bulunmaktadır. Askeri beratının maliye beratını feshedemeyeceği,[465] bunlardan biridir. Görevlilerle ilgili durumlar başlığında bulunan bir başka önemli konu vakıfta istinâbedir. Vakıfta istinâbeyle ilgili 9 mesele bulunmaktadır. Katiplik ve câbîlik görevini yapan kişinin hacca gitmesi sebebiyle yerine başkasını bırakması,[466] bunlardan biridir. Bu başlık altında görevlilerin görevlerini yerine getirmemeleri ve mütevellinin ücretlerini ödememesiyle[467] ilgili 8 mesele bulunmaktadır.

C. Vakıf Çeşitleri

1. Mülkiyet Bakımından

Mülkiyet açısından vakıflar, sahih ve gayr-i sahih olarak iki kısma ayrılmaktadır. Gerekli şartları sağlayan vakıflar sahih, sağlamayanlar ise gayr-ı sahihtir. Ali Himmet Berki (1882-1976) vakfın sahih olabilmesi için 11 şart zikretmiştir.[468] Vakfın sahih olarak nitelendiği fetvalar sahih vakıf başlığına kodlanmıştır. Vakfın sahih olarak nitelendiği 41 fetva bulunurken gayr-i sahih vakıflarla ilgili 14 fetva bulunmaktadır.

2. Mahiyet ve Gayesi Bakımından

Mahiyet ve gayesi bakımından vakıflarla ilgili 322 mesele tespit edilmiştir. *Şekil 28*'de görülüğü gibi, bu konudaki meseleler 4 grupta incelenmiştir. Zürrî vakıflar, para vakıfları, avârız vakıfları ve akraba vakıfları. Zürrî vakıflarla ilgili meseleler, bu başlık altında bulunan toplam mesele sayısının %66'sını oluşturmaktadır.

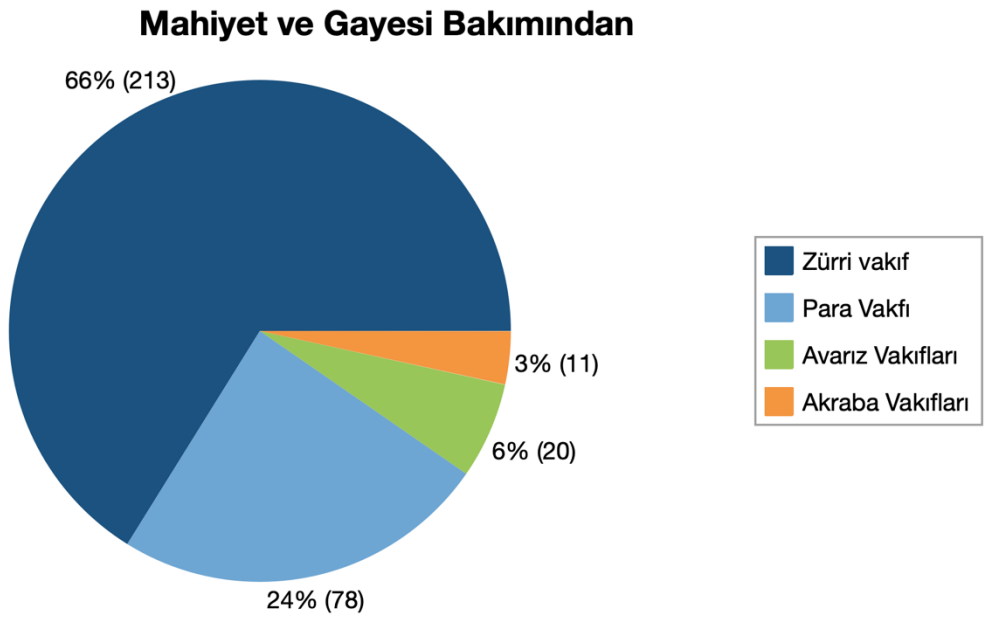
---

465 "Zeyd maliye tarafından berât ile tevliyete mutasarrıf iken Amr ol tevliyeti askerî tarafından berâtla Zeyd üzerinden alıp varıp zabt murâd ettikde Zeyd mücerred "Askerî tarafından olan berât maliye tarafından olan berâtı fesh eylemez" deyu Amr'a tevliyeti zabt ettirmemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/557.

466 "Birkaç vakfa kâtib ve câbî olan Zeyd hacc-ı şerîfe gider oldukta yerine Amr'ı kâim-i makâm edip Amr dahi edâ-ı hizmet-i kitâbet ve cibâyet edip vazîfesini aldıktan sonra hâlâ Zeyd geldikte ol vazîfeyi Amr'dan talep ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/432.

467 "Zeyd imâmet etmeyip nâib ettiği günlerde Amr-ı mütevellî Zeyd'in vazîfesini vermemeye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/431.

468 1.Vakıf temlik ve teberrua ehil olmak. 2. Vâkıfın rızası bulunmak. 3. "Vâkıf mahcur olmamak. 4. Vakf olunan mal akar veya vakfı mütearif menkul olmak. 5. Vakf olunan mal ayn olup deyn ve menfaat olmamak. 6. Vakf olunan mal muayyen olmak. 7. Vakf olunan mal vâkıfın mülkü olmak. 8. Vakıf müneccez olmak. 9. Vakıfda hıyar-ı şart bulunmamak. 10. Vakf olunacak ebniye ve eşcar müstehikkul'kal' olmamak. 11. Gaye kurbet ve ibâdet olmak. Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 55.



Şekil 28: Mahiyet ve Gayesi Bakımından Vakıflar Alt Kod İstatistiği.

i. Zürrî Vakıf

Evlâdın meşrûtün leh olarak zikredildiği vakıflara zürrî vakıf denir.[469] Meşrûtün leh olarak evlâdın zikredildiği 65, evlâd ve evlâd-ı evlâd'ın zikredildiği 104 fetva bulunur. Fetvada eğer evlâda vakıf varsa bu fetva "evlâda vakıf" olarak işaretlenmiştir. Bu nedenle, fetvada önce kendine sonra evlâda veya önce zevcesine sonra evlâda vakıf söz konusu olduğunda bunlar evlâda vakıf olarak etiketlenmiştir.

Evlâd lafzının delaletiyle ilgili 27 mesele bulunmaktadır. Evlâd lafzının kızları ve erkekleri şamil olması[470], evlâda vakıfta erkek ve kızların eşit hak sahibi olmaları[471] ve evlâd lafzına evlâd-ı evlâdın dahil olmaması vb. meseleler bu başlık altında bulunmaktadır. Yahyâ Efendi'nin fetvalarında uteka lafzının delaletiyle ilgili 7 mesele bulunmaktadır. Utekâya vakıfta

469 Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 60.

470 "Evkâf-ı kadîmeden olan bir vakf-ı vâkıfın ebnâ-i zükûru ve inâsi ve evlâd-ı evlâdı iki yüz seneden beri ale's-seviye evlâda ve evlâd-ı evlâda meşrûta olmak üzere zabt ve tasarruf edegelip bu vech üzere yedlerinde hüccet olup ve devâvîn-i kudâtda tescîl olunmuş olsa hâlâ ebnâ ve ebnâ-i ebnâ silsilesinden Bekir-i vâkıf ancak ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına şart etmiştir deyu evlâd-ı evlâd silsilesinden nisâ tâifesini men'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/411.

471 "Bir vakıf ale'l-ıtlâk vâkıfın evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta olsa ol vakfa vâkıfın oğlunun oğlu ile kızının oğlu istihkâkta müsâvî olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/415.

atikâtın dahil olmaması[472], atîkâta vakıfta utekânın dahil olmaması[473], evlâd-ı utekaya evlâd-ı benâtın dahil olmaları[474] gibi meseleler bu başlık altında yer almaktadır. Görüldüğü gibi, utekâ lafzının delaletiyle ilgili meselelerle evlâd lafzının delaletiyle ilgili meseleler kural olarak birbirine benzemektedir.

Abdürrahim Efendi derlemesinde zürrî vakıflarla ilgili durumlar hakkında 10 mesele bulunmaktadır. Vâkıfın şartında tertip zikredilmediğinde bütün batınların vakfa müşarik olmaları[475], tertip zikredildiğinde ise tertibe göre hak sahibi olmaları[476] gibi meseleler bu başlıkta yer alan örneklerdir.

ii. Para Vakfı

Para vakfıyla ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında 78 mesele bulunmaktadır. *Şekil 29*'daki grafikte görüldüğü üzere bunlar 7 grupta tasnif edilmiştir. Para vakfıyla ilgili şartlar ve durumlar başlığından sonra en fazla mesele, para vakıflarında rehin ve kefille ilgili konularda yer almaktadır.

Vakfedilmesi sahih olmayan nukud başlığı altında, para alacağının vakfının sahih olmamasıyla[477] ilgili üç mesele bulunur. Para vakfına zarar terettüp etmesiyle ilgili 7 mesele yer alır. Para vakfına zarar terettüp ettiğinde mürtezikanın rakabe edilerek asl-ı maldaki zararın tekmil edilmesi[478] gibi meseleler, bu konudaki örneklerden bazılarıdır.

---

472 "Zeyd bir mülk menzilini vakf-ı sahîh ve lâzım ile vakıf ve süknâsını utekâsına şart eyledikte şart-ı mezkûrda Zeyd'in atîkâtı dahi dâhile olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/418.

473 "Zeyd bir mülk menzilini vakf-ı sahîh ve lâzım ile vakıf ve süknâsını atîkâtına şart eyledikte şart-ı mezkûrda Zeyd'in utekâsı dahi dâhile olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/418.

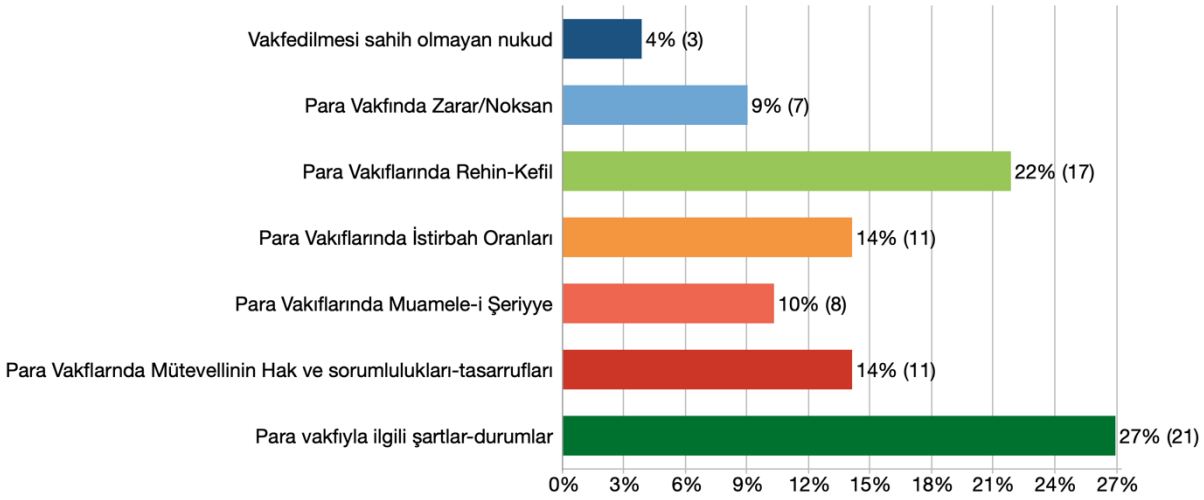
474 "Zeyd menzilini on nefer utekâsına ve ba'dehüm evlâdlarına ve evlâd-ı evlâdlarına ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdlarına ve ba'de'l-inkırâz Medine-i Münevvere fukarasına vakıf ve şart eylese ba'dehu on nefer cümle münkarizler olup evlâdları dahi münkarizler olup on nefer utekâdan birinin kızının evlâdı kalsa cümle vakfa müstehak olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/427.

475 "Gallesi ale'l-ıtlâk vâkıfın evlâd-ı zükûruna ve evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûruna meşrûta olan vakfın gallesine evlâd-ı zükûrdan butûn-i muhtelifede bulunan sekiz nefer kimesneler ne vech üzere tasarruf ederler? el-Cevâb: Ale'l-iştirâki's-sivâ." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/503.

476 "Batnen ba'de batnin evlâda ve evlâd-ı evlâda meşrûta vakıfta batn-ı evvelden olanlara batn-ı sânî erbâbı müşârik olmaya kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/415.

477 "Zeyd zimem-i nâsda olan akçesini bir cihete vakfeylese sahîh olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/486.

478 "Zeyd şu kadar akçesini vakf-ı lâzım ile vakfedip be-her sene hâsıl olan şu kadar ribhi içün mesârif-i mu'ayyene şart edip ba'dehu asl-ı mala bilâ te'addi zarar terettüb etmekle ribh mesârife vefâ etmese mütevellî re'y-i hâkimle rakabe edip asl-ı malı tekmîl edince mürtezikaya vazîfe vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.



Şekil 29: Para Vakfı Alt Kodların İstatistiği.

Yahyâ Efendi'nin fetvalarında para vakıflarında rehin ve kefille ilgili 17 mesele bulunur. Vâkıfın para vakfederken rehn-i kavi ve kefil-i meli ile istirbah olunmasını şart koşması[479], mütevellinin vakıf nukud karşılığında aldığı rehinleri kendisinde tutması, borçlu mefkud olduğunda rehnin re'yi hakimle satılabilmesi[480] bu konuda yer alan meselelere örnek verilebilir.

iii. Avârız Vakıfları

Gelirleri köy veya mahalle ahalisinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere kurulan vakıflara avârız vakfı denir. Avârız vakıfları, bir köyde bulunan fakirlerin teçhiz ve tekfinine, hastaların tedavisine, fakir kızların çeyizine, mahallenin tamire muhtaç su yolları ve kaldırımlarının tamiri için sarf olunmak üzere tesis edilmiştir.[481] Avârız vakıflarıyla ilgili Yahyâ Efendi'nin fetvalarında 20 mesele bulunmaktadır. Fetvalarda, avârız vergisinden mutasarrıfın değil mütevellinin sorumlu olması[482], avârıza meşruta nukudun gelirinin gayrimüslimleri de

---

479 "Rehn-i kavî veyâ kefîl-i melî ile istirbâhı meşrûta olan vakıf nukûdun mütevellîsi Zeyd mal-ı vakıfdan Amr'a mu'âmele ile verdiği akçe içün rehn-i kavî alıp hıfz üzere iken rehn-i mezbûr bilâ te'addî ve lâ taksîr harîk-i gâlibde muhterik olmağla deyn sâkıt olsa Zeyd'e mal-ı vakfı damân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/485.

480 "Zeyd mütevellî yedinde rehin olan esvâb-ı râhini olan Amr'a on seneden beri mefkûd olmağla re'y-i hâkimle bey' edip semeninden mal-ı vakfı istîfâya kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/556.

481 Bilmen, *Hukukı İslâmiyye Kamusu*, IV, 294; Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 17.

482 "Bir vakfın müstegallâtından olup avârıza bağlı icâre-i mu'accele ve müecceleli odaların avârızı mütevellîsi Zeyd'den mi taleb olunur yoksa müste'cirlerden mi taleb olunur? el-Cevâb: Mütevellîden." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/556.

kapsaması[483], tahsis olmadıkça avârıza meşruta ribhin fakir olsun zengin olsun herkesi kapsaması[484] gibi meselelere dair fetvalar bulunur.

iv. Akraba Vakıfları

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında akraba vakıflarıyla ilgili 11 mesele bulunmaktadır. Burada kişinin zevcesine, annesine babasına ve kardeşine vakıfta bulunduğu fetvalar yer almaktadır. Anne bir kardeşin karındaş lafzının kapsamına dahil olması[485] ve anne bir kardeşin anne-baba bir amca çocuklarından daha öncelikli olması[486] vb. bu konudaki meseleler arasındadır.

D. Vakıfta Tasarruf

1. Tasarruf Çeşitleri

Vakıfta tasarruf çeşitleriyle ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında 13 tasarruf çeşidine dair meseleler tespit edilmiştir. *Şekil 30*'da görüldüğü üzere tasarruf çeşitleriyle ilgili meselelerin %43'ü icâreteyn, %19'u mukataa ve %11'i ise vakfın icâresi hakkındadır.

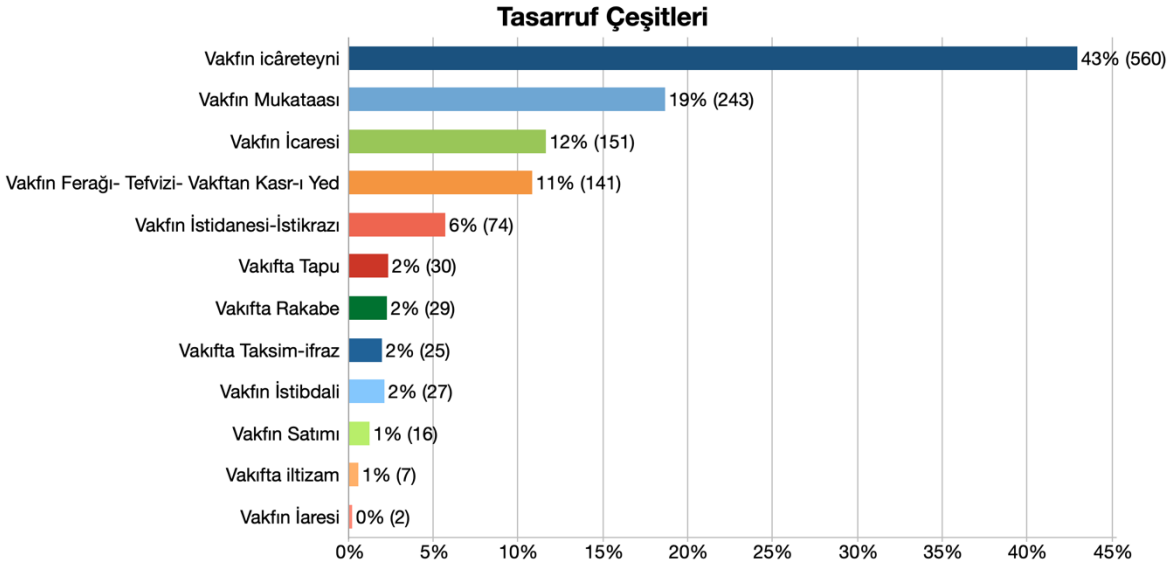
---

483 "Gallesi bir mahalle ahâlîsinin avârızlarına meşrûta vakıf olan nukûdun mütevellîsi Zeyd hâsıl olan ribhden ol mahallede olan müslimînin avârızlarını verip mahalle-i mezbûrede sâkin olup mahalle ahâlîsinden olan zimmîlerin avârızlarını vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/547.

484 "Bir mahallenin avârızına mevkûfe olan nukûdun ribhi ol mahallede olan fukarânın avârızına mı sarf olunur yoksa ol mahallede sâkin olan eğniyâ ve fukarânın avârızlarına mı sarf olunur? el-Cevâb: Tahsîs yoksa cümleye." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/486.

485 "Hind-i vâkıfe vakfımın gallesi evvelâ vâlidem Zeyneb'e ve ba'dehâ evlâdıma ve ba'dehüm karındaşlarıma onlardan sonra falan câmiin mühimmâtına sarf oluna deyu şart etmiş olsa hâlâ Zeyneb ve Hind'in evlâdı münkarizler olup Hind'in li-ebeveyn kız karındaşları dahi münkarizler olup ancak li-üm karındaşı Bekir mevcûd olsa Bekir-i mezbûr hayatta iken ol câmiin mütevellîsi galle-i vakfa müdâhaleye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/426.

486 "Hind-i vâkıfe vakfımın gallesi evvelâ vâlidem Zeyneb'e ve ba'dehâ evlâdıma ve ba'dehüm karındaşlarıma onlardan sonra falan câmiin mühimmâtına sarf oluna deyu şart etmiş olsa hâlâ Zeyneb ve Hind'in evlâdı münkarizler olup Hind'in li-ebeveyn kız karındaşları dahi münkarizler olup ancak li-üm karındaşı Bekir mevcûd olsa Bekir-i mezbûr hayatta iken ol câmiin mütevellîsi galle-i vakfa müdâhaleye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/426.



Şekil 30: Vakıfta Tasarruf Çeşitleri Alt Kodların İstatistiği.

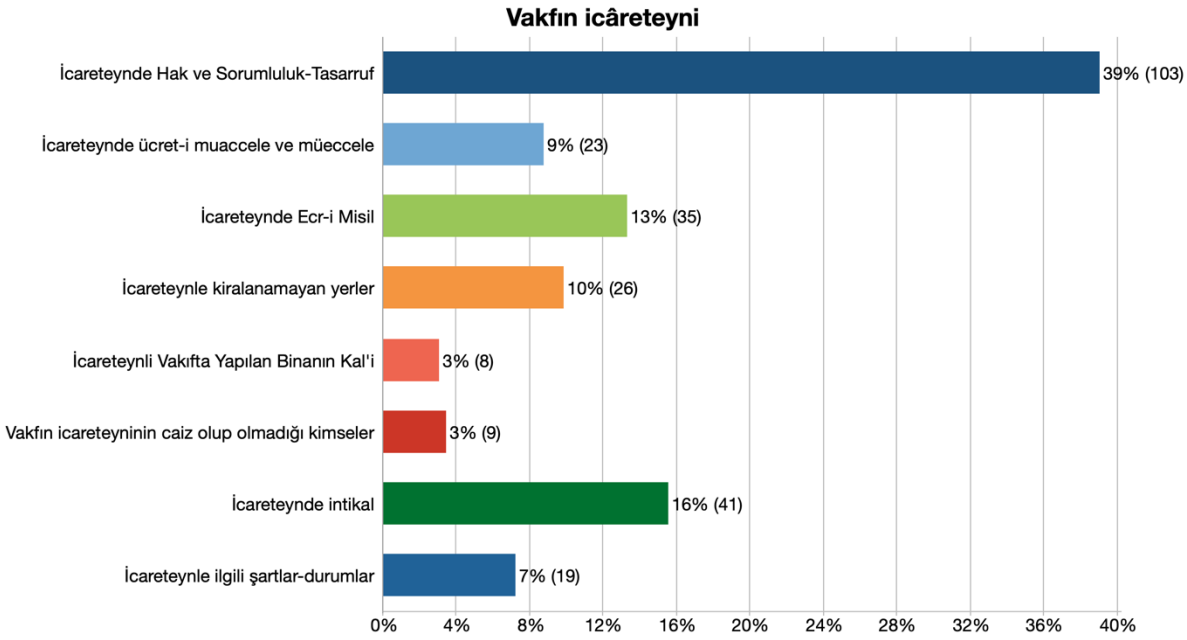
i. Vakfın İcâreteyni

İcâreteyn çift kira anlamına gelir, bunlardan peşin ödenen kira bedeli için muaccel, vadeli ödenen kısım için ise müeccel ifadesi kullanılır. Bu yolla kiralanan vakıflara icâreteynli vakıflar denilir.[487] Terim anlamıyla icâreteyn, bir vakıf akarın, kayd-ı hayat şartıyla tasarruf etme, istîfâ etmediği müeccelenin geri alınması, evlâda intikal, ferâğ ve alacaklıların müdahale edememesi gibi haklarla kiraya verilmesidir.[488]

---

487 Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 17; Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 13; Ahmet Akgündüz, "İcâreteyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21 c., t.y.; Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesi* (İstanbul: OSAV, 1996), 354; Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 77.

488 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 13.

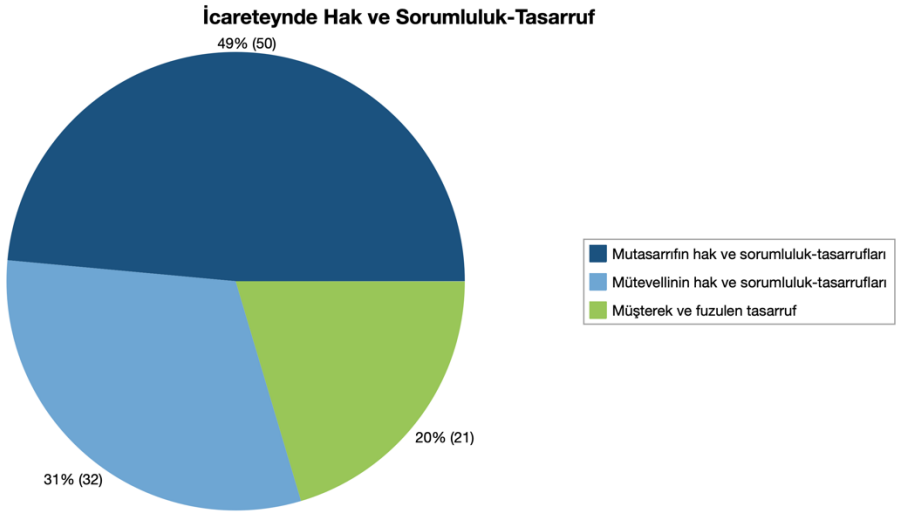


Şekil 31: Vakfın İcâreteyni Alt Kodların İstatistiği.

Tasarruf çeşitleriyle ilgili olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin en fazla fetva verdiği konu icâreteyn'dir. *Şekil 31*'deki grafikte görüldüğü üzere Yahyâ Efendi'nin icâreteynle ilgili fetvaları sekiz başlıkta tasnif edilmiştir. Buna göre icâreteynle ilgili fetvalarda en fazla öne çıkan başlık, icâreteynde hak ve sorumluluk-tasarruftur.

a) İcâreteynde Hak ve Sorumluluk- Tasarruf

İcâreteynde hak ve sorumluluk-tasarruf başlığı altında yer alan fetvalar mütevellinin ve mutasarrıfın hakları-sorumlulukları ve müşterek ve fuzûlen tasarruf başlıkları altında tasnif edilmiştir.



Şekil 32: İcâreteynde Hak ve Sorumluluk-Tasrruf Alt Kodların İstatistiği.

Şekil 32'deki grafikte görüldüğü üzere icâreteynde hak ve sorumluluk-tasarruf hakkındaki 103 meselenin ellisi mutasarrıfın hak ve sorumluluklarıyla ilgilidir. Bu başlık altında da mutasarrıfın hakkı olarak zikredebileceğimiz mutasarrıfın ödediği ücreti istîfâ etmesiyle ilgili 28 mesele bulunur. Mutasarrıfın vakıf için yaptığı masrafı istîfâ etmeden vakfın ondan alınamaması[489], mutasarrıf masrafını istîfâ etmeden vefat ettiğinde istîfâ etmediği miktarı veresesinin mütevelliden alabilmesi[490] ve vakfın yanması durumunda mutasarrıfın istîfâ etmediği miktarı mütevelliden geri alabilmesi[491] vb. meseleler bu başlık altında yer almaktadır. Ayıca mutasarrıfın mülkiyet üzere yaptığı binayı satımında mütevelli izninin gerekli olmaması[492] ve mutasarrıfın vakfı kiraya verdiği kişinin mütevelliden izin aldım diyerek mutasarrıfın rızası olmadan vakıfta teberruan bina ihdas edememesi[493] vb. meseleler bu başlık altında yer alan fetvalara örnek gösterilebilir.

Mütevellinin hak ve sorumluluklarıyla ilgili fetvalarda 32 mesele yer alır. Mütevellinin gallesi meşruta vakfı icâreteynle kiralaması[494], yanan vakfı mutasarrıf bina etmediğinde mütevellinin başkasına kiralaması[495], mütevellinin ecr-i misilden fazla kira bedeli isteyip

---

489 "Süknâsı vâkıfın utekâsına meşrûta vakıf menzil harîkde muhterik olup ba'dehu arsası üzerine masrûfunu ecr-i mislinden istîfâ edince sâkin olup ba'dehu şart-ı vâkıf ile amel olunmak üzere Amr izn-i mütevellîyle menzil binâ eylese Amr masrûfunu istîfâ etmeden meşrût-lehüm ol menzili Amr'dan meccânen almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/529.

490 "Zeyd zevcesi Hind ile bir vakıf menzili ale'l-iştirâk icâre-i mu'accele ve müeccele ile mütevellîsinden tefevvüz edip mutasarrıflar iken Zeyd zaman-ı kalîlde bilâ veled fevt olup mütevellî-i mezbûr Zeyd'in hissesini vakıf için zabt ettikde Zeyd'in veresesi istîfâ olunmayan mikdârını mütevellîden almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/528.

491 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf fırını şu kadar akçe icâre-i mu'accele ve müeccele-i malûme ile Amr'a îcâr ve teslîm ve müeccele-i merkûmeyi Amr'dan aldıkdan sonra altı ay mürûrunda fırın harîkde muhterik olsa Amr arsasını Zeyd'e red edip mu'accele-i merkûmeden istîfâ etmediği mikdârı Zeyd'den istirdâda kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/527.

492 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ile müceddeden bir menzil binâ edip ba'dehu Zeyd binâsını Hind'e bey' ve teslîm edip Hind mutasarrife olup sene be sene cânib-i vakfa arsa için ücret-i müecceleyi verirken hâlen mütevellî olan Bekir "Ol binâyı Zeyd mu'accelesine mahsûb olmak üzere binâ etmiş idi" deyu dava etse müdde'âsı sâbit olmadan vakfa hüküm olunur mu? el-Cevâb: Olunmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, I, 514.

493 "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzilinde müste'ciri olan Amr Zeyd'in rızası yok iken vakfa teberru' olmak üzere "Mütevellîden izin aldım" deyu binâ ihdâs etmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/512.

494 "Gallesi evlâda meşrûta olan vakıf menzil harîkde muhterik olup binâya vakıfda müsâade olmasa mütevellî-i vakf ol menzilin arsasını icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislî ile îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/507.

495 "İcâre-i mu'accele ve müeccele ile bir vakıf menzile mutasarrıf olan Zeyd bir müddet tasarruf edip mu'accelesini istîfâ ettikten sonra menzil-i mezbûr harîkde muhterik olup arsa-ı sırfa kalıp ba'dehu Zeyd fevt olup kızı Hind'i terk ettikde vakıfda binâya müsâade olmayıp Hind binâdan imtinâ' etmekle arsası beş-altı sene mu'attala kalıp vakfa nesne hâsıl olmamakla mütevellî ol arsayı Amr'a îcâr eylese hâlen Hind ol arsayı müdâhaleye kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/515.

mutasarrıfı vakıftan çıkaramaması[496] vb. meseleler bu başlık altında yer alan fetvalara örnek gösterilebilir.

İcareteynde hak ve sorumluluk-tasarruf başlığı altında yer alan müşterek ve fuzûlen tasarrufla ilgili 21 mesele yer alır. Meşrûtün lehlerden biri vefat ettiğinde mütevellinin hissesini zapt edip istediğine kiralaması[497] ve fuzûlînin hissesinde tasarruf edenin vakfa ecr-i misil ödemesi[498] vb. bu meselelere örnek gösterilebilir.

b) İcâreteyn'de Ücret-i Muaccele ve Müeccele

İcâreteynde ücret-i muaccele ve müeccele ile ilgili 23 mesele tespit edilmiştir. Mütevellinin müeccelesi ödenmeyen icâreteynli vakfı başkasına kiralayabilmesi[499] ve mutasarrıf başka bir diyara gitmesi veya kaybolması gibi gerekçelerle müeccelesini ödemediğinde mütevellinin başkasına kiralayabilmesi[500] vb. meseleler bu konuda yer alan fetvalara örnek gösterilebilir.

c) İcâreteyn'de Ecr-i Misil

İcâreteyn'de ecr-i misille ilgili 35 mesele tespit edilmiştir. Bunlardan 13 tanesi ecr-i misilde noksan-i fâhiş ve ecr-i mislin tamamlanmasıyla ilgilidir. Mütevellinin ecr-i misli tekmili kabul etmeyeni vakıftan çıkarabilmesi[501], mütevellinin geçmiş yılların ecr-i mislini

---

496 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsayı icâre-i mu'accele ve müeccele-i misli ile Amr'a îcâr ve teslîm ettikten sonra Amr ol arsa üzerine izn-i mütevelliyle nefsi için eşcâr ğars edip ve arsanın bir mikdârı üzerine dahi bazı ebniye ihdâs edip mutasarrıf iken Bekir gelip "Ol arsayı şu kadar akçe ziyâde ile kabul ederim" deyu te'annüten bir mikdâr ücret ziyâde etmekle mütevellî-i mezbûr Amr'a "Sen dahi ol mikdâr ziyâde ile kabul eyle ve illâ senden alıp âhara îcâr ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525.

497 "Karındaşlar olan Zeyd ve Amr iştirâk üzere icâre-i mu'accele ve müeccelesi vakıf odalara mutasarrıflar iken Zeyd bilâ veled fevt oldukda mütevellî Zeyd'in hissesini Bekir'e îcâr eylese hâlen Amr "Ben şerîkim" deyip Bekir'in verdiğini verip almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/520.

498 "Zeyd ve Amr'ın iştirâk üzere mu'accele ve müeccele ile tasarruflarında olan ekmekçi dükkânı Bekir fuzûlen bir müddet zabt eylese hâlen Zeyd ve Amr dükkânlarını Bekir'den aldıklarında Bekir'in tasarruf ettiği müddet için Bekir'den ecr-i misl almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar, vakıf için ol müddetde Bekir'den ecr-i misl alınıp ol müddetde vakıf tarafına verilecek ücret Zeyd ve Amr'dan sâkıte olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/521.

499 "Zeyd bir vakıf arsayı icâre-i mu'accele ve müeccele ile mütevellîsinden istîcâr ettikten sonra birkaç sene zabt edip mütevellî müeccelesini taleb ettikde inaden vermese Zeyd verdiği mu'acceleyi istîfa etmiş olmakla arsayı Zeyd'den alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/517.

500 "Ücret-i mu'accele ve müeccele ile bir vakıf menzile mutasarrıf olan Zeyd menzil-i mezbûru tahliye edip âhar diyâra gidip ücret-i müeccelesinin verilmesini kimesneye sipariş etmeyip bu hal üzere yedi sene ücret-i müeccelesi cânib-i vakfa verilmeyip mu'attal kalsa hâlâ mütevellî-i vakıf menzil-i mezbûru yalnız ücret-i müeccele ile âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/519.

501 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf bostân yerini icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhiş ile Amr'a îcâr ve teslîm ettikten sonra Amr ol bostân yerinin müeccelesini on sene cânib-i vakfa noksân üzere vermiş olsa hâlen Zeyd Amr'a "Ol bostân yerinin ecr-i mislini tekmîl eyle ve illâ âhara veririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/523.

tekmil ettirip alması[502] vb. meseleler ecr-i mislin tamamlanmasıyla ilgilidir. Mutasarrıfın ödediği müeccele ücretinde indirim talebiyle ilgili ise 11 mesele bulunmaktadır. Mütevellinin kira ücretinin tenzili ile ilgili verdiği temessükün geçerli olmaması[503], yeni mütevellinin tenzil edilmiş kira ücretini tekmil etmesi[504] bu konuda yer alan meselelere örnek gösterilebilir. Mütevellinin ecr-i misli tekmil eden mutasarrıfı vakıftan çıkaramaması[505] ve ecr-i misildeki artışın geçmiş seneyi kapsamaması[506] vb. meseleler bu başlık altında yer almaktadır.

d) İcâreteynle Kiralanamayan Yerler

İcâreteynle kiralanamayan yerler hakkında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetva mecmuasında 26 mesele tespit edilmiştir. Bunlardan 20'si süknâsı meşruta vakfın icâreteynle kiralanamamasıyla[507] ilgilidir. Bağın, bahçenin icâreteynle kiralanamaması[508] ve bir vakıf yerin makbere olarak icâreteyne verilemeyeceği[509] vb. meseleler bu başlık altında bulunmaktadır.

---

502 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf akârâtı şu kadar akçe ücret-i mu'accele ve senede şu kadar akçe ücret-i müeccele ile Amr'a îcâr ve teslîm edip lakin müeccele-i mezbûre müeccele-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olup mütevellîler dahi müsâmaha edip yirmi sene mikdârı be-her sene aldıkları ücret-i müeccele ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olsa hâlen mütevellî-i vakf Amr'a "Sinîn-i maziyenin ecr-i mislini tekmîl eyle ba'de'l-yevm ücret müeccel-i mislî olan şu kadar akçe ile kabul eyle ve illâ âhara veririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.

503 "Bir vakıfdan icâre-i mu'accele ve müeccele ile vakıf menzillere mutasarrıf olan kimesnelerin mütevellî-i vakf birer mikdâr akçelerini alıp ol menzillerin ecr-i misillerinden birer-ikişer akçelerin tenzîl edip temessük verse ol temessük ile amel olunur mu? el-Cevâb: Olunmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/526.

504 "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müeccele-i misliyle tasarrufunda olan vakıf menzilin ücret-i müeccelesinden bir mikdârını mütevellî-i vakf tenzîl eylese hâlen mütevellî "Tenzîl câiz değildir" deyu ol menzilin ecr-i mislini Zeyd'e tekmîl ettirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525.

505 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf hamamı müddet-i malûme ile Amr'a ecr-i misli olan şu kadar akçe ücret tesmîyesiyle îcâr eyledikden sonra esnâ'-i müddet-i icârede hamam-ı mezbûrun ecr-i misli ziyâde olduğu sâbit oldukda Amr ol hamamın ecr-i mislini tekmîl ederken mütevellî-i mezbûr razı olmayıp hamam-ı mezbûru müddet tamam olmadan Amr'dan alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.

506 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsayı icâre-i mu'accele-i misli ve be-her yevm ikişer akçe ücret-i müeccele-i misli ile Amr'a îcâr Amr dahi ol arsa üzerine izn-i mütevellî ve malıyla nefsi için bir değirmen binâ edip üç sene tasarruf edip müeccele-i misli olan ikişer akçeyi mütevellî-i vakfa verirken ol arsanın ecr-i misli rağebât-ı nâs ile dörder akçe dahi ziyâde olmakla Amr ol ziyâdesini ziyâde olduğu günden mütevellî-i vakfa verirken mütevellî kanâat etmeyip ol üç sene için dahi Amr'dan dörder akçe almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.

507 "Süknâsı imama meşrûta vakıf olan menzili mütevellîsi icâre-i mu'accele ve müeccele ile îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/507.

508 "Bir vakıf bâğı mütevellîsi icâre-i mu'accele ve müeccele ile îcâr etmek câiz olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/532.

509 "Hind bir câmi-i şerîf hareminden şu kadar yeri mevtâsını defn için mütevellîsinden on beş bin akçe mu'accele ve yevmî bir akçe müeccele ile istîcâr ve zevci Zeyd-i müteveffâyı ol mevzi'e defn etmiş olsa hâlen mütevellîsi Hind'den ol ta'yîn olunan mu'accele ve müecceleyi almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz, bu makûleler olmamak gerek." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/555.

e) İcâreteynli Vakıf Üzerine Yapılan Binanın Kal'i

İcâreteynli vakıf üzerine yapılan binanın yıkılmasıyla ilgili 8 mesele tespit edilmiştir. Mutasarrıfın icâreteynle tasarrufunda bulunan yer üzerine mütevelli izinsiz bina yapması ve binanın yıkılmasının vakfa zararı olmadığında yıkılması[510], yeni mütevellinin eski mütevellinin icâreye mahsup yaptırdığı binayı kal' ettirememesi[511] ve icâreteynli vakıfta izn-i mütevelli ile yapılan binanın kal' ettirilemeyeceği[512] ile ilgili meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

f) İcâreteynin Caiz Olduğu ve Olmadığı Kimseler

Vakfın icâreteyninin caiz olduğu ve olmadığı kimseler hakkında 9 mesele bulunmaktadır. Mütevellinin vakfı eşine[513] ve annesine[514] icâreteynle kiralayamaması ve kız kardeşine kiralayabilmesi[515] vb. bu konudaki meselelere örnek gösterilebilir.

g) İcâreteynde İntikal

İcâreteynde intikalle ilgili 41 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 34'ü icâreteynli yerin irsen değil intikal-i âdi ile intikal etmesiyle ilgilidir.[516] İcâreteynli vakıfta mutasarrıfın bilâ

---

510 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkân üzerine mütevellî izninsiz nefsi için bazı ebniye ihdâs edip ba'dehu bilâ veled fevt oldukda hâlen veresesi ol ebniyeden kal'ı muzır olmayanı kal' edip almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/514.

511 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsa-ı hâliyeyi icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislî ile Amr'a îcâr ve teslîm Amr dahi izn-i mütevellî ile mu'accelesine mahsûb olmak üzere bir hân binâ ettikten sonra Zeyd ma'zûl olup yerine Bekir mütevellî olsa Bekir Amr'a "Bana şu kadar akçe ver veyâhûd binâyı kaldır" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/515.

512 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine izn-i mütevellî ile nefsi için mülkiyet üzere bir menzil binâ edip ba'dehu bilâ veled fevt oldukda veresesi ol menzili zabt edip yerinin ecr-i mislini cânib-i vakfa verirlerken mütevellî razı olmayıp vereseye binâ'-i menzil-i mezbûru kal' ettirip yerini vakf için zabta kâdir olur mu? el-Cevâb: Binâ izn-i mütevellî ile olacak kal' olunmaz, arsanın ecr-i mislini alır." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/514.

513 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf menzili zevcesi Hind'e icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislî ile îcâr eylese îcâr-i mezbûr muteber olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/522.

514 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf dükkânı icâre-i mu'accele ve müeccele-i misliyle vâlidesi Hind'e îcâr eylese hâlen Zeyd ma'zûl olup yerine Amr mütevellî oldukda ol dükkânı Hind'den alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/540.

515 "Bir vakfın mütevellîsi Zeyd ol vakfın müstegallâtından olan bir dükkân mahlûl oldukda icâre-i mu'accele ve müeccele-i misliyle li-ebeveyn kız karındaşı Hind'e îcâr edip ba'dehu Zeyd fevt olup yerine Amr mütevellî oldukda ol dükkânı Hind'den alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/523.

516 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine mu'accelesine mahsûb olmak üzere izn-i mütevelliyle şu kadar akçe harc edip bir menzil binâ ettikten sonra iki sene mürûrunda Zeyd fevt olup kızı Hind'i ve zevcesi Zeyneb'i ve li-ebevyen karındaşı Bekir'i terk ettikten sonra ol menzil intikâl-i 'âdî ile kızı Hind'e intikâl eylese hâlen Zeyneb ve Bekir "Zeyd masrûfunu istîfâ etmemiş idi" deyip ol menzilde Hind'e müşârik olmağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/529.

veled fevtinde yerin vakfa kalması[517] ve icâreteynli vakfın intikali için intikal tahrir ettirilmesinin şart olmaması[518] vb. bu konudaki meselelere örnek gösterilebilir.

h) İcâreteynle İlgili Şartlar-Durumlar

İcâreteynle ilgili şartlar-durumlar başlığında 18 mesele bulunmaktadır. İcâreteynli yerin ferâğı için ödenen bedelden bir miktarının vakfa verilmesi[519], icâreteynli yerin ferâğında vakfa ödenecek miktarı ferâğ edilenin ödemesi[520] ve vakfın icâreteyninde belirtilen şart sağlanmadığında akdin feshedilmesi[521] vb. bu konudaki meselelere örnek gösterilebilir.

ii. Vakfın Mukataası

Mukataa vakıf arsanın, üzerine hakk-ı karar şartı ve mülkiyeti şahsına ait olma koşuluyla kiralanmasıdır. Bu kiralama, bina yapma veya ağaç dikme gibi amaçlarla yapılır ve kiralayan kişinin arsa üzerinde belirli bir süre boyunca inşaat veya benzeri faaliyetler yapma hakkını verir. Bu tür kiralamada yerin mülkiyeti vakfa ait olup, bina ve ağaçların mülkiyeti ise mutasarrıfa ait olur.[522]

---

517 "Hind'in icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkân ve odalar harîkde muhterik olup arsa-ı sırfa kaldıkdan sonra Hind ol arsa üzerine malı ve izn-i mütevellî ile ke'l-evvel icâre-i mu'accelesine mahsûb olmak üzere dükkân ve odalar binâ edip müddet-i medîd zabt ve tasarruf edip masrûfunu istîfâ ettikten sonra Hind bilâ veled fevt olsa hâlen mütevellî-i vakf ol dükkân ve odaları vakıf için zabt ve icâre-i mu'accele ve müeccele ile îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/531.

518 "Zeyd fevt olup tasarrufunda olan icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf arsa-ı hâliye intikâl-i 'âdî ile oğlu Amr'a intikâl edip Amr tasarruf üzere iken fevt olup arsa-ı merkûme Amr'ın evlâdına intikâl eyledikde mütevellî-i vakf-ı mezbûr mücerred "Amr üzerine intikâl tahrîr olunmamış idi, vakıf için zabt ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/544.

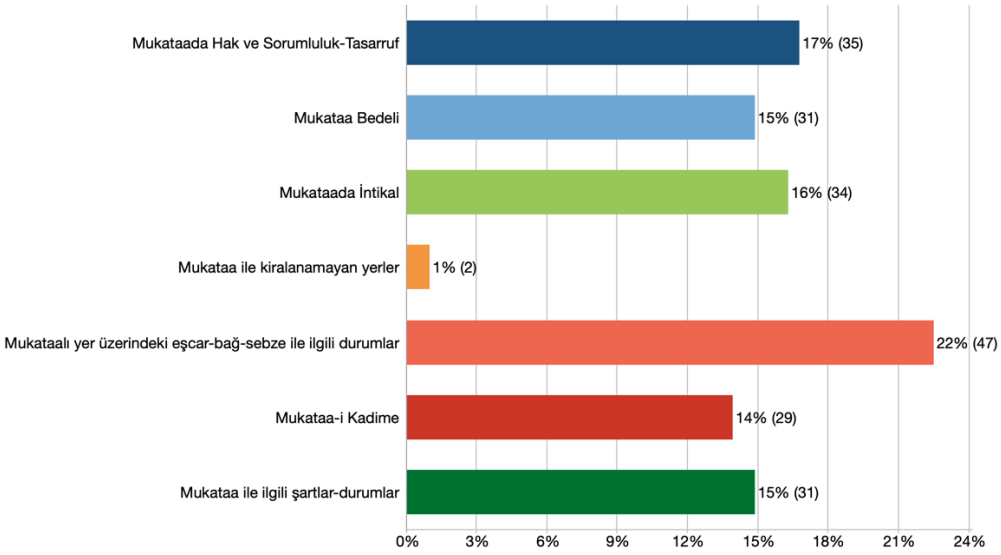
519 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili Amr'a bir mikdâr akçe mukâbelesinde izn-i mütevellî ile ferâğ ettikde mütevellî Zeyd'in bedel deyu aldığı meblağın öşrünü Zeyd'den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz, ama vakfa bir mikdâr nesne verilir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/565.

520 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan bir vakıf mahzen ile bir vakıf odaları şu kadar akçe mukâbelesinde izn-i mütevellîyle Amr'a ferâğ eylese mütevellî izin ve ferâğ mukâbelesinde alacağı resmi Zeyd ile Amr'dan hangisinden taleb eder? el-Cevâb: Amr'dan." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/565.

521 "Zeyd-i mütevellî ancak yevmî ikişer akçe ile îcâr olunup ecr-i misilleri ancak ikişer akçe olan şu kadar mahzenleri Amr'a icâre-i mu'accele ve müeccele ile îcâr eder oldukda "Ol mahzenlerin her birinden yevmî altışar akçe müeccele hâsıl olurdu fîmâ ba'd dahi kirâya verirsen yevmî altışar akçe ücret hâsıl olur" deyip ol şartla Amr'a şu kadar akçe mu'accele ve yevmî altışar akçe müeccele ile îcâr edip mu'accele-i mezbûreyi Amr'dan almış olsa hâlen Amr ol mahzenleri Zeyd'e red ve teslîm edip mu'accele deyu verdiği akçeyi Zeyd'den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/534.

522 Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, 2021; Nazif Öztürk, "Mukâtaalı Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2020, 31: 132, https://islamansiklopedisi.org.tr/mukataali-vakif; Yazır, *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*, 77; Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 38.

Vakfın mukataası ile ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında 243 mesele bulunmaktadır. *Şekil 33*'te görüldüğü üzere vakfın mukataası ile ilgili yedi başlık bulunmaktadır.



Şekil 33: Vakfın Mukataası Alt Kodların İstatistiği.

a) Mukataada Hak ve Sorumluluk-Tasarruf

Mukataada hak ve sorumluluk-tasarruf başlığı altında 35 mesele bulunur. Bunlardan 27'si mütevelliyle ilgilidir. Muattal kalan mukataalı arsayı arsa mütevellisinin zapt etmesi[523], arsa mütevellisinin mukataa bedelini ödeyen mutasarrıfın binasını zapt edemeyeceği[524] ve mukataalı vakıfta kuruyan ağaçların bulunduğu yer arsa mütevellisinin ziraat yapabilmesi[525] vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır. Mutasarrıfın hak ve sorumluluk-tasarruflarıyla ilgili 7 mesele bulunmaktadır. Mutasarrıfın mukataalı yerde kendi nefsi için bina ettiği yeri icâreteynle

523 "Arsası mukâtaalı Zeyd'in vakfı ve binâsı Amr'ın cihet-i uhrâya vakfı olan menzilin binâsı muhterik olup arsa-ı sırfa kalıp binâ vakfında binâya müsâade olmamağla binâ olunmayıp birkaç sene arsa vakfına mukâtaa verilmese arsa mütevellîsi ol arsayı zabta kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/475.

524 "Zeyd icâre-i mu'accele ve senede şu kadar akçe mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine bir dükkân binâ edip mürûr-i eyyâm ile ol dükkânın binâsı münhedim oldukdan sonra Zeyd kasr-ı yed etmeyip mukâtaa-ı mislini mütevellî-i vakfa verirken mütevellî Zeyd'den ol arsayı alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/ 516.

525 "Arsası bir cihete şu kadar akçe mukâtaa-ı kadîmeli Zeyd'in vakfı ve eşcârı cihet-i uhrâya meşrûta-i vakıf olan bağçenin nısfının bi'l-külliye eşcârı kuruyup dört beş dönüm mikdârı açık yeri kalıp zirâate sâlih olsa hâlâ arsa mütevellîsi ol açılan yerleri zabt ve zirâat murâd etdikde eşcâr mütevellîsi mücerred "Nısf-ı âharının hâlâ eşcârı mültefite olmağla açık yerini dahi eşcâr vakfı içün zabt ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/476.

kiralayamaması[526] ve mutasarrıfın yanan binayı tekrar bina edebilmesi[527] vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır. Müşterek tasarrufla ilgili ise vakıf yer üzerindeki müşterek mülkte ortaklardan birinin diğerinin hissesini kendisi için kiralaması hakkında 1 mesele yer alır.[528]

b) Mukataa Bedeli

Mukataa bedeliyle ilgili 31 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 21'i mukataada ecr-i misl hakkındadır. Mütevellinin ecr-i misilden fazla mukataa talep edememesi[529], ecr-i misilde ziyade olduğunda mütevellinin mutasarrıftan söz konusu ziyadeyi vakıf için alması[530] ve mütevellinin ecr-i misildeki ziyadeyi kabul etmeyip ödemeyen mutasarrıfı vakıftan çıkarması[531] vb. meseleler bu başlıkta yer alır. Arsa mütevellisinin mukataa-yı kadimeyi ispat talep edememesi[532] ve mukataa bedelinin ferâğ edene değil arsa mütevellisine ödenmesi[533] bu başlıkta yer alan diğer meselelerdendir.

---

526 "Zeyd mukâtaa ile mutasarrıf olduğu vakıf arsa-ı hâliye üzerine malıyla nefsi için izn-i mütevellîyle birkaç bâb odalar binâ edip ba'dehu Zeyd ol odalara mülkiyet üzere mutasarrıf iken ol odaları müddet beyân olunmadan şu kadar akçe icâre-i mu'accele ve yevmî şu kadar akçe ücret-i müeccele ile bazı kimesnelere îcâr eylese sahîh olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/532.

527 "Zeyd'in arsası mukâtaa-ı kadîmeli vakıf ve binâsı mülk olan dükkânı harîkde muhterik olup ba'dehu Zeyd yine ke'l-evvel dükkân binâ etdikde mütevellî "Benden istidâne etmeden binâ etmiş idin, bana şu kadar akçe ver yâhûd binânı kal' etdiririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/545.

528 "Zeyd karındaşı Amr ile arsası vakıf ve binâsı mülk-i müşterek olan dükkândan hissesini Amr'a îcâr eylese îcâr-ı mezbûr sahîh olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/499.

529 "Zeyd tapu ve mukâtaa ile tasarrufunda olup arâzî-i emîriyeden olan arsa üzerine izn-i sâhib-i arzla nefsiçün gars etdiği eşcârı bir cihet-i birre vakıf ve teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î etdirdikden sonra eşcâr mütevellîsi sâhib-i arza mukâtaa-ı mislini verirken sâhib-i arz "Mukâtaa-ı mislinden şu kadar ziyâde ver ve illâ eşcârı kal' etdirip yerini tapu ile vermem" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/476.

530 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsayı senede şu kadar akçe mukâtaa takdîri ile Amr'a verip Amr dahi üzerine izn-i mütevellîyle nefsi için binâ ihdâs edip mutasarrıf iken arsanın ecr-i misli rağbât-ı nâs ile ziyâde olsa hâlen mütevellî Amr'a ecr-i mislini tekmîl ettirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/503.

531 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arâziyi be-her sene üç yüz akçe mukâtaa ile Amr'a verip Amr dahi birkaç sene ol vech üzere tasarruf edip lakin mukâtaa-ı mezbûre ol arâzinin ecr-i mislinden noksân-ı fâhişle nâkısa olsa hâlen mütevelli-i vakf-ı küzeşte senelerin ecr-i mislini Amr'dan vakıf için tekmîl ve ahz edip ol arâziyi dahi ecr-i mislini tekmîl ile kabul etmese yedinden alıp âhara tefvîze kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/504.

532 "Bir vakıf dükkânın arsası Zeyd'in bir cihete meşrûta mukâtaalı vakıf ve binâsı Amr'ın cihet-i uhrâya meşrûta vakfı olmak üzere kadîmden zabt ve tasarruf olunup elli altmış seneden beri binâ mütevellîleri arsanın mukâtaasını arsa mütevellîsine veregelseler hâlâ binâ mütevellîsi arsa mütevellîsine "Ol dükkânın biri Zeyd'in vakfından olduğunu isbât eyle ve illâ ba'de'l-yevm mukâtaa vermem" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/475.

533 "Arsası Ayasofya vakfından olup binâsı Zeyd'in bir cihete meşrûta vakfı olan tahtadan mebnî mahzenlere Amr mutasarrıf iken harîkde muhterik olup arsa-ı sırfa kalıp ba'dehu Amr ol arsayı Bekir'e ferâğ edip Bekir dahi malıyla nefsiçün binâ vakfın mütevellîsi izniyle mülkiyet üzere menzil binâ eylese hâlâ Ayasofya mütevellîsi arsanın ecr-i mislini binâ mütevellîsine aldırmayıp Ayasofya vakfıçün kendi almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, I, 475.

c) Mukataada İntikal

Mukataada intikal hakkında 34 mesele yer almaktadır. Bunlardan 28'i mukataalı yerin intikal-i âdi ile intikal etmesiyle ilgilidir. Mukataalı yerin intikal-i âdi ile erkek ve kızlara eşit bir şekilde intikal etmesi[534], mukataalı yerin varis olmadığında beytülmala intikal etmesi[535] ve mukataalı yerin evlâd olmadığında vakfa intikal etmesi[536] vb. meseleler intikalle ilgili fetvalara örnek gösterilebilir.

d) Mukataa ile Kiralanamayan Yerler

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında mukataa ile kiralanamayan yerlerle ilgili 2 mesele tespit edilmiştir. Vakıfta binaya müsaade varken vakıf yer üzerine mülk olmak üzere bina yapılamaması, yapılırsa yıkılması[537] ve haraba müşrif vakfın mukataaya verilmesinin sahih olmaması[538] bu başlıkta yer alan meselelerdir.

e) Mukataalı Yer Üzerindeki Ağaçlar, Bağ ve Sebze ile İlgili Durumlar

Mukataalı yer üzerindeki ağaçlar,bağ v esebze ile ilgili 47 mesele yer alır. Mütevellinin vakfa daha faydalı olduğunda mukataa bedeli yerine öşr-i mahsul alabilmesi[539], vakfa öşür verilmeden mahsul satılsa veya istihlak edilse öşrün semenden alınması[540] ve mutasarrıfın öşrü

534 "Zeyd fevt olup oğlu Amr'ı ve kızı Hind'i terk etdikde Zeyd'in mukâtaa-ı kadîme ile vakıf arsa mezbûrlara ne vech üzere intikâl eder? el-Cevâb: Mu'accele var ise ale's-seviye." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/478.

535 "Bilâ vâris fevt olan Zeyd'in arsası mukâtaalı vakıf ve binâsı mülk olan odasının binâsını emîn-i beytülmal olan Amr zabt murâd ettikde mütevellî-i vakf "Arsası mukâtaalı olup ve Zeyd bilâ veled fevt olmakla vakfa kalır" deyu Amr'ı zabtdan men'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/551.

536 "Zeyd'in bir vakıfdan mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf arsa-ı hâliye Zeyd'in fevtinden sonra evlâdı olduğu suretde evlâdına intikâl etdiği gibi babasına dahi intikâl eder mi yohsa evlâdı olmadığı suretde vakfa mı intikâl eder? el-Cevâb: Babasına intikâl yokdur, evlâdı olmayacak vakfa intikâl eder." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/479.

537 "Zeyd'in mütevellîsi olduğu vakıf dükkân harîkde muhterik oldukda vakıfda binâya müsâade var iken mütevellî-i vakıf binâ etmeyip yerini mukâtaa ile Bekir'e verip ve üzerine mülkiyet üzere binâya izin verip Bekir dahi mülkiyet üzere binâ eylese hâlâ Beşir mütevellî oldukda Bekir'e binâsını kal'ı arz-ı vakfa muzır olmayacak kal' etdirip yerine vakıf içün dükkân binâsına kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/466.

538 "Bir medresenin müstegallâtından olup vakf-ı sahîh ve lâzım ile Zeyd'in vakfı olan hamam harâba müşrif olup lakin binâsı yıkılmayıp nakz değil iken mütevellîsi Zeyd binâsını Amr'a bey' edip yerini mukâtaaya bağlasa sahîh olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/477.

539 "Bir vakıf karye arâzisinde olan bağların mutasarrıfları yüz seneden beri bağları için öşre mu'âdil mütevellî-i vakfa senede şu kadar akçe mukâtaa verirler iken mütevellî almayıp öşr-i mahsûl almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Vakfa enfa' ise olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/565.

540 "Kadîmden hâsılından öşür verilegelen vakıf çayır yerinin mutasarrıfı Zeyd ol çayır yerinde enbâtı ile hâsıl olan otdan öşrünü mütevellîye vermeden istihlâk eylese hâlen mütevellî-i vakf istihlâk ettiği otdan öşrünü vakıf için Zeyd'den tazmîn ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/569.

ödemeden fevt olması durumunda öşrün terekeden alınması[541] vb. meseleler bu konudaki fetvalara örnek gösterilebilir.

f) Mukataa ile İlgili Şartlar ve Durumlar

Mukataa ile ilgili şartlar-durumlar başlığı altında 60 mesele yer almaktadır. Bunlardan 29'u mukataa-i kadime ile ilgilidir. Fetvada mukataa-i kadime yer aldığında söz konusu fetvalar bu başlığa kodlanmıştır. Mukataa ile ilgili şartlar-durumlar başlığındaki 17 mesele mukataalı yer üzerindeki mülkle ilgili durumlar hakkındadır. Mukataalı yer üzerindeki mülkün hükm-i hakimle vakfedilmesi[542], mukataalı yerdeki mülkün tekrar inşasında mütevelli izninin gerekmesi[543] ve mukataalı yer üzerindeki mülk binadan kira alınamaması[544] hakkındaki meseleler bunlara örnek verilebilir. Ayrıca, öşrün vakıf arasa üzerindeki kovan başına değil baldan alınması[545] ve öşrün dut yaprağından elde edilen ipekten değil yapraktan alınması[546] vb. meseleler de bu başlıktaki fetvalara örnek gösterilebilir.

iii. Vakfın İcâresi

Vakfın icâresi başlığı altında genellikle icâre-i vâhide ile ilgili meseleler ele alınmaktadır. Osmanlı döneminde vakıflar tarafından kullanılan icâre-i vâhide, vakıf gayrimenkullerinin belli bir süreliğine kiraya verilmesini ifade eden bir usuldür. Müddet ile ilgili bir şart koşulmuşsa, icâre-i vâhide usulü ile yapılan kira sözleşmelerinde bu şart yerine

---

541 "Vakıf arâziye mutasarrıf olan Zeyd vakfa âid olan a'şârı mütevellîye vermeden fevt oldukda mütevellî-i vakf Zeyd'in üzerine lâzım olan a'şârı terekesine vaz'-ı yed eden veresesinden almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/569.

542 "Zeyd senevî bir miktar akçe mukâtaa ile mutasarrıf olduğu vakıf arsa üzerine izn-i mütevelli ve kendi malıyla nefsiçün ihdâs etdiği ebniyeyi bir cihet-i uhrâya vakfeylese sahîh olur mu? el-Cevâb: Hükm-i hâkimle olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/394.

543 "Zeyd'in arsası mukâtaalı vakıf ve binâsı mülkü olan menzil muhterik olup üzerine mülkü olmak üzere tekrâr binâ ihdâs etmek istedikde mütevellîden izne muhtâc mıdır? el-Cevâb: Muhtâcdır." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/471.

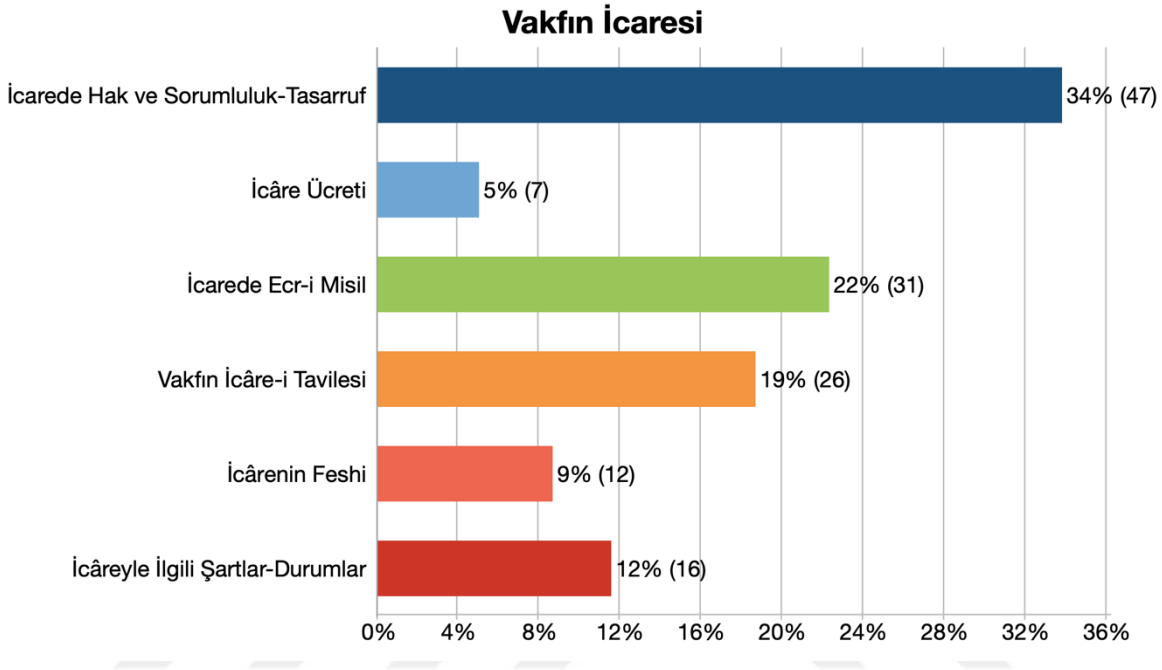
544 "Arsası mukâtaa-ı kadîmeli bir cihete Zeyd'in vakfı ve binâsı cihet-i uhrâya Amr'ın vakfı olan dükkâna Bekir be-her mâh şu kadar akçe ücret ile mutasarrıf iken dükkân harîkde muhterik olup eser-i binâdan bir nesne kalmayıp ba'dehu binâ-ı vakfıçün binâya müsâade olmamağla Bekir-i mezbûr ol arsa üzerine arsa mütevellîsi izniyle mülkü olmak üzere bir dükkân binâ edip arsasının ecr-i mislini arsa mütevellîsine verirken hâlâ binâ mütevellîsi dahi Bekir'den mücerred "Mukaddemen sen dükkânın müste'ciri olup binâ-ı vakfıçün be-her mâh şu kadar akçe verirdin" deyip Bekir'den bir nesne almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/473.

545 "Bir vakıf karye arâzisinde mevzû' kovanlarda hâsıl olan aselden kadîmden vakıf için öşür alınırken hâlen ol kovanların ashâbı mütevellîye "Kovan başına ikişer akçe al" deyip öşr-i asel vermemeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevâb:* Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/569.

546 "Zeyd arz-ı vakıfda olan mülk dut eşcârının yaprağı ile ipek kurdu besleyip ipek hâsıl olsa mütevellî-i vakf ol ipekden öşür almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz, evrâkın kıymetinden öşür alır." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/569.

getirilir. Müddet şartı koşulmamışsa, müsakkafât ve müstegallât olarak adlandırılan yerlerde geçerli olan kira süresi bir yıl ve üç yıl sınırına göre belirlenir.[547]

Vakfın icâresiyle ilgili 151 mesele bulunmaktadır. İcâreyle ilgili meseleler hakkında 7 başlık bulunmaktadır. *Şekil 34*'te görüldüğü üzere vakfın icâresiyle ilgili fetvaların %47'si icârede hak ve sorumluluk-tasarruf başlığında bulunmaktadır.



Şekil 34: Vafkın İcaresi Alt Kodların İstatistiği.

a) İcarede Hak, Sorumluluk ve Tasarruf

Vakfın icâresiyle ilgili en fazla mesele bu başlıkta yer almaktadır. Hak ve sorumluluk başlığında icârede mütevellinin hakları, sorumlulukları ve tasarruflarıyla ilgili 13 mesele bulunmaktadır. Mütevellinin taannütten kira ücretini arttıramaması[548], vakıf odaların giderlerinin temizletilmesinden mütevellinin sorumlu olması[549] ve vakfın gallesi kendilerine

---

547 Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hükkam fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm* (Kahire: Dâru ihyâi'l-kutubi'l-Arabiyye, t.y.), 2: 2/138.; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr fî şerh-i Tenvîri'l-ebsâr*, 2.Baskı (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412), 6: 400-401; Burhaneddin İbrahim b. Muhammed Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 2. Baskı (Dımeşk: Dâru'l-Beyrûtî, 1426), 526.

548 "Zeyd'in taht-i icâresinde olan vakıf hamamı müddet-i icârede yalnız Amr te'annüten ücretini ziyâde eylese itibâr olunur mu? el-Cevâb: Olunmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/504.

549 "Bir vakıf odaların kenîflerini tahlîye lâzım geldikde mütevellî-i vakıf ile ol odaların müste'cirlerinden hangisi tahlîye eder? el-Cevâb: Mütevellî tahlîye eder." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/483.

meşruta olan kişilerin mütevellinin vakfı başkasına kiralamasına mâni olamayacakları[550] vb. meseleler bu konudaki fetvalara örnek gösterilebilir.

İcârede kiracının hakları, sorumlulukları ve tasarruflarıyla ilgili 22 mesele bulunmaktadır. Bu başlık altında kiracının vakfı tamiri durumunda masrûfunu istîfâ etmesiyle ilgili 14 mesele tespit edilmiştir[551]. Kira akdinin süresi bittiğinde icârede eski kiracının önceliğinin olmaması[552], câbinin kiracıdan miftah baha namına akçe alamayacağı[553] ve kiralanan vakıf hamamdaki kurumun kiracıya ait olması[554] vb. meseleler bu konudaki fetvalara örnek gösterilebilir.

Fuzûlînin vakfı kiralaması noktasındaki tasarruflarıyla ilgili 12 mesele bulunmaktadır. Fuzulinin vakfı kiralayıp ücretini aldığında bu ücreti vakfa ödemesinin gerekmesi[555], aldığı kira ücretini istihlaki durumunda tazmini[556] ve mütevellinin vakfı fuzulen tasarruf eden kişiden alıp başkasına kiralaması[557] vb. meseleler bu konudaki fetvalara örnek gösterilebilir.

---

550 "Gallesi vâkıfın evlâdına meşrûta vakıf olan dükkânları mütevellîsi Zeyd ecr-i mislî ile âhara îcâr ve ücreti vâkıfın evlâdına vermek istedikde evlâd-ı vâkıf "Biz istediğimize îcâr edip ücretini alırız" deyip mütevellîyi îcârdan men'a kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/495.

551 "Süknâsı ulemâya meşrûta olan vakıf menzil muhterik olup vakıfda binâya müsâade olmamakla mütevellîsi menzilin yerini ulemâdan olmayan Amr'a îcâr edip "Mu'accelene mahsûb olmak üzere malınla menzil binâ eyle de masrûfunu istîfâ edince sâkin ol, ba'dehu şart-ı vâkıf üzere amel olunsun" deyip Amr dahi arsa üzerine malıyla ol vech üzere menzil binâ edip sâkin iken menzil-i mezbûr ulemâdan Bekir'e tevcîh olunsa hâlen Amr masrûfunu istîfâ etmeden Bekir menzil-i mezbûru meccânen Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/492.

552 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf hamamı birkaç senede ecr-i misli ile Amr'a îcâr edip ücretini almış olsa hâlen mütevellî-i vakf senesi tamamında hamamı Amr'dan alıp âhara îcâr murâd ettikde Amr mücerred "Ben birkaç seneden beri içinde müste'ciri olmakla sâirden ehakkım" deyip mütevellîyi âhara îcârdan men'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/505.

553 "Bir vakıf hânın câbîsi olup odalarını îcâra me'zûn olan Zeyd bir odayı Amr'a ecr-i misli olan şu kadar akçe ücret ile îcâr ettikde nefsi için miftâh bahâ nâmına Amr'dan şu kadar akçe alsa hâlen Amr meblağ-i mezbûru Zeyd'den geri almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/546.

554 "Zeyd bir vakıf hamamı mütevellîsinden istîcâr ve kendi odununu külhanda yakmakla külhanın ocağında kurûm hâsıl olmakla ol kurûmu Zeyd alıp bey' murâd ettikde mütevellî-i vakf "Ben alıp bey' ederim" deyu Zeyd'e aldırmamağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/551.

555 "Tevliyet ve süknâsı Zeyd'e meşrûta vakıf olan bir menzili kız karındaşı Hind, Zeyd âhar diyârda iken zabt ve bazı kimesnelere îcâr edip yirmi sene mikdârı ücretini alsa hâlen Zeyd gelip menzil-i mezbûru zabt ettikde Hind'in yirmi seneden beri aldığı ücreti almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Hind vakfa reddetmek gerekdir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/497.

556 "Zeyd bir vakıf odayı fuzûlen zabt ve Amr'a birkaç sene îcâr ve ücretini alıp istihlâk eylese hâlen mütevellî-i vakf ücret-i mezbûreyi Zeyd'den vakıf için tazmîn ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/571.

557 "Bir vakıf hânı Zeyd mütevellîsinden istîcâr etmeden fuzûlen zabt ve iki sene tasarruf eylese hâlen ol hânın meşrûtiyet üzere mütevellîsi olan Hind ol hânı Zeyd'den alıp istediğine îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/498.

b) İcâre Ücreti

İcâre ücretiyle ilgili 7 mesele bulunmaktadır. Süknâsı meşruta vakıf gelirinin tamire ihtiyaç olduğunda vakfın tamiri için sarf edilmesi[558], süknâsı kendine meşruta vakfın icâre gelirinin rakabe-i vakıf için hıfz olunması[559] ve kiracının oturmadığı ayların kirasını mütevelliden geri isteyebilmesi[560] vb. meseleler bu başlık altında yer almaktadır.

c) İcârede Ecr-i Misil

İcârede ecr-i misille ilgili 31 mesele bulunmaktadır. Mütevellinin ecr-i misli veren mutasarrıfı çıkarıp başkasına kiralayamaması[561], mütevellinin ecr-i misildeki ziyadeyi kabul etmeyen kiracıyı vakıftan çıkarması[562] ve ecr-i misille kiralanan yerdeki artışın geçmiş seneyi kapsamaması[563] vb. bu başlıkta yer alan meselelere örnek verilebilir.

d) Vakfın İcâre-i Tavîlesi

Vakfın icâre-i tavîlesiyle ilgili 26 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 7'si icâre-i tavîlenin câiz olmamasıyla ilgilidir[564]. Vakfın menfaati söz konusu olduğunda ve daha az süreye kiralayacak kişi bulunmadığında üç sene icârenin caiz olması[565], mütevellinin fasid icâresinde

---

558 "Zeyd-i imam süknâsı kendine meşrûta olan vakıf menzili Amr'i îcâr edip ücretini alsa mütevellî ücret-i mezbûreyi Amr'dan alıp menzilin ta'mîrine sarfa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/494.

559 "Tevliyet ve süknâsı evlâda ve ba'dehüm gallesi Medine-i Münevvere fukarâsına meşrûta vakıf menzilde evlâd sâkinler olmayıp Bekir'e îcâr edip ücretini alsalar Medine mütevellîsi "Ol ücreti evlâddan alıp Medine fukarâsına gönderirim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Rakabe-i vakıf içün hıfz olunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/495.

560 "Senede on bin akçe ecr-i misli olan bir vakıf hânın mütevellîsi Zeyd ol hânı bir sene tamamına dek Amr'a on beş bin akçeye îcâr ve teslîm ve ücret-i mezbûreyi Amr'dan peşin alıp Amr dahi ba'de'l-isti'câr ol hânı yedi ay zabt ettikten sonra ol hânı mütevellîye teslîm edip mütevellî dahi Bekir'e îcâr eylese hâlen Amr verdiği ücretden beş ayın hissesini mütevellîden geri almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/504.

561 "Zeyd ücret-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine izn-i mütevellîyle mu'accelesine mahsûb olmak üzere bazı ebniye ihdâs eyledikden sonra mütevellîye müeccele-i mislini verirken mütevellî alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/511.

562 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf hamamı müddet-i malûme Amr'a îcâr ve teslîm edip ba'dehu esnâ'-i müddetde rağbât-i nâs ile ecr-i misli ziyâde olup Amr ol ziyâde ile kabul eylemeyecek mütevellî-i vakf Amr'ın yedinden alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Ziyâde ile kabul eyleyecek olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/503.

563 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf hamamı bir sene tamamına dek ecr-i misli olan şu kadar akçeye Amr'a îcâr ve teslîm edip ba'dehu esnâ'-i müddetde rağbât-i nâs ile hamamın ücreti ziyâde olmakla ol ziyâde ile Amr senesi tamam olunca kabul edip tekrar akid olunsa hâlen Amr zaman-ı mâzinin mukaddem tesmîye olunan ücretinden kıstını mütevellîye verirken mütevellî razı olmayıp hâlen ziyâde olmakla "Zaman-ı sâbık için dahi ol ziyâde hesâbınca ücret alırım" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/503.

564 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakfın akârâtını yirmi dört sene tamamına dek her üç senede bir akid cedîd olup akd-i sânînin ibtidâsı akd-i evvelin intihâsı olmak üzere icâre-i tavîle ile îcâr ve teslîm eylese îcâr-i mezbûr sahîh olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/496.

565 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf hamamı bir seneye veyâhûd iki seneye istîcâra tâlib bulunmamağla Zeyd üç sene tamamına dek vakfa nâfi' olmağın ecr-i misli olan yüz bin akçeye Amr'a îcâr ve teslîm ettikten sonra Zeyd ma'zûl olup

kiracının muaccelesini istîfâ etmesi[566] ve mütevellinin şart-ı vâkıfa muhalif icâre-i tavîlesinde kiracının muaccelesini istîfâ etmesi[567] vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

e) İcârenin Feshi

İcârenin feshiyle ilgili 12 mesele bulunmaktadır. Mütevellinin ecr-i mislinden noksana vakfı icâresinde yeni mütevellinin vakfı fesh edebileceği[568], vakfa menfaati olduğunda meşrut mütevellinin, mansup mütevellinin icâresini fesh edebilmesi[569], mütevellinin ileri tarihli icâresinin geçerli olup fesh edilemeyeceği[570] vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

f) İcâreyle İlgili Şartlar ve Durumlar

İcâreyle ilgili şartlar-durumlar başlığında 16 mesele bulunmaktadır. Kiracının malıyla meşgul olan vakfın başkasına kiralanamaması[571], vakfın borçlu olduğu kişinin kiralamada

yerine Bekir mütevellî oldukda "Ben mütevellî-i sâbıkın îcârını tutmam" deyip ol hamamı üç sene tamam olmadan Amr'dan alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/496.

566 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf akârâtı Amr'a müddet-i malûme tamamına dek şu kadar akçeye îcâr edip meblağ-i mezbûru mu'accelen Amr'dan alıp ba'dehu Zeyd ma'zûl olup yerine Bekir mütevellî oldukdan sonra esnâ'-i müddetde icâre-i mezbûrenin fesâdına hükmolunmakla Amr'dan ol akârâtı almak istedikde Amr "Verdiğim akçeyi istîfâ etmedikçe vermem" deyip habse kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/496.

567 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf akârâtı on seneye dek Amr'a ecr-i misli olan şu kadar akçeye îcâr ve teslîm edip ücret-i mezbûreyi Amr'dan cümle peşin aldıkdan sonra Zeyd ma'zûl olup yerine Bekir mütevellî oldukda Amr verdiği ücreti ol akârâtın ecr-i mislinden istîfâ etmeden "Îcâr-ı mezbûr sahîh değildir" deyu ol akârâtı Amr'dan meccânen almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/496.

568 "Bir vakfın mütevellîsi olan Zeyd vakf-ı mezbûrun müstegallâtından olan hânı bir senede otuz bin akçeye bî-garaz tâlibleri var iken yirmi dört bin akçeye Amr'a îcâr ve teslîm ettikten sonra Zeyd ma'zûl olup yerine Bekir mütevellî oldukda îcâr-ı mezbûr câiz olmamakla ol hânı Amr'dan alıp ecr-i misli olan otuz bin akçeye îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/500.

569 "Bir vakfın tevliyeti vâkıfın evlâdına meşrûta olup evlâddan Zeyd mütevellî iken fevt oldukda evlâddan kimesne olduğu malûm olmamakla hâkim âhardan Bekir'i mütevellî nasb edip ba'dehu Bekir vakfın bazı müstegallâtını bir sene tamamına dek bazı kimesnelere ecr-i mislî ile îcâr eylese hâlen esnâ'-i senede âhar diyârdan Beşir gelip evlâddan olduğu sâbit olup şart-ı vâkıf üzere tevliyeti zabt ettikde îcâr-ı mezbûru feshe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/499.

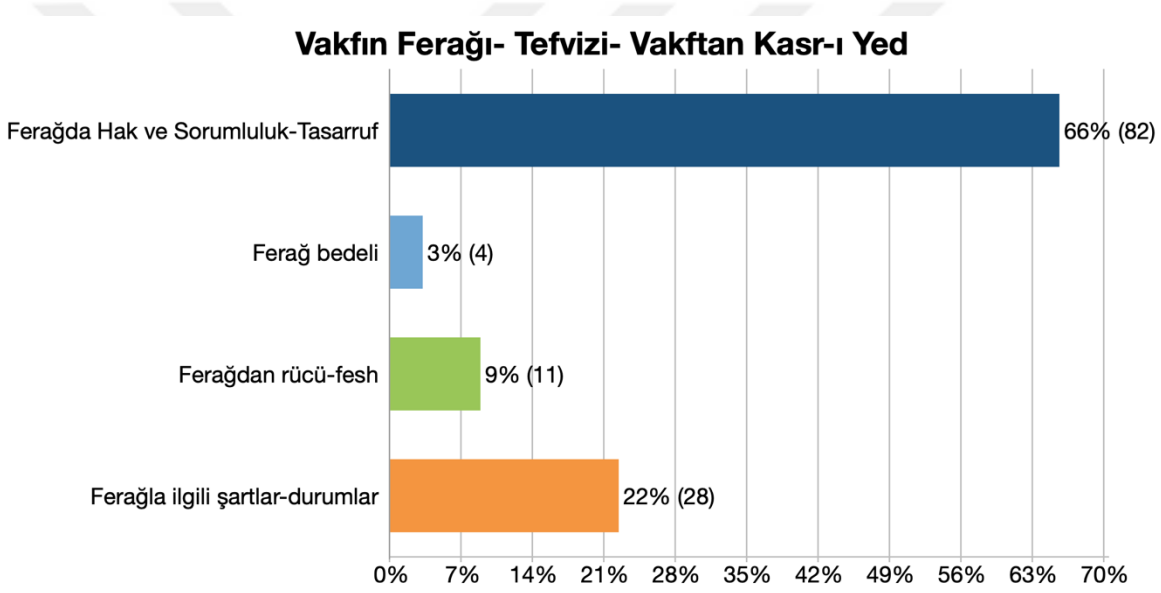
570 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf hânı bir sene tamamına dek ecr-i misli ile Amr'a îcâr ve teslîm Amr dahi ol hânı dokuz ay tasarruf ettikten sonra Zeyd müddet tamam olmadan ol hânı âhar müddetden bir seneye dek ecr-i misli ile Amr'a îcâr eylese îcâr-ı sânî sahîh olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/500.

571 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf tarlayı Bekir'e bir sene tamamına dek şu kadar akçe ücret tesmîyesiyle îcâr ve teslîm edip Bekir tohum ekip kable'l-hasâd esnâ'-i senede Bekir fevt olup mütevellî ol tarlayı Bekir'in ekini ile meşgûl ilen Amr'a bir sene tamamına dek îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/501.

önceliğinin olmaması[572], meşrûtün lehin mütevelli izni olmadan vakfı kiralayamayacağı[573] vb. meseleler bu başlıkta yer alan fetvalara örnek gösterilebilir.

iv. Vakfın Ferâğı, Tefvizi ve Vakıftan Kasr-ı Yed

Ferâğ, tasarruf hakkının başkasına devredilmesidir. Tasarruf hakkını devreden kişiye fâriğ, devralan kişiye mefrûğun leh, ferâğ olunan vakıf yere mefrûğun bih denilir. Ferâğ işlemi için fâriği almış olduğu bedele ferâğ bedeli denir. İcâreteynli yer üzerinde tasarrufta bulunan kişi orada kiracıdır. Kiracının ise kiraladığı yeri satma hakkı yoktur. Ferâğ, kiracının kiraladığı yer üzerindeki tasarruf hakkının başkasına devridir. [574] Vakfın ferâğıyla ilgili 141 mesele bulunmaktadır. *Şekil 35*'te görüldüğü üzere bunların %66'sı ferâğda hak, sorumluluk ve tasarruf başlığı ile ilgilidir.



Şekil 35: Vakfın Ferâğı- Tefvizi- Vakıftan Kasr-ı Yed Alt Kod İstatistiği.

572 "Bir vakfın müstegallâtından olan vakıf hamamı mütevellîsi Zeyd üç sene tamamına dek Amr'a ecr-i misli ile îcâr ettikten sonra hâlen Bekir "Benim vakıfda şu kadar akçem vardır, ona binâen ben istîcâra tâlib olayım" deyu ol hamamı Amr'dan almağa kâdir yâhûd Amr'a şerîk olmağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/505.

573 "Zeyd meşrûtası olan vakıf menzili mütevellîsi değil iken Amr'a îcâr eylese sahîh olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/506.

574 Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 15; Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 17; Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesi*, 376; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye Kamusu*, 4/289.

a) Ferâğda Hak, Sorumluluk ve Tasarruf

Ferâğda hak, sorumluluk ve tasarruf başlığında 82 mesele bulunmaktadır. Bunlar ferâğ edenin, edilenin ve mütevellinin hakları, sorumlukları ve tasarrufları olmak üzere üç başlıkta toplanmıştır.

Ferâğ edilenin hakları, sorumlulukları ve tasarruflarıyla ilgili 9 mesele bulunmaktadır. İcâreteynli yer intikal ettikten sonra alacaklıların onu ferâğ ettirip ferâğ bedelinden alacaklarını tahsil edememeleri[575], müdebber köleye yapılan ferâğ işleminin geçerli olması[576] ve ferâğ edilenin istîfâ etmediği miktarı veresesinin istîfâsı[577] vb. meseleler bu başlıkta yer alan fetvalara örnek gösterilebilir.

Ferâğ edenin hakları, sorumlukları ve tasarruflarıyla ilgili 51 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 26'sı sağir ve ma'tuhun 15'i marîzin ferâğ işlemleriyle ilgilidir. Sağir ve ma'tuhun ferâğ işlemleriyle ilgili; sağirin baliğ olduktan sonra yapılan ferâğ akdini bozması[578], ma'tuhun mütevelli izni olsa da tek başına ferâğ işlemi yapamaması[579] ve sağirin mütevelli izniyle yaptığı ferâğ işleminin iptal edilememesi[580] vb. meseleler örnek verilebilir. Marîzin ferâğ işlemiyle ilgili, kişinin maraz-ı mevtteki ferâğ işleminin bilâ veled fevtinde geçersiz olması[581], kişinin maraz-ı mevtteki ferâğ işleminin veledi olduğunda fevtinde geçerli olması[582] ve mütevellinin

---

575 "Medyûnen fevt olan Zeyd'in ücret-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olup oğlu Amr ile kızı Hind'e intikâl eden vakıf menzili dâinleri bedel mukâbelesinde âhara ferâğ ettirip bedelinden istîfâ'-i deyn etmeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/542.

576 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzili müdebberesi Hind'e izn-i mütevellî ile tefvîz Hind dahi tefevvüz edip ba'dehu Zeyd bilâ veled fevt oldukda mütevellî-i vakf Hind'e "Hîn-i tefevvüzde sen mu'teka olmamakla Zeyd'in sana tefvîzi muteber değildir" deyip ol menzili Zeyd'in mahlûlünden âhara tefvîze kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/540.

577 "Hind icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf odasını şu mikdâr akçe mukâbelesinde izn-i mütevellî ile Zeyd'e ferâğ edip meblağ-i mezbûru Zeyd'den alıp Zeyd tasarruf üzere iken dört ay mürurunda ol oda harîkde muhterik oldukdan sonra Zeyd fevt olsa hâlen Zeyd'in veresesi meblağ-i mezbûrdan Zeyd'in istîfâ etmediği mikdârı Hind'den almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/528.

578 "Zeyd-i müteveffâdan sağîr oğlu Amr'a intikâl eden icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf menzili sağîrin vâlidesi Hind izn-i mütevellî ile Bekir'e ferâğ ve tefvîz eylese hâlen sağîr bâliğ oldukda ol menzili Bekir'den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/537.

579 "Ma'tûh ve müsin olup tasarrufa kâdir olmayan Zeyd tasarrufunda olan icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf menzilini izn-i mütevellî ile zevcesi Hind'e ferâğ eylese ferâğ-ı mezbûr muteber olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/539.

580 "Bu surette Zeyd vech-i muharrer üzere ferâğından sonra kable'l-bulûğ fevt oldukda mütevellî-i vakf-ı mezbûr "Sağîrin ferâğı muteber değildir" deyip dükkânı-ı mezbûru Zeyd'in mahlûlünden vakıf için alıp zabta kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz, mukaddem izin vermemek gerek idi." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/538.

581 "Zeyd ücret-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı maraz-ı mevtinde vâlidesi Hind'e izn-i mütevellî ile ferâğ edip ba'dehu bir-iki gün mürûrunda Zeyd bilâ veled fevt olsa hâlen mütevellî-i vakf ol dükkânı Hind'den alıp Zeyd'in mahlûlünden âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/539.

582 "İcâre-i mu'accele ve müeccele ile bir vakıf dükkâna mutasarrıf olan Zeyd maraz-ı mevtinde ol dükkânı izn-i mütevellî ile zevcesi Hind'e ferâğ edip birkaç gün mürûrunda Zeyd fevt olsa hâlen Zeyd'in oğulları Amr ve Bekir "Ferâğ-ı mezbûr

sâhib-i firâş hastanın ferâğ işlemine mâni olamaması fakat ferâğ işlemini yapan kişinin marazdan kalkmadan fevt olması durumunda mütevellinin vakfı zabt edebileceği[583] vb. meseleler örnek verilebilir.

Mütevellinin hakları ve sorumluluklarıyla ilgili 22 mesele bulunmaktadır. Mütevellinin tevfiz için vekil tayin edip ona mutlak yetki vermesi durumunda tasarrufuna mâni olamaması[584], mütevellinin kasr-ı yed etmeyip ecr-i mislini veren mutasarrıfı vakıftan çıkaramaması[585] ve mütevellinin mutasarrıf kasr-ı yed ettikten sonra vakfın muattal kaldığı sürenin icâresini mutasarrıftan isteyememesi[586] vb. meseleler bunlara örnek verilebilir.

b) Ferâğ Bedeli

Ferâğ bedeliyle ilgili 4 mesele bulunmaktadır. Ferâğ edilen kişinin bila veled fevt olup yerin vakfa kalması durumunda ferâğ bedelinden ödemediği miktarın veresesinden alınamayacağı[587], ferâğ akdi tamamlandıktan sonra ilave ücret talep edilememesi[588], müşterek mutasarrıflardan birinin diğerine ferâğ işlemi sonrasında ferâğ eden bedeli ödemeden fevt olsa bedelin vereseden alınması[589] ve ferâğ eden kişi ferâğ bedelinin bir kısmını alıp bir kısmını

---

maraz-ı mevtde olmakla tutmazız" deyip ol dükkânı Hind'den alıp tasarrufa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/539.

583 "Zeyd hasta ve sâhib-i firâş iken icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf dükkânını Amr'a ferâğ ve tefvîz edip mütevellîden izin taleb ettikde mütevellî "Senin veledin yokdur caiz ki fevt olursun" deyu izinden imtinâ'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz, lakin ol marazdan kalkmadan fevt olsa mütevellî-i vakf tarafından zabt edip îcâra kâdir olurum." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/539.

584 "Zeyd mütevellîsi olduğu bir vakıf karyenin bir sene tamamına dek zabtını Amr'a sipariş ettikde ferâğlara dahi izin vermeğe Amr'ı tevkîl ettikten sonra karye-i mezbûre arâzisinde tapu ile bir tarlaya mutasarrıf olan Bekir ol senede tarlasını Amr'ın oğlu Beşir'e Amr'ın izniyle ferâğ ve tefvîz eylese hâlen Zeyd Beşir'e "Benden dahi izin al" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/564.

585 "Zeyd icâre-i mu'accele ve senede şu kadar akçe mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf arsa üzerine bir dükkân binâ edip mürûr-i eyyâm ile ol dükkânın binâsı münhedim oldukdan sonra Zeyd kasr-ı yed etmeyip mukâtaa-ı mislini mütevellî-i vakfa verirken mütevellî Zeyd'den ol arsayı alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/516.

586 "Zeyd bir vakıf hânın odalarında bir odaya icâre-i mu'accele ve müeccele ile mutasarrıf iken Zeyd âhar diyâra gider oldukda ol odayı vakfa bırakıp kasr-ı yed edip mütevellîsine teslîm eyledikde mütevellî dahi alıp zabt edip ve ba'dehu bir kimesneye îcâr edemeyip beş sene mu'attal kalsa hâlen mütevellî Zeyd'i ahz edip "Ol beş sene için şu kadar ücret ver" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/516.

587 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı Amr'a şu kadar akçe bedel mukâbelesinde izn-i mütevellîyle ferâğ ve tefvîz edip ba'dehu bedel-i mezbûrdan bir mikdârını alıp bir mikdârını istîfâ etmeden zaman-ı kalîlde Amr bilâ veled fevt olup ol dükkânı mütevellî-i vakf zabt eylese hâlen Zeyd bedel-i mezbûrdan bâkî kalan mikdârı verese-i Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/527.

588 "Hind karındaşı Zeyd ile müşterek olduğu icâre-i mu'accele ve müecceleli menzilden nısf hissesini izn-i mütevellî ile şu kadar akçe mukâbelesinde Zeyd'e ferâğ edip Zeyd meblağ-i mezbûru Hind'e def' ve teslîm ettikten sonra Hind "Ben hisse-i mezbûreyi değerinden nâkısa ferâğ etmiş idim, bana şu kadar akçe dahi ver veyâhûd hissemi zabt ederim" demeğe kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/535.

589 "Zeyd karındaşı Amr ile ale'l-iştirâki's-sevî mutasarrıf olduğu icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf menzilden nısf hissesini Amr'a şu kadar akçe bedel mukâbelesinde izn-i mütevellîyle ferâğ ve tefvîz edip Amr dahi tefevvüz ve kabul

almasa ve sonrasında ferâğa konu olan menzil yangında yansa ferâğ edenin, ferâğ edilenden geri kalan ferâğ bedelini talep edememesi[590] bu başlıkta yer alan meselelerdir.

c) Ferâğdan Rücu

Ferâğdan rücu hakkında 11 mesele bulunmaktadır. Vakfın ferâğında belirtilen şart sağlanmadığında ferâğ akdinin feshedilmesi,[591] şartın fasid olması durumunda ferâğ akdinden rucu edilebilmesi[592] ve görme muhayyerliği sebebiyle ferâğ akdinden rucu edilebilmesi[593] vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

d) Ferâğla İlgili Şartlar ve Durumlar

Ferâğla ilgili şartlar ve durumlar başlığı hakkında 28 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 12'sinde bedel karşılığında yapılan ferâğla ilgili fetvalar bulunmaktadır. Ferâğ işleminde izn-i mütevellinin şart olması[594], müşterek mütevellisi olan vakfın tefvizinde mütevellilerin hepsinin izninin gerekmesi[595] ve ferâğ işleminde izin-i mütevelli şartken temessük alınmasının şart olmaması[596] bu başlıkta yer alan meselelerdir.

---

ve bedel-i mezbûru Zeyd'e teslîm etmeden Amr fevt olsa hâlen Zeyd bedel-i mezbûru Amr'ın tereke-i vâfiyesini kabz eden veresesinden taleb ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/542.

590 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili Amr'a üç yüz elli guruş bedel mukâbelesinde izn-i mütevellî ile ferâğ ve tefvîz edip yüz elli guruşunu alıp mâ adâyı almadan kırk beş gün mürûrunda ol menzil harîkde muhterik olsa hâlen Zeyd bâkî iki yüz guruşu Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/542.

591 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir dükkânı be-her yevm beşer akçeye îcâr olunup gallesi yevmî beşer akçe olmak şartıyla izn-i mütevellîyle Amr'a ferâğ ve teslîm ol dahi şart-ı mezkûr ile tefevvüz ve tesellüm edip lakin gallesi yevmî üçer akçe olduğu zâhir olsa hâlen Amr "Ferâğ-ı mezbûr muteber ve sahîh değildir" deyu ol dükkânı Zeyd'e redde kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/533.

592 "Hind icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili zevci Zeyd'e "Bana cevr ve eziyet etmeyip benimle hüsn-i zindegâne edersen senin olsun" deyu izn-i mütevellîyle Zeyd'e ferâğ Zeyd dahi ol şartla tefvîz ve kabul eyledikden sonra Hind ferâğ-ı mezbûr muteber değildir deyu ol menzili Zeyd'den alıp zabta kâdire olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/534.

593 "Zeyd Amr'ın icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzilini görmeden izn-i mütevellîyle şu kadar bin guruş mukâbelesinde tefvîz edip ba'dehu Zeyd varıp menzil-i mezbûru gördükde harâba müşrif olmakla beğenmeyip hıyâr-ı ru'yet ile menzil-i mezbûru Amr'a redde kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/534.

594 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı mütevellî izninsiz hüccet ile Amr'a ferâğ eylese ferâğ-ı mezbûr muteber olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/540.

595 "Zeyd ve Amr iştirâk üzere bir vakıf karyenin meşrûtiyet üzere mütevellîleri iken ol karyede mahlûl olan tarlaları Zeyd yalnız tapu-yı misliyle Bekir'e tefvîz eylese Amr'ın iznine dahi muhtâc mıdır? el-Cevâb: Muhtâcdır." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/563.

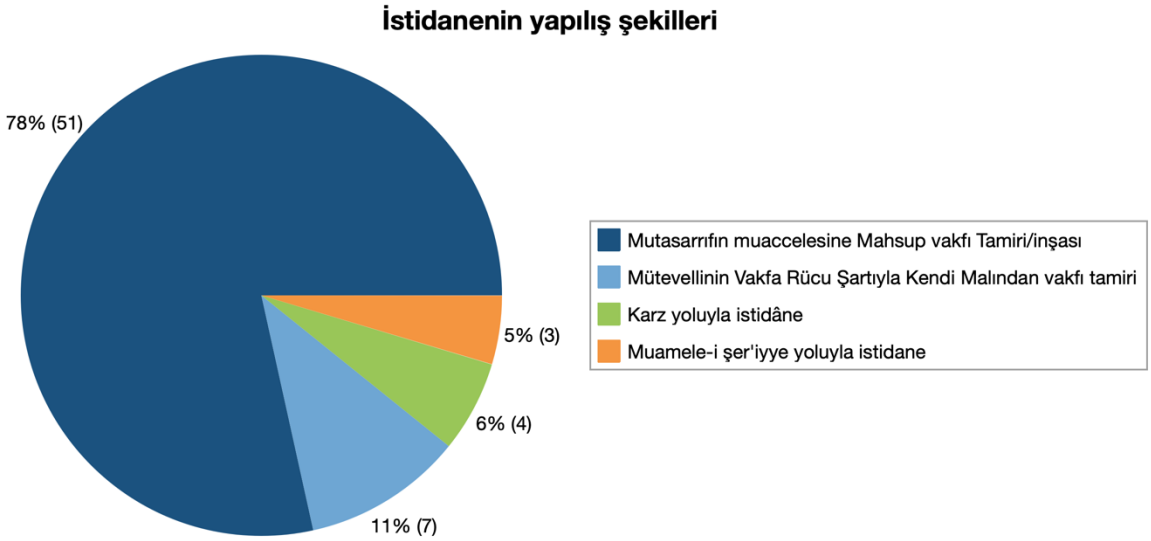
596 "Zeyd, Amr ve Bekir ve Beşir ile müşterek olduğu icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf mahzenden rub' hissesini izn-i mütevellîyle şu kadar akçe mukâbelesinde sıhhatinde Amr'a ferâğ edip lakin mütevellîden ferâğa temessük alınmadan Zeyd bilâ veled fevt olsa hâlen mütevellî mücerred Zeyd'in hayatında temessük alınmad1/hisse-i mezbûreyi Zeyd'in mahlûlünden almak üzere vakıf için zabta kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/541.

v. Vakfın İstidânesi ve İstikrazı

İstidâne vakfın borçlanması anlamına gelmektedir. Vakfın tamire ihtiyacı olduğunda ve vakfıta tamir için gerekli galle bulunmadığında eğer vâkıf mütevellinin istidânesiyle ilgili vakfiyede bir şart belirttiyse mütevelli hâkim izni olmadan vakıf adına borçlanarak vakfı tamir eder. Vâkıfın vakfiyede istidâneye yönelik bir şart belirtmediği durumda ise istidânenin yapılabilmesi için mütevelli iznine ihtiyaç vardır.[597] Vakfın istidânesiyle ilgili 75 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 66'sı istidânenin yapılış şekilleri, 5'i ise istidâneyle ilgili şartlar ve durumlarla ilgilidir.

a) İstidânenin Yapılış Şekilleri

İstidânenin yapılış şekilleriyle ilgili 4 başlık bulunmaktadır. *Şekil 36*'daki grafikte görüldüğü üzere istidânenin yapılış şekillerine dair fetvaların %78'si mutasarrıfın muaccelesine mahsup vakfın tamiri hakkındadır. Muacceleye mahsup tamir ancak mütevelli izniyle yapılabilir.[598]



Şekil 36: İstidânenin Yapılış Şekillleri Alt Kod İstatistiği.

597 Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 98; İstidaneyle ilglii bk. Salih Erden, *Osmanlı Vakıf Hukukunda İstidâne ve Tüzel Kişilikle İlişkisi* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilimdalı, 2023).

598 "Bir vakfın akârâtından olan dükkânlar harîkde muhterik oldukda icâre-i mu'accele ve müeccele ile mutasarrıf olanlar icâre-i mu'accelelerine mahsûb olmak üzere mütevellîden bilâ izin ke'l-evvel binâya kâdir olurlar mı? el-Cevâb: İzn-i mütevellî ile olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/510.

İstidânenin yapılış şekillerinden ikincisi, mütevellinin vakfa rücu şartıyla kendi malından vakfı tamir etmesidir. Bu konuda 7 mesele bulunmaktadır. Mütevellinin vakfa rücu şartıyla kendi malından mukataa bedelini ödemesi[599], mütevellinin izn-i kâdı olmadan yaptığı harcamayı galleden alamaması[600] ve mütevellinin ücretini istîfâ etmek üzere kendi malından vakfı bina etmesi vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır. Karz yoluyla istinaneyle ilgili 4 mesele bulunmaktadır.[601] Muamele-i şer'iyye yoluyla istinade hakkında ise üç mesele bulunmaktadır. Bir fetvada istidânede muamele-i şer'iyye oranının 10'u 11.5 yani %15 olduğu görülmektedir.[602]

b) İstidâneyle İlgili Şartlar ve Durumlar

İstidâneyle ilgili şartlar ve durumlar başlığında 5 mesele bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi mütevellinin asl-ı maldan ve ribhten vakfın borcunu ödeyebilmesiyle ilgilidir[603]. Bu başlıkta bulunan diğer meseleler ise vakıf borcunun ödenmesinin meşrûtün lehe galle verilmesinden öncelikli olması[604] ve vakfın borcunu ödeyen mütevelliden mürtezikanın vazife isteyememesidir.[605]

---

599 "Zeyd mütevellîsi olduğu hânın arsasının âhar vakfa olan senede beş bin akçe mukâtaasını galle-i vakıf mevcûde olmamağla vakfa rucû' etmek üzere kendi malından vermiş olsa hâlâ mevcûde olan galle-i vakıfdan ol kadar akçesini almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/483.

600 "Bir cami-i şerîfin mütevellîsi Zeyd ma'zûl olup yerine Amr mütevellî oldukdan sonra Zeyd "Ben hal-i tevliyetimde camiin meremmetine malımdan vakfa rucû' şartıyla şu kadar akçe harc etdim" deyu dava edip lakin izn-i kâdî bulunmuş olmasa hâlâ Zeyd masrûfunu isbât edip galleden almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/456.

601 "Bir vakıf hamamın su yolları bozulup ve kazgânı eskiyip ve bazı yerleri harâb olup hamam mu'attal kaldıkda mütevellîsi olan Amr vakıfda imârete müsâade olmamağla izn-i hâkimi'ş-şer'le vakıf içün Bekir'den bir mikdâr akçe istidâne edip ol akçe ile hamam-ı mezbûru imâret edip ba'dehu galle hâsıla oldukda Amr istidâne etdiği akçeyi galle-i mezbûreden ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/455.

602 "Bir vakıf hân harîkde muhterik oldukda binâya vakıfda mal olmayıp binâ olunması vakfa enfa' olmağla mütevellîsi Zeyd emr-i hâkimle ol hânı binâ etmek içün onu on bir buçuk hesâbı üzere murâbaha ile şu kadar akçe istidâne edip ol kadar akçeyi ol hânın binâsına sarf edip ba'dehu hânın gallesinden asl-ı malı alıp dâine verdikden sonra ol kadar akçenin mu'âmele-i şer'iyye ile ilzâm olunan ribhini dahi dâine vermek içün ol hânın gallesinden almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/455.

603 "Bir vakıf hân harîkde muhterik oldukda binâya vakıfda mal olmayıp binâ olunması vakfa enfa' olmağla mütevellîsi Zeyd emr-i hâkimle ol hânı binâ etmek içün onu on bir buçuk hesâbı üzere murâbaha ile şu kadar akçe istidâne edip ol kadar akçeyi ol hânın binâsına sarf edip ba'dehu hânın gallesinden asl-ı malı alıp dâine verdikden sonra ol kadar akçenin mu'âmele-i şer'iyye ile ilzâm olunan ribhini dahi dâine vermek içün ol hânın gallesinden almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/455.)

604 "Gallesi bir medresenin müderrisi olanlara meşrûta vakfolan hamam harâba müşrif olup imâret ve meremmet lâzım oldukda vakıfda mevcûd galle olmamağla mütevellîsi Zeyd re'y-i hâkimle bir mikdâr akçe istidâne edip meblağ-i mezbûr ile hamam-ı mezbûru meremmet etdikden sonra ol hamamın gallesinden hâsıl olandan edâ-i deyn murâd etdikde medrese-i mezbûrenin müderrisi razı olmayıp vazîfesi içün galeyi mütevellîden almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/446.

605 "Gallesi bir medresenin müderrisi olanlara meşrûta-i vakfolan hamam harâba müşrif olup imâret ve meremmet lâzım oldukda vakıfda mevcûd galle olmamağla mütevellîsi Zeyd re'y-i hâkimle bir mikdâr akçe istidâne edip meblağ-i mezbûr ile hamam-ı mezbûru imâret ve meremmet etdikden sonra ol hamamın gallesinden edâ-i deyn murâd etdikde medrese-i

vi. Vakıfta Tapu

Tapu, vakıf veya miri arazide kayd-ı hayat şartıyla ziraat etme hakkını ifade eder. Osmanlı toplumunda tapu olarak ifade edilen bu tasarruf, fıkıh kitaplarında müske veya meşedd-i müske olarak isimlendirilir.[606] İbn Abidin, hakk-ı karârın meşedd-i müske olarak isimlendirildiğini söylemiştir.[607]

Vakıfta tapuyla ilgili 30 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 7'si tapu-yu misille ilgilidir.[608] Sâhib-i arzın vakıf arsadaki kendiliğinden biten ağaçları tapu ile vermesi[609], tapuyla tasarruf edilen tarla bostan olduğunda mahsulden öşür alınması[610] ve mutasarrıfın resm-i tapudan istîfâ etmediği miktarı veresesinin alması[611] vb. meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

vii. Vakıfta Rakabe

Vakıf binanın tamire ihtiyacı olup tamir için yeterli para bulunmadığında, vakıf çalışanlarının maaşları ödenmeyerek tamir için biriktirilmesi uygulamasına rakabe denmektedir.[612] Vakıfta rakabeyle ilgili 31 mesele bulunmaktadır. *Şekil 37*'de görüldüğü üzere vakıfta rakabeyle ilgili meseleler 5 başlıkta tasnif edilmiştir.

---

mezbûrenin müderrisi Amr razı olmayıp mütevellîden galle-i mezbûreyi vazîfesi içün almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/458.

606 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 64.

607 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr fî şerh-i Tenvîri'l-ebsâr*, 6/4/455; Muhammed Emin Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa* (Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 35.

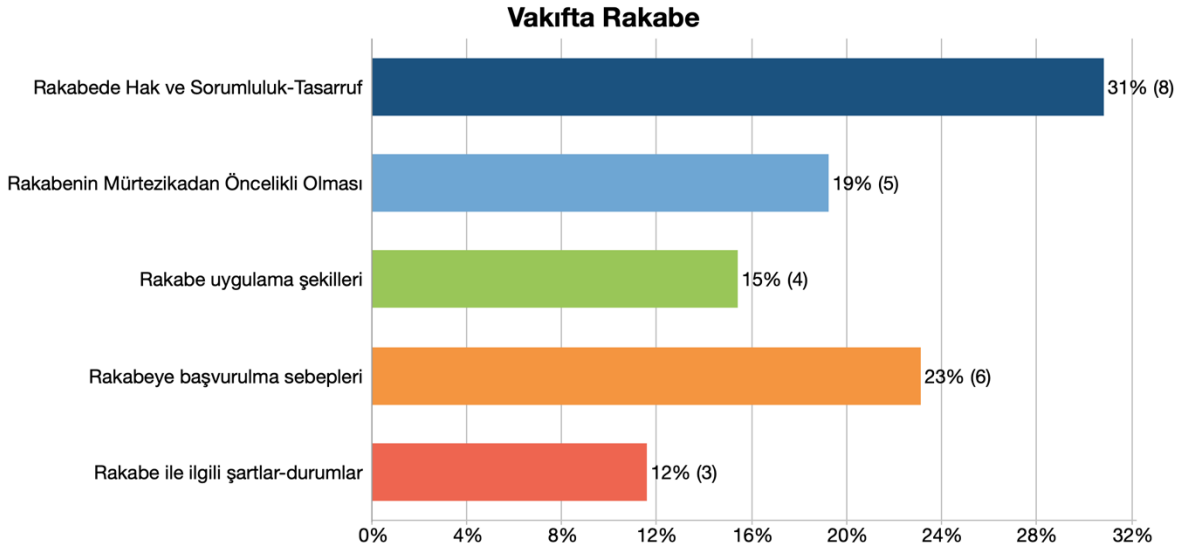
608 "Bir vakıf karyenin subâşısı olup mütevellî-i vakf tarafından mahlûlâtı tefvîze me'zûn olan Zeyd "Ol karye toprağında mahlûl olan vakıf tarlaları tapu-ı mislinden noksâna Amr'a tefvîz ettikten sonra mütevellî Amr'a ol tarlaların tapu-ı mislini tekmîl eyle ve illâ âhara verirîn" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/561.

609 "Zeyd ve Amr'ın müşâ'iyet üzere tasarruflarında olan vakıf tarlada sonradan hüdây-i nâbit olan çam eşcârını sâhib-i arz tapu ile vermeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/560.

610 "Zeyd tapu ile mutasarrıf olup kadîmden öşür verilegelen vakıf tarlasını bostân edip mahsûl hâsıl oldukda mütevellî-i vakf ol mahsûlden öşür almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/567.

611 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf tarlaları şu kadar akçe resm-i tapu ile Amr'a verip Amr dahi alıp resm-i tapuyu Zeyd'e verip bir sene mikdârı mutasarrıf oldukdan sonra Amr bila veled-i zeker fevt olmakla ol tarlaları tapu ile verdikde Amr'ın veresesi Amr'ın ecr-i mislî ile resm-i mezbûrdan istîfâ etmediği mikdârı mütevellîden taleb ve galle-i vakfdan almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/561.

612 Mefail Hızlı, "Osmanlı Vakıf Sisteminde 'Rakabe'", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 6/6 (1994), 53; Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 46; Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesi*, 315-318.



Şekil 37: Vakıfta Rakabe Alt Kod İstatistiği.

Rakabede hak, sorumluluk ve tasarrufla ilgili mütevellinin hak ve sorumluluğuyla ilgili 1, mürtezikanın hak, sorumluluk ve tasrruflarıyla ilgili 7 mesele bulunmaktadır. Mütevelliyle ilgili mütevellinin vakıfta ihtiyaç yokken galleyi rakabe için tutamayacağına[613] dair fetva bulunmaktadır. Mürtezikayla ilgili ise, mürtezikanın rakabeye biz rakabe bilmeyiz diyerek itiraz edememeleri[614], mütevelli vakıfta rakabe varken birilerine vazife verse verdiğini tazmin etmesi gerektiği[615] ve mürtezikanın mütevelliden vakfa rücu şartıyla vazifelerini cebinden ödemesini istemesi[616] vb. meseleler bu konudaki fetvalara örnek verilebilir.

Rakabenin mürtezikadan öncelikli olmasıyla ilgili üç mesele bulunmaktadır. Bu konudaki fetvalara göre rakabe-i vakıf cümle mürtezikadan mukaddemdir[617]. Rakabenin

613 "Gallesi bir mescid-i şerîfde müezzin olanlara meşrûta vakıf olan menzili mütevellîsi Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele ile Bekir'e îcâr ve teslîm ettikten sonra mu'accelesini alıp kabz eylese hâlen müezzin olan Beşir mu'accelesini Zeyd'den taleb ettikde Zeyd "Ben onu rakabe-i vakf için zabt ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/579.

614 "Bir vakfın akârâtı muhterika olup mevcûd galle olmamağla cümle mürtezikanın vazîfeleri re'y-i hâkim ve emr-i sultânî ile rakabe olundukdan sonra ol vakıfdan vazîfeye mutasarrıf olan Bekir ben rakabe bilmem deyip mütevellîden cebren şu kadar akçe alsa hâlâ mütevellî meblağ-i mezbûru Bekir'den alıp imâret-i vakfa sarfa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/444.

615 "Bu suretde mürtezika-i mezbûrenin vazîfeleri rakabe olunup kimesneye vazîfe verilmez iken Zeyd mürtezikadan bazıların vazîfelerini verse verdiği mikdârı Zeyd'e damân lâzım olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/444.

616 "Bir vakıf akârâtın mütevellîsi Zeyd ol akârâtdan cem'i mümkün olan icârâtı cem' ve mürtezikasına tamamen kifâyet etmemekle tevzî' tarîki ile verirken mürtezika razılar olmayıp vazîfelerimizi tamamen malından ver de ba'dehu vakıfdan sen al demeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/443.

617 "Zeyd-i vâkıf vakfetdiği müsakkafâtın gallesinden bir mikdâr mürtezika-i vakfa ve ondan şu kadarını utekâsına ve ondan fazlasını evlâdına şart edip vech-i muharrer üzere tasarruf olunurken müsakkafât-ı mezbûre harâba müşrif olup meremmet olunmak lâzım geldikde yalnız evlâdı mı rakabe olunur yohsa utekâ mı yohsa mürtezika mı idhâl olunur? el-Cevâb: Rakabe-i vakıf cümleden mukaddemdir, mahsûlü ile meremmet olunur, fâzıl olursa mürtezika-i vakıf ondan dahi kalırsa utekâya ondan dahi ziyâde kalırsa evlâdına verilir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/442.

uygulama şekilleriyle ilgili 4 mesele tespit edilmiştir. Bunlar; vazifelerin tevzi üzere verilmesi[618] ve asl-ı maldan vakfın tamir edilmesi ve asl-ı malın mürtezika rakabe edilerek tamamlanmasıyla[619] ilgilidir. Rakabeye başvurma sebepleriyle ilgili 6 mesele bulunmaktadır. Bunlar; asl-ı mala zarar geldiğinde onu tamamlamak için rakabe[620], vakfa zaaf tari olduğu için vezaifin tevzi üzere verilmesi[621] ve vakfın tamire ihtiyacı olduğunda mürtezikanın rakabe edilmesidir.[622] Rakabeyle ilgili şartlar ve durumlar başlığında ise üç mesele bulunmaktadır. Bunlar; rakabenin re'yi hakimle olabileceği[623], rakabe edilen mürtezikanın vazîfesinin gelecek senenin mahsulünden verilmeyeceği[624] ve hangi vakıf harap olduysa o vakfın rakabe edilmesidir.[625]

viii. Vakfta Taksim/İfraz

Müşterek tasarruf olunan vakıf akarın ortaklar arasında taksim edilmesi caizdir. Taksimin geçerli olabilmesi için 2 şart bulunmaktadır. Birincisi taksim edilmek istenen akar taksim edildikten sonra ortaklardan her birinin kendi hisselerinden intifa edebilmeleri gerekir. İkinci şart ise taksimin vakfa daha faydalı olması gerektiğidir. Vakfa daha faydalı olmayan

---

618 "Bir vakfa za'af târî olmağla galle-i vakıf şart-ı vâkıf üzere ta'yîn olunan vezâife vefâ etmeyip tevzî' üzere verilir oldukda vakfın nâzırı ve câbîi ve imam ve hatîbin vazîfeleri dahi tevzî'e dâhil olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/442.

619 "Bir mescidde müezzin olanlara meşrûta vakfolan menzil harîkde muhterik oldukda gallesi ol menzilin imâreti içün meşrûta vakf-ı nukûdun mütevellîsi Zeyd mevcûd galle olmamağla nukûd-i merkûmenin bir mikdârını re'y-i hâkimle ol menzilin imâretine sarfa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur, ba'dehu rakabe edip asl-ı malı tekmîl etmek gerekdir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/455.

620 "Bir vakfa za'af târî olmağla galle-i vakıf şart-ı vâkıf üzere ta'yîn olunan vezâife vefâ etmeyip tevzî' üzere verilir oldukda vakfın nâzırı ve câbîi ve imam ve hatîbin vazîfeleri dahi tevzî'e dâhil olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/442.

621 "Bir vakfa za'af târî olmağla galle-i vakıf şart-ı vâkıf üzere ta'yîn olunan vezâife vefâ etmeyip tevzî' üzere verilir oldukda vakfın nâzırı ve câbîi ve imam ve hatîbin vazîfeleri dahi tevzî'e dâhil olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/442.

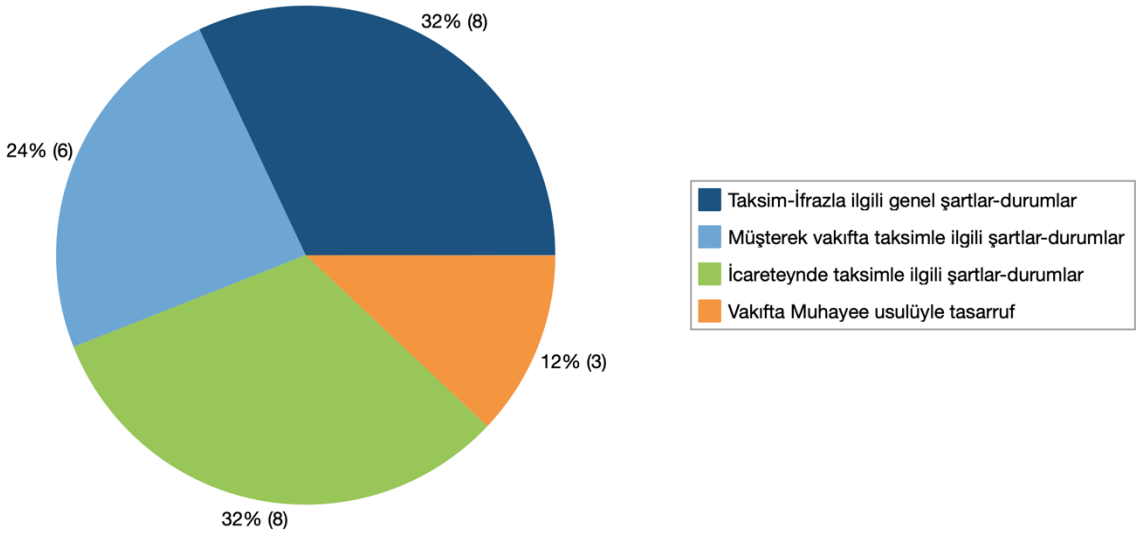
622 "Zeyd bir cisr binâ ve vakfedip ve şu kadar akârât dahi vakfedip ol akârâtın gallesinden cihât ve vezâif ta'yîn ve şart eylese hâlâ cisr harâb olup imârete muhtâc oldukda mevcûd galle olmamağla mütevellî rakabe edip cisri imârete kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/443.

623 "Bir vakfın imâreti bi'l-külliye harâb olup ta'mîre muhtâc oldukda mütevellîsi olan Zeyd vakf-ı mezbûrun mürtezikasının vazîfelerini imâret-i merkûme tamir ve meremmet oluncaya dek rakabe etdirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Re'y-i hâkimle olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/444.

624 "Bu suretde mütevellî bir sene rakabe edip ol senenin cümle mahsûlünü cisrin imâretine sarf edip sene-i âtiyede ziyâde mahsûl hâsıl olsa mürtezika sene-i âtiye mahsûlünden sene-i sâbıkda kalan vazîfelerini almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/443.

625 "Zeyd-i vâkıfın üç diyârda üç mescidi olup cümlesinin müstegallâtına Amr mütevellî iken ol mesâcidden biri harâba müşrif oldukda galle-i vakıfda müsâade olmamakla Zeyd ol mescidin mürtezikasını re'y-i hâkimle rakabe edip meremmet etmek istedikde mürtezika-i vakıf razılar olmayıp âhar diyârda olan mescidlerin mürtezikası dahi rakabe olunsun demeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/442.

taksim caiz değildir.[626] Vakıfta taksim ve ifraz hakkında 27 mesele bulunmaktadır. Bunlar *Şekil 38*'de görüldüğü üzere 4 başlıkta tasnif edilmiştir.



Şekil 38: Vakıfta Taksim/İfraz Alt Kodların İstatistiği.

İcâreteynde taksimle ilgili şartlar durumlar başlığında 8 mesele bulunmaktadır. İcâreteynle arsada mutasarrıf olup üstünde mülk menzili olanların evi taksim edebilmeleri ama arsayı taksim edememeleri[627] ve icâreteynle iştirak üzere tasarruf edilen vakfın taksimi[628] vb. bunlara örnek verilebilir.

Müşterek vakıfta taksimle ilgili şartlar ve durumlar başlığında 5 mesele bulunmaktadır. Müşterek vakfın ancak tarafların rızalarıyla taksim edilebileceği[629], birden fazla kişiye meşrut vakfı tek kişinin kullanamayacağı[630] ve müşterek vakfın taksimi için hissedarların hepsinin

---

626 Karinabadizade Ömer Hilmi, *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*, 68; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye Kamusu*, 5/41.

627 "Arsası icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf ve binâsı mülk olan menzilin mâliki Zeyd fevt oldukda veresesi menzil-i mezbûru iştirâk üzere tasarruf etmeyip "Kâbil-i kısmetdir" deyu beynlerinde arsa ve binâsını iktisâma kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Arsayı olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/541.

628 "Zeyd ve Amr icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf menzili iştirâk-i sevî üzere mutasarrıflar iken ol menzil kâbil-i kısmet olacak Zeyd ve Amr rızalarıyla ve izn-i mütevellîyle menzil-i mezbûru beynlerinde iktisâma kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/540.

629 "Büyût-i müte'addideyi müştemil olup süknâsı vâkıfın evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta olan bir menzilde evlâd-ı evlâddan Zeyd meşrûtiyet üzere sâkin iken Zeyd fevt olup kızları Hind ve Zeyneb'i terk etdikde Hind ve Zeyneb ol menzili beynlerinde iktisâma kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Terâdî ile olurlar, lakin ba'de'l-kısme feshe dahi kâdirlerdir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/440.

630 "Süknâsı Hind ve Zeyneb'e meşrûta olan vakıf menzilde Hind birkaç sene müstakilleten Zeyneb'in izninsiz sâkine olsa hâlâ Zeyneb Hind ile ol menzilde iştirâk üzere sâkine olmağla razıye olmayıp "Ben dahi Hind'in sâkine olduğu müddet mikdârınca müstakilleten sâkine olurum" demeğe kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz, lakin Zeyneb'in hissesinin ol senelerde ecr-i misli Hind'den alınıp rakabe-i vakıf içün hıfzolunur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/441.

rızasının gerekmesi bu konuda yer alan meselelerdendir.[631] Vakıfta muhayee usulüyle tasrrufla ilgili üç mesele bulunmaktadır. Vakıfta muhayee üzere tasarrufta tarafların rızasın şart olması[632] buna örnek gösterilebilir. Taksimle ve ifrazla ilgili genel şartlar durumlar başlığında 8 mesele bulunmaktadır. Kâbil-i kısmet olunmayan yerin taksim edilemeyeceği[633], taksimin her bir hissede intifa mümkün oluğunda yapılacağı[634] ve taksimde ifrazdan farklı olarak tarafların rızalarının gerekmesi[635] vb. bu konudaki meselelere örnek verilebilir.

ix. Vakfın İstibdâli

İstibdâl, vakıf malın mülk malla değiştirilmesi veya vakfın satılarak elde edilen parayla vakfedilecek bir mülk satın alınması anlamına gelir.[636] Vakfın istibdâliyle ilgili 27 mesele bulunmaktadır. Bunlardan 13'ü istibdâlle ilgili şartlar ve durumlarla ilgili 12'si istibdâl edilen mallarla ilgilidir. İstibdâl şartları bulunduğunda[637] vakfın istibdâlinin yapılabileceği bulunmadığında[638] ise istibdâlin yapılmayacağı ve istibdâl edilen vakıfta yeniden tescil-i şer'i

---

631 "Gallesi evlâda ve evlâd-ı evlâda meşrûta vakıf arâziyi evlâd beynlerinde iktisâm edip her biri bir mikdârı zabt ve zirâat ederlerken içlerinden Zeyd fevt olup evlâddan mütevellî olan Amr kısmete razı olmayıp "Ol arâziyi cümle tapu-yı misliyle eşrut edip hâsıl olan eşrutan öşür alıp beynimizde iktisâm edelim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/461.

632 "Bir vakıf hamamın nısfı Hind'in ve nısfı Amr'ın olmak üzere icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarruflarında olup Hind Amr'a "İştirâk üzere tasarruf edelim" dedikde Amr razı olmayıp Hind'e "Bir sene sen otur ve bir sene ben oturayım, alâ vechi'l-mühâye'e tasarruf edelim" dedikde Hind mühâye'e tarîki ile tasarrufa razı olmayacak Amr "Elbette mühâye'et üzere tasarruf edelim" deyu Hind'e cebre kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/463.

633 "Hind karındaşları Zeyd ve Amr ile iştirâk-i sevî üzere icâre-i mu'accele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf mahzen kâbil-i kısmet olmayacak Hind mezbûrlara "Elbette ol mahzeni beynimizde kısmet edelim" demeğe kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/462.

634 "Zeyd ve Amr'ın iştirâk üzere icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarruflarında olan vakıf dükkân kısmet olunduğu takdîrce her biri hissesiyle intifâ' mümkün değil iken Zeyd "Ben hissemi ifrâz ve kısmet etdiririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/462.

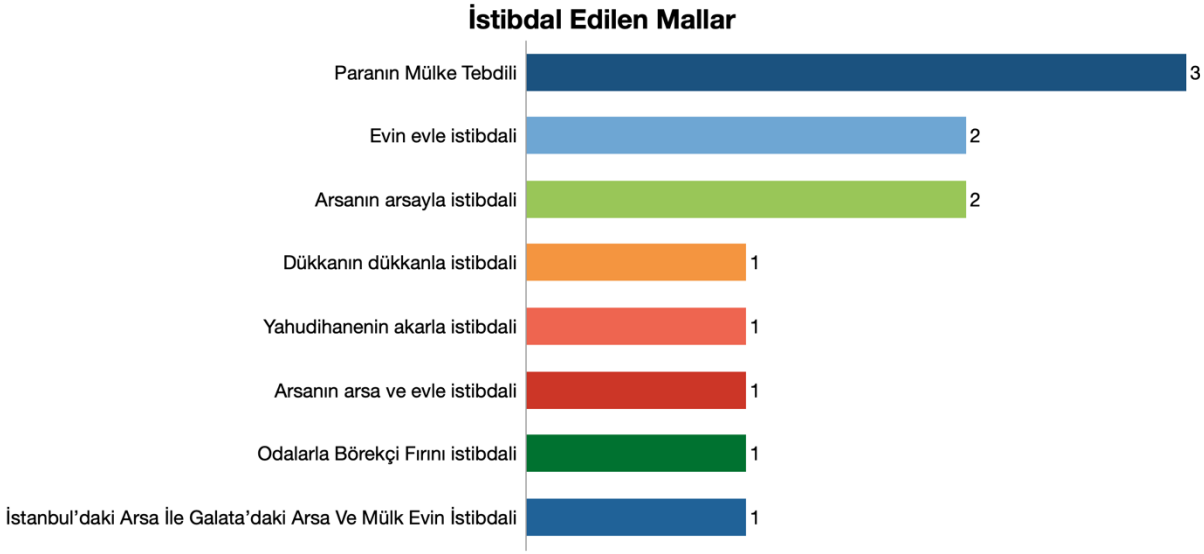
635 "Zeyd Amr ile iştirâk-i sevî üzere icâre-i mu'accele ve müeccele ile bir kepenek dükkâna mutasarrıf iken hâlâ Zeyd Amr'a "Ben mütevellîden izin aldım, elbette dükkân-ı mezbûru seninle beynimizde kısmet edelim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/462.

636 Berki, *Vakfa Dair Istılah ve Tabirler*, 28; Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesi*, 373; Ahmet Akgündüz, "İstibdâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2001), 23/319; İstibdalle ilgili çaşılmalar için bk. Erden, *Osmanlı Vakıf Hukukunda İstibdal (XVI. ve XVIII. Yüzyıllar Arası)*; Hatice Kübra Kahya, *İstibdal Uygulamaları Işığında Osmanlı Vakıf Hukukunun Dönüşümü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2021).

637 "Zeyd'in mütevellîsi olduğu evkâfdan İstanbul'da vâki'vakıf arsa harîk külliden sonra nice sene hâlî ve mu'attal kalıp aslen vakfa nef'i olmamağla mütevellî-i vakıf ol arsayı Amr'ın Galata'da mekân-ı muteberde olan arsa ve binâsı mülk menzil ile izn-i kâdî ve emr-i sultânî ile şerâit-i istibdâl mevcûde olduğu halde istibdâl eylese câiz olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/460.

638 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf dükkânları vâkıfın oğlu Amr'ın mülk dükkânları ile istibdâl edip lakin şerâit-i istibdâl mevcûde olmasa sahîh olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/460.

gerekmemesi[639] vb. bu konudaki meselelere örnek verilebilir. *Şekil 39*'da görüldüğü üzere istibdâl edilen mallarla ilgili 8 grup bulunmaktadır. Yahyâ Efendi'nin az sayıdaki istibdâl fetvası arasında en fazla paranın mülkle tebdili yer almaktadır.



Şekil 39: İstibdal Edilen Mallar Alt Kodların İstatistiği.

x. Vakfın Satımı

Vakıf malda alım, satım ve hibe gibi mülkiyetin intikal ettiği tasarrufalar geçerli değildir. Vakfın satımı denildiğinde bu başlık altında üç temel mesele hakkındaki fetvalar toplanmıştır. Birincisi vakfın enkazının satımı, ikincisi vakfedilen yerin satılmasının geçersiz olması ve bu konudaki şartlar ve durumlar.

Vakfın satımı başlığında toplamda 16 mesele bulunmaktadır. Bunlar üç başlıkta ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi vakıf enkazın satımı ve nakliyle ilgili şartlar durumlar başlığıdır. Bu başlıkta 7 fetva bulunmaktadır. Mescit enkazının en yakın köy mescidine nakledilmesi[640], mescit enkazının başka bir mescidin inşasında kullanılması[641] ve satılan

639 "Zeyd yüz bin akçesini bir cihet-i birre vakıf ve tescîl-i şer'î ve teslîm ile'l-mütevellî etdikden sonra mütevellî-i vakıf nukûdun ziyâ' ihtimâli olmağla re'y-i hâkimle meblağ-i mezbûru vakfa nâfi' akâra tebdîl eylese ol akâr içün tekrâr tescîl-i şer'îye ihtiyâc var mıdır? el-Cevâb: Yoktur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/460.

640 "Bir karyenin ahâlîsi perişan olup bi'l-külliye harâb oldukdan sonra ol karyede Zeyd'in vakfı olan çatma tahtadan mebnî mescid nice zaman mu'attal kalıp ol dahi harâb olsa hâlâ Zeyd'in evlâd-ı evlâdından olup vakf-ı mezbûr mütevellîsi Bekir ol mescidin ahşâbını re'y-i hâkimle kurbunda olan âhar karyeye nakledip mescid binâsına sarfa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/451.

641 "Bir karye ahâlîsi bi'l-külliye müteferrik ve perişan olup ol karye harâbe oldukdan sonra ol karyede bânîsi malûm olmayan çatmadan binâ olunmuş mescid-i kadîm bir müddet mu'attal kalsa hâlâ kurbunda olan âhar karyede mescid olmamağla ol karyenin ahâlîsi re'y-i hâkimle ol mescidin çatmalarını karyelerine nakledip mescid binâsına sarfa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/450.

enkazın başka bir vakıf için kullanılabilmesi[642] bu konuda yer alan meselelerdir. Vakfedilen yerin satılamamasıyla ilgili meseleler başlığında üç mesele bulunmaktadır. Vâkıfın fakir oldum diyerek vakfını satamayacağı[643] ve meşrûtün lehin yanan vakfı tamir ettirmeye gücü yetmese de vakfın satılamayacağıyla[644] ilgili meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

Vakfın satımıyla ilgili şartlar ve durumlar başlığında 4 mesele bulunmaktadır. Vakfın satılması durumunda mütevellinin vakfı geri alabilmesi[645] ve yeni mütevellinin noksan-i fâhişle satılan müstegâllatı semen-i misille satabilmesiyle[646] ilgili meseleler bu başlıkta yer almaktadır.

xi. Vakıfta İltizam

İltizam, devlete ait vergi gelirinin özel bir şahsa verilmesini ifade eder.[647] Vakıfta iltizam ise nakit paraya ihtiyacı olan vakıfların, arazilerinin gelecek yılki gelirlerini toplama hakkını mültezimlere devrederek karşılığında nakit para almaları anlamına gelmektedir.[648] Vakıfta iltizamla ilgili 7 mesele bulunmaktadır. İltizamla verilen vakıf karyenin mülteziminin değiştirilmesi[649] ve mültezimin mahlul olan vakfı zevcesine tefviz edemeyeceği[650] ve

642 "Bu suretde mütevellî nakzını izn-i hâkimle semen-i misline Amr'a bey' ve teslîm eylese Amr'a ol nakzı binâ ve vakfetdiği çeşmenin yollarına sarf etmek câiz olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/477.

643 "Zeyd bir menzilini vakfedip teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirse hâlen Zeyd "Fakir oldum" deyu ol menzili bey'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/547.

644 "Süknâsı evlâda meşrûta vakf-ı müseccel olan menzil harîkde muhterik olup evlâdın binâya kudreti olmayacak evlâd veyâhûd mütevellî ol menzil yerini bey'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/547.

645 "Bir vakıf çeşmenin mütevellîsi olan Zeyd ol çeşmeye cereyân eden vakıf sudan bir iki masara suyu şu kadar akçeye Amr'a bey' edip Amr dahi kendi menziline icrâ eylese hâlâ mütevellî ol iki masara suyu Amr'dan alıp ke'l-evvel çeşmeye icrâya kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/477.

646 "Bir vakfın mütevellîsi olan Zeyd galle-i vakıf ile istiğlâl içün aldığı mülk menzili semen-i mislinden noksân-ı fâhiş ile Amr'a bey' ve teslîm etdikden sonra on sene mürûrunda Zeyd ma'zûl olup yerine Bekir mütevellî oldukda bey'-i mezbûr câiz olmamağla Bekir ol menzili Amr'dan alıp semen-i misline bey'a kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/482.

647 Mehmet Genç, "İltizam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2000.

648 Kaya, *XVIII. Yüzyıl Toplumunda Kredi*, 48-49; İltizamla ilgili bk. Muhammed Taha Kara, *Osmanlı Fetva Literatürü Çerçevesinde İltizam Uygulamasının Fıkhi Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yükek Lisans Tezi, 2021); Kürşad Urungu Akpınar, *Iltizam in the Fetvas of Ottoman şeyhülislams* (Bilkent Üniversitesi, PhD Thesis, 2000).

649 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf karyenin bir sene tamamına dek zabtını Amr'a iltizâm ile der'uhde edip Amr zabt etmeden Zeyd Amr'ı azl ve yerini Bekir'e sipariş etmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/556.

650 "Zeyd iltizâmında olan bir vakıf karyede mahlûl olan tarlaları tefvîze me'mûr olmakla ol tarlaları bedel-i misliyle zevcesi Hind'e tefvîz eylese muteber olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/563.

malikâne[651] uygulamasına dair fetvalar buna örnek gösterilebilir. Mâlikâne, vergi iltizam sisteminin özel bir türüdür.[652]

xii. Vakfın İaresi

Bu başlık altında meşrûtün lehin vakıf yerde kendi oturmayıp bir başkasını iâreten oturtmasıyla ilgili fetvalar bulunmaktadır. Vakfın iaresiyle ilgili 2 mesele tespit edilmiştir. Bunlar; süknâsı meşrut vakıf menzilin iare edilip müsteîrin iskân etmesi[653] ve müsteirin iskân etmesi durumunda mütevellinin onu çıkaramamasıdır.[654]

2. Tasarruf Şartı Olarak İzin ve İzin Mercileri

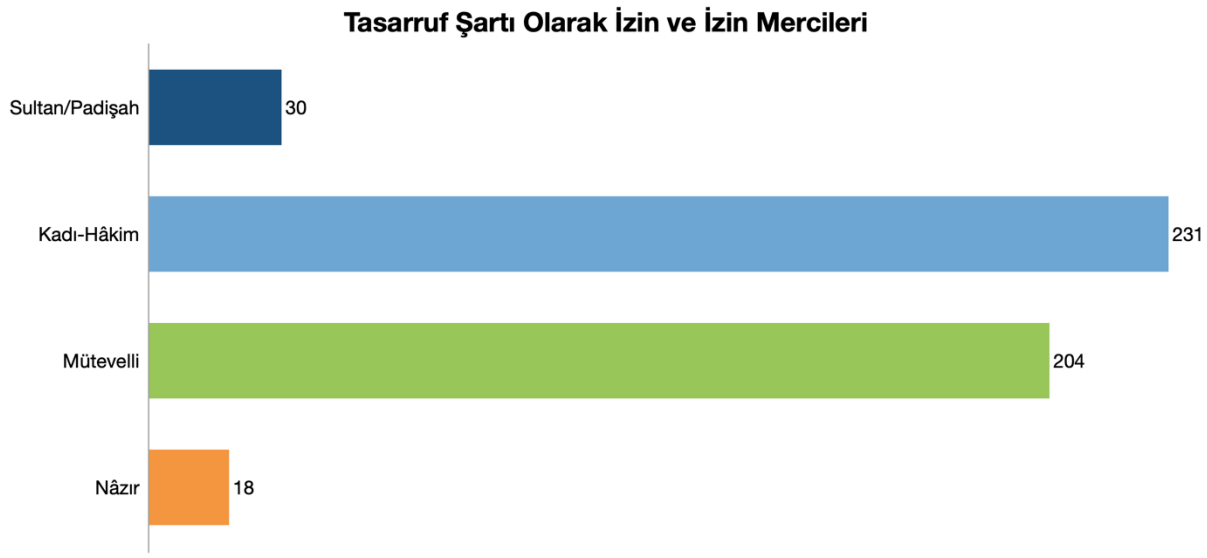
Tasarruf şartı olarak izin ve izin mercileri olarak ifade edebileceğimiz, sultan, kâdı, mütevelli ve nâzır'la ilgili fetvalar bulunmaktadır.

651 "Anadolu'da vâki' bir mikdâr arâzinin mâlikânesi Zeyd'in bir cihete meşrûta vakfı dîvânîyesi mîrî tarafından zabt olunagelip kadîmden ol arâzide hâsıl olandan humus alınıp ol humusun nısfını vakıf için mütevellîleri ve nısf-ı âharını mîrî için emînleri alagelseler hâlen emîn olan Bekir kadîmden olageleni tağyîr edip "Humus-i mahsûlden beşde biri vakfa alınsın, dördünü ben alırım" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/568.

652 Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması* (İstanbul: Kitapevi, 2018); Mehmet Genç, "Mâlikâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2003, 27/516.

653 "Zeyd süknâsı kendine meşrûta vakıf menzili Amr'a i'âre edip içinde Amr'ı iskâna kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/549.

654 "Bu surette mütevellî-i vakf Zeyd kendi sâkin olmayacak "Âharın âriyeten sâkin olduğunu istemem" deyip Amr'ı ihrâca kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/549.

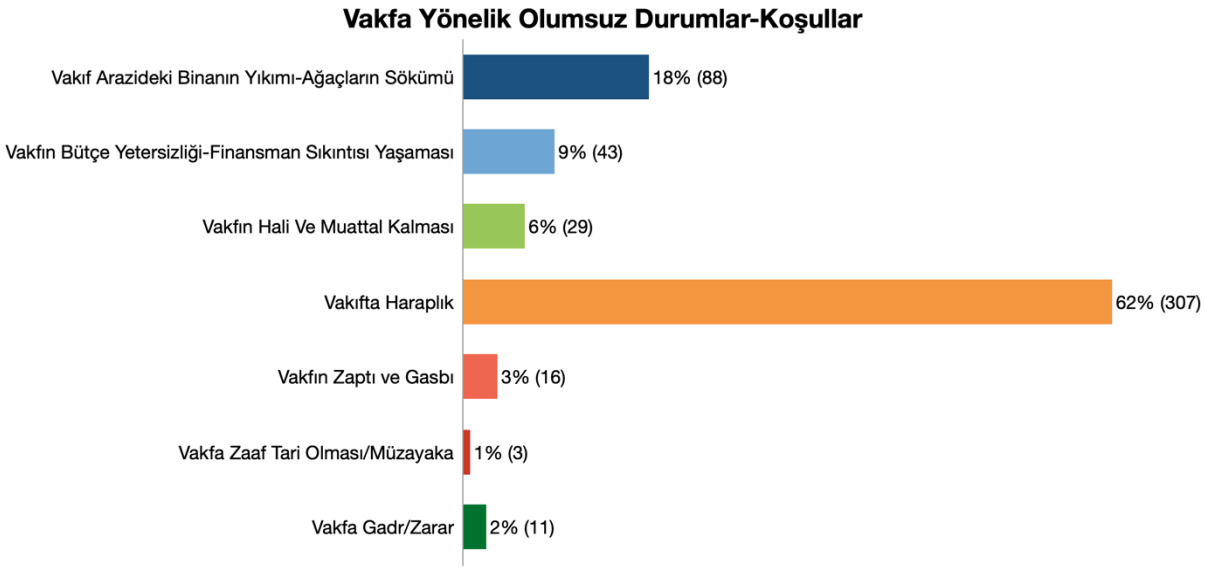


Şekil 40: Tasarruf Şartı Olarak İzin ve İzin Mercileri Alt Kodların İstatistiği.

Şekil 40'ta görüldüğü üzere, izin mercisi olarak en fazla kâdıyla ilgili fetvalar bulunmaktadır. Kâdı kelimesi yerine fetvalarda genellikle hâkim kelimesi kullanılmıştır. Bu konudaki 231 fetvanın 194 hâkim kelimesi kullanılırken 37 tanesinde kadı kelimesi kullanılmıştır. Bununla birlikte bize Osmanlı'da hakimlik ve kadılık olarak iki ayrı müessese bulunmadığını bu kelimelerden ikisinin de kadılığı ifade etmek üzere kullanıldığını bilmekteyiz. Kâdının izniyle ilgili fetvalarda re'y-i hâkim, izn-i hâkim ve hükm-i hâkim şeklinde izin mercilerine referanslarda bulunulmuştur. İzin mercii olarak fetvalarda en fazla yer alan ikinci kişi mütevellidir. İzn-i mütevelli ve mütevelli izninsiz şeklindeki ifadelerin yer aldığı fetvalar bunlara örnek gösterilebilir.

E. Vakfa Yönelik Olumsuz Durumlar

Vakfa yönelik olumsuz durumlar, koşullar başlığında 497 mesele bulunmaktadır. *Şekil 41*'de görülüğü üzere bu konudaki meseleler 9 başlıkta tasnif edilmiştir. Vakfın bütçe yetersizliği yani finansman sıkıntısı yaşamasına yönelik 43 fetva tespit edilmiştir. Fetvalardaki "vakıfta müsaade olmaması" ifadesi vakıftaki bütçe yetersizliğine işaret etmektedir. Vakfın hali ve muattal kalması başlığında ise 29 mesele tespit edildi. Burada hali ve muattal kalan vakıflar tespit edilmiştir. Buna göre menzil, mescit ve arsa gibi vakıflar zamanla muattal kalmışlardır.



Şekil 41: Vakıfa Yönelik Olumsuz Durumlar-Koşullar Alt Kodların İstatistiği.

1. Vakıf Arazideki Binanın Yıkımı-Ağaçların Sökümü

Vakıf arazideki binanın yıkımı ve ağaçların sökümüyle ilgili 88 mesele bulunmaktadır. Bunlar içerisinde vakfı arazi üzerindeki sonradan yapılan bina ve dikilen ağaçlarla ilgili 39 mesele yer alır. Mütevelli olmayan kişinin kendi malıyla inşa ettiği binanın kendi mülkü olacağı[655], mütevelli izniyle yapılan binanın kal' ettirilememesi[656] ve meşrûtün lehler muattal vakfı inşa etmediklerinde mütevellinin mukataaya vermesi[657] bu başlıkta yer alan meselelere örnek verilebilir.

655 "Süknâsı bir mescid-i şerîfde müezzin olanlara meşrûta bir vakıf menzilde müezzin olan Zeyd sâkin iken menzil muhterik olup arsa-ı sırfa kaldıkda Zeyd üzerine menzil binâ edip malından bir mikdâr akçe sarf eylese Zeyd ol menzili vakıf içün binâ eylediğini ikrâr eylemese ol ebniye Zeyd'in mülkü olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/463.

656 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf tarlayı tapu ve senede ecr-i misli mukâtaa ile Amr'a îcâr ve teslîm Amr dahi ol tarlanın etrafına nefsiçün mülkü olmak üzere izn-i mütevellîyle duvar binâ edip ve içine izn-i mütevellîyle eşcâr gars edip mülteffe bağçe etdikden sonra mutasarrıf iken Zeyd ma'zûl olup yerine Beşir mütevellî oldukda Beşir "Ben senin ol tarlanın etrafına duvar binâ ve içine eşcâr gars etdiğine mütevellî-i sâbıkın iznini tutmam" deyip ol duvar ile eşcârı Amr'a kal' etdirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/547.

657 "Zeyd mülk menzilini vakf-ı lâzım ile vakıf ve süknâsını Hazreti Ebî Eyyûb Ensârî camiinde vâiz ve nâsih olanlara şart eyledikde "Vâiz olanların süknâya ihtiyâcı olmaz ise hâkim menzil-i mezbûru sulehâdan süknâya ihtiyâcı olan bir kimesneye tevcîh eyleye" deyu vakfiyesine tasrîh eylemiş olsa cami-i mezbûrda vâiz olan Amr'ın süknâya ihtiyâcı olmamağla hâkim ol menzili sulehâdan Bekir'e tevcîh edip Bekir dahi ol menzilde nefsiçün ebniye ihdâs edip mutasarrıf iken fevt olup veresesi zabt etdiklerinden sonra cami-i mezbûrda vâiz olup ol menzilin mütevellîsi olan Beşir'in süknâya ihtiyâcı olmağla verese-i mezbûreye ebniye-i merkûmeyi kal'ı vakfa muzır olmamağla kal' ve ref' etdirip menzil-i mezbûru zabt ve sâkin olmak istedikde verese Beşir'e "Mûrisimizin ol binâya sarf etdiği akçeyi vermeyince ol menzilden çıkmazız" deyip kal' ve teslîmden imtinâ'a kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/467.

Vakıf arazideki yıkım ve sökümle ilgili 24 mesele bulunur. Bunlar da binanın kal'ı vakfa muzır olması[658] ve olmaması[659] şeklinde iki grupta toplanmıştır. Tasarruf sırası gelenlerin mülkiyet üzere yapılan binayı kal'i[660], şart-ı vâkıfa muhalif yapılan binanın/ağaçların kal' ettirilmesi[661] ve mütevellinin izni olmadan yapılan binanın ekall-i kıymetiyle iştirası[662] vb. vakıf arazideki yıkım ve sökümle ilgili diğer durumlara örnek verilebilir.

2. Vakıfta Haraplık

Vakıfta haraplık olmasıyla ilgili 301 mesele bulunmaktadır. Vakfın münhedim olması yani yıkılmasıyla ilgili meseleler ve harap olan vakfın tamiri meseleleri de bu başlık altında ele alınmaktadır. Vakfın tamiriyle ilgili 47 mesele tespit edilmiştir. Vakfın tamirinin prensipte kiracıya değil mütevelliye ait olması[663], kira geliriyle vakfın tamir edilmesi[664] ve vakfı istîfâ şartıyla tamir eden kiracının vakıftan meccanen çıkarılamaması[665] bu başlıkta yer alan

---

658 "Tevliyet ve gallesi Zeyd'in evlâdına ve evlâd-ı evlâdına meşrûta-ı vakıf olup harâba müşrif olan bir değirmeni mütegallibeden Beşir tegallüben zabt ve binâsını hedm edip enkâzını istihlâk etdikden sonra yerine müceddeden nefsiçün malıyla fuzûlen bir değirmen binâ ve ihdâs eylese hâlâ Zeyd'in evlâdından Amr Beşir'in muhdes binâsını kal'ı arz-ı vakfa muzır olmağla kal' ve ref' etdirip yerini fârigan vakıf içün zabta kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/469.

659 "Zeyd mukâtaa ile tasarrufunda olan vakıf bahçe yerinin üzerine mütevellî izninsiz nefsiçün mülkü olmak üzere bazı ebniye ihdâs etmiş olsa hâlâ mütevellî ebniye kal'ı arz-ı vakfa muzır olmamağla kal' ve ref' etdirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/468.

660 "Zeyd'in vakf-ı lâzım ile vakfetdiği menzilin süknâsını zevcesi Hind'e ba'dehâ tevliyet ve süknâsını batnen ba'de batnin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart etmekle Hind menzil-i mezbûrda şart-ı vâkıf üzere sâkine iken menzil-i mezbûr muhterik olup arsa-ı sırfa kaldıkda binâya vakıfda müsâade olmamağla Hind arsa-ı merkûmenin bir tarafına bazı ebniye ihdâs edip lâkin vakıf için ve yahut nefsîçün bina ettiğini beyan etmeden fevt olup veresesi ol binâyı mülk mevrûsleri olmak üzere zabt etdiklerinde evlâd-ı vâkıf "Arsa-ı mezbûre bize meşrûta-ı vakıfdır" deyu ol binâyı verese-i Hind'e kal'ı vakfa muzır olmamağla kal' etdirmeğe kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/468.

661 "Bu surette Amr arâzi-i mezbûreden şu mikdâr yerleri mukâtaa takdîri ile Bekir'e 'îcâr ve üzerine eşcâr garsına izin verip Bekir dahi nefsiçün eşcâr gars edip bağçe etdikden sonra Amr ma'zûl olup yerine Beşir mütevellî oldukda Beşir îcâr-ı mezbûr hilâf-i şart-ı vâkıf olmağla ol yerleri Bekir'den alıp zabt etdikden sonra kal'ı muzır olmamağla eşcâr-ı mezbûreyi Bekir'e kal' etdirip yerini ke'l-evvel şart-ı vâkıf üzere zirâat etdirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/472.

662 "Bu suretde Zeyd binâsını kaldırmayıp ekall-i kıymeteyn ile mütevellîye bey'a razı olsa mütevellî vakıf içün ekall-i kıymeteyn ile temellük câiz olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/547.

663 "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzilin bazı yerleri harâb olup imâret ve meremmete muhtâc oldukda Zeyd ile mütevellîden hangisi imâret eder? el-Cevâb: Mütevellî." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/460.

664 "Zeyd-i imam süknâsı kendiye meşrûta vakfolan menzili Amr'a îcâr edip ücretini alsa mütevellî-i vakıf menzili ve icâreyi Amr'dan alıp menzilin imâretine sarfa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/457.

665 "Bir vakıf hamamın bazı yerleri harîkde muhterik olup meremmete muhtâc oldukda vakıfda meremmet müsâade olmamağla mütevellîsi Zeyd, Amr ol hamamı kendi malından meremmet edip ba'dehu ücretinden masrûfunu istîfâ etmek üzere ücret-i mu'ayyene ile Amr'a îcâr ve teslîm Amr ba'de'l-isti'câr kendi malından şu kadar akçe sarf edip ol hamamı meremmet etdikden sonra masrûfunun bir mikdârını ücretinden istîfâ edip mâ adâ masrûfunu mütevellî Amr'a vermeden ol hamamı Amr'dan meccânen almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/458.

meselelere örnek gösterilebilir. Ayrıca harap olan vakfın bulunduğu arsanın sırfa kalması[666], vakfın haraba yüz tutması[667] ve vakfın yanmasıyla ilgili fetvalar da bu başlık altında yer almaktadır.

3. Vakfın Zaptı ve Gasbı

Bu konuda fetvalarda 16 mesele bulunmaktadır. Vakfı tegallüben zabt eden kişinin onu ecr-i misille tazmini[668], vakıf arsasını meşgul eden kişinin tazmin etmesi[669] ve vakfı tegallüben zapt eden kişiden ecr-i misilden fazlasının alınabileceği[670] bu başlıkta yer alan meselelere örnek gösterilebilir.

4. Vakfa Gadr/Zarar

Vakıfta gadr ve zarar hakkında 11 fetva tespit edilmiştir. Mütevellinin vakıf arsa üzerine izinleri olmadan yapılan mescidi yıktırması[671], mütevelli izni olmadan vakıf yere meyyit defnedilemeyeceği[672] ve para vakfının zayi olması[673] bu konudaki meselelere örnek gösterilebilir.

---

666 "Bir vakıf mu'allimhâne harâp olup arsa-ı sırfa kaldıkta mal-ı vakıfta binâya müsâid olmayacak Zeyd arsa-ı mezbûreyi mütevellisi Amr'dan re'y-i hâkimle ecr-i misli ile istîcâr ve izn-i mütevellî ve malıyla nefsiçün arsa-ı mezbûre üzerine bir dükkân binâ edip bir cihete vakfetmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/397.

667 "Zeyd'in arsası mukâtaalı vakıf ve kürûmu mülk olan bağ mürûr-i eyyâm ile harâba müşrif olup mahsûlü az hâsıl olur olsa mütevellî Zeyd'den mukâtaa-ı kadîmesini taleb eyledikde Zeyd "Bağdan mahsûl şey'-i kalîl oldu" deyu vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/483.

668 "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili mütegallibeden Amr gasben ahz edip üç sene mutasarrıf olup Zeyd bir tarîk ile tahlîse kâdir olmasa ol senelerin icâresi Zeyd üzerine lâzm olur mu? el-Cevâb: Olmaz, gâsıbdan ecr-i misli lâzım olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/497.

669 "Bu suretde mütevellî mezbûr yerleri alıp vakıf içün zabt edip ba'dehu binâ-i mehdûmun mebniyyen kıymetlerini Amr'dan tazmîn ve ahz etdikden sonra yerlerini tasarruf etdiği müddet içün Amr'dan ecr-i misl dahi almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/469.

670 "Zeyd mahlûl olan bir vakıf tarlayı mütevellîden tapulamadan tegallüben zabt ve bir müddet zirâat eylese hâlen mütevellî ol tarlayı aldıkda müddet-i mezbûrede zirâat ile terettüb eden noksân-ı arzla ecr-i mislinden ezyedini dahi Zeyd'den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/562.

671 "Zeyd tapu ile tasarrufunda olan vakıf tarla üzerine mütevellî izninsiz bir mescid binâ eylese mütevellî-i vakf ol mescidi Zeyd'e hedmettirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/550.

672 "Bir mescidin hareminde olan yere bazı kimesneler mütevellî izninsiz meyyitlerini defneyleseler hâlen mütevellî ol kimesnelere meyyitlerini ihrâc ettirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur, tesviyeye dahi kâdirdir." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/550.

673 "Zeyd-i vâkıf şu kadar nukûd vakfedip vakfa noksân terettüb etdikde rakabe ile asl-ı mal tekmîk olunsun deyu şart etmiş olsa hâlâ asl-ı mala bilâ te'addi noksân terettüb eyledikde mütevellî rakabe ile tekmîl etmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/442.

F. Vakfın Feshi ve Vakıftan Rücu

Vakfı bozmayla ilgili 62, vakıftan rücuyla ilgili ise 2 mesele bulunmaktadır. Vakfı bozmayla ilgili meseleler üç başlıkta ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi varislerin vakfı bozmaya yönelik müdahaleleriyle ilgilidir. Varislerin vakfı bozmaya yönelik müdahaleleriyle ilgili 53 mesele bulunmaktadır. Sülüs müsaitken varislerin vakfı bozmak istemeleri[674], veresenin te'bid beyan olunmadı diyerek vakfı bozmak istemeleri[675] ve menkul vakfını kabul etmeyerek vakfı bozamayacakları[676] bu konudaki fetvalara örnektir. Vakfı bozmaya yönelik meselelerin ikincisi alacaklıların vakfı bozmaya yönelik müdahaleleriyle ilgilidir. Bu konuda toplamda 4 mesele bulunmaktadır. Medyunun maraz-ı mevtteki vakfını dâinlerin bozabilmeleri bu başlıktaki meselelere örnek verilebilir[677]. Vakfı bozmaya yönelik meselelerin üçüncüsü beytülmal emininin vakfı bozmaya yönelik müdahaleleriyle ilgilidir. Bu konuda 5 mesele tespit edilmiştir. Maraz-ı mevtte vakıf yapan kişinin bir gün sonra bilâ vâris fevt olması durumunda emin-i beytülmalin vakfı bozma yönündeki talebi[678] bu konudaki fetvalara örnek gösterilebilir. Vakıftan rücu hakkında ise 2 mesele bulunmaktadır. Bunlar, tescilsiz vakfa vâkıfın fakirliği sebebiyle vakıftan rücu edebilmesi[679] ve tescilli vakıftan rücu edilememesidir.[680]

---

674 "Zeyd şu kadar cilt kitabını beldesi camiinde vâiz olanlara vakıf ve vasiyet edip musirran fevt olsa veresesi sülüs müsâid iken vakf-ı mezbûru tutmazız deyip ol kitapları mirasa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/485.

675 "Zeyd sıhhatinde şu kadar akçesini vakfedip ribhin kendiye ba'de vefâtihî evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart edip lakin bir cihet-i te'bîd beyân etmeyip bu vech üzere teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirip ba'dehu fevt olsa hâlâ veresesi cihet-i te'bîd beyân olunmadı deyu vakf-ı mezbûru tutmayıp meblağ-i mezbûru mütevellîden alıp mîrâsa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/400.

676 "Zeyd sıhhatinde vakfı müte'âraf olan menkûl mekûlesinden olan bazı eşyasını bir cihet-i müebbedeye vakıf ve teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î ettirdikten sonra Zeyd fevt oldukta veresesi menkûlün vakfı sahih değildir deyu ol eşyayı mirasa idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/395.

677 "Zeyd maraz-ı mevtinde bazı eşyasını bir cihete vakfedip ba'dehu düyûnu terikesinden ezyed olduğu halde fevt olsa Zeyd'in dâinleri vakfı tutmayıp ol eşyayı kısmet-i guramâya idhâle kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/402.

678 "Zeyd maraz-ı mevtinde dokuz yüz kurûşunu bir cihet-i birre vakıf ve vasiyet edip mütevellî nasb eylediği Bekir'e teslîm ettikten sonra bir gün mürûrunda bilâ vâris fevt olsa hâlâ emîn-i beytülmâl vakf-ı mezbûru tutmam deyip meblağ-i mezbûru Bekir'den almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/403.

679 "Hind bir mülk menzilini bir cihete vakfedip lakin teslîm ile'l-mütevellî ve tescîl-i şer'î bulunmasa Hind fakîre olmakla vakfından rucû' edip hâkime feshettirecek menzil-i mezbûru mülkiyet üzere zabta kâdire olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/398.

680 "Hind Zeyd'den karz aldığı şu kadar akçe mukâbelesinde bir mülk menzilini Zeyd'e rehin koyup ba'dehu fekk-i rehn etmeden menzil-i mezbûru bir cihet-i birre vakfedip ba'dehu Hind fevt olsa hâlâ Hind'in veresesi tereke-i Hind'den deyn-i mezbûru Zeyd'e verip menzil-i mezbûru zabta kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Müseccel değilse re'y-i hâkimle olurlar." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/401.

III. İçerik Analizinin Değerlendirilmesi ve Fetvaların 1660 Yangınıyla İlişkisi

Bir önceki başlıkta sunulan içerik analizinden sonra bu başlıkta içerik analizine dair değerlendirmelere yer verilmekte ve neden en çok vakıf hukuku fetvası bulunduğu sorusu üzerinde durularak konuyla ilgili birçok fetvanın 1660 yangınıyla irtibatı kurulmaktadır.

Şekil 14'te yer alan grafikte görüldüğü üzere vakıf hukukuna dair oluşturulan fihristte en yoğun mesele vakfın kuruluşu başlığında bulunmaktadır. Vakfın kuruluşuna dair meselelerin %75'ini vakfın unsurları ile ilgili olanlar oluşturur. Vakfın kuruluşu başlığı altında yapılan tasnif, hemen hemen her fetvada yer bulan vâkıf, mevkûf, meşrûtün leh gibi öğeleri içerir. Bu sebeple, "vakfın kuruluşu" başlığının altında bulunan mesele sayısı, diğer başlıklara kıyasla daha fazladır. Yahyâ Efendi'nin vakıf hukukuna dair verdiği fetvaların içerik analizine göre, vakıf hukuku fetvaları içerisinde vakfın kuruluşuna dair tasnif dışarıda tutulduğunda en çok mesele tasarruf çeşitleriyle ilgilidir. Tasarruf çeşitleri arasında ise icâreteyn önemli bir yere sahiptir.

İcâreteynle ilgili 565 mesele tespit edilmiştir. *Şekil 30*'da görülüğü üzere icâreteynden sonra en çok mesele bulunan konu mukataadır. İcâreteyn uygulamasından önce ortaya çıkan ve icâreteynin çıkmasına zemin hazırlayan bir uygulama olan mukataanın fetvalarda en yoğun yer alan ikinci mesele olması dikkat çekicidir.[681] İcâreteyn uygulamasının ortaya çıkmasıyla birlikte mütevelliler vakfı daha karlı olan icâreteyn yöntemiyle kiralamak istemişler, icâreteynle kiralayamadıkları durumlarda ise mukataa ile kiralamışlardır. Yahyâ Efendi'nin fetvalarında hem çok sayıda icâreteyn hem de mukataa fetvasına rastlıyor olmamız bu dönemde her iki uygulamaya da başvurulduğunu ortaya koymaktadır. Durmuş, mukataa uygulamasının icâreteyn uygulaması ortaya çıktıktan sonra azalarak da olsa devam ettiğini söylemektedir.ü[682]

İçerik analizinden elde edilen bulgular, Meşrebzâde Mehmed Arif Efendi'nin (ö.1275/1858) 19. yüzyılın ilk yarısında hazırladığı *Câmiu'l-İcâreteyn* isimli eseri desteklemekle kalmıyor aynı zamanda bu konulara dair en çok fetvası bulunan şeyhülislamın Minkârîzâde Yahyâ Efendi olduğunu da gösteriyor. İcâreteyn, mukataa ve tapuya dair fetvaların derlendiği eserde *toplamda 1649* fetva bulunmaktadır. Mehmed Arif Efendi genellikle fetvalardan sonra fetvaların ait olduğu mecmuaların veya şeyhülislamların isimlerini zikretmektedir. Eserdeki 1568 fetvanın hangi şeyhülislama ait olduğuna dair bilgi verilmiştir.

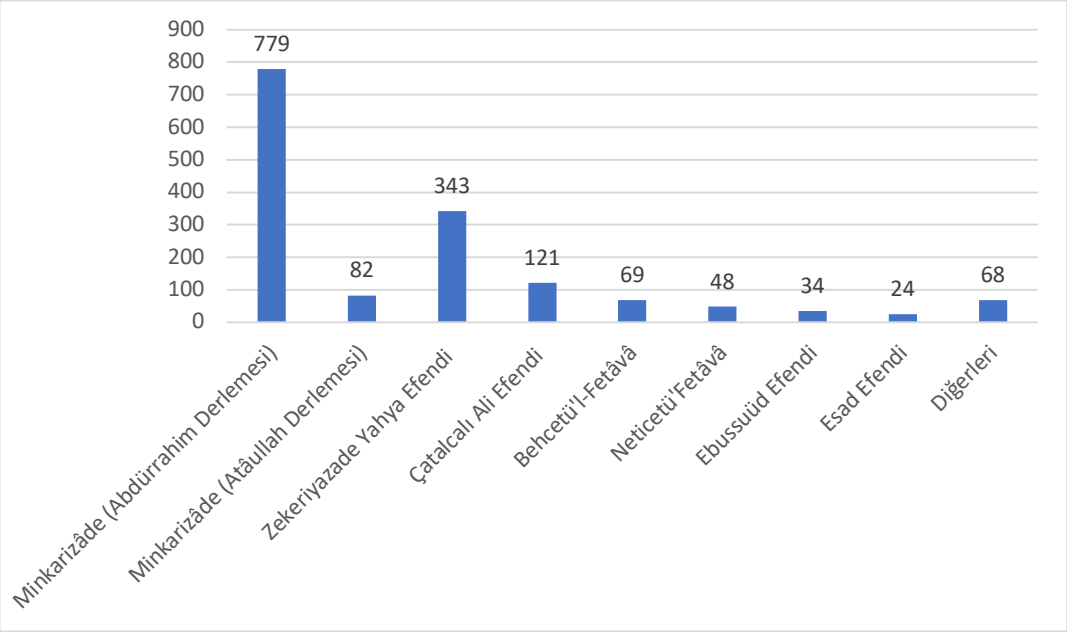
---

681 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 51.

682 Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, 2020, 224.

Bununla birlikte 2 fetvanın aidiyetine dair bilgi bulunmamaktadır.[683] *Şekil 42*'de Mehmed Arif Efendi'nin derlediği fetvalarda en fazla referansta bulunduğu yedi şeyhülislamın eserdeki fetva sayıları gösterilmiştir.

Meşrebzâde, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ve *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'e ayrı ayrı atıflarda bulunmaktadır.[684] Bununla birlikte, ikinci bölümde ele aldığımız *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'deki fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ait olduğu tespitinden hareketle *Fetâvâ-yı Abdürrahim* ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi atıfları birlikte değerlendirilmiştir. *Şekil 42*'de görüldüğü üzere 1568 fetvadan 861'i Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye aittir. Bu sayı eserde aidiyeti belirtilen fetvaların %55'ine tekabül etmektedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'den sonra icâreteyn fetvasına en fazla referansta bulunulan kişi %22 oranıyla Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'dir. Çatalcalı Ali Efendi'nin bu konudaki fetvalarının oranı ise %8'dir.



Şekil 42: Câmiu'l-İcâreteyn'de En Fazla Fetvası Bulunan Şeyhülislamlar.[685]

Câmiu'l-İcâreteyn isimli eserin tamamındaki icâreteyn fetvalarının %52'sinin Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının olması, onun vakıf hukuku fetvaları hakkındaki

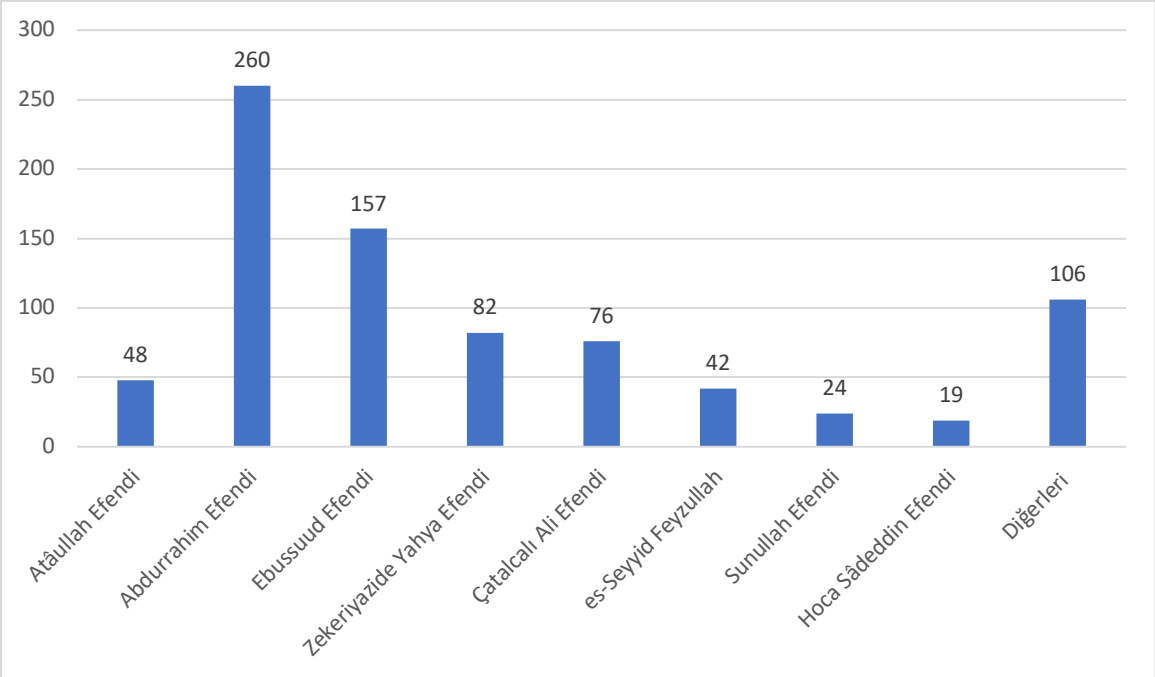
683 Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 1-30

684 Burada Meşrebzâde Mehmet Arif Efendi'nin *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de yer alan fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye aidiyetini bilip bilmediği sorusu gündeme getirilebilir. Bunun iki farklı açıklaması olabilir. Birincisi Mehmet Arif Efendi'nin fetvaları Abdürrahim Efendi zamanında verilen fetvalar olarak değerlendirmesidir. İkincisi, Mehmet Arif Efendi'nin *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de bulunan fetvaların Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye olan aidiyetini bilmesi bununla birlikte referansta bulunduğu derlemenin ismini kullanmasıdır.

685 Fetva sayıları bu eserden alınmıştır: Şeyhülislam Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, haz. Süleyman Kaya, Emine Toprak, Nilüfer Kaval Koss, Zehrâ Mercan (İstanbul: Klasik, 2019), 15.

içerik analizi sonucunda tasarruf çeşitleri içerisinde en fazla icâreteynle ilgili fetvalarının bulunması sonucuyla örtüşmektedir. *Câmiu'l-icâreteyn*'de yer alan oranlar, bu konuda en fazla fetvası olan şeyhülislamın Minkârîzâde Yahyâ Efendi olduğunu ortaya koymaktadır. Vakıf hukuku fetvalarına dair içerik analizinde de *Şekil 30*'da yer alan tasarruf çeşitleri başlığındaki konuların %43'ünün icâreteynle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu, Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvaları içerisinde icâreteynle ilgili fetvalarının daha fazla olduğunu vurgulamaktadır. Yahyâ Efendi'nin en fazla fetvasının yer aldığı ikinci konu mukataadır. *Şekil 30*'daki grafikte görüldüğü üzere tasarruf çeşitleri içerisinde en fazla meselenin yer aldığı ikinci konu olan mukataanın tasarruf çeşitleri içerisindeki oranı %19'a tekabül etmektedir.

Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukataa* isimli çalışmasında, 28 fetva mecmuasını kaynak olarak kullanmış ve şeyhülislamların mukataayla ilgili verdikleri fetva sayılarını tespit etmiştir.[686] Bu çalışmada mukataayla ilgili en fazla fetvası bulunan sekiz şeyhülislamın fetva sayılarından hareketle *Şekil 43*'te yer alan grafik oluşturulmuştur.



Şekil 43: Farklı Şeyhülislamlara Ait Mukataa Fetvalarının Oranları.

Yukarıdaki grafikte yer alan fetva sayılarına göre bu konuda en fazla fetvası tespit edilen şeyhülislam Minkârîzâde Yahyâ Efendi olmuştur. Abdürrahim ve Ataullah Efendi fetva sayılarını birlikte değerlendirdiğimizde mukataayla ilgili fetvaların %55'inin Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen mecmualarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mukataa hakkında

686 Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, 2020, 247.

Osmanlı vakıf hukukuna dair en fazla fetvası bulunan şeyhülislam Minkârîzâde Yahyâ Efendi'dir.

Süleyman Kaya'nın icâreteynle ilgili çalışmasında 126 defa *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 121 defa *Minkârîzâde*, 79 defa *Fetâvâ-yı Yahyâ (Zekeriyyâzâde)* ve 61 defa Çatalcalı Ali Efendi'nin isimleri geçmektedir. Dolayısıyla eserde Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye yapılan atıflar Süleyman Kaya'nın çalışmasında da Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının merkezi bir role sahip olduğunu göstermektedir.[687]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin icâreteyn ve mukataa fetvaları tasarruf çeşitleriyle ilgili fetvaların %62'sini oluşturmaktadır. Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığı süresince vakıflarla ilgili gündemini en fazla bu iki konu meşgul etmiştir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin en fazla fetva verdiği konunun vakıf, vakıf içerisinde ise icâreteyn ve mukataa olduğunu tespit ettikten sonra icâreteyn ve mukataa özelinde mesele bazlı fetvalarına bazı örnekler verebiliriz.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin icâreteyn fetvalarının Osmanlı hukukuna etkisine, dönemin diğer önemli şeyhülislam fetvalarıyla mukayeseli olarak, mütevellinin yakınlarına vakfı icâreteynle kiralamasıyla ilgili fetvaları özelinde bakabiliriz. Mütevellilerin yakınlarına vakfı icâreteynle kiralamasıyla ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Abdürrahim derlemesinde sekiz fetva bulunmaktadır. Bu fetvalardan üçü mütevellinin vakfı eşine, üçü annesine kiralayamamasıyla ilgilidir. İki fetvada ise mütevellinin vakfı kız kardeşine icâreteynle kiralayabileceği ifade edilmiştir.

Fetvaların nakillerinde mütevellilerin vakfı yakınlarına kiraya vermeleri konusundaki tasarrufları, vekilin lehine şehadet edemediği kişilere kıyas edilmiştir. Mütevelli lehine şehadetinin caiz olmadığı durumda anne, eş, oğul, kız gibi yakınlarına vakfı icâreteynle kiraya veremez. Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin vakfı oğluna icâreteynle kiralayabileceği yönünde fetva verse de onun bu fetvası daha sonra kabul görmemiştir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin anne ve eş gibi yakınlarına vakfı kiralayamayacağı yönünde fetva vermiştir. Çatalcalı Ali Efendi de hocası Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu konudaki görüşüne uygun olarak mütevellinin oğluna vakfı kiralamasının caiz olmadığını söylemiştir. Kişinin kız kardeşi lehine şahitliği caiz olduğundan Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin vakfı kız kardeşine icâreteynle kiralayabileceği yönünde fetva vermiştir.[688]

---

687 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*.

688 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 105-106.

İcâreteynle ilgili en fazla fetva Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin mecmuasında bulunduğundan, bu uygulamaya dair en fazla mesele de onun fetvalarında yer almaktadır. Osmanlı hukukunda icâreteyn isimli eserinde Süleyman Kaya, icâreteynde ecr-i mislin düşmesine yönelik tespit edebildiği iki fetvanın olduğunu, bunların da Abdürrahim Efendi derlemesinde bulunduğunu ifade etmiştir.[689]

Durmuş, mukataayla ilgili mahlul kalan arsanın yeninden kiraya verilmesi konusunda toplamda 13 fetva tespit etmiştir. Bunlardan biri Zekeriyazâde Yahyâ Efendi'ye geri kalan 12'si ise Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye aittir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarından 10 tanesi Abdürrahim derlemesinde bir tanesi Ataullah derlemesinde bulunmaktadır. Durmuş Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim Efendi derlemesini, Abdürrahim Efendi'nin fetvaları olarak değerlendirmiş ve 11 fetvayı ona atfetmiştir. Dolayısıyla, mukataa içerisinde de mahlul kalan arsanın yeninden kiraya verilmesi konusunda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarının temel bir referans kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Mesela Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin birçok fetvasında mutasarrıf çocukları olmadan vefat etse ve boş arsa mahlul olsa mütevelli dilediği kimseye kiralayabilir. Veresenin veya alacaklıların "mukataalı arsa mülk hükmünde olup vereseye intikal eder" diyerek yaptıkları itirazlar geçerli olmaz.[690]

Mukataayla ilgili Durmuş'un hazırladığı tabloya göre[691], kiracının vakıf arsada izinsiz bina ihdas etmesiyle ilgili toplamda 14 fetva bulunmaktadır. Bunlardan yedi tanesi Abdürrahim derlemesinde üç tanesi Ataullah derlemesinde bulunur. Yani 14 fetvanın 10 tanesi Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ait mecmualarda bulunmaktadır. Diğer üç fetva Ebussuûd bir fetva ise Feyzullah Efendi'ye aittir. Vakıf binada izinsiz tasarrufla ilgili olarak da dokuz fetvadan sekizi Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye, biri Ebussuûd'a aittir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde gündemini en fazla meşgul eden meselenin vakıf hukuku, vakıf hukuku içerisinde de en fazla icâreteyn daha sonra mukataaya dair fetvaları olduğunu tespit ettikten sonra, onun icâreteyn ve mukataayla ilgili mesele bazlı bazı fetvalarına yer verildi. Son olarak Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin neden Osmanlı hukukunda fetva mecmualarında en fazla icâreteyn ve mukataa fetvası bulunan

689 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 123.

690 Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, 2020, 137-139.

691 Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, 2020, 239.

şeyhülislam olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Böylece, Yahyâ Efendi'nin mecmualarında icâreteyn ve mukataa konularının öne çıkma nedenlerine dair bazı tahminlerde bulunulacaktır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin neden Osmanlı hukukunda en fazla icâreteyn ve mukataa fetvasına sahip olan şeyhülislam olduğu araştırıldığında 17. yüzyılın ikinci yarısının belirleyici olaylarından biri olan 1660 İstanbul Büyük Yangını karşımıza çıkar.[692] Vakıflar bu büyük afetten en çok etkilenen kurumlar arasındadır. Yangından hemen sonra, 9 Rebîülâhir 1073 (21 Kasım 1662) tarihinde şeyhülislamlık makamında Minkârîzâde Yahyâ Efendi bulunmaktadır. Yangın sonrasında, özellikle vakıflarla ilgili bir dizi yeni sorun ortaya çıkmış, bu sorunlar ve bunlara üretilen çözümler dönemin şeyhülislamı Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye fetva olarak sorulmuştur. Bu tarihî bağlam, Yahyâ Efendi'nin icâreteyn ve mukataa üzerine verdiği fetvaların yoğunluğunu daha iyi anlamamızı sağlar. Yangının yol açtığı maddi ve hukuki zorluklar, vakıf hukukunun ve özellikle icâreteyn ve mukataa konularının daha fazla gündeme gelmesine yol açmıştır. Büyük bir afetten sonra ortaya çıkan sorunlar arasında vakıfların meselelerinin geniş şekilde yer alması ve bunlara çözüm üretme çabaları vakıf ve fetva kurumlarının Osmanlı toplumu ve hukuk sistemi üzerindeki etkisini ortaya koyar.

Söz konusu afeti biraz daha yakından inceleyecek olursak, 1660 yılı temmuz ayında meydana gelen ve literatüre *harîk-i kebîr, ihrâk-ı kebîr, harîk-i ekber, harîk-i gâlib, ihrâk-ı azîm* şeklinde geçen yangın, İstanbul'un tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yangın sonucunda şehrin üçte ikisi küle dönmüş ve şehirde büyük bir tahribat oluşmuştur. İstanbul, dönemin yerleşim ve yapılaşma koşulları nedeniyle yangın afetlerine sıkça maruz kalmıştır. Dar sokaklar, yoğun yapılaşma, genel olarak ahşap yapıların hâkim olduğu bir mimari, rüzgârın etkisi ve yangın söndürme tekniklerinin yetersizliği, yangınların ortaya çıkmasını artıran faktörler arasında bulunmaktadır. 1660 yılındaki yangının yayılma hızı ve etkisinin büyüklüğü, bir takım olumsuz şartların bir araya gelmesi sonucu artış göstermiştir. Bu faktörler arasında,1660 yılı bahar ve yaz dönemlerinin, o tarihe kadarki 900 yılın en kurak dönemleri olması bulunmaktadır. Bu durum, yangının başlaması ve yayılması için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Yangın sırasında hüküm süren güçlü rüzgarlar ve keresteci dükkanlarından kaynaklanan alevler, yangının şehrin surları içerisinde yayılmasını hızlandırmıştır. Ayrıca, yanan evlerden fırlayan ve civar binalara çarpan çiviler, beraberlerinde taşıdıkları ısı ve kıvılcımlarla yangının hızla büyümesine yol açmıştır. Bu şartların sonucunda, yaklaşık elli saat

692 Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017).

süren ve etkilediği alanları tamamen kül eden yangın, İstanbul'un tarihinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Eremya Çelebi'nin ifadelerine göre, yangın bölgesindeki tüm evler, konaklar, bahçeler, köşkler, cami ve mescitler, ayazmalar, dükkanlar ve büyük çarşı, içindeki iki bedesten ve Validehanı'ndan başka tüm hanlar ve içindeki eşyalar kül olmuştur. Bu olay, dönemin İstanbul'unun büyük bir bölümünü yakıp kül etmiştir.[693]

Yangın sonrasında, bir dizi hukuki problem ile karşı karşıya kalınmıştır. En önemli ve yaygın problem alanlarından biri vakıflarla ilgili olanlardır. Hasar gören veya tamamen yıkılan yerlerin yeniden inşa süreci, bir dizi zorluğu beraberinde getirmiş ve bu süreç, birçok vakfı yok olma tehlikesiyle yüz yüze bırakmıştır. Böylesi büyük bir yangının ekonomiye verdiği zararla birlikte vakıfların yeniden inşasında finansman bulmak eskisinden çok daha zorlu bir meseleye dönüşmüştür. İcâreteyn ve mukataa, vakıfların yeniden inşa sürecinde karşılaştıkları finansman zorluklarının aşılmasında en yaygın olarak kullanılan çözümler olarak öne çıkmıştır. Bu bulgular, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin yoğun fetva verdiği bu konuların büyük oranda, şeyhülislamlığı dönemine denk gelen ve İstanbul'da büyük hasara yol açan yangınla ilgili olduğunu göstermektedir. Yahyâ Efendi'nin bu konular üzerindeki fetvaları, yangının hukuk uygulamaları üzerindeki etkisini göstermekte ve o dönemde Osmanlı toplumunda yaşanan zorluklara ve hukuki karmaşaya ayna olmaktadır.

IV. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Ecr-i Misil Özelinde Vakıf Hukuku Meseleleriyle İlgili Görüşleri

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının içerik analizine dair değerlendirmeler başlığında açıklandığı üzere, onun vakıf hukuku fetvaları daha çok vakfın finansman problemlerinin çözümüne yöneliktir. Bu çözümlerin başında 17. yüzyılda ortaya çıkan icâreteyn uygulaması gelmektedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin icâreteyn hakkında birçok fetvası bulunmaktadır. Bu başlıkta Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının yoğunlaştığı icâreteyn konusuna dair fetvalar, kendisinden önceki ve sonraki şeyhülislam fetva mecmualarına ve dönemin fıkıh kaynaklarına referanslarda bulunularak mesele bazlı incelenmekte ve diğer şeyhülislam fetvalarıyla mukayese edilmektedir. Böylece Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları merkeze alınarak icâreteynle ilgili hukuki süreklilik ve hukuki değişim takip edilecektir. İcâreteynle ilgili tüm meseleleri bu başlıkta incelemek, bu çalışmanın amacı ve kapsamını aşacağından, icâreteynin en önemli konularından olan ecr-i

693 Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri*, 2, 3, 26, 36.

misil konusu örneklem olarak ele alınacaktır. Nitekim ecr-i misil, vakıf hukuku ve icâreteyn uygulamasıyla ilgili olarak hem şeyhülislam fetvalarında hem de dönemin fıkıh kitaplarında sıklıkla ele alınan ve tartışılan ana konulardan biridir.

Ecr-i misil ifadesi, kira sözleşmelerinde rayiç bedeli ifade eder. Ecr-i mislin hangi durumlarda gerektiği konusu, kimlerden ecr-i misil talep edileceği ve kimlerden edilemeyeceğinin tespitinde kritik bir yere sahiptir. Vakıf mülklerin kiralanmasında, vakfın zarar görmemesi adına kira bedelinin ecr-i misilden düşük olmaması gerekmektedir.[694] Kira bedelinin ecr-i misilden az olması veya olmaması durumunun hukuki sonuçları bakımından, ecr-i mislin nasıl belirleneceği sürekli olarak gündeme gelmiştir.

A. Ecr-i Mislin Tespiti

Osmanlı şeyhülislamları, ecr-i mislin, konu hakkında derin bilgisi olan tarafsız kişilerin bildirmesi ile tespit edileceği yönünde fetva vermişlerdir. Ebussuûd Efendi[695], Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi[696], Minkârîzâde Yahyâ Efendi ve Çatalcalı Ali Efendi'nin[697] bu yönde fetvaları bulunmaktadır. Örneğin, Minkârîzâde Yahyâ Efendi, "Ecr-i misil ne ile malûm olur?" sorusuna iki şekilde cevap vermiştir. Birincisi, "Bî-garaz ehl-i vukûf olan kimesnelerin ihbârlarıyla." ve ikincisi, "Ehl-i vukûf ihbârlarıyla." şeklindedir.[698] Benzer şekilde, İbn Nüceym ecr-i mislin tespitinde *ehl-i basar ve'l-emane* olarak ifade ettiği ehl-i vukufa başvurulacağını belirtmiştir.[699] Eğer gerçekten doğruyu söyleyecek ehl-i vukuf bulunamazsa, ecr-i misil, kiralanan yer tahliye edildikten sonra başkasına ne kadar bedelle günlük kiralanabiliyorsa o miktar ecr-i misil olarak kabul edilir. Bu konuda Ebussuûd Efendi'nin şu şekilde bir fetvası bulunmaktadır: "Hak söyler bî-garaz kimesne bulunmaz ise ecr-i misil tayinine tarik-i şer'i budur ki dükkân tahliye olunduktan sonra bir yıla değin ücret-i muaccele söz günde ne miktar akçeye kabul eder kimesne var ise ecr-i misli ol miktardır"[700]

---

694 Muhammed b Ferâmurz Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Gureri'l-Ahkâm* (Dâru ihyâi'l-kutubi'l-Arabiyye, ts.), 2/139.

695 Sağır Mehmed Efendi (der.) Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1070), 242b.

696 Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 34,190.

697 Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, II, 139.

698 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/137.

699 Zeynüddin b. İbrahim İbn Nüceym, *Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, 1999), 228.

700 Boyabâdî, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehid Ali Paşa, 1070), 242b.

Bîgaraz ehl-i vukufa müracaatın yer aldığı fetvalara bakıldığında ecr-i mislin yanı sıra herhangi bir şeyin değerinin belirlenmesinde "bîgaraz ehl-i vukuf" olan kimselere müracaatın bir sabite olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim *Mecelle*'de ecr-i misil, "bi-garaz ehl-i vukufun takdir ettikleri ücrettir."[701] şeklinde tanımlanmıştır. Ecr-i misilde olduğu gibi, semen-i misl[702], noksan-i kıymet[703], noksan-i semen[704] ve tapu-yı mislin[705] nasıl bilineceğine dair 16. ve 18. yüzyıllar arasında görev yapan şeyhülislamlara sorulan fetvalarda da bi-garaz ehl-i vukufa başvurulacağı ifade edilmiştir.

B. Ecr-i Misli Gerektiren Durumlar

Genel kural olarak, vakıftan menfaat sağlayan kişi, mütevelliye ecr-i misl ödemekle yükümlüdür.[706] Bedreddin Simâvi'nin (ö.823/1420) *Câmiu'l-Fusûleyn* isimli eserinde ifade ettiğine göre, mütevellinin ücretsiz bir şekilde vakıf yerde birini iskân ettirmesi durumunda zayıf bir görüşe göre iskân edilen kişinin herhangi bir ücret ödemesi gerekmez. Ancak mütaahhirin ulemânın kahir ekseriyeti, galle veya süknâ vakfı olması fark etmeksizin, vakıfta iskân edilen kişinin ecr-i misil ödemesi gerektiği görüşündedir. Ecr-i mislin gerekmesinin sebebi vakfı zarara uğramaktan kurtarmaktır ve fetva da bu yöndedir.[707] *Dürerü'l Hükkâm* ve *Mecmeu'd-Damânât* isimli eserlerde de benzer ifadelerle karşılaşmak mümkündür.[708] Bu konuda şeyhülislam fetvaları da bulunmaktadır. Örneğin, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bir fetvasında icâreteynle bir dükkâna mutasarrıf olan bir kişi başka diyara gider. Sonrasında başka biri, onun yerini fuzûlen zapt eder ve dükkânı bir süre kullanır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin vakfı fuzûlen zapt eden kişiden ecr-i misil alıp alamayacağı sorusuna, olumlu yanıt

---

701 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, Md. 414.

702 "Bir menzilin semen-i misli bilinmek lazım oldukda ne ile ma'lûm olur? el-Cevâb: Bî-garaz ehl-i vukûfun ihbarları ile." Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/15.

703 "Bu surette ol cariyenin noksan-i kıymeti ne ile malum olur? el-Cevâb: Bi-garaz ehl-i vukufun ihbariyle." Yenişehirli Abdullah, *Behcetü'l-Fetâvâ*, ed. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik, 2011), 145.

704 "Bu surette noksan-i semen ne ile malum olur? el-Cevâb: Bi-garaz ehl-i vukufun ihbarlarıyla." Abdullah, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 284.

705 "Tapu-yu misl ne ile malûm olur? el-Cevâb: Bî-garaz ehl-i vukûfun ittifâkıyla." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 2/530.

706 İbn Nüceym, *Eşbâh ve'n-nezâir*, 228.

707 İbn Kadı Simavne Mahmud b. İsrail, *Câmiu'l-fusûleyn*, ts., 1/108.
لمتولي لو أسكن رجلاً دار الوقف بلا أجر قيل لا شيء على الساكن وعامة المتأخرين على أن عليه أجر المثل سواء أعدت الدار للغلة أو لا صيانة للوقف عن الظلمة وقطعاً للأطماع الفاسدة وبه يفتى وكذا لو سكن دار الوقف بلا إذن الواقف والقيم يلزمه أجر المثل بالغاً ما بلغ.

708 Molla Ḫüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-ʿArabiyye), 2/139; Ebû Muhammed Ğânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecmeʿu'd-Damânât* (Dâru'l-kütübi'l-islâmî), 1/327.

verir.[709] Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'ye ait bir fetvada, mutasarrıf tasarrufunda olan yere başkasını iskân eder ve başka diyara gider, vakfa müeccele ödenmez ve mutasarrıf bilâ-veled fevt olur. Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi bu durumda mütevellinin, mutasarrıfın iskân ettiği vakıftan menfaat sağlayan kişiden ecr-i misil alabileceğine fetva vermiştir.[710] *Netîcetü'l-Fetâvâ*'da yer alan bir fetvada da mütevellinin vakfı tegallüben zabt eden kişiden ecr-i misil alınabileceği ifade edilmiştir.[711]

Mutasarrıf tasarrufunda olan yeri fuzûlen zapt eden kişiden ecr-i misil talep edemez. Bu konuda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye sorulan bir fetva şu şekildedir: "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf mumhânesini Amr fuzûlen zabt ve bir sene tasarruf eylese Zeyd ol mumhâneyi aldıkda tasarruf ettiği senede Amr'dan ecr-i misl almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz."[712] Öte yandan vakıf yeri gasp edip oradan menfaat sağlayan kişiden ecr-i misil alınır. Ecr-i misli almaya yalnızca mütevelli ehildir. Mutasarrıfın ise tasarrufunda olan yeri fuzûlen veya tegallüben zapt eden kişiden ecr-i misil almaya hakkı yoktur. Bu durum Hanefi doktrininde menfaatin mal kabul edilmemesiyle ilgilidir. Kural olarak menfaat, mal kabul edilmediği için tazmin edilemez; ancak vakıflar, yetim malları ve gelir elde etmek üzere elde bulundurulan mallar bu kuraldan istisna tutulmuştur.[713] Bu sebeple mütevelli vakıf yerden her ne şekilde olursa olsun menfaat sağlayan kişiden tazmin etme hakkına sahipken mutasarrıfın böyle bir hakkı bulunmaz.

---

709 "Zeyd âhar diyâra gidip icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkânını Amr fuzûlen zabt edip bir müddet içinde sâkin olsa hâlen mütevellî-i vakf Amr'dan vakıf için ecr-i misl almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olur." Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, s. 173; Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/561.

710 "Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu bir vakıf dükkanda Amr'ı iskân edip kendi âhar vilayete gidip birkaç sene anda meksetmekle cânib-i vakfa icâre-i müeccelesi vâsıl olmasa hâlen Zeyd bilâ-veled vefat etmekle mütevelli-i vakıf dükkan-i mezbûru vakıf için zabtettikde ol senelerde Zeyd zimmetinde kalan ücreti mücerred "Ol dükkanda sâkin oldun" deyu Amr'dan taleb ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Ecr-i misli olur." Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1087, 276b; Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 173.

711 Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 220; Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 174.

712 *Fetâvâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, 953), 217b Minkârîzâde Yahya Efendi'nin fetvalarını içeren Fetâvâ-yı Abdürrahim derlemesinin taş baskısında bu fetvanın cevabı yanlış yazılmıştır. Cevap, "olmaz", olması gerekirken taş baskıda "olur" yazmıştır. Minkârîzâde Yahyâ Ef., Fetâvâ-yı Abdürrahim,1/521. Carullah 953 numaralı nüshada ise söz konusu fetvanın cevabı doğru yazılmıştır. Taş baskıdaki bu hata, fetvaları kullanırken sadece taş baskıyla yetinmemenin önemini göstermektedir.

713 İbn Nüceym, *Eşbâh ve'n-nezâir*, 243; Ebû Muhammed Ğânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecmeʿu'd-Damânât*, 1/130; Molla Ḫüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm*, 2/228; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr fî Şerh-i Tenvîri'l-Ebsâr*, 6/6, 187. İbn Nüceym'in Eşbah ve'n-nezâir isimli eserinde konuyla ilgili ifadeler şu şekildedir:
منافع الغصب لا تضمن الا في ثلاث: مال اليتيم، ومال الوقف، والمعد للاستغلال منافع المعد للاستغلال مضمونة الا إذا سكن بتأويل ملك او عقد كبيت سكنه أحد الشريكين في الملك اما الوقف إذا سكنه أحدهما بالغلبة بدون اذن الاخر، سواء كان موقوفا للسكنى او للاستغلال فانه يجب الاجر، ويستثنى من مال اليتيم مسالة: سكنت امه مع زوجها في داره بلا اجر ليس لهما ذلك ولا اجر عليهما

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye sorulan bir fetvada, mutasarrıfın vefat ettiği ve vakfın tasarruf hakkının oğluna ve kızına geçtiği bir durum ele alınmaktadır. Mutasarrıfın kızı, başka bir bölgede bulunurken oğlu, hakkını bir başkasına ferâğ etmiştir. Bu kişi, kızın hissesinde otuz sene fuzûlen tasarruf ettikten sonra, mutasarrıfın kızı geri dönmüştür. Mutasarrıfın kızının, o şahsın tasarruf ettiği senelerin ecr-i mislini alıp alamayacağına dair soruya Minkârîzâde Yahyâ Efendi "Olmaz" şeklinde cevap vermiştir.[714] Şeyhülislam Esad Efendi[715], Çatalcalı Ali Efendi[716] ve Hoca Sadeddinzâde Mehmed Efendi'nin[717] bu yönde fetvaları bulunmaktadır.

Vakıf yerin yangın gibi bir afet sonucunda tamamen işlevsiz hale gelmesi durumunda, sadece arsadan ecr-i misil alınabilir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye yöneltilen bir fetva örneğinde, mutasarrıfın icâreteynle tasarruf ettiği yapı yanmış, ancak mutasarrıf arsanın ecr-i mislini ödeyerek arsada tasarruf etmeye devam etmiştir. Şeyhülislama, mütevellinin mutasarrıftan "Kable'l-harîk binâ ile alınan ücreti ver" talebinde bulunup bulunamayacağı sorulduğunda, Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin yangın öncesinde olduğu gibi binayla birlikte aldığı ecr-i misli alamayacağı yönünde fetva vermiştir.[718] Mutasarrıf, bina yanıp kullanılmaz hale geldikten sonra, tasarruf ettiği yerden elini çekmeyip boş arsada tasarruf etmeye devam ederse, mutasarrıfın arsanın ecr-i mislini ödemeye devam etmesi gerekmektedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu konudaki fetvası şu şekildedir:

> Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf menzili harîkde muhterik olup arsa-ı sırfa kaldıkda Zeyd arsasını tasarruf edip kasr-ı yed etmemekle mütevellîsi Amr

---

714 "Zeyd fevt olup tasarrufunda olan icâre-i mu'accele ve müecceleli vakıf dükkânı kızı Hind ile oğlu Amr'a intikâl edip Hind âhar diyârda bulunmakla Amr Hind'in ol dükkândan hissesini izn-i mütevellîyle Beşir'e ferâğ ettikde Beşir Hind'in hissesini dahi fuzûlen otuz sene zabt ve tasarruf eylese hâlen Hind gelip dükkândan hissesini alıp zabt ettikde tasarruf ettiği seneler için Beşir'den ecr-i misl almağa kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Fetâvâ-yı Abdürrahim, 1/521. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu konudaki diğer fetvaları için bk. Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/521-522.

715 "Hind'in icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf dükkânını "Vefat etti" deyu mütevellisi Zeyd Amr'a verip sonra Hind gelip dükkânı aldıkda Amr'ın tasarrufu için ücret almağa kâdire olur mu? el-Cevab: Olmaz." Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 176.

716 "Zeyd birkaç vakıf dükkana icâreteyn ile mutasarrıf iken fevt olup oğulları Amr ve Bekir ve Beşir'i terk ettikde Amr ol dükkanları Bekir ve Beşir izinlerinsiz birkaç sene ücret-i malume ile Halid'e îcâr ve teslim ve ecr-i müsemmâyı Halid'den ahz u istihlâk edip sinîn-i mezbûrede dükkanların ücret-i müeccelelerin mütevelliye eda eylese Bekir ve Beşir Amr'a "Ol dükkanlar Zeyd'den cümlemize intikal-i âdiyle intikal etmişdi öyle olunca Halid'den aldığın ücretten hissemizi dâmin ol" deyu cebre kâdir olurlar mı? el-Cevab: Olmazlar." Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 206.

717 "Zeyd medyûnu Amr zimmetinde olan deynini taleb ettikde Amr icâreteyn ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı deyni mukabelesinde bi-tarîki'r-rehn bilâ-izni'l- mütevelli Zeyd'e tefvîz ve teslim edip Zeyd dükkana mutasarrıf olsa ba'dehu Amr deyn-i mezbûru eda edip dükkânı Zeyd'den aldıkda dükkânı tasarruf ettiği zaman için Zeyd'den kira taleb edip ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 175.

718 "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzili harîkde muhterik olup arsa-ı sırfa kaldıkda Zeyd arsasında kasr-ı yed etmeyip tasarruf etmekle arsanın ecr-i mislini mütevellîye verirken mütevellî ona kanaat etmeyip "Kable'l-harîk binâ ile alınan ücreti ver" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/517.

> Zeyd'den ol arsanın ecr-i mislini taleb eyledikde Zeyd "Binâ etmedikce vermem" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[719]

Meşrabzâde'nin söz konusu fetvaya yazdığı nakilde İbn Nüceym, ücretin gerekmesinin sebebinin menfaat olduğunu belirtmektedir.[720] İlgili fetvada da mutasarrıf kasr-ı yed etmediği için vakıf yerdeki menfaati devam etmekte ve bu sebeple kendisinden ecr-i misil talep edilmektedir.

Ecr-i mislin gerekmesiyle ilgili başka bir örnek, mutasarrıfın işini icra edemediği günlerde kira ödemek istememesiyle ilgilidir. İcâreteyn akdinde kiralanan vakıf yeri, kiracı kiralama amacına uygun bir şekilde kullansın ya da kullanmasın, tasarruf ettiği yerin ecr-i mislini ödemekle yükümlüdür. Çatalcalı Ali Efendi'nin bir fetvasında, mütevelli vakıf dükkânı icâreteyn usulüyle kiralamıştır. Mutasarrıf birkaç gün dükkânı kapatarak işini icra edemediğini beyan edip, bu günlerin ücretini ödemek istemez. Çatalcalı Ali Efendi ise, söz konusu kişinin bu günlerin ücretini de ödemesi gerektiğini ifade eden bir fetva verir.[721]

Konuyla ilgili Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin mecmuasında yer alan bir fetvada, bir zimmi vakıf meyhaneyi icâreteynle kiralamıştır. Daha sonra, padişahın içkinin teati ve istimalini yasaklayan emri sadır olmuş ve mutasarrıf meyhaneyi işletememiştir. Sonuç olarak mutasarrıf meyhanede kiralama amacına uygun tasarruf edememiş ve meyhane muattal kalmıştır. Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi, kiracının mekânı aktif kullanıp kullanmamasına bakılmaksızın, tasarruf ettiği günler için ücret alınması gerektiği yönünde bir fetva vermiştir.[722] Ancak bu durum, vakfın icâreteynle kiralanması ve mutasarrıfın vakıftan kasr-ı yed etmemesi durumunda geçelidir.

---

719 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/521.

720 Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 180; İbn Nüceym, *Eşbâh ve'n-nezâir*, 228.

721 "Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânı Amr'a günde şu kadar akçe ücret ile îcâr ve teslim edip Amr dahi bir müddet zabteylese hâlen mütevelli ücret-i merkûmeyi Amr'dan taleb ettikde Amr mücerred müddet-i mezbûrede birkaç gün kesâd olup dükkânı kapayıp sanatını işlememekle "Ol günlerin ücretini vermem" demeğe kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz." Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/123; Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 181.

722 "Zeyd-i zimmî bir vakıf meyhaneyi mütevellisinden icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf iken taraf-i saltanat-i seniyeden hamrın teâtî ve isti'mâli memnu' olmakla ol meyhane işlemeyip kapanıp gayrı tarîkle intifa' mümkün olmamakla birkaç zaman hâlî ve muattal kalmış olsa hâlen Zeyd mütevelli-i vakfa işlediği müddetin ücretini verip fesh-i akd-i icâre etmek istedikde mütevelli razı olmayıp "İşler işlemez sana günde şu kadar akçe ile îcâr ettim" deyip ol hâlî ve muattal yattığı müddet için dahi Zeyd'den ücret-i mezbûreyi almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Zeyd'in tasarrufunda olunca olur." Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 268b.

Eğer belirli bir süreyle yapılan sahih kira akitleri söz konusuysa, mütevelli muattal kalan günlerin kira bedelini mutasarrıftan talep edemez. Bu konuda *Fetâvâ-yı Ali Efendi*[723] ve *Netîcetü'l-Fetâvâ'da*[724] benzer fetvalar bulunmaktadır. Ayrıca, mütevelli vakıftan kasr-ı yed eden kişiden de ücret talep edemez. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye yöneltilen bir fetva örneğinde, bir kişi icâreteynle mutasarrıf olduğu han odasından başka bir yere gitmesi sebebiyle kasr-ı yed etmiş ve odayı mütevelliye teslim etmiştir. Mütevelli, odayı teslim almış, ancak beş yıl boyunca kiracı bulamamış ve vakıf bu süre zarfında muattal kalmıştır. Fetvada, mütevellinin bu süre zarfında kira bedelini kasr-ı yed eden mutasarrıftan talep edip edemeyeceği sorulmuştur. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin böyle bir talepte bulunma hakkının olmadığı yönünde fetva vermiştir.[725]

İcâreteynli vakıfta mutasarrıf olan kişilerin, tasarruflarında olan yerleri başkasına kiralamaları durumu da söz konusu olabilmektedir. Bu durumda mütevellinin muhatabı mutasarrıf olur, alt kiracı olmaz. Dolayısıyla mütevelli kira bedelini alt kiracıdan değil, mutasarrıftan talep edebilir. Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin bu konudaki fetvası şu şekildedir:

> Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf dükkânı Amr'a müddet-i malume îcâr edip kendi âhar diyara gittikden sonra ol dükkânın müeccelesini mütevelli Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[726]

C. Vakıf Yerin Ecr-i Misilden Düşük Bedelle Kiralanması

Hanefi fıkıh doktrinine göre, kira ücreti, rayiç bedelden insanların aldanmayı kabul edecekleri bir miktarda (noksan-i yesîr) noksan olduğunda, söz konusu kira akdinin sahih olacağı, insanların aldanmayı kabul etmeyecekleri bir miktarda olduğunda ise (noksan-i fâhiş) akdin fasit olacağı kabul edilir.[727] *Behcetü'l-Fetâvâ*'daki bir fetvada icâre akdinde gabn-i fâhiş

---

723 "Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı Amr'a bir sene tamamına dek şu kadar akçeye îcâr ve teslim ettikten sonra esna-i senede hamam tamire muhtaç olmakla tamir olunup birkaç gün muattal kalsa ecr-i müsemmâdan ol güne isabet eden mikdarı Zeyd Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz." Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/123.

724 "Zeyd bir karyede vaki vakıf hamamı bir sene tamamına dek şu kadar akçeye mütevellisinden istîcâr ve kabz ve bir ay zabt ve tasarruf ettikten sonra ahali-i karye bi'l-külliye perişan olup asla kimse kalmamakla hamam muattal olup ol sene murûr eylese hâlen Zeyd ecr-i müsemmâdan bir aya isabet eden mikdarı verir iken mütevelli kanaat etmeyip "Ecr-i müsemmâyı tamamen alırım" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 463.

725 "Zeyd bir vakıf hânın odalarında bir odaya icâre-i mu'accele ve müeccele ile mutasarrıf iken Zeyd âhar diyâra gider oldukda ol odayı vakfa bırakıp kasr-ı yed edip mütevellîsine teslîm eyledikde mütevellî dahi alıp zabt edip ve ba'dehu bir kimesneye îcâr edemeyip beş sene mu'attal kalsa hâlen mütevellî Zeyd'i ahz edip "Ol beş sene için şu kadar ücret ver" demeğe kâdir olur mu? *el-Cevâb*: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/516.

726 Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 177.

727 Merginani, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3, 145.; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısrî, *el-ʿİnâye fî Şerhi'l-Hidâye* (Dâru'l-Fikr, ts.), 10/8, 82; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym,

miktarının ne kadar olduğu sorulmuştur. Yenişehirli Abdullah Efendi bu soruya "onluk onikiye, onikilik ona icâr ve istîcâr olunmaktadır." şeklinde fetva vermiştir.[728] Bu durumda, icârede gabn-i fâhiş oranı %20 olarak kabul edilir ve mütevellilerin bu orandan daha az miktarda yaptıkları kira akitleri fasit sayılır.

Ecr-i misilden noksan-i fâhişle kiralanan akit fasit olduğundan, mütevellinin kira akdini iptal ederek başkasına kiralama hakkı bulunur. İcâre akdi için belirlenen genel kurallar, bu kapsamda değerlendirilen icâreteyn akdi için de söz konusudur.[729] Genel kural olarak vakfın ecr-i misilden daha az bir miktara kiralanması caiz değildir.[730]

Vakfın noksan-i fâhişle kiralanmasıyla ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye sorulan fetvada bir dükkân vakfının mütevellisi, dükkânı kiralamak için vekil tayin etmiştir. Mütevellinin vekil tayin ettiği kişi, dükkânı icâre-i müeccele-i misilden noksan-i fâhişle birine kiralamıştır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, bu durumda mütevellinin dükkânı noksan-i fâhişle kiralanan kiracıdan alıp başkasına kiralayabileceği yönünde fetva vermiştir.[731] Ayrıca, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin öğrencisi Çatalcalı Ali Efendi de noksan-i fâhişle yapılan kiralamada mütevellinin vakıf yeri ecr-i misille başkasına kiralayabileceğine fetva vermiştir.[732] 17. yüzyılın ilk yarısında şeyhülislam olan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin *Behcetü'l fetâvâ* isimli eserinde de bu yönde fetva bulunmaktadır.[733]

Ecr-i misilden noksan-i fâhişle yapılan kira akdinde mütevellinin vakfı başkasına kiralayabileceğine dair fetvalar bulunsa da mütevellinin öncelikle hali hazırdaki mutasarrıftan kira ücretini ecr-i misle tamamlamasını istemesi gerekir. İbn Nüceym, ecr-i misilde artış

---

el-Bahrü'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Minhatü'l-Hâlik ve Tekmiletü't-Tûrî (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, ty.), 5, 258 Konuyla ilgili İnâye'deki ifadeler şu şekildedir:
قال (والوكيل بالشراء يجوز عقده الخ) الوكيل بالشراء يجوز له ان يشتري بمثل القيمة والغبن اليسير دون الفاحش، لان التهمة فيه متحققة فلعله اشتراه لنفسه، فاذا لم يوافقه او قد وجده خاسرا الحقه بغيره على ما مر، حتى لو كان وكيلا بشراء شيء بعينه.

728 Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 198; Abdullah, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 469.

729 Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 116.

730 İlaveten İbn Nüceym, insanlar daha fazla bedelle vakfı kiralamaya yanaşmıyorlarsa vakfın ecr-i misilden noksan-i yesir bir bedelle kiralanabileceğini ifade etmektedir. İbn Nüceym, *Eşbâh ve'n-Nezâir*, 163.

731 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/552.

732 "Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili Amr'a ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile îcâr ve teslim eylese, Zeyd menzil-i mezbûru Amr'dan alıp ecr-i misliyle âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur. Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hamamı müddet-i ma'lûme tamamına dek ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile Amr'a îcâr ve teslim ettikten sonra müddet-i icâre tamam olmadan Zeyd'in yerine Bekir mütevelli olsa, Bekir hamamı Amr'dan alıp ecr-i misliyle âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/127.

733 "Zeyd mütevellisi olduğu vakıf hanı ecr-i mislinden noksan-i fâhiş ile Aınr'a bir sene tamamına dek icar eylese Zeyd icâreyi kable tamami'l-müdde feshedip hanı ecr-i misliyle ahara icara kadir olur mu? el-Cevâb: Olur." Abdullah, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 469; Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 198.

meydana geldiğinde mütevellinin mutasarrıfa ecr-i misli ödemesi konusunda teklifte bulunacağını, mutasarrıf kabul ederse öncelik hakkının onda olduğunu kabul etmezse mütevellinin başkasına kiralayabileceğini ifade etmektedir.[734] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarında ise öncelikle mutasarrıfa, ödediği kira miktarını rayiç bedele tamamlamasının teklif edilmesi, eğer mutasarrıf bunu kabul etmezse vakfın başkasına ecr-i misille kiralanabileceği ifade edilmiştir.[735] Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi[736] ve Çatalcalı Ali Efendi'nin[737] de bu yönde fetvaları bulunmaktadır.

Mütevelli noksan-i fâhişi tekmile razı olan mutasarrıfı vakıftan çıkaramaz, çıkarsa bile mutasarrıf ecr-i misli tekmil ederek vakıfta tasarruf etme hakkına sahiptir. Konuyla ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye sorulan bir fetvada mütevelli vakıf dükkânı noksan-i fâhişle kiralamıştır. Vakfa atanan yeni mütevelli, mutasarrıf ecr-i misli tekmil etmeye razı olduğu halde dükkânı başkasına kiralar. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mutasarrıfın ecr-i misli tekmil ederek dükkânda tasarruf edebileceği yönünde fetva verir.[738] Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin de

---

734 İbn Nüceym, Eşbah, 229. İlgili pasaj şu şekildedir:
ثم يؤجرها ممن زاد، فإن كانت دارا أو حانوتا عرضها على المستأجر، فإن قبلها فهو الأحق وكان عليه الزيادة من وقت قبولها لا من أول المدة، وإن أنكر زيادة أجر المثل وادعى أنها إضرار فلا بد من البرهان عليه، وإن لم يقبلها آجرها المتولي، وإن كانت أرضا؛ فإن كانت فارغة عن الزرع فكالدار، وإن مشغولة لم تصح إجارتها لغير صاحب الزرع، لكن تضم الزيادة من وقتها على المستأجر.

735 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf akârâtı şu kadar akçe ücret-i mu'accele ve senede şu kadar akçe ücret-i müeccele ile Amr'a îcâr ve teslîm edip lakin müeccele-i mezbûre müeccele-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olup mütevellîler dahi müsâmaha edip yirmi sene mikdârı be-her sene aldıkları ücret-i müeccele ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olsa hâlen mütevellî-i vakf Amr'a "Sinîn-i maziyenin ecr-i mislini tekmîl eyle ba'de'l-yevm ücret müeccel-i mislî olan şu kadar akçe ile kabul eyle ve illâ âhara veririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.

"Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf akârâtdan olan bir bâb kömür mahzeni mahlûl oldukda icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhişle Amr'a îcâr eylese hâlen mütevellî olan Bekir Amr'a "Ecr-i mislini tekmîl eyle ve illâ senden alıp âhara îcâr ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/523.

"Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf bostân yerini icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhiş ile Amr'a îcâr ve teslîm ettikten sonra Amr ol bostân yerinin müeccelesini on sene cânib-i vakfa noksân üzere vermiş olsa hâlen Zeyd Amr'a "Ol bostân yerinin ecr-i mislini tekmîl eyle ve illâ âhara veririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/523.

736 "Bir vakfın mütevellisi olan Zeyd vakfın bazı akârını Amr'a icâre-i muaccele ve müeccele ve ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ücret-i müeccele ile îcâr ve teslim eylese hâlen Zeyd Amr'a "Ecr-i mislini tekmîl eyle ve illâ âhara îcâr ederim." deyup Amr tekmîlden imtinâ' ettikde Zeyd Amr'a ol akârı Amr'dan alıp ecr-i misli ile âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur. Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 124a; Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 199; Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil hîn-i istîcârda ecr-i mislinden nâkıs olup sâir verdiği ecr-i misil ile kabul etmeyince mütevelli-i vakf menzil-i mezbûru Zeyd'den alıp âhara îcâra kâdir olur mu? 2011. Mesele: Zeyd'in icâre-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olduğu vakıf menzil hîn-i istîcârda ecr-i mislinden nâkıs olup sâir verdiği ecr-i misil ile kabul etmeyince mütevelli-i vakf menzil-i mezbûru Zeyd'den alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Noksân yesîr değil ise olur.el-Cevâb: Noksân yesîr değil ise olur." Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 129b.

737 "Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânı ücret-i muaccele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkısa ücret-i muaccele ve müeccele ile Amr'a îcâr ve teslim ettikten sonra Zeyd Amr'a "Ecr-i misliyle kabul eyle, ve illâ âhara îcâr ederim!" deyip Amr imtinâ' eylese, Zeyd dükkanı Amr'dan alıp ecr-i misliyle âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Çatalcalı Ali Efendi, 1/203.

738 "Zeyd mütevellîsi olduğu dükkânı Hind'e icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhişle îcâr edip mu'accel tesmîye olunan şu kadar akçeyi alıp ba'dehu Zeyd'in yerine Amr mütevellî oldukda Hind ol dükkânın ecr-i mislini

mütevellinin noksan-i fâhişi tekmil eden mutasarrıfı vakıftan çıkaramayacağı yönünde fetvası bulunmaktadır.[739]

Vakıf yer, ecr-i misilden noksan-i fâhişle kiralandığında, gelecek dönemler için ödenecek kira bedeliyle birlikte geçmiş kira bedellerinin de ecr-i misle tamamlanması gerekmektedir. Bu durumda, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye mütevellinin ecr-i mislini tamamlayan mutasarrıftan geçmiş senelerdeki kira ücretlerindeki ecr-i misil farklarını alıp alamayacağı sorulmuştur. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin geçmiş seneler için müeccele-i misilden noksanı mutasarrıftan alabileceği yönünde fetva vermiştir.[740] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin hem geçmiş yıllardaki kira ücretinin ecr-i misle tekmili hem de yeni kira ücretinin ecr-i misil olarak belirlenmesine dair bir başka fetvası şu şekildedir:

> Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf akârâtı şu kadar akçe ücret-i mu'accele ve senede şu kadar akçe ücret-i müeccele ile Amr'a îcâr ve teslîm edip lakin müeccele-i mezbûre müeccele-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olup mütevellîler dahi müsâmaha edip yirmi sene mikdârı be-her sene aldıkları ücret-i müeccele ecr-i mislinden noksân-ı fâhiş ile nâkıs olsa hâlen mütevellî-i vakf Amr'a "Sinîn-i maziyenin ecr-i mislini tekmîl eyle ba'de'l-yevm ücret müeccel-i mislî olan şu kadar akçe ile kabul eyle ve illâ âhara veririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[741]

---

tekmîlden imtinâ' etmez iken mütevellî Bekir'e îcâr eylese hâlen Hind ecr-i mislini tekmîl edip dükkânı Bekir'den almağa kâdire olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.

"Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu konudaki diğer fetvaları da şu şekildedir: Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf dükkânı icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhişe Amr'a îcâr ve teslîm eyledikde Amr ol dükkânın ecr-i mislini tekmîl ederken Zeyd razı olmayıp dükkân-ı mezbûru Amr'dan alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/523.

"Hind mütevellîsi olduğu vakıf bostân yerini icâre-i mu'accele ve müeccele-i mislinden noksân-ı fâhişe Zeyd'e îcâr ve teslîm ettikten sonra Zeyd fevt olup ol bostân yeri intikâl-i âdi ile oğlu Bekir'e intikâl edip ba'dehu Hind fevt olup yerine Beşir mütevellî oldukda Bekir ol bostân yerinin ecr-i mislini tekmîle razı iken Beşir razı olmayıp ol bostân yerini Bekir'den alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/523.

739 "Bir vakıf menzilin vâkıfı olan Zeyd "Menzil-i mezbûr icâre-i muaccele ve müeccele ile îcâr olunmaya" deyu şart etmişken mütevelli li-zaruretin Amr'a bir mikdar muaccele ve ecr-i mislinden nâkıs ücret-i müeccele ile îcâr Amr dahi ba'de'l-istîcâr birkaç sene zabt ve tasarruf eylese hâlen Amr fevt olup menzil-i mezbûru veledi zabtettikde mütevelli-i vakıf icâre-i muacceleden ecr-i mislinin noksanına mukabil olandan fazlasını Amr'ın veresesine verip menzil-i mezbûru veledinden alıp şart-ı vâkıf üzere ecr-i misli olan ücret-i müeccele ile âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. Vereseye ecr-i mislini tekmîl ettirir, veledi ecr-i misliyle tasarruf eder." (Zekeriyazâde Yahyâ Efendi) Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 200.

740 "Bu surette Amr'a ol bostân yerinin ecr-i mislini tekmîl ettikten sonra mütevellî-i mezbûr Amr'ın sinîn-i mezbûrede cânib-i vakfa verdiği müeccelenin, müeccele-i mislinden noksânını Amr'dan vakıf için tekmîl ettirip almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/523.

741 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.

Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin de bu yönde bir fetvası bulunmaktadır.[742] Meşrebzâde bu fetvaya Atâullah Mehmet Efendi'den yaptığı nakilde, mutasarrıf artan ecr-i misli kabul etmediğinde mütevellinin akdi feshedebileceğini, mütevelli akdi feshetmezse mutasarrıfın ecr-i müsemmayı ödeyeceğini ifade eder. Bununla birlikte, icâre gabn-ı fahişle yapılmışsa mutasarrıfın ecr-i misil ne orandaysa o miktarda ödeme yapması gerekir.[743]

Mütevelli, ecr-i misildeki ziyadeyi artışın gerçekleştiği andan itibaren mutasarrıftan talep edebilir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bir fetvasında mütevelli, bir vakfı icâreteynle ecr-i misil müeccele bedeliyle birine kiralar. Mutasarrıf, üç yıl boyunca ecr-i misil bedelini vakfa öder. Üç yılın sonunda ecr-i mislide ziyade gerçekleşir ve mutasarrıf ziyadeyi ziyade olan günden itibaren vakfa öder. Ancak mütevelli, bununla yetinmeyip mutasarrıftan geçmiş yılların kira bedelini de yeni ecr-i misle tamamlamasını ister. Minkârîzâde Yahyâ Efendi, mütevellinin böyle bir hakkı olmadığı yönünde fetva verir.[744] Nitekim Meşrebzâde bu fetvanın naklinde İbn Nüceym'e referansta bulunarak ecr-i misildeki ziyadenin mutasarrıfın ilk kiralama vaktinden değil, ecr-i misli kabulünden itibaren geçerli olacağını belirtir.[745]

Mutasarrıf, icâreteyn akdinde muaccelesini ödemiş ve müeccele miktarı ecr-i misilden noksan-i fâhiş bir şekilde belirlenmişse ve mutasarrıf ecr-i misil ödemeyi kabul etmiyorsa, yeni mütevellinin mutasarrıfı çıkarma hakkı bulunmaktadır. Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin bir fetvasına göre, bu durumda mutasarrıfın tasarruf ettiği günlerde ödediği müeccele miktarı ödediği muacceleden ecr-i misil miktarına tekmil ettirileceği ve geri kalan muaccelenin mutasarrıfa verilerek vakfın başkasına kiralanabileceği ifade edilmiştir.[746]

---

742 Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 200, Zekeriyyazâde 128a.

743 Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 200.

744 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsa-ı hâliyeyi icâre-i mu'accele ve yevmî ikişer akçe ücret-i müeccele-i misliyle Amr'a îcâr ve teslîm Amr dahi ol arsayı üç sene tasarruf edip müeccele-i misli olan ikişer akçeyi mütevellî-i mezbûra verdikden sonra ol arsanın ecr-i misli rağebât-ı nâs ile üçer akçe dahi ziyâde olsa Amr ol ziyâdeyi ziyâde olduğu günden mütevellî-i vakf-ı mezbûra verirken mütevellî kanâat etmeyip sinîn-i maziye için dahi üçer akçe dahi taleb edip almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525.

745 İbn Nüceym 229; Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 193.

746 "Bir vakıf kahvehaneyi mütevellisi Zeyd ecr-i mislinden noksan-i fâhiş üzere icâre-i muaccele ve müeccele ile Amr'a verip ba'dehu Zeyd'in yerine mütevelli olan Bekir Amr'a "Ecr-i mislini tekmîl eyle" deyu teklif edip Amr dahi inad edip tekmîlden imtina ettikde Bekir Amr'ın verdiği muacceleyi verip ol kahvehaneyi yedinden alıp âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Amr'ın mutasarrıf olduğu eyyâmda olan ecr-i misli mikdarından ziyadesini reddedip ecr-i misliyle âhara îcâr eder." Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 198, Zekeriyyazade Yahyâ Efendi 130a.

D. Ecr-i Misilde Artma ve Azalma

Kiralanan yerlerin kira bedellerinde zamanla değişiklikler meydana gelebilir. Bu değişiklik genellikle ecr-i misildeki artış olarak fetvalara yansımıştır. Bununla birlikte yaşanan afetler sonrasında yapının hasar görmesi vb. sebeplerle ecr-i misilde düşüş yaşandığı durumlar da söz konusu olmuştur.

Klasik icâre akdinde ecr-i mislin artması durumunda kiracının akdi feshedip edememesi hakkında ihtilaf vardır. Buna göre Hanefi fakihlerinden bazıları, ecr-i mislin icâre akdinin süresi bitmeden artması durumunda akdin feshedilebileceğini savunurken bazıları ise akdin feshedilemeyeceğini öne sürmüştür. Örneğin akdin feshedilemeyeceği görüşünde olan fakihlerden Mevsılî, akit yapıldığında belirlenen ecr-i müsemma ecr-i misle denkse, sonradan gerçekleşen artışın fesih sebebi olamayacağını ifade etmiştir.[747] Benzer şekilde Halebi de Mevsılî ile aynı kanaati paylaşmaktadır.[748] Ancak bazı fakihler ecr-i misildeki artışı fesih sebebi olarak görmüşlerdir. Haskefi, bu görüşü benimseyen fakihlerden biridir ve ecr-i misildeki artışın fesih sebebi olduğunu ifade etmiş ve bunun müftâbih görüş olduğunu söylemiştir.[749] Haskefi'nin çağdaşı olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi de fetvalarında da bu görüşü tercih etmiştir.

Ebussuûd Efendi, icâreteynle kiralanan bir dükkânın ecr-i mislinde artış gerçekleşmesi sonucunda mütevellinin, ziyadeyi vermek istemeyen mutasarrıfı çıkararak vakfı başkasına kiralayıp kiralayamayacağının sorulduğu bir fetvaya, ecr-i mislin sahih kira akitlerinde geçerli olacağını, süresiz akitlerde ise sahih olmayacağını belirtmiştir. Ebussuûd Efendi, bir fetvasında bu durumu şu şekilde ifade eder*:*

> Zeyd-i mütevelli bir mikdar ücret-i muaccele alıp bir mikdar dahi ücret-i müeccele tayin edip bir dükkanı Amr'a verdikden iki yıl sonra Bekir ücret-i muaccele ve müecceleyi ziyade eylese Bekir'in ettiği taassub olup ecr-i mislinden ziyade idiği mukarrer olunca Zeyd dükkanı Amr'dan alıp Bekir'e vermeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Ecr-i misil itibarı Amr'ın icâresinin müddet-i muayyenesi olup sıhhat üzere akdolunduğu takdircedir, müddet-i muayyene olmayınca sahih değildir. Ücret-i

---

747 Mevsılî, el-İhtiyar, 3/47; Mevsılî, Abdullah b. Mahmud (v. 683/1284). el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr. thk. Şeyh Mahmud Ebû Dakîk. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1356/1937.

748 Halebî, Mülteka'l-ebhur, 381.

749 Haskefi, durru'l-muhtâr,376 (Haskefî, Alâuddîn Muhammed b. Ali (v. 1088/1677). Durru'l-muhtâr şerhu Tenvîri'lebsâr (Câmiu'l-bihâr ile birlikte). thk. Abdulmunîm Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'lkütübi'l- ilmiyye, 1. Basım, 1423/2002.)

> muaccele deyu aldığının iki yıllık mikdarın ehl-i vukûf marifetiyle alıkoyup bâkisin Amr'a verip alır.[750]

Ecr-i misildeki artış bazen insanların rağbetlerinden[751] bazen de mutasarrıfın vakıf yere yaptığı ilave binalar[752] sebebiyle olmuştur. Her iki durumda da mutasarrıfın ecr-i misildeki ziyadeyi tekmil etmesi gerekir. Daha önce de ifade edildiği gibi mutasarrıf, ecr-i misildeki ziyadeyi tekmil etmediği durumda mütevellinin vakfı başkasına kiralama hakkı bulunmaktadır. İcâreteyn akdinde binanın vakfa ait olması nedeniyle yapılan ilaveler, vakıf binanın değerini artırmaktadır. Dolayısıyla yapılan ilaveyle birlikte vakfın ecr-i misli de tabii olarak artmaktadır. Mukataalı vakıflarda ise arsa vakfın, arsa üzerindeki bina ise kişinin kendi mülkü olduğundan kişinin binaya yaptığı ilaveler binanın değerini artırsa da arsanın değerini artırmamaktadır. Bu bağlamda, icâreteynli vakıflarda binaya yapılan ilaveler ecr-i misli artırırken, mukataalı vakıflarda binaya yapılan ilaveler ecr-i misli artırmaz. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin mukataalı yer üzerindeki binaya yapılacak ilavelerin ecr-i misli artırmayacağı yönündeki fetvası şu şekildedir:

> Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsayı icâre-i mu'accele ve müeccele-i misliyle Amr'a îcâr edip ba'dehu Amr izn-i mütevellîyle üzerine nefsi için bazı ebniye ihdâs ettikten sonra Amr arsanın müeccele-i mislini cânib-i vakfa verirken mütvellî mücerred "Binâ ile arsa mecmû'unun ecr-i misli ziyâde olur, şu kadar akçe dahi binâ için ver" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[753]

---

750 Ebussuûd Efendi, *Resâilü'l-mesâil* (Süleymaniye Kütüphanesi, 1115), 384a-b; Ebussuûd Efendi'nin uzun süreli kiralamayı kabul etmediği bir diğer fetvası şu şekildedir: "Zeyd-i zimmî ecr-i misliyle yirmi yıldan ziyade tasarruf ettiği vakıf dükkânı Amr garazen ecr-i mislinden ziyade ettikde mütevellisi alıp Amr'a vermeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur, ecr-i mislinden ziyade artırmağa şer'an itibar olunmamak ol vakit olur ki zi'l-yed olanın müddet-i muayyene üzerine akdolunmuş icâre-i sahihası ola. Bu makûle icâreler cümle fâsidlerdir, ay başında çıkarıp âhara vermek meşrudur." Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 197.

751 "Zeyd'in taht-ı icâresinde olan hamamın rağbât-ı nâs ile ecr-i misli ziyâde olsa mütevellî hamam-ı mezbûru kable tamami'l-müddet Zeyd'den alıp ecr-i misli ile âhara îcâra kâdir olur mu? el-Cevâb: Zeyd kabul etmez ise olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/504; Ecr-i mislin insanların rağbetiyle arttığı ifade edilen bir başka fetva için bk. Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525.

752 "Zeyd icâre-i mu'accele ve müeccele-i misli ile mutasarrıf olduğu menzilde harc ettiği akçe-i mu'accelesine mahsûb olmak üzere izn-i mütevellî ile kendi malından bir mikdâr akçe harc edip bazı ebniye ihdâs ettikde mütevellî-i vakf olan Amr Zeyd'e "Ol ebniye-i muhdese ile menzil-i mezbûrun ecr-i misli ziyâdeye mütehammil oldu, ecr-i mislini tekmîl eyle ve illâ âhara îcâr ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Zekeriyyazade Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 191.

"Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olan vakıf tahtanî odanın fevkine izn-i mütevelliyle muaccelesine mahsûb olmak üzere malıyla vakıf için bir oda bina eylese mütevelli ol bina eylediği oda için Zeyd'den ücret almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." (Minkarîzâde Yahyâ Efendi). Câmiu'l-icâreteyn, 191 (Atâullah Mehmet Efendi, bu fetvaya yazdığı nakilde vakıf için bina edilen yapının vakıf kabul edileceğini, vakıf kabul edilen yer için de ücret gerektiğini ifade etmektedir.)

753 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/514.

Meşrebzâde yukarıdaki fetvaya yazdığı nakilde, kişinin kendisi için bina ettiği yapının kendine ait bir mülk olacağını ifade eder. [754] Dolayısıyla mütevellinin mutasarrıfa bu noktada müdahale etme yetkisi bulunmaz.

Ecr-i misilde ne vakit artış gerçeklemişse, mütevelli o zamandan itibaren kirayı ecr-i misle tamamlatabilir fakat artış öncesindeki zaman için mutasarrıftan ek ödeme talebinde bulunamaz. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye sorulan bir fetvada mutasarrıf, bir vakıf arsasını kiralayarak üzerine bir değirmen binası yapmış ve üç yıl boyunca kira bedelini ecr-i misil miktarında ödemiştir. Ancak, insanların rağbetlerinden dolayı arsanın değerinde artış meydana gelmiştir. Mutasarrıf, artışın gerçekleştiği tarihten itibaren ödediği miktarı ecr-i misle tamamlamışken, mütevelli bunu yetersiz bulmuş ve geçmiş yıllar için de ek ödeme istemiştir. Yahyâ Efendi, mütevellinin ecr-i misilde ziyade olduğu günden itibaren kirasını ecr-i misil miktarında ödeyen mutasarrıftan geçmiş zamanlar için ecr-i müsemmadan fazlasını talep edemeyeceğini belirtmiştir.[755]

Ecr-i misille ilgili fetvalara bakıldığında ecr-i misildeki tenzilden ziyade ecr-i mislin artışına yönelik meselelerin fetvalara yansıdığı görülmektedir. Molla Hüsrev'in *Gurerü'l-Ahkâm* isimli eserindeki aktarımına göre *Fetâvâ's-Semarkandi*'de sahih bir icâre akdinde meydana gelen ecr-i misildeki tenzilin mutasarrıfa icâreyi fesih hakkı doğurmayacağı ifade edilmiştir.[756] Osmanlı şeyhülislamlarının kararları da bu yöndedir. Söz gelimi Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *"Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf menzili Amr'a ecr-i misli ile müddeti ma'lûme tamamına dek îcâr ve teslîm ettikten sonra menzilin ücretine teferruk cîrândan nâşi noksân terettüb eylese Amr Zeyd'e menzilin ücretini tenzil eyle demeye kâdir olur mu?"* sorusuna *"Olmaz."* cevabını vermiştir.[757] Atâullah Mehmet Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili fetvasına *Velvâliciyye* isimli fetva eserinden yazdığı nakilde buna gerekçe olarak,

---

754 Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 192.

755 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsayı icâre-i mu'accele-i misli ve be-her yevm ikişer akçe ücret-i müeccele-i misli ile Amr'a îcâr Amr dahi ol arsa üzerine izn-i mütevellî ve malıyla nefsi için bir değirmen binâ edip üç sene tasarruf edip müeccele-i misli olan ikişer akçeyi mütevellî-i vakfa verirken ol arsanın ecr-i misli rağebât-ı nâs ile dörder akçe dahi ziyâde olmakla Amr ol ziyâdesini ziyâde olduğu günden mütevellî-i vakfa verirken mütevellî kanâat etmeyip ol üç sene için dahi Amr'dan dörder akçe almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/524.

756 Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hükkam fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm*, 2/139.

757 Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*, 147b.

kiracı ilk andan itibaren ecr-i müsemmaya razı olduğu için ecr-i misildeki tenzilin icâre akdinin feshini gerektirmeyeceğini ifade etmiştir.[758]

İcâreteyn'de ecr-i mislin tenziline örnek olarak, icâreteynle kiralanan bir evin haraba müşrif olmasıyla ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bir fetvası bulunmaktadır. İlgili fetvada yer aldığı üzere haraba müşrif evin mutasarrıfı hali hazırda ödediği miktarla artık tasarruf edemeyeceğini ifade ederek evi mütevelliye teslim etmiştir. Ev bir sene boş kalmış ve evi kiralamak isteyen başka bir kimse de bulunamamıştır. Şeyhülislama, mütevellinin vakıf yeri evin yeni rayiç değeri olan kırk akçe ile eski mutasarrıfa tekrar kiraladıktan sonra "*Mukaddemâ altmışer akçe alınırdı*" diyerek ziyade talep edip edemeyeceği sorulmaktadır. Yahyâ Efendi, ecr-i misilde ziyade söz konusu olmadan mütevellinin daha fazla ücret talep edemeyeceği yönünde fetva vermiştir.[759]

Mütevelli veya bir başkasının ecr-i misilde tenzil yetkisi yoktur.[760] Ecr-i misildeki tenzil kendiliğinden olan bir şeydir. Bir diğer ifadeyle ecr-i misil miktarı düşebilir, ama düşürülemez. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili bir fetvası şu şekildedir: "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve müeccele-i misliyle tasarrufunda olan vakıf menzilin ücret-i müeccelesinden bir mikdârını mütevellî-i vakf tenzîl eylese hâlen mütevellî "Tenzîl câiz değildir" diye ol menzilin ecr-i mislini Zeyd'e tekmîl ettirmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur."[761] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin bu konuya ait başka bir fetvası daha bulunmakta olup fetvaya göre bir vakfın mütevelli mutasarrıftan aldığı belirli bir miktar karşılığında ecr-i misli tenzil etmektedir.

---

758 Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 103.

759 "Zeyd'in icâre-i mu'accele ve ayda altmış akçe icâre-i müeccele ile tasarrufunda olan vakıf menzil harâba müşrif olmakla Zeyd "Ol mikdâr akçe ile ba'de'l-yevm tasarruf etmem" deyip menzili mütevellîye teslîm edip ba'dehu bir sene hâlî ve mu'attal kalıp kimesne tâlib ve râgib olmayıp ba'dehu mütevellî-i vakf-ı mezbûr Zeyd'e ecr-i misli olan be-her mâh kırk akçe ile îcâr ve teslîm edip yedine temessük verse hâlen mütevellî-i vakf ol menzilin ecr-i misli kırk akçeden ziyâde olduğu sâbit olmadan mücerred "Mukaddemâ altmışer akçe alınırdı" deyu Zeyd'den kırkdan ziyâde almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525. Öte yandan Süleyman Kaya, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'de yer alan başka bir fetvayı da ecr-i mislin düşmesine örnek göstermektedir. İlgili fetva şu şekildedir: "Zeyd'in mütevellisi olduğu vakıf çiftlik ile vakıf değirmenleri icâre-i muaccele ve müeccele-i misli ile Amr'a îcâr ve teslîm Amr dahi izn-i mütevelli ile Bekir'e ferâğ edip ol çiftlik ve değirmenler Bekir'in tasarrufunda iken Bekir kadıya varıp birkaç kimesneler dahi kadıya ihzâr ve 'Mutasarrıf olduğum çiftlik ve değirmenlerin müeccelesi ziyadedir, tahammülü yokdur' deyu mütevelli gıyâbında ol kimesnelerin ihbârlarıyla müeccele-i mislinden bir mikdârını tenzîl etdirip yedine ol vech üzere bir hüccet alıp müeccelesini cânib-i vakfa noksân üzere vermiş olsa hâlâ mütevelli ma'zûl olup yerine Hâlid mütevelli oldukda ol çiftlik ve değirmenlerin ke'l-evvel müeccele-i mislini ve müddet-i mezbûrede taraf-i vakfa noksân verdiğini Bekir'den tekmîl etdirip vakıf içün almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.", Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/526.

760 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/526.

761 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525-526.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi söz konusu tenzilin caiz olmadığı yönünde fetva verir.[762] Daha sonra Yahyâ Efendi'ye bu durumla ilgili bir başka fetva daha sorulur. Bu fetvada da tenzil edilen miktarın ecr-i misle tekmil ederek vakfa geri ödenmesi gerektiği ifade edilir.[763] Akabinde olayla ilgili başka bir fetva daha sorulmaktadır. Bu fetvada yer aldığı üzere de ecr-i misilde tenzil için mütevelliye para veren mutasarrıfın verdiği miktarı mütevelliden geri alabileceği ifade edilmiştir.[764]

Kira ücretinin ecr-i mislinden aşağı indirilmesine yönelik talepler hiçbir şekilde geçerli kabul edilmemiştir. Hatta kadı kararıyla dahi olsa ecr-i misilden tenzil ettirilen miktarı yeni mütevelli ecr-i misle tekmil edebilir. Konuyla ilgili Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvası şu şekildedir:

> Zeyd'in mütevellîsi olduğu vakıf çiftlik ile vakıf değirmenleri icâre-i mu'accele ve müeccele-i misli ile Amr'a îcâr ve teslîm Amr dahi izn-i mütevellî ile Bekir'e ferâğ edip ol çiftlik ve değirmenler Bekir'in tasarrufunda iken Bekir kadıya varıp birkaç kimesneler dahi kadıya ihzâr ve "Mutasarrıf olduğum çiftlik ve değirmenlerin müeccelesi ziyâdedir, tahammülü yokdur" deyu mütevellî gıyâbında ol kimesnelerin ihbârlarıyla müeccele-i mislinden bir mikdârını tenzîl ettirip yedine ol vech üzere bir hüccet alıp müeccelesini cânib-i vakfa noksân üzere vermiş olsa hâlen mütevellî ma'zûl olup yerine Hâlid mütevellî oldukda ol çiftlik ve değirmenlerin ke'l-evvel müeccele-i mislini ve müddet-i mezbûrede taraf-ı vakfa noksân verdiğini Bekir'den tekmîl ettirip vakıf için almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.[765]

E. Mütevellinin Ecr-i Misilden Fazla Ödeme Talep Etmesi ve Teannüten Ziyade

Mütevelli, ecr-i mislini ödeyen mutasarrıftan ecr-i misilden fazla kira bedeli talep ederse mütevellinin bu talebi geçerli sayılmaz. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili birçok fetvası bulunmaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir:

---

762 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıfdan icâre-i mu'accele ve müeccele ile bir menzile mutasarrıf olan Amr'ın şu kadar akçesini alıp müeccele-i mislinden şu kadar akçesini tenzîl etmeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/527.

763 "Bu surette mütevellî-i mezbûr müeccele-i mislinden şu kadar akçesini tenzîl ettikten sonra tenzîl câiz olmamakla müeccele-i mislini Amr'a tekmîl ettirip tamamen Amr'dan almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/527.

764 "Bu surette mütevellî-i vakf-ı mezbûr müeccele-i mislini tekmîl ettirip alacak Amr dahi Zeyd'den tenzîl mukâbelesinde aldığı şu kadar akçesini Zeyd'den istirdâd ve ahza kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/527.

765 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/526.

> Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsa-ı hâliyeyi icâre-i mu'accele ve yevmî birer akçe icâre-i müeccele-i misliyle Amr'a îcâr ve teslîm Amr dahi ol arsa üzerine izn-i mütevellî ile mu'accelesine mahsûb olmak üzere şu kadar bin akçe sarf edip yirmi seneden beri zabt ve müeccelesini verirken Zeyd fevt olup yerine Bekir mütevellî oldukda Bekir yevmî birer akçe müeccele-i misline kanâat etmeyip Amr'dan ol arsa için ecr-i mislinden ziyâde almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. [766]

Bostanzâde Mehmed Efendi[767] ve Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin[768]de ecr-i misli ödeyen mutasarrıftan ziyade ecr-i misil talep edilemeyeceğine dair fetvaları bulunmaktadır. Mütevelli, bir başkasının vakıf için daha fazla kira bedeli teklif etmesi üzerine orada oturan mutasarrıftan ziyade ücret talep edemez. Bu tür ziyade ücret talepleri *teannüten ziyade* olarak isimlendirilmiştir. Teannüten ziyadede karşı tarafı zarara uğratma amacı bulunmaktadır. Hanefi fıkıh metinlerinde, teannüten ziyadenin caiz olmadığını ifade edilmiştir.[769] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili fetvalarından biri şu şekildedir:

> Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf arsayı icâre-i mu'accele ve müeccele-i misli ile Amr'a îcâr ve teslîm ettikten sonra Amr ol arsa üzerine izn-i mütevelliyle nefsi için eşcâr ğars edip ve arsanın bir mikdârı üzerine dahi bazı ebniye ihdâs edip mutasarrıf iken Bekir gelip "Ol arsayı şu kadar akçe ziyâde ile kabul ederim" deyu te'annüten bir mikdâr ücret ziyâde etmekle mütevellî-i mezbûr Amr'a "Sen dahi ol mikdâr ziyâde ile kabul eyle ve illâ senden alıp âhara îcâr ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.[770]

Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi'nin de teannüten ziyadenin caiz olmadığına dair fetvası bulunmaktadır.[771] Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin konuyla ilgili bir başka fetvasında ise bir mütevelli vakıf dükkânı icâreteynle kiraladıktan sonra bir başkası gelip "Ben ol dükkânı şu

---

766 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/545.

767 "Zeyd mütevellisi olduğu vakıf menzili icâreteyn ile Amr'a îcâr ettikten sonra Bekir "Ziyade ile kabul ederin" dedikde fi'l-vaki vakfa enfa' olunca mütevelli-i mezbûr Amr'dan alıp Bekir'e vermeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Amr'a ecr-i misliyle vermiş ise olmaz." Bostanzâde Mehmed Efendi,195.

768 "Zeyd icâre-i muaccele ve müeccele-i misliyle tasarrufunda olan vakıf dükkânın ücret- i mislini mütevelli-i vakfa verir iken mütevelli "Müeccele-i mislinden ziyade şu kadar akçe dahi ver ve illâ ol dükkânı senden alıp âhara îcâr ederim" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." (Zekeriyazâde Yahyâ Efendi). Meşrebzâde (der.), Câmiu'l-icâreteyn, 195.

769 "فأما إذا جاء واحد وزاد في الأجرة تعنتا على المستأجر الأول فلا يعتبر ذلك" Ebû Bekir b Mesʿûd el-Kâsânî, *Bedâ'iʿu's-Sanâ'iʿ fî Tertibi'ş-Şerâ'iʿ* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ʿilmiyye, 1986), 4/200; İbn Nüceym, *Eşbâh ve'n-nezâir*, 228.

770 Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525.

771 "Zeyd-i mütevelli bir vakıf arsayı icâre-i muaccele ve müeccele-i misliyle Amr'a îcâr Amr dahi istîcâr edip mutasarrıf iken Bekir teannüten ve garazen "Ziyade ücret-i müeccele ile kabul ederim" dedikde mütevelli arsa-i mezbûreyi Amr'dan alıp Bekir'e vermeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz." Zekeriyyazâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, 196.

kadar akçe ziyade ile kabul ederim" diyerek teannüten kira ücretinde ziyade teklif etmiştir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi bu durumda ilgili şahsın yapmış olduğu ziyadeye itibar edilmeyeceğini belirtmektedir.[772] Meşrebzâde de konuyla ilgili fetvalara yazdığı nakilde teannüten ziyadenin geçerli olmadığını, bilirkişilere müracaat edilerek gerçekten ecr-i misil miktarında artış olup olmadığının araştırılması gerektiğini ifade etmiştir.[773]

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ecr-i misille ilgili meselelere dair verdiği fetvalarda onun Osmanlı hukukundaki sürekliliği devam ettirdiği görülmektedir. Osmanlı devletinin resmi mezhebi Hanefi mezhebidir. Osmanlı şeyhülislamları başta olmak üzere müftüler Hanefi mezhebine göre fetva vermişlerdir. Bununla birlikte taşra müftülerinin zaman zaman bazı konularda farklı kanaatleri, fetvaları olabilmektedir. Osmanlı şeyhülislamları ise devletin resmi tutumunu, konumunu temsil etmeleri sebebiyle genellikle var olan hukuki tutumu devam ettirmişler, zaruri olmadıkça hukuki geleneğin dışına çıkarak fetva vermemişlerdir. Zaman zaman bazı konularda kırılmalar, dönüşümler de olmuştur. Bunun bizim konumuzla ilgili en çarpıcı örneği Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'yle birlikte icâreteyn uygulamasına cevaz verilmiş olmasıdır.

Bu bölümü özetlemek gerekirse, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam olmadan hemen önce gerçekleşen 1660 Büyük İstanbul Yangınında vakıflar büyük oranda zarar görmüş ve vakıflarla ilgili yangına bağlı birçok yeni mesele Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye sorulmuştur. Bu durum, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının sayısının diğer şeyhülislam fetva mecmualarındaki vakıf hukuku fetva sayısından çok daha fazla olmasında önemli bir rol oynamıştır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ecr-i misille ilgili fetvalarına bakıldığında benzer bir durumun söz konusu olduğu ve onun fetvalarının diğer şeyhülislam fetvalarından daha çeşitli olduğu görülür. Yahyâ Efendi, ecr-i misille ilgili meselelerde hukuki sürekliliği devam ettirmiştir. Bununla birlikte, onun mecmuasında ecr-i misille ilgili daha çeşitli meselelerin bulunduğu görülmüştür. Mesela ecr-i mislin düşmesine dair diğer şeyhülislam fetva mecmualarında fetva örneği görülmezken, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını derleyen mecmuada bu yönde fetva bulunmaktadır.

---

772 "Zeyd mütevellîsi olduğu vakıf dükkânı icâre-i mu'accele ve müeccele-i misliyle Amr'a îcâr ve teslîm ettikten sonra Bekir gelip "Ben ol dükkânı şu kadar ziyâde ile kabul ederim" deyu te'annüten bir mikdâr akçe ziyâde eylese Bekir'in ziyâdesine itibâr olunur mu? el-Cevâb: Olunmaz." Minkârîzâde Yahyâ Ef., *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/525.

773 Mehmed Ârif Efendi, *Câmiu'l-İcâreteyn*, 196.

SONUÇ

Son yıllarda artan akademik çalışmalara rağmen Osmanlı Hukuku'nun temel kaynaklarından biri olan fetvaların ve fetva mecmualarının yeteri kadar çalışmaya konu olduğunu söylemek zordur. Araştırmada Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin, Osmanlı ilmiyesini, bürokrasisini ve hukuk sistemini önemli ölçüde etkileyen bir şeyhülislam olduğu ortaya konmuştur. Yahyâ Efendi'nin fetvalarının, Osmanlı Hukukunda temel bir kaynak oluşu vakıf hukuku fetvaları özelinde gösterilmiştir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin ilmiye kökenli bir aileye mensup olması ve hayatı boyunca ulemâ ile yoğun bağları, onun ilmî gelişimini ve diğer alimlerle olan etkileşimlerini önemli ölçüde belirlemiştir. Bu sadece İstanbul merkezli ulemâ topluluğuyla sınırlı kalmamış, Hayreddin er-Remlî gibi coğrafi olarak uzak alimlerle iletişimiyle de kendisini göstermiştir. Özellikle dikkat çekici olan, Yahyâ Efendi'nin talebelerinin Osmanlı devletinde önemli roller üstlenmeleridir. Bu durum, Yahyâ Efendi'nin etkisinin ve mirasının kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Talebesi Çatalcalı Ali Efendi'nin kendisinden hemen sonra şeyhülislam olarak atanması ve onun talebelerinin 36 yıl boyunca şeyhülislamlık makamında bulunmaları, bu etkinin somut bir göstergesidir. Yahyâ Efendi'nin kendi şeyhülislamlık süresi dahil edildiğinde, etkisinin yarım asırlık bir dönemi kapsadığı görülmektedir. Bu durum Yahyâ Efendi'nin sadece bir alim değil, aynı zamanda Osmanlı bürokrasisinde kalıcı ve geniş çaplı tesiri olan önemli bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma, literatürde 18. Yüzyılın başında kısa süre şeyhülislamlık görevinde bulunan Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin adıyla anılan *Fetâvâ-yı Abdürrahim* adlı fetva mecmuasında aslen Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ait fetvaların derlendiğini ortaya koymuştur. Yahyâ Efendi'nin fetvalarının Atâullah ve Abdürrahim Efendi tarafından nasıl tasnif edildiğini ve bu iki derlemenin birbirinden nasıl farklı olduğunu detaylı bir şekilde göstermiştir. Atâullah Efendi'nin derlemesi, *Fetâvâ-yı Atâullah* ve Abdürrahim Efendi'nin derlemesi *Fetâvâ-yı Abdürrahim* arasındaki belirgin farklılıklar, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının tarihsel ve hukuki anlamını tam olarak kavramak için önemlidir. Yahyâ Efendi'nin vefatından sonra Menteşzâde Abdürrahim Efendi tarafından derlenen bu fetva mecmuası, Osmanlı hukukunda sıklıkla başvurulan kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bu çalışma, mecmuadaki fetvaların Yahyâ Efendi'ye ait olduğunu belirleyerek Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna olan etkisinin mevcut literatürün kabullerinden daha geniş olduğunu göstermiştir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları, fetva mecmuası literatürü arasında, içerdiği fetva sayısı itibariyle öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukuk tarihindeki rolünün geniş çaplı yeniden değerlendirmesini gerektiğini göstermiştir. Abdürrahim Efendi'nin derlediği fetva mecmuasının, aslında Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içerdiğini göstermek Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukuna olan etkisinin daha geniş bir çerçevede incelenmesini gerektirir ve aynı zamanda şeyhülislam fetva mecmuaları literatürüne dair bir dizi kabulü yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılar. Mesela, 17. yüzyıla yönelik, bundan sonra yapılacak çalışmalarda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları da kaynaklar arasında dikkate alınmalıdır. Ayrıca *Fetâvâ-yı Abdürrahim*'i 18. yüzyıl bağlamında değerlendiren çalışmaların ise bu mecmuadaki fetvaları Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvaları olduğu gerçeğine uygun olarak yeniden değerlendirmeleri gerekir.

Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku fetvalarının diğer konulara göre çok daha fazla olması, onun Osmanlı hukukuna dair en çok fetva verdiği konunun vakıf olduğunu gösterir. Vakıf hukuku alanına dair fetvalarının diğer şeyhülislam fetva mecmualarına kıyasla hem nicelik hem de nitelik açısından daha zengin olması ise, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı vakıf hukukunu ciddi anlamda etkileyen isimlerin başında geldiği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Minkârîzâde Yahya Efendi'nin fetvalarını derleyen Abdürrahim Efendi'nin hazırladığı mecmuada, başka şeyhülislam fetvalarının yer alıp almadığı veya Abdürrahim derlemesinde yer alan fetvaların ne kadarının diğer şeyhülislam fetva mecmualarındaki fetvalarla aynı olduğu sorusu merak konusudur. Ancak söz konusu soru bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bununla birlikte yürütücüsü olduğum "Fetva Mecmualarının Karşılaştırılmasında ve Anlaşılmasında Yapay Zekâ Yöntemlerinin Kullanılması" başlıklı TÜBİTAK 3005 projesi neticelendiğinde bu soruya cevap vermek mümkün olacaktır.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde icâreteyn uygulamasının yaygınlaşmasının temel nedenlerinden birinin 1660 yılında İstanbul'da meydana gelen büyük yangın olduğu anlaşılmaktadır. Yahyâ Efendi'nin fetvalarını içeren Abdürrahim derlemesinde "muhterik" kelimesi oldukça fazla geçmektedir. Yangına referansta bulunan bu kelimenin büyük bir kısmı vakıf bölümündeki fetvalarda yer almaktadır. Bu durum, yangınla ilgili meselelerin vakıf hukukunda önemli bir yer tuttuğunu teyit etmektedir. Yangın sonucunda vakıflar ciddi hasarlar almış ve yeniden yapılandırma süreci icâreteyn ve mukataa uygulamalarının önemini artırmıştır. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin döneminde vakıf hukukuyla ilgili verdiği fetvaların sayısında ve bu fetvaların içinde icâreteyn ile ilgili olanların

oranında bir artış görülmüştür. Bu artışın temel sebeplerinden biri, yangının oluşturduğu mali zorlukların aşılmasında bu uygulamaların etkin bir çözüm sağlamasıdır. Böylece icâreteyn uygulamasının yaygınlığı, hem Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetva pratiğinde hem de dönemin vakıf hukuku dinamiklerinde 1660 Büyük İstanbul Yangını'nın etkisini net bir şekilde göstermektedir. Bu durum, tarihsel bir olayın hukuk ve finans uygulamaları üzerinde ne denli belirleyici olabileceğinin önemli bir örneğini sunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu dönemde icâreteyn uygulamasının artmasının sebeplerini daha geniş bir bağlamda değerlendirmek için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu araştırmada, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku alanındaki fetvaları, detaylı bir şekilde incelenmiş ve fetvaların temel konuları ile yan unsurları belirlenerek fetvaların geniş bir içerik analizi yapılmıştır. Fetvaların içerik analizi esnasında Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarından hareketle çok geniş bir vakıf hukuku fihristi oluşturulmuştur. Söz konusu fihristte vakıf hukuku fetvaları, vakfın kuruluşu, vakıf görevlileri, vakıf çeşitleri, vakıfta tasarruf ve tasarruf çeşitleri, vakfa yönelik olumsuz durumlar ve koşullar, vakfın feshi ve vakıftan rücu olmak üzere altı ana başlık altında toplanmıştır. Bu analiz sonucunda, Yahyâ Efendi'nin vakıf hukukuna dair en önemli katkısının, vakfın finansman sorunlarına yönelik çözümler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle icâreteyn meselesi ile ilgili olarak verdiği fetvalar, vakıf hukukunun finansman problemlerini ele almak ve çözüm önerileri sunmak bakımından değerlidir.

Bu çalışma, vakıf hukuku fetvalarının içerik analizini MAXQDA programı yardımıyla yaparak fetva mecmualarına yönelik araştırmalar için yenilikçi bir yöntem sunmaktadır. MAXQDA analiz yazılımı aracılığıyla fetvaların incelenmesi, vakıf hukukunun anahtar meselelerini yeni bir sınıflandırma çerçevesinde ele almamızı kolaylaştırmıştır. Vakıf hukukuna dair oluşturduğumuz tasnif, fetva mecmuaları içerisinde en fazla vakıf hukuku meselesi içeren Abdürrahim Efendi derlemesi esas alınarak hazırlanması sebebiyle, birçok fetva mecmuasındaki vakıf hukuku meselelerinin incelenmesine imkân tanımaktadır. Bir diğer ifadeyle, vakıf hukuku fetvalarının analiz edildiği başlıklar, başka vakıf hukuku çalışmaları için örnek teşkil edebilecektir.

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, şeyhülislam olması hasebiyle içtihat makamında bulunmaktadır. Buna ilaveten kendisi de müçtehit olduğunu ifade etmektedir. Yahyâ Efendi'nin, bir risalesinin başındaki "Bu risalede içtihat veya tercih benzeri bir durumla karşılaşırsanız şaşırmayın, zira içtihat kapısı, bu konuda yetkin olanlar için kıyamete kadar açıktır" ifadesi bunu dile getirmektedir. Bu bağlamda, çalışmada elde edilen bulgulardan biri,

Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin vakıf hukuku alanında verdiği fetvaların, fıkhın canlı ve dinamik bir karakteri olduğunu teyit etmesidir. Bu, dönemin fıkhının hayatla sürekli bir etkileşim içinde olduğunu ve yeni durumlar karşısında esnek bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Yahyâ Efendi'nin fetvaları ve içtihatları, fıkhın dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesine sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Bu araştırmanın önemli sonuçlarından bir tanesi de kaynak kullanımında yazma eserlerin önemli bir yere sahip olduğunu göstermesidir. Bilindiği gibi yazma eserleri kaynak alarak oluşturulan matbu eserlerde, musannifler farklı tasarruflarda bulunabilmektedir. Bu tasarruflar bazı açılardan okura kolaylık sağlamakla birlikte araştırmacılar açısından oldukça önemli bilgileri bazen eksik veya yetersiz aktarabilmektedir. Bu ve benzeri durumlar düşünüldüğünde matbu halde basılmış olsa dahi, ilgili kaynakları yazma nüshalarından incelemenin önemini halihazırdaki çalışma teyiden göstermiştir.

Yapılan çalışma, sınırları itibariyle Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukukunu en yoğun şekilde etkilediğini düşündüğümüz vakıf hukuku fetvaları ile sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte, Yahyâ Efendi'nin hukuki katkılarının tüm boyutlarıyla anlaşılabilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu da belirtmek gerekir. İlgili literatür, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının çok az bir kısmını incelerken, bu tezde özellikle vakıf hukukuna yönelik fetvalar üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, vakıf hukukuna olan katkılarının anlaşılmasını sağlayarak, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Osmanlı hukuk tarihindeki yerinin daha net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmayı hedeflemiştir. Ayrıca, araştırmanın sonuçları, Yahyâ Efendi'nin fetvalarının daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesi için bir zemin hazırlamakta ve gelecekteki araştırmalara, fetvaların hangi derlemeye ait olduğunun doğru bir şekilde belirlenmesi için bir rehber oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, Fatih S.-Kuran, Timur. *Fatih S. Adıgüzel- Timur Kuran, "The Islamic Waqf: Instrument of Unequal Security, Worldly and Otherworldly*, 2021.

Ahmed Sıdkı Şukayrat. *Mu'cemu Şuyûhi'l-İslâm fi'l-Ahdi'l-Osmanî (828-1341 H./1425-1922 M.)*. Ürdün: Dâru'l-Kındi, 2002.

Akgündüz, Ahmet. "İcâreteyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 389-391, ts.

Akgündüz, Ahmed. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesi*. İstanbul: OSAV, 1996.

Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992.

Akgündüz, Ahmet. "Fetâvâ-yı Ankaravî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/438-439, 1995.

Akgündüz, Ahmet. "İstibdâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 23. TDV Yayınları, 2001.

Akgündüz, Said Nuri. "Hayreddin er-Remlî'nin Risâle fi'l-Cevâb an Mes'eleti men Kâle in Ef'al Kezâ fe-Hüve Kâfir Adlı Risâlesi: İnceleme ve Tahkik". *Dergiabant* 10/2 (2022), 344-376.

Akifzâde. *Mecelletü'l-Mehâkim*. İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 1509.

Akpınar, Kürşad Urungu. *Iltizam in the Fetvas of Ottoman şeyhülislams*. Bilkent Üniversitesi, PhD Thesis, 2000.

Aktepe, M. Münir. "Hocazâde Esad Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/340-341, 1995.

ʿAlâüddîn Muhammed b. ʿAlî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkî. *Dürrü'l-muḫtâr şerhu Tenvîru'l-Ebsâr*. ed. ʿAbdü'l- Münʿim Halil İbrâhîm. Dâru'l-kütübi'l-ʿilmiyye: Beyrut, 1., 2002.

Alan, Ercan. *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müesesesi*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.

Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hükkâm: Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.

Ali Haydar Efendi. *Tertîbü's-Sunûf fî Ahkâmi'l-Vukûf*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1918.

Alpaydin, Mehmet Akif. "Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahya Efendi'nin 'Risâletün fî Beyâni Milleti İbrâhîm' İsimli Risâlesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018/1/40 (2018), 58-71.

Altunsu, Abdülkadir. *Osmanlı Şeyhülislamları*. Ankara: Yıldız Matbaası, 1972.

Apaydın, H. Yunus. "Şahit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/278-283, 2010.

Arpa, Recep. "Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri: Te'lîf mi Tercüme mi?" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 55-96.

Arslan, Emine. *Nukûllü Fetvâ Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî'nin el-Ecvibetü'l-Kâni'a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.

Arslan, Emine. “Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetva Mecmuaları ve Özellikleri”. *Osmanlı Hukukunda Fetva*. ed. Süleyman Kaya vd. 167-201. İstanbul: Klasik Yayınlar, 2018.

Atar, Abdülkadir. *Şeyhülislam Fetvaları Işığında Osmanlı'da İktisadi Hayat*. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020.

Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 486-496. İstanbul, 1995.

Atâî, Nev‘îzâde. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş-Şekâik Nev‘îzâde Atâî*

'nin Şakâ'ik Zeyli. haz. Dr. Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017.

Atçıl. “The Route to the Top in the Ottoman Ilmiye Hierarchy of the Sixteenth Century”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 72 (2009), 489-512. https://doi.org/10.1017/S0041977X09990048

Atçıl, Abdurrahman. *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Âlimler ve Sultanlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.

Atçıl, Abdurrahman. *Procedure In The Ottoman Court And The Duties Of Kadıs*. Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Atçıl, Abdurrahman. *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2017.

Aydar, Hidayet. “17. Asır Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış”. *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da ilim ve fikir dünyası: âlimler, müesseseler ve fikrî eserler XVIII. yüzyıl*. ed. Hidayet Aydar - Ali Fikri Yavuz. İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık, 2017.

Ayıntâbî, Mehmed Efendi. *Tercüme-i Tefsîr-i Tibyân*. I-IV Cilt. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1889.

Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2005.

Bardakoğlu, Ali. “Beyyine”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/97-98, 1992.

Bardakoğlu, Ali. “İsbat”. C. 22. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000.

Başpınar, Fatih. “32 Şiirden Tarihe Notlar: Beyânî'nin Tarih Şiirleri”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 23 (2021), 485-516.

Bedir, Murteza. *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefi Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.

Berki, Ali Himmet. *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, ts.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukı İslamiyye ve Istılahı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.

Boyabâdî, Sağır Mehmed Efendi (der.). *Mecmûatü'l-Fetâvâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1070.

Burak, Guy. *The Abû Hanîfah of His Time: Islamic Law, Jurisprudential Authority and Empire in the Ottoman Domains (16th-17th Centuries)*. New York University, PhD Thesis, 2012.

Burak, Guy. *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafi School in the Early*

Modern Ottoman Empire. Cambridge University Press, 2015.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul, Bazyezıt, 1972.

Canbakal, Hülya. "Vows as Contract in Ottoman Public Life (17th-18th centuries)". *Islamic Law and Society* 18/1 (2011), 85-115.

Cengiz, Cihan. *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiyye Kânunnâmeleri ve Mülâzemet Sistemi*. Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ceylan, Abdullah. "Gedizli Mehmed Efendi". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 13/550-551, 1996.

Cihan, Ravza. *Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin Fetvaları Işığında XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukukî Hayat*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.

Cihan, Ravza. "XVIII. Yüzyıl Osmanlı İktisâdî Düzeninde Vergiler: Fetâvâ-yı Abdürrahim" Örneği". *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*. ed. Süleyman Kaya - Haşim Şahin. 113-131. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017.

Cihan, Ravza. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hukuki Hayat*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Çalık, Bünyamin. *Kadızade Muhammed Arif Efendi'nin "Bahru'l Fetâvâ" Adlı Eserinin Fetvâ Açısından Değerlendirilmesi*. Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.

Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. haz. Esra Kılavuz Eser. İstanbul: İSAR Yayınları, 2021.

Çelebi, Evliyâ. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Çelebi, Kâtip. *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ahakk*. İstanbul, Tercüman., 1980.

Çelebizade İsmail Asım Efendi, Raşid Mehmed Efendi. *Târih-i Râşid ve Zeyli*. haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çalır, Ahmet Zeki İzgöer. İstanbul: Klasik, 2013.

Çelik, Ahmet Faruk. "Minkârîzâde Yahya Efendi'nin Fetvalarının Fetâvâ-yı Abdürrahim Olarak Tedavüle Girişi Üzerine Değerlendirmeler". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.15370/maruifd.953703

Çelik, Ahmet Faruk. *XVII. Yüzyıl Osmanlı Merkez ve Taşrasında Fetva "Kitabu's-Siyer Örneği"*. Marmara Üniversitesi, 2018.

Çilingir, Hamdi. *Hanefî Vakıf Hukukunda Gaye Unsuru*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Çuluk, Sinan - Karaca, Yılmaz. *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015.

Demir, Abdullah. *Şeyhulislam Ebussuûd Efendi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

Derin, Fahri Çetin (ed.). *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*. İstanbul, 1993.

Dığıroğlu, Filiz. *Osmanlı'da Dinî Matbuat Sultan Abdülhamit ve II. Meşrutiyet Devrinde Kurumlar Aktörler Denetim ve Sansür Politikaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.

Doğan, Muhammet Nur. "Ebûishak İsmail Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/278-279, 1994.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Temyiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/437-439, 2011.

Durmuş, Ali. *Osmanlı'da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

Durmuş, Muhammed Emin. *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*. Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

Durmuş, Muhammed Emin. *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2021.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Şule Yayınları, 1998.

E. Erünsal, İsmail. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*. İstanbul: Timaş, 2015.

Ebû Muhammed Ğânim b. Muhammed el-Bağdâdî. *Mecmeʿu'd-Damânât*. Dâru'l-kütübi'l-islâmî, ts.

Ebü'l-Fazl Mecdüddîn ʿAbdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî. *el-İhtiyâr li Taʿalili'l-Muhtâr*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2002.

Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtasaru'l-Kudûrî*. ed. Kamil Muhammed ʿAvdiyye. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ʿilmiyye, 1., 1997.

Efendi, Ebussuûd. *Resâilü'l-mesâil*. Süleymaniye Kütüphanesi, 1115.

Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısrî. *el-ʿİnâye fî Şerhi'l-Hidâye*. Dâru'l-Fikr, ts.

Erden, Salih. *Osmanlı Vakıf Hukukunda İstidâne ve Tüzel Kişilikle İlişkisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilimdalı, 2023.

Erden, Yasin. *Osmanlı Vakıf Hukukunda İstibdal (XVI. ve XVIII. Yüzyıllar Arası)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Erdoğan, Enes. *Atâullah Mehmed Efendi'nin (ö.1127/1715) Mecmûa-i Atâiyye'sinde Müftâ Bih Meseleler (Molla Hüsrev'in Düreru'l-Hukkâm Şerhu Gureri'l-Ahkâm Adlı Eseri İle Mukayeseli Olarak Aile Hukuku Örneği)*. Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Esad Efendizâde Mehmed Hâlis, Çeşmizâde. *Hulâsatü'l-Ecvibe*. İstanbul: Bosnevî Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1289.

Esen, Bilal. "İslam Muhâkeme Hukukunda Yaygın Duyuma Dayalı Şahitliğin (Eş-Şehâde Bi't-Tesâmu') Kabulü" 15/2 (2015), 257-281.

Eser, Esra Kılavuz. *17. Yüzyıl Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin (1631-1692) Fetâvâ'sı Işığında Fıkıh Düşüncesi*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

Feyzullah Efendi, Şeyhülislam. *Fetâvâ-yı Feyziyye*. haz. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım., 2009.

Gedikli, Fethi. *Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudârebe Uygulaması*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Gedûsî, Mehmed b. Ahmed b. Mustafa. *Feyzü'l-kerîm fî nukûli Fetâvâ-yı Abdurrahim*. İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 142-143.

Genç, Mehmet. "İltizam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/154-158, 2000.

Genç, Mehmet. "Mâlikâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/516-518, 2003.

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Halebî, Burhaneddin İbrahim b. Muhammed. *Mülteka'l-ebhur*. Dımeşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2. Baskı., 1426.

Haskan, Mehmet Mermi. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmaları Merkezi, 2011.

Heyd, Uriel. "Osmanlı'da Fetva Müessesinin Bazı Tezahürleri (III Levha ile Birlikte)". çev. Fethi Gedikli. *Osmanlı Hukukunda Fetva*. ed. Mustafa Kaya, Süleyman; Uğur, Yunus; Demiray. İstanbul: Klasik Yayınlar, 2018.

Heyd, Uriel. "Some Aspects of the Ottoman Fetwa". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 32 (1969), 35-56.

Hızlı, Mefail. "Osmanlı Vakıf Sisteminde 'Rakabe'". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 6/6 (1994), 53-70.

Hosainy, Hadi Mohammed. *Sulh in Eighteenth-Century Ottoman Fatwa Compilations*. Sabancı Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkī. *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr fî Şerh-i Tenvîri'l-ebsâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2.Baskı., 1412.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim. *Eşbâh ve'n-Nezâir*. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, 1999.

Imber, Colin. *Ebu's-su'ud: The Islamic Legal Tradition*. California,: Stanford University Press: Stanford, 1997.

Imber, Colin. Şeriat ile Kanun Arasında Ebussuûd Efendi- Osmanlı'da İslami Hukuk. çev. Mürteza Bedir. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.

Imber, Colin. "Eleven Fetvas of the Ottoman Sheikh ul-Islam Abdurrahim". *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*. ed. Khalid Masud Muhammad vd. 141-149. Cambridge, Mass., London, 1996.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Minhatü'l-Hâlik ve Tekmiletü't-Tûrî*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, ty.

İlmiyye Salnamesi: Meşihat-i celile-i İslamiyye'nin Ceride-i Resmiyyesine Mülhakdır: Osmanlı İlmiyye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar. haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmed Nezih Galitekin, Cevdet Dadaş. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.

İpşirli, Mehmed. "Atâullah Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/46-47, 1991.

İpşirli, Mehmed. "Dâmadzâde Ahmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/449-450, 1993.

İpşirli, Mehmed. "Damadzâde Feyzullah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/525-526, 1995.

İpşirli, Mehmed. "Mirza Mustafa Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

30/167-168, 2020.

İpşirli, Mehmet. "Abdürrahim Efendi, Menteşzâde". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 1/289-290, 1988.

İpşirli, Mehmet. "Çatalcalı Ali Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/234-235, 1993.

İpşirli, Mehmet. "Ebezâde Abdullah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/98, 1988.

İpşirli, Mehmet. "Hoca Abdürrahim Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/289, 1988.

İpşirli, Mehmet. "Huzur Dersleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/441-444. İstanbul, 1998.

İpşirli, Mehmet. "Minkārîzâde Yahyâ Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/114-115. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

İpşirli, Mehmet. "Mülâzemet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/536-537, 2020.

İpşirli, Mehmet. "Paşmakçızâde Ali Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/185-186, 2007.

Kahraman, Bahattin. *Nâli ve Divanı*. Kömen Yayınları, 2010.

Kahya, Hatice Kübra. *İstibdal Uygulamaları Işığında Osmanlı Vakıf Hukukunun Dönüşümü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.

Kallek, Cengiz. "Fetâvâ-yı Abdürrahim". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 12/437, 1995.

Karadöl, Bünyamin. *Şeyhü'l-İslâm Minkarî-zâde Yahya Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik İle İlgili Fetvâları*. Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Karinabadizade Ömer Hilmi. *İthafu'l Ahlaf fi Ahkami'l Evkaf*. Ankara: VGM Yayınları, 1977.

Kâsânî, Ebû Bekir b Mesʿûd el-. *Bedâ'iʿu's-Sanâ'iʿ fî Tertibi'ş-Şerâ'iʿ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.

Kaya, Süleyman. *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Kaya, Süleyman. *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.

Kaya, Süleyman. *XVIII. Yüzyıl Toplumunda Kredi*. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Koca, Ferhat. "İkrar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/38-40, 2000.

Koç, Mehmet. *Şeyhu'l-İslâm Minkârîzâde Yahya Efendi'nin Talak İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili*. Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Koçyiğit, Ömer. *The Travel of Ideas in the Age of Steam and Print The Ottoman Caliphate versus Wahhabism and Mahdism*. Leiden: Leiden University, 2020.

Krüger, Hilmar. *Fetwa und Siyar*. Wıesbaden: Otto Harrassowıtz, 1978.

Kuhistani, Şemseddin Muhammed b. Hüsameddin el-Horasani. *Camiu Rumuzul Rivaye Fi Şerhi Muhtasaril Vikaye Mea Şerhuhu Ğavvasul Bahreyn Fi Mizanil Şerheyn*.

haz. Muhammed Ahmed Abdülaziz. 4 Cilt. Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2018.

Kübra Nugay. *Şeyhülislam Mehmed Emin Ankaravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî Adlı Eserindeki Metodu (Aile Hukuku örneğinde)*. Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Küçük, Aburrahman. *Dönmeler (Sabataistler) Tarihi*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005.

Mahmud b. İsrail, İbn Kadı Simavne. *Câmiu'l-fusûleyn*, ts.

Martı, Huriye. "Birgivi Mehmed Efendi". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Osmanlı'da Felsefe ve Aklî Düşünce*. 8/633-674. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Mehmed Ârif Efendi, Dürrîzâde. *Netîcetü'l-Fetâvâ*. haz. Süleyman Kaya vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Mehmed Ârif Efendi, Şeyhülislam Meşrebzâde. *Câmiu'l-İcâreteyn*. haz. Süleyman Kaya, Emine Toprak, Nilüfer Kaval Koss, Zehrâ Mercan. İstanbul: Klasik, 2019.

Mehmed Halis Efendi, Çeşmizâde. *Hulâsatü'l-ecvibe*. İstanbul, 1325.

Mehmed Şeyhî Efendi. *Vekâyi'u'l-Fuzalâ: Şeyhi'nin Şaka'ik Zeyli*. ed. Derya Örs. 4 Cilt. Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 1. baskı., 2018.

Menteşzade, Abdurrahim Efendi b. Mehmed el-Bursevi. *Mecmuatü'l-Fetâvâ, Fetâvâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, 321.

Merginani, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedi*. ed. Naim Eşref Nur Ahmed. Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumü'l-İslâmiyye, 1417.

Minkârîzâde Yahya Efendi. *el-İttibâ' fî Mes'eleti'l-İstimâ (fî Vucûbi'l-İstimâ' li'l-Kur'an'il-'Azîm) ve Yelîhi Risâletün fî Vucûbi'l-İstimâ'i'l-Hutbe*. thk. Üsame Abdülvehhâb el-Hamed el-Hayyânî. Amman, Ürdün: Ervika, 2020.

Minkârîzâde Yahya Efendi. *Fetâvâ-yı Abdürrahim*. Dârü't-Tıbâati'l-Ma'mûreti's-Sultâniyye, 1243.

Minkârîzâde Yahya Efendi. *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5819.

Minkârîzâde Yahya Efendi. *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Atâullah)*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 601.

Molla Ḫüsrev. *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-ʿArabiyye, ts.

Molla Hüsrev, Muhammed b Ferâmurz. *Dureru'l-hukkâm şerhu gureri'l-ahkâm*. Dâru ihyâiʾl-kutubi'l-Arabiyye, ts.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz. *Dureru'l-hükkam fî Şerhi Gurerü'l-Ahkâm*. Kahire: Dâru ihyâiʾl-Kutubi'l-Arabiyye, ts.

Molla, Kürd. *Kitâbu'-t-Tahkîk ve't-Tevfîk*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2694.

Muhammed Taha, Kara. *Osmanlı Fetva Literatürü Çerçevesinde İltizam Uygulamasının Fıkhi Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yükek Lisans Tezi, 2021.

Muhibbi, Muhammed Emin. *Hulâsatü'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdiye Aşer*, 1284.

Naima, Mustafa. *Târih-i Na'îmâ: Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn*. ed. Mehmed İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.

Okiç, M. Tayyip. "Antepli Fakih Mustafa Said Efendi". *İslam Düşüncesi Dergisi* 1/5 (1968), 299-308.

Öğüt, Salim. "Fetâvâ-yı Feyziyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/443, 1995.

Özcan, Tahsin. "Ankaravî Mehmed Emin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/461-462, 2003.

Özcan, Tahsin. "İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/453-454, 2003.

Özdemir, Perihan. *Fetâvâ-yı Abdürrahim'deki Nikah ile İlgili Fetvaların Değerlendirilmesi*. Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Özel, Ahmet. *Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.

Özen, Şükrü. "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürünün Dönem, Coğrafya ve Mezhep Farklılıkları Açısından Mukayesesi". *Osmanlı Hukukunda Fetva*. ed. Kaya, Süleyman vd. İstanbul: Klasik Yayınlar, 2018.

Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005).

Özgüdenli, Osman Gazi. "Vakfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 42, 2012.

Özkan, Halit. "Yahyâ b. Yahyâ el-Minkârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/269-270, 2013.

Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1996.

Öztürk, Nazif. "Mukâtaalı Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/132-134, 2020.

Özvar, Erol. *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*. İstanbul: Kitapevi, 2018.

Pehlivan, Bayram. *Sultan, Reaya ve Hukuk: Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Tarım Topraklarının Mülkiyeti Sorunu*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Punar, Bünyamin. *Kanun and sharia: Ottoman Land Law in şeyhülislam fatwas from Kanunname of Budin to the Kanunname-i Cedid*. İstanbul Şehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Remlî, Hayreddin er-. *Risâle fi'l-cevâb an mes'eleti men kâle in ef'al kezâ fe-hüve kâfir*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 322.

Salih, Husam Amer. *Ta'lîka alâ Tefsîri'l-Beydâvî ve Havâşîhi li'l-Allâmeti Şeyhi'l-İslâm Minkârîzâde 1-72*. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 1993.

Seyyid Mehmed Rasim Efendi, Malatyalı Hocazâde. *Fetâvâ-yı Abdürrahim maa'n-Nukûl*. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 136.

Shafir, Nir. *The Road from Damascus: Circulation and the Redefinition of Islam in the Ottoman Empire, 1620-1720*. Los Angeles: University of California, Doktora Tezi, 2016.

Shafir, Nir. "Vernacular Legalism in the Ottoman Empire: Confession, Law, and Popular Politics in the Debate over the 'Religion of Abraham (millet-i Ibrāhīm)'". *Islamic Law and Society* 28/1-2 (2021), 32-75.

Şişman, Cengiz. "Minkârîzâde Yahya: Şeyhülislam Minkârîzâde Yahya Efendi". *Christian-Muslim relations: A bibliographic history*. ed. David Thomas - John Chesworth. 10/404-410. Ottoman and Safavid Empires (1600–1700). Leiden-Boston: Brill, 2017.

Şişman, Cengiz. "Sabatay Sevi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/334-335, 2008.

Şişman, Cengiz. *The Burden of Silence: Sabbatai Sevi and the Evolution of the Ottoman-Turkish Dönmes*. New York: Oxford University Press, 2017.

Tanrıkorur, Ş. Barihüda. "Mevleviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/468-475, 2004.

Tayşi, Mehmet Serhan. "Feyzullah Efendi, Seyyid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Tayşi, Mehmet Serhan. "Seyyid Feyzullah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/527-528, 1995.

Tek Başaran, Ayşe. *The Ottoman printing enterprise: Legalization, agency and networks, 1831-1863 / Osmanlı matbaacılığının yerelleşmesi: Yasal zemin, aktörler ve toplumsal ağlar, 1831-1863*. Boğaziçi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.

Terzioğlu, Derin. "Bidʿat, Custom and the Mutability of Legal Judgments: The Debate on the Congregational Performance of Supererogatory Prayers in the Seventeenth-Century Ottoman Empire". *Dimensions of Transformation in the Ottoman Empire from the Late Medieval Age to Modernity: In Memoriam of Metin Kunt: In Memory of Metin Kunt*. 323-366. Brill, 2021.

Turan, Şerafettin. "Hoca Sâdeddin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/196-198, 1998.

Unan, Fahri. *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Ürkmez, Ahmed. *Kadızâdeliler- Sivâsîler Tartışmalarının Hadis İlmine Etkisi ve İdrâku'l-Hakîka Örneği*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

(v.430/1039), Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî. *Takvîmü'l-Edille fî Usulü'l Fıkh*. thk. Halîl Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 2001.

White, Joshua M. *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean*. California: Stanford University Press, 2017.

Yahya Efendi, Minkârîzâde. *fî İbtâli Şerhi't-Tarīkati'l Muhammediye*. Kayseri Raşit Efendi, 350, 66b-68a.

Yahya Efendi, Minkârîzâde. *Hâşiye alâ Hâşiyeti Mîr Ebi'l-Feth li Şerhi Âdâbi'l-*

Hanefîyye. Süleymaniye Kütüphanesi, 1449.

Yahya Efendi, Minkârîzâde. *Risâle fî Muharremât li'z-Zevâc*. Köprülü Kütüphanesi, 216.

Yaman, Ahmet. "Kuhistânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 26, 2002.

Yavuz, Cevdet. "Dava". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/12-16, 1994.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Osmanlı Vakıf Hukukuna Giriş: Ahkâm-ı Evkâf*. haz. Hamdi Çilingir. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.

Yenişehirli, Abdullah. *Behcetü'l-Fetâvâ*. ed. Süleyman Kaya vd. İstanbul: Klasik, 2011.

Yıldırım, Alper. *Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhülislamları'nın Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Yıldız, Kenan. *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Yılmaz, Hasan Kâmil. "Aziz Mahmud Hüdâyî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/338-340, 1991.

Yılmaz, Muharrem. *1*. "Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin 'Vücûbu İstimâ'i'l-Kur'âni'l-'Azîm' Adlı Risâlesi: (Tahkikli Neşir, Tercüme ve Değerlendirme)". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 4/1 (2022), 57-81.

Yılmaz, Necdet. *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2000.

Yılmaz, Nursabah. *XVII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinin Tarihi ve Biyografik Değeri*. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Yoldaşlar, Özgün Deniz. *Minkārīzāde Yahyā and the Ottoman Scholarly Bureaucracy in the Seventeenth Century*. Boğaziçi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.

Zekeriyyazâde Yahya Efendi. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*. haz. Esîrî Mehmed Efendi el-Bursevî (Fetva Emini). İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1087.

Yazma Eserler

el-Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 137.

el-Fetâvâ. Atıf Efendi, 001154.

el-Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 610.

Fetâvâ. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, 449.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, 953.

Fetâvâ. Millet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, 06 Mil Yz B 105.

Fetâvâ. Millet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 6657.

Fetâvâ. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3242.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 464-1,2.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 496.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 MİL YZ B 937.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 4666.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-405.

Fetâvâ. Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, 1898.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, Harput, 356.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Nevşehir Ürgüp Tahsinağa, 50 Ür 321.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, 1570.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, 000534.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 HK 004809.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7082.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7893.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 554.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz B 561.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 001230.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-8453.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-573.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Amasya İl Halk Kütüphanesi, 1631/04.

Fetâvâ. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, 001898.

Fetâvâ Menteşzâde. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B9044.

Fetâvâ Minkârîzâde. Beyazıt Kütüphanesi, B9043.

Fetâvâ Minkârîzâde. Beyazıt Kütüphanesi, B9039.

Fetâvâ Minkârîzâde. haz. Menteşzâde Abdürrahim Efendi. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V3413-166.

Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-6441.

Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-8443.

Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-412.

Fetâvâ Yahya Efendi Minkârîzâde. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-106.

Fetâvâ-yı Abdurrahîm. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1504.

Fetâvâ-yı Abdurrahîm. Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B2764.

Fetâvâ-yı Abdurrahîm. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1503.

Fetâvâ-yı Abdürrahim. İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 09922.

Fetâvâ-yı Abdürrahim. İBB Kitaplığı, MC Yz K 0072_01.

Fetâvâ-yı Abdürrahim. İBB Kitaplığı, Bel Yz B 0021.

Fetâvâ-yı Abdürrahim. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-430.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 001139.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 001138.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, 000136.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 000327.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey, 000122.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 000315.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Edirne Selimiye, Selimiye, 1046.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 00490.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1121.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 001211.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, 262.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1147.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 001440.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 000250.
Fetâvâ-yı Abdürrahim. 000057.
Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi. Konya İl Halk Kütüphanesi, BY4019.
Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 0001266.
Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003570.
Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003573.
Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi. Konya İl Halk Kütüphanesi, BY3930.
Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi. Leiden University Libraries, Cod. Or. 14.654.
Fetâvâ-yı Abdürrahim Menteşizâde. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-413.
Fetâvâ-yı Ataiye. İBB Kitaplığı, Bel Yz K 0815 02.
Fetâvâ-yı Ataiyye. Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 000564.
Fetâvâ-yı Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2386.
Fetâvâ-yı Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 000421.
Fetâvâ-yı Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 001264.
Fetâvâ-yı Ataullah. University of Michigan Special Collections Library, Isl. Ms. 68.
Fetâvâ-yı Atâullah. İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 00953.
Fetâvâ-yı Atâullah. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 036217.
Fetâvâ-yı Atâullah. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 36275.
Fetâvâ-yı Atâullah. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 36306.
Fetâvâ-yı Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 00422.
Fetâvâ-yı Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 003442.

Fetâvâ-yı Atâullah. İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, HFK0073115.
Fetâvâ-yı Atâullah. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 6345.
Fetâvâ-yı Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 003251.
Fetâvâ-yı Atâullah. İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 01217.
Fetâvâ-yı Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 007471.
Fetâvâ-yı Atâullah. İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 02004.
Fetâvâ-yı Atâullah. Nuruosmaniye, 002005.
Fetâvâ-yı Atâullah Efendi. İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, 000314.
Fetâvâ-yı Atâullah Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 000663.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Harvard Law School, MS 1402.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Nuruosmaniye, 002001.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Nuruosmaniye, 2002.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Beyazıt Kütüphanesi, B2789.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 001055.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 001145.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B2761.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 005786.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 002407.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 004847.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 005828.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 001220.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003137.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 004018.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Ragıp Paşa, 000628.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 04450.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Süleymaniye Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa, 000111.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 002970.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 004204-I, 1a+366b.
Fetâvâ-yı Minkarizade. Edirne Selimiye, 001072.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 005699.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 006107.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 001095.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Süleymaniye Kütüphanesi, M. Hilmi- F. Fehmi, 00078.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Süleymaniye Kütüphanesi, M. Hilmi- F. Fehmi, 00059.
Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 005986.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003391.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003416.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 005941.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 005743.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 006233.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 002992.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 001264.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 004737-VII, 199a-269b.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 006704.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 005941.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Fetâvâ-yı Atâullah). Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 000427.

Fetâvâ-yı Minkârîzâde Yahya Efendi. Süleymaniye Kütüphanesi, Ömer İşbilir, 00100.

Fetâvâ-yı Şeyhülislam Atâullah. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 003403/1.

Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi. Kütahya Vahid Paşa, 001641.

Fetâvâ-yı Yahya Efendi. Nuruosmaniye, 2037.

Fetâvâ-yı Yahya Efendi. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, 000788.

Fetâvâ-yı Yahya Efendi. Nuruosmaniye, 002003.

Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi, Minkârî-zâde Yahyâ b. Ömer Alâ'îyeli. Milli Kütüphane, 01 Hk 1054.

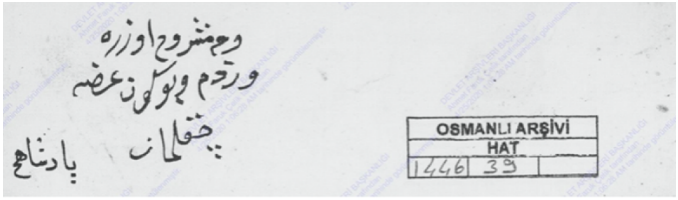
Feteva-i Ataiyye. Atıf Efendi, 001140.

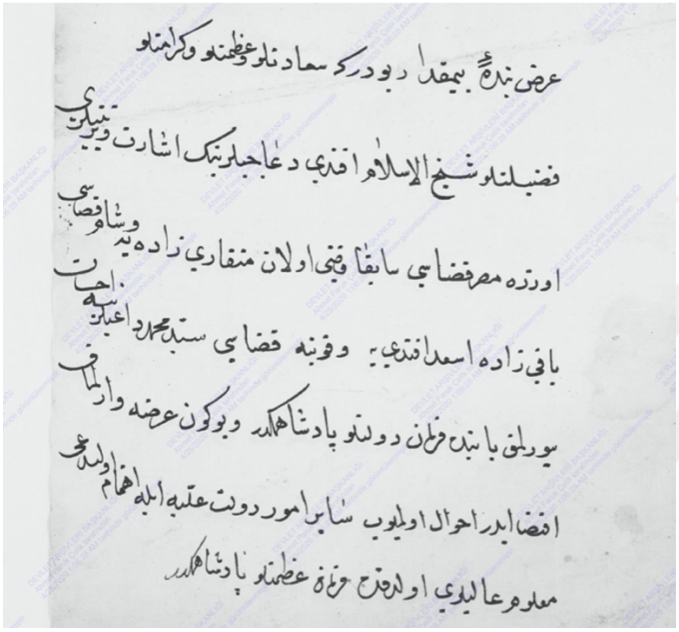
Kitâbu'l-Fetâvâ el-Abdürrahim. Universitätsbibliothek Leipzig, Cod. Tur. 004.

Kitabu'l-Vakf/Arazi. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003961- I, III.

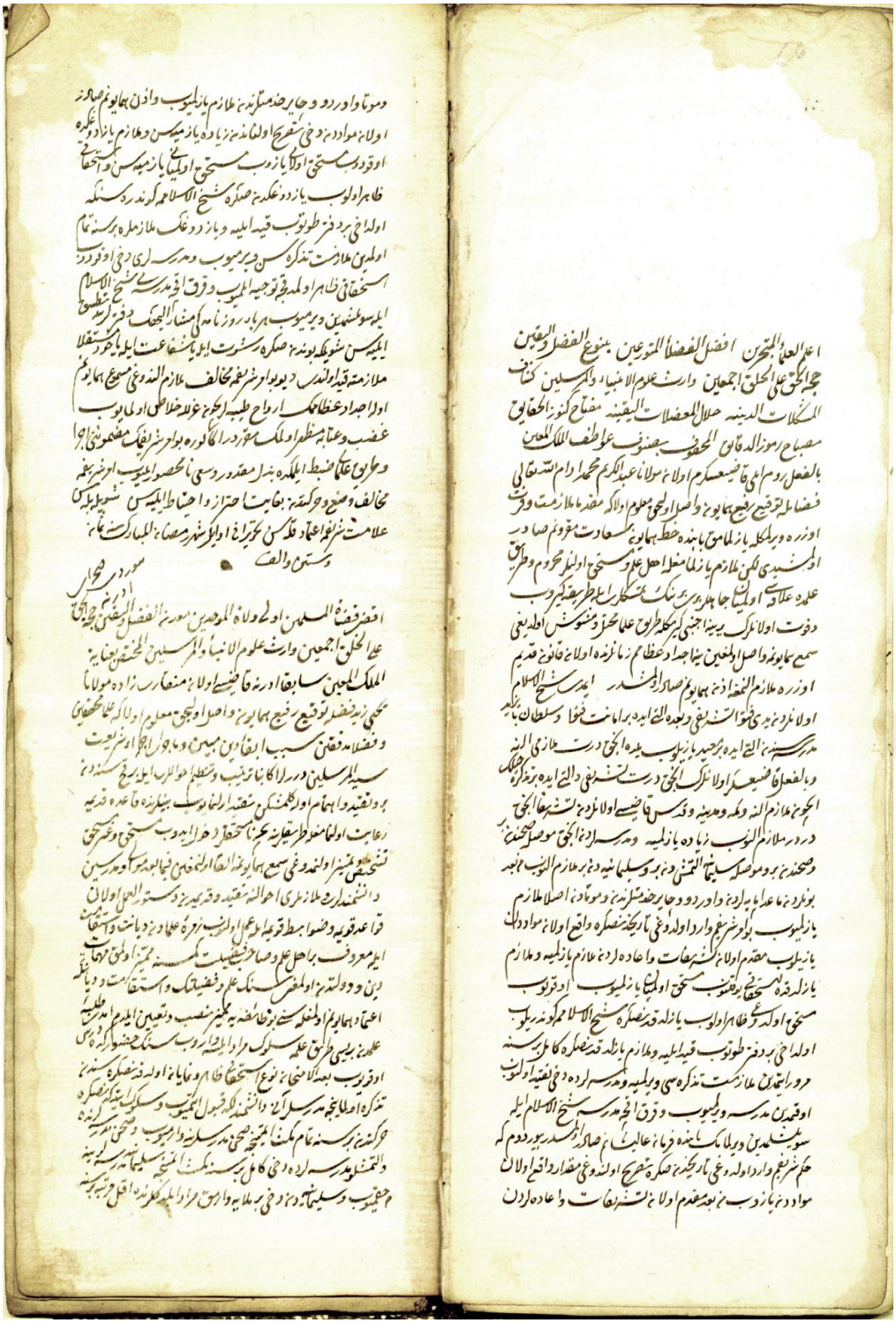
EKLER

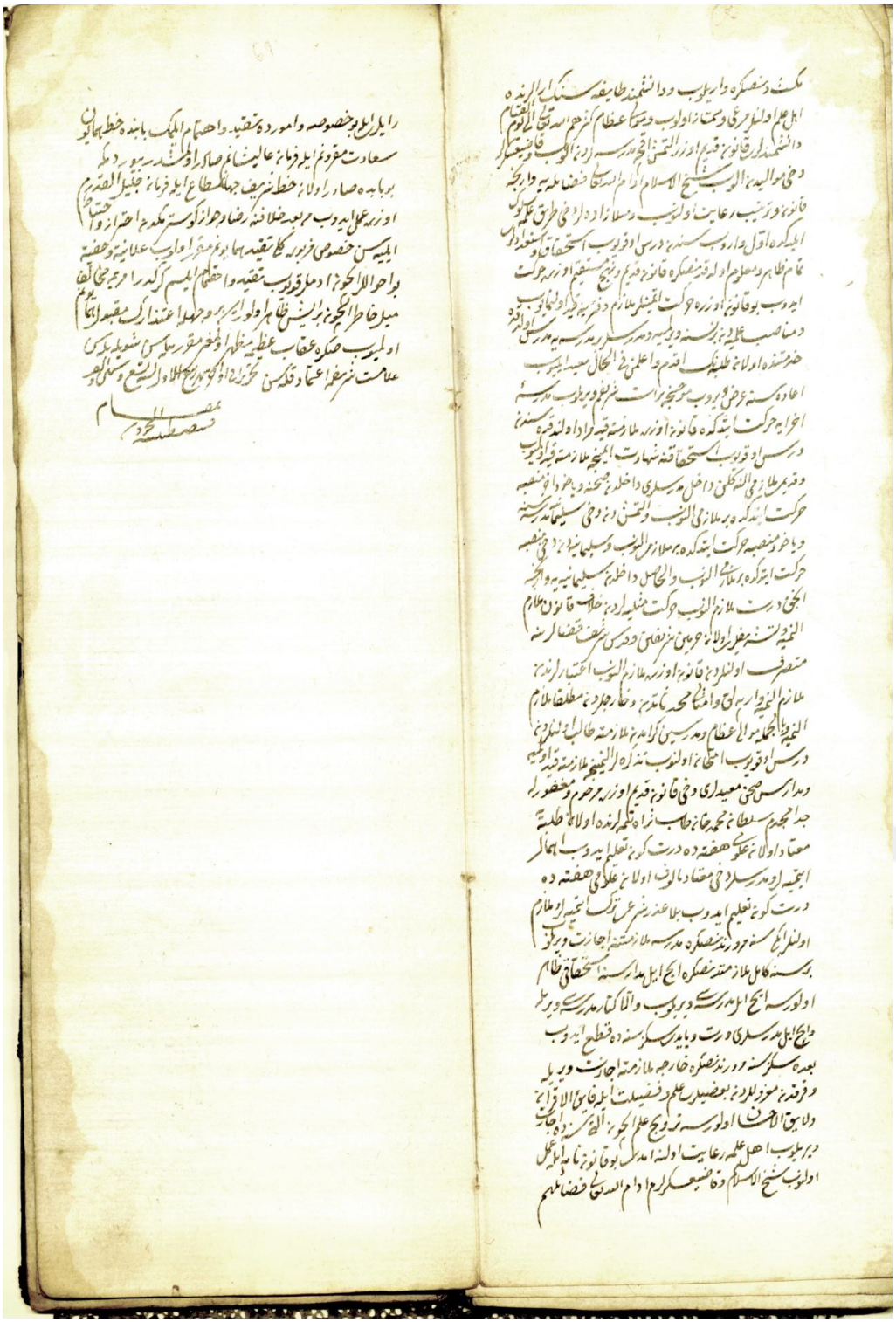
EK 1: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Mısır'a Kadı Atanmasıyla İlgili Ferman


OSMANLI ARŞİVİ
HAT
1446 39



EK 2: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Mümeyyiz Tayin Edildiği Ferman (Bâb-ı Meşîhat Arşivi, Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçesi 190/13 s.67-69)





EK 3: Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvalarının Fetâvâ-yı Mu'tebere ile Fetva Sayısı Açısından Mukayesesi

	Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Fetvaları		Fetâvâ-yı Ali Efendi	Fetâvâ-yı Feyziyye	Behcetü'l-Fetâvâ	Netîcetü'l Fetâvâ
	Abdürrahim Derlemesi	Atâullah Derlemesi				
Kitâbü't-Tahâre	25	22	9	20	39	13
Kitâbü's-Salât	182	104	45	47	87	31
Kitâbü'z-Zekât	44	88	45	40	48	49
Kitâbü's-Savm	8	7	15	15	21	2
Kitâbü'l-Hac	15	9	16	10	38	8
Babu'l-A'şâr	319		0		0	0
Kitâbü's-Siyer	448	205	174	92	195	69
Kitâbü'l-Hudûd (ve't-Ta'zîr fi'z-Zinâ)	387	338	130	45	61	3
Kitâbü's-Serika ve Kat'u't-Tarîk	35		15	12	10	10
Kitâbü'l-Kerâhiyye ve'l-İstihsân	71		19	13	84	19
Kitâbü'l-Müzâra'a ve'l-Müsâkât	83		44	42	42	17
Kitâbü'l-Mahcûr ve'l-Me'zûn	36	32	43	12	11	11
Kitâbü'l-İkrâh	34	21	15	24	14	18
Kitâbü'n-Nikâh	767	430	293	251	194	121
Kitâbü't-Talâk	811	389	323	277	292	176
Kitâbü'l-'Itâk	227	98	99	86	90	37
Kitâbü'l-Eymân	79	29	17	4	20	20
Kitâbü'l-Cinâyât	123	35	27	13	31	109
Kitâbü'd-Diyât	473	157	221	167	196	11
Kitâbü'ş-Şerike	132	54	63	38	52	45
Kitâbü'l-Vakf	1610	347	384	225	321	168
Kitâbü'l-Buyû'	734	246	301	222	191	186
Kitâbü'ş-Şuf'a	60	25	26	14	26	17
Kitâbü'l-İcâre	347	176	237	127	119	113
Kitâbü'l-Mudârabe	85	45	51	30	42	21

Kitâbü'l-Âriye	46	18	10	16	3	5
Kitâbü'l-Vedî'a	144	62	42	35	34	11
Kitâbü'l-Gasb ve'z-Zamân	341	92	96	69	96	53
Kitâbü'r-Rehn	259	45	69	38	51	49
Kitâbü'l-İkrâr	226	57	56	46	30	25
Kitâbü'l-Hibe	315	83	144	63	33	58
Kitâbü'l-Kefâlet	209	65	131	35	79	48
Kitâbü'l-Havâle	88	21	32	10	25	24
Kitâbü'l-Vekâle	306	93	170	100	82	69
Kitâbü'd-De'âvâ	312	137	311	213	177	172
Kitâbü'ş-Şehâdât	138	197	268	119	169	93
Kitâbü'l-Kadâ	146	70	90	23	61	23
Kitâbü's-Sulh	256	53	105	53	76	39
Kitâbü'l-Vesâyâ	298	95	207	107	131	76
Kitâbü'l-Kısmet	72	37	33	21	34	30
Kitâbü'l-Ferâiz	79	33	116	57	73	63
Fi'l-arâzâ	532		0	0	4	0
Kitâbü'l-Hîtân	217		107	34	46	15
Abdürrahim Derlemesinde olmayan başlıklar						
İtikâdât	0		0	0	12	0
İ'tikâf	0		0	0	1	0
Buğât	0		0	0	9	0
Müdâyenât	0		54	0	14	0
Eşribe	0		1	0	9	0
Kitâbu'l-Âbık		33				
Kitâbü'l-Hünsa		3				
Mesâil-ü Şettâ		4				
Toplam Fetva Sayısı	10605	4091	4654	2865	3473	2127

EK:4 Atâullah Efendi'nin Tasnif Ettiği Mecmuanın Yazma Nüshaları

	Künye	İsim	İstinsah Tarihi
1.	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 105	Fetâvâ	1110
2.	Ragıb Paşa 628	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1112
3.	Diyanet İşleri Baş. 4450	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1112
4.	Süleymaniye Hekimoğlu 422	Fetâvâ-yı Atâullah	1113
5.	Süleymaniye Hamidiye 601	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1116
6.	Süleymaniye Şehid Ali Paşa1055	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1116
7.	Süleymaniye Laleli 1264	Fetâvâ-yı Atâullah	1120
8.	Süleymaniye Hasan Hüsnü Paşa 427	Fetâvâ Minkârîzâde/Fetâvâ-yıAtâullah	1121
9.	Diyanet İşleri Baş. 5986	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1122
10.	Süleymaniye Murad Molla 1145	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1122
11.	Manisa İl Halk 45 Hk 6345	Fetâvâ-yı Atâullah	1122
12.	Diyanet İşleri Baş. 5786	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1122
13.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. 36217	Fetâvâ-yı Atâullah	1122
14.	Diyanet İşleri Baş. 2970	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1123
15.	Dib Yazma Eserler 004204-I	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1124
16.	Gazi Hüsrev R-6441	Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde	1125
17.	Ann Arbor, University of Michigan, Special Collections Library, Isl. Ms. 68	Fetâvâ-yı Ataullah	1125
18.	Süleymaniye Yazma Bağışlar 3251	Fetâvâ-yı Atâullah	1126
19.	Süleymaniye Hafız Ahmed Pş. 000111	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1127
20.	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Nekty 00953	Fetâvâ-yı Atâullah	1128
21.	Süleymaniye Kasidecizâde 275		1128
22.	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Hfk0073115/ 1958y00522	Fetâvâ-yı Atâullah	1130
23.	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Nekty 01217	Fetâvâ-yı Atâullah	1131
24.	Süleymaniye Hafid Efendi 102		1132
25.	Süleymaniye Yazma Bağışlar 3442	Fetâvâ-yı Atâullah	1136
26.	Diyanet İşleri Baş. 2407	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1137

27.	Süleymaniye Hekimoğlu 421	Fetâvâ-yı Atâullah	1137
28.	Diyanet İşleri Baş. 4847	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1138
29.	Ann Arbor, University of Michigan, Special Collections Library, Isl. Ms. 69	Fetâvâ-yı Ataullah nısf-ı sani	1147
30.	Atıf Efendi Atıf Efendi 1140	Feteva-i ataiyye	1152
31.	Atıf Efendi Atıf Efendi 1154	El-Fetâvâ	1152
32.	Diyanet İşleri Baş. 5828	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1154
33.	Diyanet İşleri Baş.3391	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1156
34.	Beyazıt Beyazıt B2761	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1158
35.	Süleymaniye Yozgat 564	Fetâvâ-yı Minkârîzâde/Fetâvâ-yı Atâullah	1162
36.	Süleymaniye Yazma Bağışlar 7471	Fetâvâ-yı Atâullah	1162
37.	Edirne Selimiye Edirne 1072	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1176
38.	Süleymaniye Süleymaniye 663	Fetâvâ-yı Atâullah Efendi	1184
39.	Gazi Hüsrev R-8443	Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde	1194
40.	Kütahya Vahid Paşa Vahid Paşa 1641	Fetâvâ-yı Şeyhülislam Yahyâ Efendi	1200
41.	Süleymaniye Pertevniyal 342		1208
42.	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Nekty 02004	Fetâvâ-yı Atâullah	1233
43.	Diyanet İşleri Baş. 1220	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1241
44.	Beyazıt Beyazıt B9043	Fetâvâ Minkârîzâde	
45.	Diyanet İşleri Baş. 3137	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	
46.	Diyanet İşleri Baş.3416	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	
47.	Diyanet İşleri Baş. 4018	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	
48.	Nurosmaniye 2005	Fetâvâ-yı Atâullah	
49.	Süleymaniye Yazma Bağışlar 003403/1	Fetâvâ-yı Şeyhülislam Atâullah	
50.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. 36275	Fetâvâ-yı Atâullah	
51.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. 36306	Fetâvâ-yı Atâullah	
52.	Diyanet İşleri Baş. 5699	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	
53.	Diyanet İşleri Baş. 6107	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	
54.	Milli Ktp. 06 Mil Yz A 6657	Fetâvâ	

55.	Gazi Hüsrev 412	Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde
56.	Gazi Hüsrev 106	Fetâvâ Yahyâ Efendi Minkârîzâde
57.	Süleymaniye Esad Efendi 1095	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
58.	Amasya İl H. 1631/04	Fetâvâ
59.	İbb Kitaplığı Bel Yz K 0815 02	Fetâvâ-yı Ataiye
60.	Beyazıt Beyazıt B2789	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
61.	Beyazıt Beyazıt B9039	Fetâvâ Minkârîzâde
62.	Süleymaniye M. Hilmi- F. Fehmi 00078	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
63.	Süleymaniye M. Hilmi- F. Fehmi 00059	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
64.	Süleymaniye Ömer İşbilir 00100	Fetâvâ-i Minkârîzâde Yahyâ Efendi
65.	Süleymaniye Fatig 2386	
66.	Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3242	Fetâvâ
67.	Süleymaniye Kütüphanesi Carullah 954	

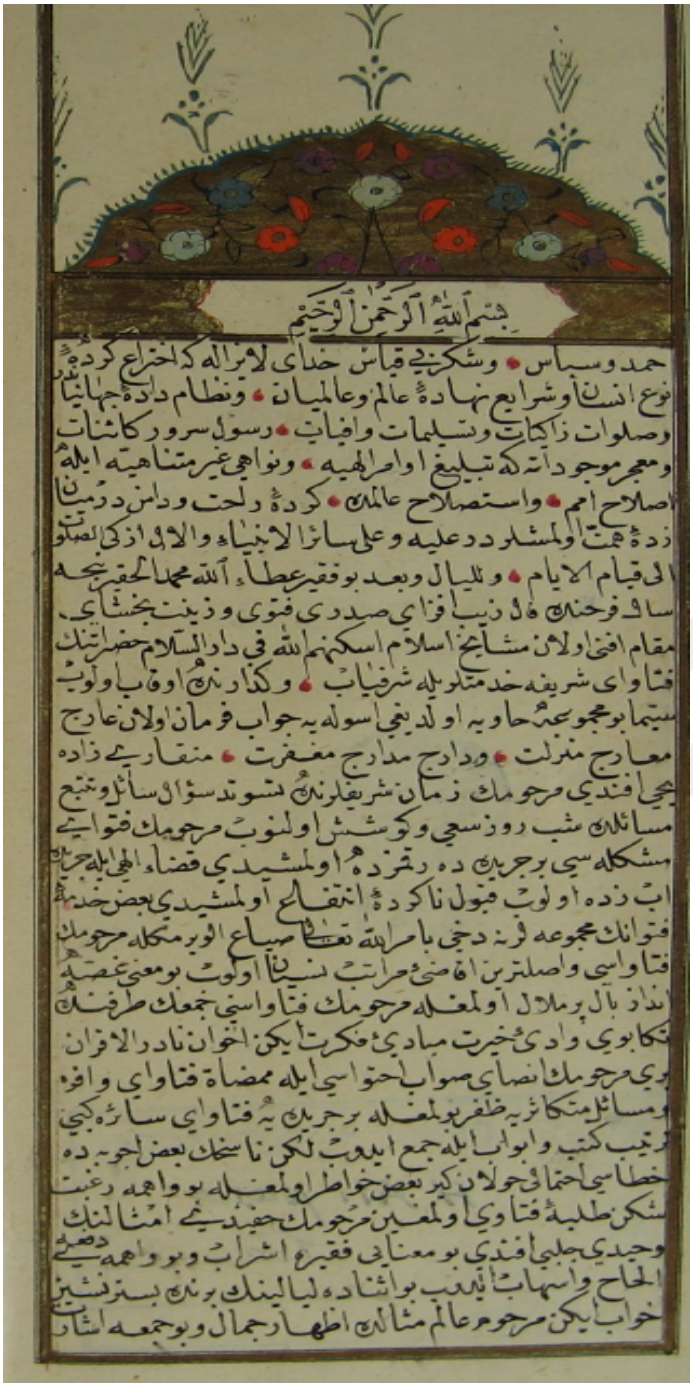
EK:5 Abdürrahim Efendi'nin Tasnif Ettiği Mecmuanın Yazma Nüshaları

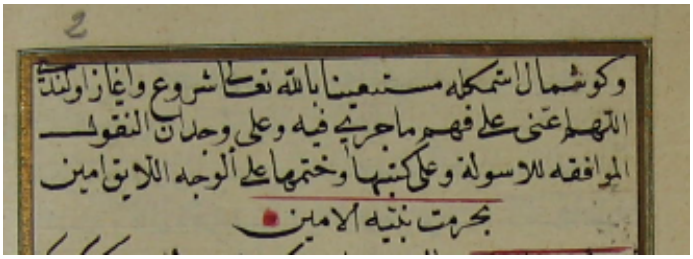
Sütun1	Künye	Başlık	İstinsah Tarihi
1	Diyanet İşleri Baş. 5819	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1100
2	Süleymaniye Saadeddin Mübteği 00095	Mecmua-i Fetavâ	1113
3	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 464-1,2	Fetâvâ	1116
4	Süleymaniye Cârullah 953	Fetâvâ	1131
5	Harvard Law School Harvard Ms 1402	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1132
6	Millet Ali Emiri Şry 88	Mecmua-i Fetâvâ	1132
7	Süleymaniye Yahyâ Tevfik 000160		1133
8	Beyazıt Beyazıt B9044	Fetâvâ Menteşzâde	1135
9	Süleymaniye Yahyâ Tevfik 000161		1139
10	Diyanet İşleri Baş. 5941	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1140
11	Süleymaniye Yazma Bağışlar 52		1143
12	Gazi Hüsrev R-430	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1144
13	Nurosmaniye 2003	Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi	1148
14	Süleymaniye M. Hilmi-F. Fehmi 57		1149
15	Diyanet İşleri Baş. 5743	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1152
16	Süleymaniye Hacı Beşir Ağa 000321	Fetâvâ, Mecmuatü'l-Fetâvâ	1152
17	Süleymaniye Murad Molla 1139	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1156
18	Süleymaniye Murad Molla 1138	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1156
19	Milli Ktp 06 Mil Yz B 937	Fetâvâ	1157
20	Süleymaniye Mihrişah Sultan 136	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1157
21	Süleymaniye Çelebi Abdullah 153		1165
22	Süleymaniye Yozgat 000327	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1169
23	Köprülü Mehmed Asım Bey 000122	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1172
24	Konya İl Halk 42 Kon 4019-By4019	Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi	1172

25	Universitätsbibliothek Leipzig Cod. Turc. 004	Kitâbu'l-Fetâvâ el-Abdürrahim	1173
26	Leiden University Libraries Cod. Or. 14.654	Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi	1174
27	Beyazıt Veliyyüddin Efendi V1504	Fetâvâ-yı Abdurrahîm	1175
28	Beyazıt Beyazıt B2764	Fetâvâ-yı Abdurrahîm	1182
29	Milli Ktp. 06 Mil Yz A 4666	Fetâvâ	1190
30	Süleymaniye Yozgaz 000315	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1193
31	Gazi Hüsrev R-405	Fetâvâ	1200
32	Diyanet İşleri Baş. 6233	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1207
33	Diyanet İşleri Baş. 1264	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1207
34	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 496	Fetâvâ	1211
35	Amasya İl H. 1898	Fetâvâ	1212
36	Edirne Selimiye Selimiye 1046	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1219
37	Süleymaniye Harput 000356	Fetâvâ	1221
38	Beyazıt Veliyyüddin Efendi V1503	Fetâvâ-yı Abdurrahîm	1221
39	İbb Kitaplığı B0070		1232
40	Nevşehir Ürgüp Tahsinağa 50 Ür 321	Fetâvâ	1236
41	Süleymaniye Kılıç Ali Paşa 490	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1237
42	Süleymaniye Esad Efendi 001121	Fetâvâ-yı Abdürrahim	1237
43	Beyazıt Veliyyüddin Efendi V3413-166	Fetâvâ Minkârîzâde	1239
44	Dib Yazma Eserler 006704	Fetâvâ-yı Minkârîzâde	1240
45	Çorum Hasan Paşa 1641	Fetâvâ-yı Abd er-Rahim	1241
46	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Nekty06222	Ravzatü'l-mesail Fetâvâ-yı Abdürrahim	1243
47	Süleymaniye Aşir Efendi 000137	el-Fetâvâ	
48	Süleymaniye Hamidiye 000610	el-Fetâvâ	
49	Süleymaniye Ayasofya 001570	Fetâvâ	
50	Amasya İl H. 534	Fetâvâ	
51	Manisa İl H. 45 Hk 004809	Fetâvâ	
52	Milli Ktp. 06 Mil Yz A 7082	Fetâvâ	

53	Milli Ktp. 06 Mil Yz A 7893	Fetâvâ
54	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 554	Fetâvâ
55	Milli Ktp. 06 Mil Yz B 561	Fetâvâ
56	Süleymaniye Murad Molla 1230	Fetâvâ
57	Gazi Hüsrev R-8453	Fetâvâ
58	Gazi Hüsrev R-573	Fetâvâ
59	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Nekty09922	Fetâvâ-yı Abdürrahim
60	İbb Kitaplığı Mc Yz K 0072_01	Fetâvâ-yı Abdürrahim
61	İbb Kitaplığı Bel Yz B 0021	Fetâvâ-yı Abdürrahim
62	Süleymaniye Hacı Mahmut Efendi 1211	Fetâvâ-yı Abdürrahim
63	Süleymaniye İzmir 000262	Fetâvâ-yı Abdürrahim
64	Süleymaniye Serez 001147	Fetâvâ-yı Abdürrahim
65	Süleymaniye Yazma Bağışlar 001440	Fetâvâ-yı Abdürrahim
66	Süleymaniye İzmir 000250	Fetâvâ-yı Abdürrahim
67	Diyanet İşleri Baş. 1266	Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi
68	Diyanet İşleri Baş. 3570	Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi
69	Diyanet İşleri Baş. 3573	Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi
70	Konya İl Halk 42 Kon 3930/By3930	Fetâvâ-yı Abdürrahim Efendi
71	Gazi Hüsrev R-413	Fetâvâ-yı Abdürrahim Menteşizâde
72	Nurosmaniye 2001	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
73	Nurosmaniye 2002	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
74	Diyanet İşleri Baş. 2992	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
75	Dib Yazma Eserler 004737-Vıı	Fetâvâ-yı Minkârîzâde
76	Konya İl Halk Kütüphanesi By 7338	Mecmuatü'l Fetâvâ
77	Nurosmaniye 2037	*Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*
78	Samsun İl Halk 55 Hk 1001	
79	Kayseri Raşit Efendi 384	

EK:6 Atâullah Efendi'nin Mukaddimesi





Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu 421.